

Алесь Вініцкі

**МАТАР'ЯЛЫ
ДА ГІСТОРЫІ
БЕЛАРУСКАЙ ЭМІГРАЦЫІ
Ў НЯМЕЧЧЫНЕ
Ў 1939—1951 гадох**

Алесь Вініцкі

**МАТАР'ЯЛЫ ДА ГІСТОРЫИ БЕЛАРУСКАЙ ЭМІГРАЦЫИ
Ў НЯМЕЧЧЫНЕ Ў 1939—1951 гадох**

Серыя «Бібліятэка беларускай дыяспары»

Лёс Анджэлес
1968
Менск “Тэхналогія”
1994

Алесь Вініцкі

© Алесь Вініцкі
© "Тэхналогія", 1994г.

Доўгі шлях да чытача

Выданне кнігі А.Вініцкага ў год святкавання 50-годдзя заканчэння другой сусветнай вайны па сваёй значнасці ёсць падзея надзвычай важная. Менавіта гэта вайна выклікала найбольшую хвалю прымусовай эміграцыі з нашай краіны. Рознымі былі шляхі, якімі пакінулі Радзіму ў час ваеннага ліхалецця сотні тысяч сыноў і дачок Беларусі. Але ўсе яны зведалі многа гора і страт. Развітаўшыся з бацькоўскім домам, многія назаўсёды, яны шукалі прытулку ў чужым для іх свеце.

Лёс выгнанцаў і па сённяшні дзень застаецца неадследванай тэмай ў нашай гісторыі. Усе тыя звесткі пра беларускую эміграцыю, што сталі вядомымі за апошнія гады, больш гавораць нам пра тое, што было зроблена і робіцца эміграцыйй другой сусветнай вайны для захавання і развіцця сваёй культуры, мовы, навукі. Цяперашнія грамадзяне Беларусі добра ведаюць, што ў многіх краінах жывуць іх суродзічы, бываюць у іх у гасцях, дзівуюцца на іх дабрабыт і добрую ўладкаванасць у жыцці. Але пакуль што нічога не друкавалася пра тое, які цяжкі шлях давялося прайсці кожнаму з нашых землякоў, каб выйсці жывымі з вайны, адолець пасляваенны развал, прыжыцца на чужой зямлі. І ўсё гэта ва ўмовах абсалютна варожых адносін да іх з боку радзімы, без чыёй іншай падтрымкі. Цяжкасці давялося адольваць толькі ўласнымі сіламі. І галоўнаю з гэтых сілаў была найперш сіла яднання, арганізаванасці, супольнага ўзаемадзеяння. Менавіта арганізаванасць, узаемадапамога далі магчымасць выжыць і цывілізавана ладзіць сваё жыццё на чужыне вялікай колькасці беларусаў, што апынуліся ў Нямеччыне ў лагерах для так званых дэпартаваных асоб (ДП). Пра гэта найперш гаворыць складзеная А.Вініцкім кніга. І ў гэтым найгалоўная яе значнасць для сённяшняга чытача. Прыклад арганізацыі жыцця ў экстрэмальных умовах, які далі нам беларускія пасяленцы лагераў ДП у Нямеччыне, можа быць прыняты за класічны ўзор для ўсіх беларусаў як на чужыне, так і на Бацькаўшчыне.

З гэтай нагоды імя аўтара кнігі Алеся Вініцкага павінна быць высока ўшанавана намі. Ён не толькі разумее значнасць гэтага вопыту, але і здолеў сабраць і сістэматызаваць дакументы і матэрыялы, каб пакінуць іх для гісторыі.

Сам Аляксей Вініцкі быў таксама адным з тых, каго вайна пазбавіла радзімы. Ён нарадзіўся 26.12.1891 года ў вёсцы Малева на Случчыне. Закончыў Нясвіжскую настаўніцкую семінарыю, працаваў настаўнікам. У час першай сусветнай вайны быў мабілізаваны ў войска,

скончыў Іркуцкае ваеннае вучылішча, ваяваў на фронце. Даслужыўся да ранга капітана, за баявыя заслугі меў пяць Крыжоў (Георгія, Анны, Станіслава і інш). Пасля рэвалюцыі вярнуўся ў сваю вёску і адкрыў там пачатковую беларускую школу, якая пазней была зачынена польскімі ўладамі. Працаваў настаўнікам у народных школах. Удзельнічаў у беларускім руху. Пасля далучэння Заходняй Беларусі працаваў дырэктарам сярэдняй школы. У час нямецкай акупацыі таксама займаўся школьніцтвам у Нясвіжскім раёне, адчыніў Беларускую 4-х гадовую настаўніцкую семінарыю ў Нясвіжы. У канцы вайны трапіў у Нямеччыну, дзе працаваў на фабрыцы і ў сельскай гаспадарцы. Быў вызвалены саюзнікамі, апынуўся ў амерыканскай зоне. Тут быў актыўным удзельнікам стварэння Беларускага камітэта ў г.Рэгенсбургу, а пасля Беларускага Цэнтральнага Камітэта, у якім займаў пасаду рэфэрэнта па арганізацыі беларусаў. Пазней стаў Старшынёю гэтага Камітэта.

А.Вініцкі быў сябрам Рады БНР, займаў у ёй становішча міністра асветы і рэлігійных спраў, удзельнічаў у аднаўленні Беларускае прыватнае аўтакефальнае царквы на чужыне. Працаваў таксама ў Беларускай гімназіі, быў адміністратарам газеты “Бацькаўшчына”.

У 1956 годзе пераехаў у Злучаныя Штаты Амерыкі, працаваў на фабрыцы. Пасля выхаду на пенсію заняўся зборам матэрыялаў да гэтай кнігі. Скончыў працу за некалькі месяцаў да смерці, памёр 24.11.1972 года ў Лос-Анджэлесе.

Алесь Вініцкі спадзяваўся ўбачыць сваю кніжку надрукаванаю. Але на гэта ў яго не было сродкаў, кніга была перадрукавана на машыцы і памножана ў колькасці 15 экзemplяраў. Такім чынам яна была даслана ў бібліятэкі ў Лондане, Мюнхене, Нью-Ёрку, а таксама і асабіста некаторым беларускім гісторыкам на чужыне. Адзін экзemplяр кнігі трапіў і да вядомага беларускага даследчыка нашай гісторыі ў Польшчы Юры Туронка. У канцы 1991 года я была ў Варшаве і на дамоўленасці са сп. Туронкам прывязла адтуль гэты экзemplяр у Мінск з тым, каб прапанаваць да выдання кнігу ў Беларусі. Вяліся перамовы з выдавецтвам Беларускай Энцыклапедыі. Уззяўся за выданне Міхась Ткачоў, які загадваў на той час рэдакцыяй гісторыі. Але яго заўчасная смерць перапыніла справу і кніга так і не ўбачыла свет у гэтым выдавецтве.

Цяпер толькі, дзякуючы дагавору дачкі Вініцкага Ірэны з кіраўніком выдавецкай суполкі “Тэхналогія” Вацлавам Багдановічам, гэта надзвычай патрэбная нам кніга даходзіць урэшце да шырокага чытача. Больш як 22 гады чакала яна свайго часу.

Сын Вініцкага Леанід склаў на просьбе Юры Туропка нададзеную тут біяграфію свайго бацькі. А. Вініцкі збіраў дакументы пра многіх людзей, але свой жыццяпіс так і не зрабіў. Сын таксама пакланаціўся пра тое, каб асабісты архіў А.Вініцкага быў перададзены ў 1974 годзе ў Інстытут Беларускай Навукі і Мастацтва ў Нью-Ёрку пад апеку яго кіраўніка ў той час д-ра Вітаўта Тумаша, які надзвычай высока цаніў працу Вініцкага. Частка матэрыялаў пераслана і ў Скарынаўскую бібліятэку ў Лондане

На заканчэнне трэба дадаць, што ў архіве Вініцкага, па словах яго сына Леаніда, засталіся яшчэ неапублікаваныя матэрыялы па гісторыі беларускага скаўтынгу, гісторыі асветы на Літве - Крыў'і - Беларусі, пра рэлігійныя справы. Хочацца спадзявацца, што іх шлях да чытача будзе больш кароткім.

Ганна Сурмач

Старшыня Рады Згуртавання
беларусаў свету “Бацькаўшчына”

Колькі словаў да перавыданьня працы Алесья Вініцкага

У беларускамоўным друку шмат разоў адзначалася і часта падкрэсьлівалася, што эміграцыя зь Беларусі — зьявішча блізу 200-гадовае даўнасьці. Але, на жаль, працэсы эміграцыі зь беларускіх зямляў дастаткова не ўдакумэнтаваньня і амаль зусім ня вывучаныя. Асноўныя прычыны гэтакага яўна ненармальнага стану тыя, што Бацькаўшчына, правільней сказаць улады, урады, кіраўнічы апарат краіны, цалкам ігнаравалі эміграцыю, прост, як гаворыцца, “сьпісвалі” яе. Сама ж эміграцыя, часта нацыянальна мала сьведкая, найчасцей недастаткова адукаваная, не дакумэнтавала і ня вывучала сваю дзейнасьць.

У выніку мы, беларусы, як нацыя, мелі значны дэмаграфічны дэфіцыт (з краю выехала каля двух мільёнаў асобаў). Мы гублялі частку насельніцтва, ды, акрамя гэтага, не запісвалі ў культурную спадчыну нацыі здабыткі беларусаў-эмігрантаў, дазваляючы іншым прысабечваць беларускія дасягненьні.

Зьмены наступілі, калі на Захад у выніку падзеяў Другое Сусьветнае вайны выехала новая хваля беларускае эміграцыі. Гэтая хваля была эміграцыяй палітычнай ды нацыянальна сьведкамай. Мэтаю дзейнасьці гэтае эміграцыі было змаганьне з таталітарнай савецкай сыстэмай, нашыраць на Захадзе веды пра Беларусь ды спрыяць адраджэньню незалежнае беларускае дзяржавы — Беларускае Народнае Рэспублікі. Гэтая хваля павяла шырокую палітычную працу як у кірунку азнаямленьня Захаду зь беларускім незалежніцкім рухам, гэтак і ў кірунку дасьледаваньня беларускай эміграцыі, адначасна дакумэнтуючы сваю дзейнасьць.

Алесь Вініцкі быў ў 1945-1946 гадох у самым цэнтры беларускага павасеннага эміграцыйнага жыцьця ў Заходняй Нямеччыне, у Рэгэнсбургу, дзе, дарэчы, аўтар гэтага ўступу, у той час 18-гадовы вучань гімназіі, меў нагоду пазнаёміцца з прафэсійным беларускім адміністратарам і лідарам ды скарыстаць зь ягоных парадаў і дасьведчаньня.

Дакумэнтацыя эміграцыі ды дзейнасьці беларусаў у Заходняй Нямеччыне бяспрэчна пачынальніцкая і вельмі важная. Сваю працу

А.Вініцкі пачаў у Нямеччыне, ды на гэтым пэрыядзе эміграцыі ён і засяродзіў сваю ўвагу. Праца ягоная ахапляе дзейнасць эміграцыі ў Нямеччыне ад 1939 да 1951 году, ці то ўлучае таксама дзейнасць беларусаў у Нямеччыне ў часе вайны. Асобныя раздзелы прысьвечаныя арганізацыйнай працы, царкоўным арганізацыям, асьвеце, друку, моладзі і г.д. Шмат дакумэнтаў А.Вініцкі перадрукаваў з розных беларускіх эмігранцкіх выданняў. Зразумела, што пры гэтым мэтадзе ўкладаньня дакумэнтаў непазьбежныя першакрынічныя недакладнасьці, пра што ўкладальнік папярэджае ў сваёй прадмове.

У гэтым уступным слове застаецца толькі адзначыць, што А.Вініцкі ў меру сваіх магчымасьцяў стараўся ўдакладніць падзеі, даты, аўтараў, арганізацыі і г.д. шляхам абшырнае перапіскі з дзесяткамі жывых сьведкаў тых падзеяў, з кіраўнікамі арганізацыяў, з эміграцыйнымі дзеячамі. Зьмястоўная перапіска значна ўзбагачае і дадае шмат каштоўных дэталей да перадрукаваных дакумэнтаў.

Можна й трэба спадзявацца, што вывучэньне беларускай эміграцыі, якое цяпер пачалося на Бацькаўшчыне, дапоўніць працы эміграцыйных дасьледнікаў, аднак у шэрагу працаў аб эміграцыі на адным зь першых месцаў будзе стаяць дасьледаваньне Алеся Вініцкага, якое, як і шмат іншых пачынаньняў, прысьвечалася Беларусі.

Віталь Кіпель

Беларускі Інстытут Навукі й Мастацтва

ПРАДМОВА

Пэрыяд жыцця беларускай эміграцыі ў Нямеччыне ў 1939-1951 гг. быў вельмі багаты на розныя падзеі. Пакінуўшы Бацькаўшчыну, шматлікая беларуская палітычная эміграцыя мела на мэце сваёю працаю і на чужыне служыць свайму Народу ды рэпрэзэнтаваць яго перад іншымі народамі. Дзеля рэалізацыі настаўленае мэты былі створаныя іі розныя беларускія эмігранцкія арганізацыі.

Жыццё эміграцыі толькі часткава зафіксаванае ў беларускім пэрыядычным друку. Калі ж да гэтага дадаць страту архіваў шэрагаў арганізацыяў, дык гэты вельмі важны пэрыяд можа стацца прагалам ў гісторыі беларускай эміграцыі, а разам з гэтым і загінуць для агульнае гісторыі нашага народу. Каб гэтак ня сталася, я, як адзін з удзельнікаў арганізацыйнага жыцця беларускай эміграцыі, узяў за свой абавязак пазьбіраць што было магчыма, упарадкаваць і зафіксаваць у друку найважнейшыя падзеі з жыцця нашай эміграцыі ў Нямеччыне ў 1939—1951 гадох на аснове дакумэнтаў і сьветчанняў жывых удзельнікаў гэтых падзеяў.

Жыццё і праца беларускай эміграцыі ў часе вайны і пасля яе скапчэньня пад паглядам праўным і эканамічным былі розныя. Розныя былі і мэты і характар дзейнасьці арганізацыяў у тых часох. З гэтае прычыны “Матар’ялы да гісторыі беларускай эміграцыі ў Нямеччыне ў 1939—1951 гадох” падзеленыя на дзьве часткі: 1) Час другой сусьветнай вайны ад 1.9.1939 да 7.5.1945 г. і 2) Час пасля капітуляцыі Нямеччыны ад 7.5.1945 да канца 1951 г.

У гэтай кніжцы зьменшаная толькі частка “Матар’ялаў да гісторыі беларускай эміграцыі ў Нямеччыне” з тае прычыны, што на мае просьбы да іншых удзельнікаў арганізацыйнага жыцця нашай эміграцыі адгукнуліся іі прыслалі весткі пра пэўныя падзеі ўсяго колькі асобаў. Дзеля гэтага дзейнасьць некаторых арганізацыяў, як, прыкладам, Саюзу Беларускай Моладзі, жыццё беларускіх сіротаў у Нямеччыне іі інш. пасьветленыя няпоўна, а зусім няма вестак пра наступныя арганізацыі: 1) Беларускае Цэнтральнае Перасяленчае Таварыства; 2) Беларускае Дабрадзейнае Згуртаваньне на Чужыне; 3) Сусьветнае Аб’яднаньне Беларускай Эміграцыі (САБЭ); 4) Саюз Беларускіх Журналістых; 5) Бібліяграфічная Служба; 6) Саюз Беларускіх Гаспадарнікаў; 7) Літаратурная Сусьтава “Баявая Ўскалось”.

Няма праграмаў і вестак пра дзейнасць палітычных партыяў: Беларускае Нацыянал-Дэмакратычнае партыі, Сялянска-Работніцкае партыі Вызвалення Беларусі, Беларускай Народнай партыі, Рэспубліканска-Рэвалюцыйнага Ёсбеларускага Хаўрусу і інш.

Няма вестак і пра дзейнасць палітычных арганізацыяў: Беларускага Нацыянальнага Цэнтру (БНЦ), Беларускай Цэнтральнай Рады (БЦР) і Рады Беларускай Народнай Рэспублікі (БНР).

З тактычных меркаванняў у “Матар’ялах...” не пададзена німат прозьвінчаў людзей, якія займалі розныя становінчы ў арганізацыях.

Маю надзею, што тыя асобы, якія не адгукнуліся на маю просьбу, як і тыя, да якіх я не зварачаўся з просьбаю з прычыны няведання іхных адрасаў, выканаюць свой нацыянальны абавязак і зафіксуюць у друку ведамья ім важныя весткі з жыцця і арганізацыйнай дзейнасці беларускай эміграцыі ў Нямеччыне.

У канцы складаю шчырую падзяку ўсім тым суродзічам, што сваімі працамі або каштоўнымі заўвагамі дапамаглі мне сабраць і ўпарадкаваць “Матар’ялы да гісторыі Беларускай эміграцыі ў Нямеччыне у 1939—1951 гадох”.

Частка I

ЧАС ДРУГОЙ СУСЬВЕТНОЙ ВАЙНЫ (1939 - 1945 гг.)

Беларусы ў Нямеччыне

Пасьля Першае Сусьветнае вайны ў Бэрліне быў ведамы толькі адзін беларус — Андрэй Бароўскі, якога ўрад Беларускай Народнай Рэспублікі дэлегаваў у Бэрлін як свайго консула. Выконваў ён абавязкі консула аж да 1927 году, калі дзейнасьць Беларускага Кансуляту была забароненая нямецкімі ўладамі. Пасьля гэтага, ведаючы добра розныя мовы, Бароўскі залажыў у Бэрліне бюро перакладаў і да Другое Сусьветнае вайны гэтым зарабляў сабе на жыцьцё.

Пасьля 1930 году ў Бэрлін на студыі ў нямецкай Тэхнічнай школе прыехалі два студэнты зь Вільні. Гэта былі сп.сп. Анатоль Шкутка й Міхась Маскалік. Апошні, пасьля двухгадовай навукі, пакінуў Палітэхніку і паехаў у Мюнхэн студыяваць тэалёгію. Будучы ў Бэрліне, гэтыя два студэнты нарупіліся залажыць арганізацыю — “Беларускі Студэнцкі Саюз”, зь нястачы людзей завэрбаваўшы да ўправы Саюзу і выбраўшы яго сакратаром таго ж самага былога консула сп. Андрэя Бароўскага. Такім чынам у Бэрліне паўстала беларуская студэнцкая арганізацыя.

У выніку вайны Нямеччыны з Польшчаю ў 1939 годзе ў Нямеччыне апынулася вялікая колькасьць палонных беларусаў з польскае арміі. Паводле статыстыкі Галоўнага нямецкага камандаваньня, беларусамі заісалася каля 70 тысяч палонных.

Немцы дакладна ведалі, што польскі ўрад сваёю шавііністычнаю палітыкаю выклікаў да сябе варожасьць беларусаў, дзеля гэтага пастанавілі звольніць зь лягераў ваеннапалонных беларусаў і ўкраінцаў на вольныя працы.

Дзеля хутчэйшага афармленьня гэтага патрэбныя былі людзі беларускага й ўкраінскага паходжаньня, якія, ведаючы сваіх людзей, значна хутчэй выканаюць тэхнічную працу званьнення. Апрача таго, дзеля прысьпяшэньня справы рэгістрацыі й званьнення, адразу пачала выдавацца прэса ў беларускай, украінскай і польскай мовах.

БЕЛАРУСКІЯ ЎСТАНОВЫ Й АРГАНІЗАЦЫІ

Газэта “РАЊЦА”

Вострая патрэба беларускае газэты ў Нямеччыне паўстала ўвосень 1939 году, калі ў лягерах палонных у Нямеччыне апынулася колькідзясят тысяч беларусаў сярод палонных з польскае арміі. Іні-

цьятыва выдавання для іх беларускае газэты зыходзіла ад нямецкага вайсковага міністэрства, у распараджэньні якога знаходзіліся лягеры палонных. Зь беларускага боку ў той ці іншай меры да паўстаньня беларускага тыднёвіка для палонных “Раніца” спрычыніліся інжынэр Анатоль Шкутка й Фабіян Акінчыц. Адначасна былі заснаваныя й газэты для палонных украінцаў ды палякаў.

Першыя нумары “Раніцы” паказаліся яшчэ прыканцы 1939 году, у сьнежні месяцы. Хоць у рэдагаваньні першых нумароў браў удзел сп. Ф.Акінчыц, ды хутка ён ад гэтага адышоў і выехаў нават з Бэрліну ў Варшаву. Нездзе пад канец лютага ў Бэрлін прыехаў д-р В.Тумаш, які й пераняў рэдагаваньне газэты. Газэта выходзіла што тыднёва, апрача рэдактара, пару адміністрацыйна-тэхнічных супрацоўнікаў.

Каля сярэдзіны 1940 году ў Бэрлін прыехаў адвакат Мікалай Шкялёнак. Паколькі тым самым часам былі фармальна прызнаныя на абшары Нямеччыны прафэсійныя дакумэнты д-ра В.Тумаша, ён і паехаў да прафэсійнае працы у Ліцманштат (Лодзь), а справу рэдагаваньня газэты пераняў сп. М.Шкялёнак. У гэтым годзе адбылося й званьненне беларускіх палонных зь лягероў на вольных работнікаў. У сувязі з гэтым недзе ў 1941 годзе і газэта “Раніца” стала незалежным, самастойным праўна й фінансавым прадпрыемствам, пры гэтым прадпрыемствам самаакупным: газэта ўтрымлівалася з даходаў ад падпіскі.

З пачаткам 1943 году, з выездам сп. М.Шкялёнка ў Менск, рэдагаваньне газэты на колькі месяцаў, да свайго выезду на прафэсійную працу ў Мэкленбургіі, пераняў ізноў д-р В.Тумаш. Нездзе ад сярэдзіны 1943 году рэдагаваньне было афіцыйна перанятае д-рам Станіславам Грышкевічам, а неафіцыйна вялося фактычна ў шчыльным супрацоўніцтве з інжынерам М.Абрамчыкам аж да ягонае дэпартацыі ў Францыю.

У другой палове 1944 году, з прыездам у Бэрлін большага ліку беларусаў, эвакуяваных зь Менску, газэта была перанятая новымі журналістычнымі сіламі.

Трэба яшчэ аддземіць, што надаванае на газэце прозьвішча адказнага рэдактара не заўсёды, а асабліва ў першыя месяцы яе існаваньня, паказвала на рэдактара фактычнага. Гэтак, паколькі помню, увесну 1940 году наперамену газэта была падпісаная колькімі рознымі прозьвішчамі, хоць асобы гэтыя працавалі ў газэце толькі адміністрацыйна, а ня мелі ніякага дачыньня да яе зьместу.

Фінансавая ж газэта ў 1939-1940 гадох выдавалася за сродкі нямецкага вайсковага міністэрства ды рассылалася беларускім палонным у лягеры дарма. З мамэнтам званьнення палонных на вольных

работнікаў яны атрымлівалі газэту ўжо шляхам выпіскі. Тады ж газэ-та стала фінансава на “свае ногі”, была зусім самастойным прыват-ным прадпрыемствам.

Недзе пад канец 1942 ці з пачаткам 1943 году “анеку” над газэ-тай і быццам нават і фінансавую за яе адказнасьць пераняло Міністэр-ства Ўсходу (Ostministerium), хоць фактычна фінансава яна й на-далей утрымлівалася вылучна з даходаў ад падпіскі найменш да ся-рэдзіны 1943 году.

Што да накладу, дык тыднёвік “Раніца” напачатку 1943 году меў наклад каля 12000. Газэта разыходзілася па ўсёй Нямеччыне, далуча-ных да яе польскіх земляў, але толькі паасобныя экзэмпляры з цяж-касьцю даходзілі да беларускіх земляў. Пашырэньня яе на прасторы “Генэральнага Камісарыяту Беларусі” не дапускалі нямецкія ўлады гэтага Камісарыяту.

Беларускае прадстаўніцтва

У сувязі з масавым звальленьем беларускіх палонных зь нямец-кіх лягераў на вольных работнікаў, з пачаткам 1940 году паўстала неабходнасьць стварыць установу, якая занялася б юрыдычнаю над імі апекаю й наглядам ды пераняла функцыі, якія нармальна нале-жаць да кансулятаў дзяржаваў знаходжаньня чужынцаў. Паколькі бе-ларускія работнікі зь лягераў палонных, як і работнікі ўкраінскія ды расейскія, ня мелі сваіх дзяржаваў і кансулятаў, для іх нямецкія ўлады й стварылі ўстановы — Vertrauensstelle. У беларускай мове для гэтага ўстановы быў прыняты назоў БЕЛАРУСКАЕ ПРАДСТАЎНІЦТВА.

Кіраўніком Прадстаўніцтва з пачаткам яго існаваньня быў інжы-нэр Апатоль Шкутка. Была гэта нямецкая ўрадавая ўстанова, якая надзягала Міністэрствунутрапных справаў, а канкрэтна — паліцый-ным органам гэтага міністэрства. Цэнтраля знаходзілася ў Бэрліне, лік працаўнікоў Прадстаўніцтва з часам дайшоў аж над 10 асобаў. Паўстала й колькі аддзелаў Прадстаўніцтва ў цэнтрах большага згуш-чэньня беларусаў у Нямеччыне і на далучаных да Нямеччыны польскіх землях (Гданьск, Познань, Лодзь, Вена, Мюнхэн ды інш.). Дзей-насьць Прадстаўніцтва не пашыралася на польскае “Генэрал-губэрна-тарства”. Бэрлінская цэнтраля кажнаму зарэгістраванаму ў Нямеч-чыне беларусу выстаўляла рэгістрацыйныя карты, якія практычна мелі значэньне, крыху падобнае да пашпартаў чужынцаў.

Недзе, здаецца ў 1943 годзе, кіраўніка Прадстаўніцтва інжы-нэра А.Шкутку “выгрыз”, пры дапамозе нямецкіх уладаў, ягоны

заступнік А.Букатка, ды сам стаў кіраўніком і быў ім аж да канца вайны. А.Шкутку было загадана нават пакінуць Бэрлін, каб часам з боку не мяшаўся ў справы Прадстаўніцтва, і запрапанавана выехаць у Дрэздэн. Наколькі ў Бэрліне было чуваць, улады ставілі яму закіды характару палітычнага й грашовага.

Беларускі Камітэт Самапомачы

Яшчэ ў 1940 годзе ў Бэрліне пачаліся захады дзеля заснавання беларускае грамадзкае арганізацыі. Галоўным яе арганізатарам у стадыі заснавання быў адвакат Мікалай Шкялёнак. Па нейкім часе нямецкія ўлады далі дазвол на закладзіны такой арганізацыі ды дзейнасць яе на прасторы ўсяе Нямеччыны, але арганізацыя магла мець вылучна дапамаговы характар. Магчымасці закладзінаў арганізацыі пад назовам Беларускі Нацыянальны Камітэт ці падобных нямецкія ўлады прынцыпова адкідалі.

З прыездам у Бэрлін з Парыжу інжынера Міколы Абрамчыка ўся далейшая арганізацыйная праца ў “Беларускай Самапомачы” была, зразумела, шляхам выбару на арганізацыйным сходзе, перададзеная яму. З часам паўсталі й аддзелы Камітэту, галоўна ў большых цэнтрах далучаных да Нямеччыны польскіх земляў.

Камітэт збіраў складкі, выдаваў легітымацыі, стараўся аказваць сябром усякую магчымую дапамогу. У Бэрліне ў 1942 годзе былі арганізаваны нават колькімесячныя Настаўніцкія курсы з надзеяй, што курсанты з часам змогуць паехаць у школы на Беларусі, дзе адчуваўся вялікі недахоп настаўніцкіх кадраў.

Пярспэктыва павароту на Бацькаўшчыну як магнітам цягнула на Курсы ахвотнікаў ды была стымулам да стараннай і ўпорыстай працы амаль штодня ад 8-й да 11-й гадзіны вечара — пасля нармальнага 10-гадзіннага дня працы на фабрыцы ці іншым прадпрыемстве.

Курс, апрача прадметаў беларусаведы, вядзенай такімі выдатнымі выкладчыкамі, як мгр. М.Шкялёнак, інж. М.Абрамчык і др. В.Тумаш, ахопліваў матэматыку (выкладчыца В.Жукоўская), анатомію чалавека выкладаў студэнт мэдыцыны Бэрлінскага ўнівэрсытэту Ст.Грынкевіч, тэорыю рысавання — мастак Рамашкевіч. Курс трываў месяц, закончыла яго 30 асобаў. На жаль, немцы не датрымалі абяцання й ніводнага настаўніка на Беларусь ня пусыцілі.

Даходы Камітэту йшлі вылучна зь сяброўскіх складак і даходаў з выданняў. Выдадзеныя былі кнігі: М.Абрамчык. “Беларусь у

картах” (рататарам); Якуб Колас. “Сымон-Музыка” (друкам у Празе); хутка на выхадзе кніга сканфіскаваная дзеля таго, што аўтар яе, Я.Колас, знаходзіўся ў СССР); Ларыса Геніюш. Зборнік вершаў “Ад родных ніў”. Зладзены ў цензуру апрацаваны “Беларускі каляндар на 1943 год” дазволу на друк ад праскіх нямецкіх уладаў ужо не атрымаў, і выдавецтва друкам Камітэт спыніў. Мусіў абмежавацца выдавецтвам на рататары, унікаючы цензуры ды пашыраючы свае выданні нелегальна.

Пасьля дэпартацыі інжынера М.Абрамчыка ў Францыю Камітэт перанялі іншыя асобы.

Нягледзячы на жахлівыя бамбардаваньні, у сувязі з чым прыходзілася часта мяняць сядзібу Камітэту самапомачы, праіснаваў ён да апошніх дзён капітуляцыі Нямеччыны. Гэта была адна з арганізацыяў, якая існавала незалежна ад нямецкіх дырэктываў і субсідыяў.

“Беларускі Работнік”

Недзе з канцом 1942 ці пачаткам 1943 году ў Бэрліне было наладжанае выдаваньне адмысловае газэты — тыднёвіка для новапрывезеных у Нямеччыну беларускіх работнікаў, гэтак званых остарбайтараў. Газэта гэтая выдавалася адначасна з “Рапіцай” і пераважна тымі самымі журналістычнымі сіламі.

Беларускі Аддзел пры Нямецкім Арбайтсфронце

Беларусаў за тых сумных часоў (1939-1945) у Нямеччыне нарахоўвалася каля мільлёну. З самага пачатку вайны іх налічвалі каля сотні тысячаў. Да іх прыбылі потым палонныя з савецкай арміі, затым “дабраахвотнікі”, дэпартаваныя на працу, і ўрэшце масавая эміграцыя беларусаў улетку 1944 году.

З гледзішча праўнага, а разам з гэтым і матар’яльнага беларусы ў Нямеччыне былі падзеленыя на дзеве катэгорыі. Першая — былыя палонныя з польскай арміі, прыроўненыя ў правох працы й руху да правоў чэскіх, італьянскіх і французскіх цывільных работнікаў. Мелі права належаць да дазволеных беларускіх арганізацыяў. Да гэтай групы належалі беларускія работнікі, якія зьявіліся ў Нямеччыне перад пачаткам вайны з Савецкім Саюзам, а таксама работнікі з далучаных да “Райху” беларускіх земляў (Беласточчына). Гэтая катэгорыя беларускіх работнікаў падлягала Беларуска-

му Аддзелу пры Арбайтсфронце, заданьнем якога было рэгуляваць дачыненні работнікаў з працадаўцамі і абараняць іх ад крыўдаў, чыненых працадаўцамі .

Беларускі Аддзел пры Міністэрстве Ёсходу (Ostministerium)

Другая катэгорыя работнікаў — г.зв. “ОСТ”. Да гэтай катэгорыі належала большая частка беларусаў. Паводле нямецкіх законаў, яны былі праўна і матар’яльна абмежаныя: жылі ў зачыненых лягерах, кармілі іх вельмі дрэнна, і насілі яны на грудзіне ці рукаве каляровыя “латы”, якія адрознівалі іх ад немцаў і зачынялі ім дзьверы ў нямецкія рэстараны, тэатры, кіно і г. д. Гэтай катэгорыяй работнікаў апекаваўся Беларускі Аддзел пры Ostministerium, кіраўніком якога быў спадар Б.

“Вінэта”

“Летам 1941 году, за пару тыдняў да пачатку нямецка-савецкай вайны, з мэтай падрыхтоўкі радыёперадачаў на ўсход немцы зарганізавалі ў Бэрліне ўстанову пад назовам “Вінэта”. Кіраўнічыя становішчы ў гэтай установе займалі немцы, а рэшта працаўнікоў была прызначана загадам згодна тагачасным законам.

У 1940 годзе, пасля акупацыі Савецкім Саюзам Заходняй Беларусі і Прыбалтыкі, паводле нямецка-савецкай дамоўленасці пачалося перасяленне з акупаваных Савецкім Саюзам тэрыторыяў мясцовых жыхароў нямецкага паходжання, у тым ліку і мяне, у Нямеччыну. Да іх далучыліся ўцекачы з гэтых земляў, якія не хацелі жыць пад бальшавіцкай уладай. Для вывезеных і ўцекачоў былі зарганізаваныя ў Нямеччыне спецыяльныя лягеры (Умзыд—люнгслагер).

Нямецкія ўлады маглі выбраць у гэтых лягерах аднаведных сабе працаўнікоў, якія ведалі і мовы занятых Саветаў абшараў Беларусі і Прыбалтыкі, і нямецкую мову.

У “Вінэце” былі аддзелы: Беларускі, Латыскі, Летувіскі, Расійскі і Эстонскі. Пра Беларускі аддзел магу сказаць наступнае: першымі працаўнікамі былі кс. Гадлеўскі, як кіраўнік радыёперадачаў (ён і сам выступаў у радыё), сынкеры сн.сп.Шудзейка, Якімовіч і іншыя. Я была галоўнай перакладчыцай на беларускую і нямецкую мовы. Спадарычна Г-я была машыністкай.

Калі немцамі былі занятыя новыя абшары на ўсходзе і з'явілася патрэба перакладаць розныя распараджэнні нямецкіх акупацыйных уладаў і для Беларусі, тады быў павялічаны штат працаўнікоў у “Вінэце”. Ксёндз Гадлеўскі працаваў у “Вінэце” ня больш за месяц: ён выехаў у Менск на становішча Школьнага Інспектара. На жаль, ён там і загінуў.

Пасля выезду кс. Гадлеўскага ў “Вінэце” пачаў працаваць як карэктар беларускіх тэкстаў сп. Андрэй Бароўскі. Потым ён захварэў і памёр у Бэрліне ў пачатку 1945 году. Ягоную працу пераняў прафэсар Байкоў зь Менску.

У сакавіку 1945 году, калі фронт апынуўся ўжо блізка Бэрліну, “Вінэта” была зачыненая, яе архіў спалены, а працаўнікі ратаваліся як хто мог уцёкамі, каб не апынуцца пад Савецкаю ўладаю.”

Нюрэнбэрг
15.9.1968 г.

Юльяна Дубейкоўская.

Іншая палітычная дзейнасць

Ад другой палавіны 1941 году, з паяваю вялікіх масаў палонных з савецкае арміі, нямецкія палітычныя кругі накіравалі ў лягеры палонных адмысловых давераных асобаў для выяўлення там беларускай інтэлігенцыі, якая магла быць выкарыстаная для нямецкіх палітычных патрэбаў. Гэтым спосабам з савецкіх палонных было выбрана каля сотні інтэлігентных беларусаў, але ўсіх іх немцы ня звольнілі з лягероў, а з тых, якіх і прывезлі ў вызначаны асяродак, ня ўсе былі залічаныя на курс, як малаадукаваныя, а хутчэй за усё, як маланадзейныя.

Курс адбываўся ў невялікім мястэчку Вустраў, 40 км ад Бэрліну, а для расейцаў у Гутцэці. Праводзіў курс сп. Фабіян Акінчыц, які і быў ініцыятарам залажэння гэтага ўзгадаваўчага нацыянал-сацыялістычнага курсу. Мэтаю навучання было азнаямленне слухачоў з новым нямецкім правам і падрыхтоўка прапагандыстаў нацыянал-сацыялізму й супроць марксызму. Час трывання курсу — паўгода. Слухачоў-беларусаў было каля 20 чалавек. Век слухачоў сягаў ад 25 да 35 гадоў.

Курсанты былі адгароджаныя “кітайскім мурам” ад беларусаў і беларускіх арганізацыяў Бэрліну ды Нямеччыны наагул. Не дапушчалі да іх нават і “Раіцы” ды іншых беларускіх выданняў.

Ведама добра, што Ф.Акінчыц сваім курсантам, побач вымаганьняў, пастаўленых арганізатарамі курсаў, упойваў пагарду й нянавісьць да ўсяе беларускае нацыянальнае інтэлігенцыі дзеля тае простае прычыны, што ня меў у ёй ніякае пашаны, ніякіх прыхільцаў, ніякіх практычна аднадумцаў; чуў нават крыўду, што яго адсунулі ад беларускага арганізаванага жыцця. Лічылі яго беларусы за бесхрыбетнага палітычнага авантюрыста. Нямецкай нацыянал-сацыялістычнай партыі такі чалавек якраз і быў патрэбны — свой свайго знайшоў.

Як пазьней паволі выявілася, ідэя гэтага прадпрыемства зь нямецкага боку была такая: выгадаваць абсалютна верныя сабе маладыя кадры для абсаджваньня кіраўнічых палітычных і адміністрацыйных пасадаў у “Генэралкамісарыяце Беларусі”. Хоць зь беларускімі нацыянальнымі кадрамі і ў Нямеччыне, і ў Беларусі немцы з мусу часова ў той ці іншы спосаб працавалі ды нейк іх талеравалі, але ім абсалютна не давяралі й пры дапамозе сп. Акінчыца йшлі ў кірунку стварэньня сабе паслухмянага й даверанага палітычна маладога пакаленьня.

Пасля заканчэньня курсу выхаванцы былі кінутыя ў беларускі “генэралкамісарыят”. Найперш перададзеная ім была справа арганізацыі Саюзу Беларускай Моладзі ды іншых важных становішчы. Паехаў неўзабаве ў Менск для кіраваньня сваімі выхаванцамі, а празь іх, пры дапамозе немцаў, да перайманьня “ўлады” й сам Ф.Акінчыц. Даволі хутка ён быў у Менску застрэлены. Таксама загінулі ў часе свае працы на Беларусі й некаторыя з выхаванцаў нацыянал-сацыялістычнага курсу, але ўжо ад рук сваіх хлебадаўцаў-немцаў за тое, што распаўсюджвалі партызанскія лягучкі.

Адцёміць трэба, што і ў Бэрліне паволі рыхтавалася перадача беларускіх устаноў, арганізацыяў і газэтаў выхаванцам Акінчыца ці асобам, бліжкім да яго. Па гэтай лініі замянілі старшыню Беларускага Прадстаўніцтва. Ужо зусім выразіна ў гэтым кірунку праведзены быў разгром Управы Беларускага Камітэту Самапомачы, дэпартацыя яго нага старшыні ды падмена ў кіраўніцтве Камітэту асобамі, сабе даверанымі. Далейшы ход ваенных падзеяў гэтыя натугі зрабіў няістотнымі.

Ад другога паловы 1944 году, з наплывам новае масавае беларускае эміграцыі ў Бэрлін і Нямеччыну ў выніку ваеннае эвакуацыі зь земляў Беларусі, гэтая эміграцыя й пераняла з часам кіраўніцтва беларускіх арганізацыяў, канкрэтна — Камітэту Самапомачы, і выдавецкую справу — “Раніцу” ды “Беларускага Работніка”.

Працоўная група Саюзу Беларускай Моладзі ў Нямеччыне

Арганізатарам і кіраўніком Працоўнае групы СБМ у Нямеччыне быў сп. Генры Чурыла. Пра жыццё і працу сяброў і сябровок СБМ ён напісаў наступнае:

“Ад пачатку вайны да 1944 году на ўсходнім фронце ішлі цяжкія баі. Лінія фронту рухалася ўзад і ўперад. Гарэлі беларускія вёскі і сёлы, данчэнтну разбураліся нашыя гарады. У лясах Беларусі з кожным днём надрасталалі колькасць партызанаў.

Нямецкае вайсковае камандаванне цэнтральнага сэктару ўсходняга фронту ў паразуменні з Дзяржаўным кіраўніцтвам моладзі (Reichsministerium für die besetzten Ostgebiete) настанавіла вэрбаваць і высыліць у Нямеччыну на працу ў фабрыках беларускую моладзь. У цэлай гэтай акцыі немцы мелі на ўвазе дзве карысці: 1 — падарваць асноўную людскую базу партызаншчыны ў Беларусі і 2 — замяніць баяздольных немцаў на фабрыках і прадпрыемствах у Нямеччыне беларускімі юнакамі.

Першапачаткова немцы прывозілі ў Нямеччыну групы толькі беларускіх юнакоў у веку ад 14-ці да 20-ці гадоў вылучна з прызначэннем на працу. Пасля пачалі зьяўляцца невялікія групы (20-50 асобаў) і беларускіх дзяўчат (юначак). Гэтая моладзь тварыла Працоўную групу СБМ у Нямеччыне. Агульны лік Працоўнай групы даходзіў да пяці тысяч асобаў. Каля трох тысяч моладзі было прыдзелена фірме Юнкэрс, якая вырабляла самалёты для нямецкага цывільнага і вайсковага лятунства, а рэшта вучылася і працавала ў арганізацыі Тод (ОТ).

Нагляд над усімі нацыянальнымі групамі моладзі — беларускай, украінскай, расейскай, латыскай і летувіскай — меў на нямецкай лініі шэф Аддзелу Моладзі ў Міністэрстве Занятых Усходніх Абшараў гаўптбанфіюрэр Пікэль. Былі і кіраўнікі-немцы для кожнай нацыянальнай групы, быў ім для беларускай банфіюрэр Мэнцэль.

Кіраўнік СБМ на Нямеччыну меў сваю канцылярыю ў Міністэрстве Занятых Усходніх Абшараў у Бэрліне на Клёстэрштрасэ №19 і 5-7 супрацоўнікаў. Адным з іх быў ведамы беларускі паэта Лявон Случчанін, які перад самым канцом вайны трагічна загінуў ад амэрыканскай бомбы ў горадзе Дэсаў¹⁾.

---

¹⁾ Лявон Случчанін (Янка Шпакоўскі) выжыў і вярнуўся на Бацькаўшчыну, дзе перажыў новыя пакуты. — Заўв. рэд.

Кіраўніцтва СБМ на Нямеччыну выдавала месячны часопіс для беларускай моладзі, які называўся “Малады Змагар”. Выйшла з друку толькі пяць нумароў накладам у 50 тысяч кжпн. Часопіс спачатку друкаваўся ў Бэрліне, а пасля ў Пляўэн (Саксонія). Абедаўе друкарні былі дашчэнт збамбардаваныя, так што не ўдалося надрукаваць больш нумароў. Гэта ўжо быў і так канец Нямеччыны і вайны ў Эўропе. Часопіс меў характар нацыянальна-ўзгадаваўчы і інфармацыйны. Дапамагаў карываць яго блізкі прыяцель Язэпа Лёсіка — старэнькі прафэсар Байкоў.

Беларускіх юнакоў, прыдзеленых фірме Юнкэрс, прывозілі ў лягер Крымічаў у Саксоніі. Пасля шасцітыднёвых тэхнічных курсаў дзялілі іх на меншыя групы і рассылалі ў фабрыкі Юнкэрса. Цэнтрам Юнкэрса быў магутны фабрычны комплекс у Дэсаў над Эльбай. У пераходным лягеры Крымічаў было пераважна да 300 беларускіх юнакоў, у Дэсаў да 1500, ды ня менш чым 300 юначак.

Другім вялікім асяродкам Юнкэрса быў горад Магдэбург, дзе працавала каля тысячы беларускіх юнакоў і хіба дзве сотні беларускіх юначак.

Найкарацей існавала група 500 юнакоў пры заводзе Юнкэрса ў Штрасбургу. Ангельскае лятунства паслядоўна бамбардавала гэтую фабрыку, так што летам 1944 году немцы перасталі яе адбудоўваць, а беларускіх юнакоў развезьлі па іншых гарадох.

У меру як узмацняліся налёты саюзных самалётаў і штотраз больш разбураліся фабрыкі Юнкэрса, немцы змушаныя былі перавозіць машынерыю і работнікаў у іншыя гарады і маскавацца пад іншымі назовамі. Такім чынам паўстала колькі новых асяродкаў прадукцыі самалётаў Юнкэрса. Адным зь іх быў “Мульдэнштайн А.Г.”, дзе апынулася вялікая колькасць беларускіх юнакоў і юначак з Дэсаў. Быў яшчэ адзін такі асяродак — Цытаў у Саксоніі (“Цытаўэр Вэркэ А.Г.”).

У самым Бэрліне пры ОТ вучылася і працавала вялікая група беларускіх юнакоў (тысяча асобаў). ОТ вучыла беларускіх юнакоў розных карысных рамёстваў: сталярства, мулярства, сьлясарства, бляхарства і інш.

У лягеры ОТ Роштак было некалькі сотак беларускіх юнакоў, якімі кіраваў старшы праваднік Аўген Маццононак. Між іншым, штандаровы П.Сыценьнік і старшы праваднік А.Маццононак трагічна загінулі ў самы канец вайны. Тое самае сталася із старшым правадніком Сяргеем Бузаком. Пра сп. Бузака хадзіла слава, што ён быў вельмі добрым арганізатарам. У Менскай акрузе ён меў тры тысячы добра зарганізаваных сяброў і сябровак СБМ.

У лягеры ОТ Рацібор, Сылезія, было каля 300 беларускіх юнакоў, якія працавалі ў вельмі цяжкіх умовах пры будове вялікага тунэлю пад гарамі. Тунэль гэты быў прызначаны для нейкай вельмі важнай ваеннай мэты (для вырабу ракетаў ці нейкіх новых разрыўных матар'ялаў).

У Надрэйн-Вэстфаліі быў невялікі лягер ОТ у горадзе Гэльзэнкірхэн-Буэр. У лягеры знаходзілася група 50-100 беларускіх юнакоў. У кожным з вышэйнададзеных лягераў беларускія юнакі ці юначкі мелі свайго беларускага кіраўніка ці кіраўнічку. У гэтых жа лягерах былі дзедзі-падлеткі — хлопцы й дзяўчаткі. Імі апекаваліся сяброўкі Саюзу Беларускай Моладзі.

Быў яшчэ адзін асяродак — Школа Кіраўнікоў і Кіраўнічак СБМ у Драйсыг-Акэр (каля Майнінгэн, у Турынгіі). Нямецкім кіраўніком яе быў сп. Шуман, а беларускім сп. Стась Г.

Афіцыйнай уніформай СБМ была зялёная вопратка зь бел-чырвона-белаю павязкаю на левым рукаве. На павязцы быў разьмешчаны чырвоны шчыт з залатым двукрыжжам Ярылы ды сымбаламі працы й змаганьня — мечам і рыдлёўкай. Такую самую ўніформу насіла Працоўная група СБМ у Нямеччыне. Яна была вольная ад нашэння напісу “ОСТ”.

Беларуская моладзь у Нямеччыне беларускіх школаў ня мела. Яна перадусім мусіла цяжка працаваць у фабрыках Юнкэрса й на розных жахлівых праектах ОТ (Рацібор, Гэльзэнкірхэн-Буэр). Кіраўнікі лягераў павінны былі вучыць юнакоў і юначак беларусаведы з “Вучэбнага лістка”, распаўсюджваць у лягерах часопісы “Жыве Беларусь”, “Малады Змагар”, газеты “Рапіца” й “Беларускі Работнік”.

У вольны час вечарам, калі такі час быў, кіраўнік ці кіраўнічка СБМ праводзілі гутаркі беларусаведы. У гэтай справе дазволена было кіраўніком асяродкаў праяўляць сваю собскую ініцыятыву. Раз я быў запрошаны ў лягер СБМ пры групе ОТ у Бэрліне — Фалькэнзээ на вогнішча беларускіх юнакоў. Штандаровы зарганізаваў гэтую імпрэзу вельмі добра. Найбольш падабаліся ўсім прыгожыя беларускія песні.

Стаўленне немцаў да нашай моладзі было рознае. Быў ваенны час і не магло быць зроблена так, каб усе былі задаволеныя. Беларуска-я моладзь і кіраўнікі яе ненавідзелі немцаў Гітлера за расстраляных бацькоў, спаленыя вёскі разам зь іх мірным насельніцтвам, разбураныя гарады, спустошаны край і прымусовы прывоз у Нямеччыну.

Дзякуючы асабістым захадам штандаровага Г.Чурылы й часткаваму зразуменьню нямецкіх дзейнікаў (Мэнцэль з РІФ, Фінк з кіраўніцтва ОТ, дырэкцыя Юнкэрса) уся беларуская моладзь, ахопленая

СБМ у Нямеччыне, мела людзкую вопратку, магчымыя баракі, абутак і харчаваньне такое самае, як нямецкая моладзь.

Непрабачальнаю памылкаю было б ня ўспомніць таго, што трывожыла чулае сэрца нашага нацыянальнага прарока Янкі Купалы й зырка адлюстравалася ў ягоным сказе-сумліве: "Ці ўскрэсьнем мы, душою ўпаўшы, зьвяўшы, каб выйсьці ў сьвет, як нейкі здольны род..." Каб сьветлы дух паэты-волат адчуў тое, што я бачыў уласнымі вачыма, дык ён бы захапляўся бязмерна.

Уявец сабе галодных, абарваных, запалоханых беларускіх юнакоў і юначак зь Віцебшчыны, Магілёўшчыны, Полаччыны, Меншчыны й г.д., бяздольных ахвяраў татальнай вайны, бяздомных сіратаў, прывезеных прымусова на працу ў фабрыках варожае краіны проста пад амэрыканскія бомбы. Але гэтыя нявучаныя дзеці здалі свой экзамен з усіх прадметаў на 100% і цэламу сьвету даказалі, што мы — беларусы — якраз ёсьць тым здольным родам.

На працы ў фабрыках Юнкэrsa яны працавалі ўва ўсіх самых важных і найбольш засакрэчаных цэхах пад кіраўніцтвам найлепшых нямецкіх майстроў і найздальнейшых інжынэраў. Дырэкцыя Юнкэrsa не магла нахваліцца кемнасьцю беларускае моладзі.

Улетку 1944 году прыехала ў Нямеччыну пяцітысячная група беларускае моладзі для вайскова-дапаможнай службы (Флякгэльфэр). Уся гэтая група пачаткова апынулася ў лягеры Эгэр (на-чэску — Хэб). Пасьля яе падзялілі на меншыя групы й напрыдзелвалі да знітных батэрэяў па цэлай Нямеччыне.

Я асабіста зусім выпадкова сустрэў і прывітаў адну такую большую групу — каля 500 юнакоў — у Шпіталь-ан-дэр-Драў у Аўстрыі. Ваенна-Дапаможнай групай СБМ апекаваўся сам шэф-праваднік М.Ганько.

У лягеры Пютніц, у Памэраніі, была школа для кіраўнічак юначак Ваенна-Дапаможнай Службы (Флякгэльфэрынэн). На чале школы й лягеру стаяла Галоўная кіраўнічка юначак СБМ, праваднічка д-р. Н.Абрамава. Дапамагалі ёй праваднічкі Алёна й Зося Аляхнавічанкі. Пасьля вайны я іх абедзьвюх яшчэ раз пабачыў у польскім лягеры УНРРА ў Вайдэне (Обэрпфальц). Яны былі замужнія й казалі мне, што яны полькі. Д-р. Н.Абрамава перад самай капітуляцыяй Нямеччыны апынулася ў Празе Чэскай.

Афіцыйнага набору ў СС ці Вафэн СС зь лягераў СБМ ня было. Адно толькі ў лютым 1945 году немцы прывезьлі з Дэсаў групу беларускіх юнакоў у Бэрлін-Шпандаў і пачалі іх вучыць вайсковасьці. Гэта быў поўны зьвяз (рота) лікам у 200 асобаў. Іх рыхтавалі да абароны Бэрліну. Вайсковымі інструктарамі па муштры былі часткова падафі-

цэры СС, а часткова кіраўнікі СБМ. Агульны нагляд над цэласьцяй мелі банфюрэр Мэнцэль і Г. Б-іч.

Гэтая беларуская адзінка атрымала й насіла ўніформу Вэрмахту. Ані адзін зь юнакоў ці кіраўнікоў СБМ не хацеў абараняць Бэрліну. Але мы ня мелі іншага выхаду. Я асабіста знаю толькі адзін выпадак, што кіраўнік СБМ з собскага пераконаньня й волі дабраахвотна пайшоў у СС, быў ранены, выжыў і эміграваў за акіяны.

Далейшы лёс звязу мне няведамы, бо 28 сакавіка 1945 году я й некаторыя кіраўнікі групаў СБМ змушаныя былі пакінуць сваё месца працы й ставіцца ў 30-й дывізіі ў ваколіцы Вайдэн. Мы ўсе згубілі ўсякі кантакт зь лягерам СБМ. Савецкая армія заняла Ўсходнюю Прусію, Памэранію, Сылэзію, Саксонію й акружыла Бэрлін. 8 травеня Бэрлін быў узяты. Нямецчына капітулявала. Львіная частка лягераў СБМ лучыла ў савецкія рукі. Лягічна трэба спадзявацца, што савецкія ўлады рэпатрыявалі нашую моладзь на Бацькаўшчыну, а ў найгоршым выпадку ў глыб Савецкага Саюзу. Хто меў магчымасьць і крыху шчасьця, уцёк ад савецкай навалы далей на захад Нямецчыны. Што сталася з бальшынёй вышэйшых кіраўнікоў СБМ, ніхто ня ведае”.

Таронта, Канада
11.12.1967 г.

Гэоры Чурыла
б. Кіраўнік Працоўнай групы
СБМ у Нямецчыне.

Працоўная група СБМ у горадзе Цытаў

“Недзе ў кастрычніку 1944 году я прыехаў у горад Цытаў зь лягера-школы беларускай моладзі ў Драйсыг-Акэр (Турынгія), у якой атрымаў некаторую беларускую нацыянальную зарадку, але амаль ніякіх фаховых ведаў. А нашым галоўным “фахам” зьяўлялася — барацьба беларускіх дзяцей ад эксплюатацыі іх немцамі. Немцы ж хацелі, каб мы дапамагалі ім эксплюатаваць. Пра тое, што дзяцей трэба барацьба, я атрымаў наказ ад свайго папярэдніка Янкі, які, перадаўшы мне 50 хлапцоў у веку ад 12-ці да 15-ці гадоў зь Меншчыны, адляцеў у Бэрлін у нейкую дэсантную школу. Перайшоўшы пад маю апеку, хлопцы былі вельмі непаслухмяныя. Скажам, пасьля вячэры, здаецца, а сёмай гадзіне, у калідоры будынку мусіла быць ціха. Будынак быў каменны, двупавярховы. На другім наверхсе жылі “гітлерюгэнды”, а на першым мы, беларусы. Будынак быў чамусьці вельмі акустычны, гудзеў, як зьвон, ад найменшага ўдару нагой аб падлогу. А ўдарала не адна нага, а болей за сотню. Немцы злаваліся, патрабавалі цішыні. Утры-

маць яе было цяжка. Хлапцы ня мелі што рабіць у сваіх пакоях, снаць так рана ісьці не хацелі, а таму яны, як мышаняты, вылазілі паціхутку з сваіх “порак” на калідор і шмыгалі туды-сюды, хіхікаючы й шаркаючы пагамі, забягалі ў пакой да дзяўчат, сыцявалі зь іх коўдзеркі, а дзяўчаты падымалі піск і крык. Кіраўнічка дзяўчат не магла даць рады, клікала мяне, тады хлопцы, угледзеўшы мяне, уцякалі назад у свае “поркі”, наступала цішыня. Але ненадоўга. Як толькі я грукаў дзвярмі свайго пакою, даючы гэтым знаць, што мяне на калідоры няма, камэдыя пачыналася спачатку...

Яшчэ горш справа выглядала зь дзяўчатамі. Яны працавалі на фабрыцы й на кухні. Праўда, на калідоры яны ня бегалі так, як хлопцы, хаця й былі выключэньні, але ў нядзелю, у адпачынаковы дзень, падымалі такі крык і плач, што можна было адурэць. Адны крычалі: “Дадому, дадому, дадому!” Другія: “Тата, тата, тата !..” Трэйція: “Мама, мама, мама!..” Кіраўнічка Мая прыбягала да мяне і не прасіла, а крычала: “Ідзі!.. Супакой дзяўчат, бо я ня ведаю, што зь імі рабіць!..” І я йшоў. А што я мог зрабіць? Адно памятаю, я моцна крычаў: “Самалёты!.. Хутчэй у сховішча!” Гэта — памагала. Дзяўчаты саскоквалі з сваіх ложкаў, калі так можна назваць двупавярховыя драўляныя нары, і беглі ў падвал. Там, у падвале, прыходзілі да сябе, пераставалі плакаць, прыслухоўваліся да гулу самалётаў, якіх, як на злосьць, у гэты час ня было. Каб разьвесяліць дзяўчат, я “заганяў” туды, у падвал, і хлопцоў, якія жартамі ды насьменкамі разраджалі атмасфэру...

На гэтым я затрымаўся адразу таму, што яно засталася ў маёй памяці на ўсё жыцьцё. Іншае, як харчаваньне, праца дзяцей, нека пражодзілі безь вялікіх узрухаў. Кажны дзень, апроча нядзелі, дзеці мусілі быць каля сваіх машынаў (такарных варштатаў). Маім абавязкам было завесці хлопцоў у цэх, здаць іх майстру і вяртацца ў агульнажытак, каб а 12-й гадзіне пайсьці і прывесці іх у харчэўню, дзе чакала “зупа” і “гэмюзэ”. Перад тым як атрымаць той чаканы харч, хлопцы мусілі прасьпяваць некалькі нацыянальных беларускіх песьняў. Сьпявалі, елі ды паглядалі, каб яшчэ падлілі... Часам падлівалі... Пасьля полудня я ізноў адводзіў іх у цэх. Так кажны дзень.

Сказаць, што дзеці галадалі, я не магу, але й сытымі ня былі. Справа ў тым, што нямецкія “гітлерюгэнд” не зьядалі свае порцыі “зупы” і “гэмюзы” і аддавалі нашым дзецям. Але пазьней гэтае “аддаваньне” скончылася. Вось чаму. Нека у сярэдзіне зімы 1944 году кіраўніцтва “Гітлер-югэнд” прапанавала мне зрабіць снаборніцтва ў сьнежкі. Добра надрыхтаваўшыся, мае хлопцы так усыпалі немчуранятам, што

тыя ня ведалі, куды ўцякаць, і ў “нагароду” за гэта спынілі “аддаваньне” сваіх харчоў.

Працавалі мае хлапцы ў такарным цэсе, які памяшчаўся ў невялікім будынку на паверхні зямлі над маторным цэхам, які змяшчаўся пад зямлёй. Працавалі шэсьць гадзін у пору. Працавалі сумленна, немцы хвалілі нашых дзяцей. Канфліктаў ня было, за выняткам аднаго, калі майстра-немец набіў нашага юнака Івана за ўхілы ад працы. Іван, бадай, і заслужыў гэтага, бо быў гультаяваты, але мы паднялі бучу і немцы паківалі на майстра пальцам. Пасья гэтага ўсё йшло спакойна.

У нядзелю, пасья полудня, я збіраў дзяцей, хлапцоў і дзяўчат (апошніх было 50 у веку ад 12-ці да 15-ці гадоў), у невялікай залі і чытаў ім кніжкі. На вялікі жаль, беларускіх кніг у мяне ніякіх ня было, а таму чытаў ім расейскія, якія дастаў у “остаўцаў”. Гэта былі кніжкі Салапавіча пра савецкія канцлягеры ды яшчэ адна цікавая кніга, аўтара якой я ня помню, з часоў бурска-ангельскай вайны. Апрача гэтага ды сьпяваньня песняў, займаліся мы вырабам цацак, што крыху скрашвала шэрае невясёлае жыццё.

Кажнай сыботы я й Мая вадзілі дзяцей у горад у лазыно. Наш завод знаходзіўся за пару кілямэтраў ад гораду. Часта праляталі англа-амэрыканскія самалёты. Крычала сырэна. Тады ўсё жыхары рабочага пасёлку, остаўцы, мы й немцы ўцякалі ў поле, хаваліся пад кустамі, пад дрэвамі. На іначасе, ні разу наш завод не бамбардавалі.

Побач з нашым домам знаходзіліся дамы, дзе жылі остаўцы. Апошнія амаль кажную нядзелю ладзілі танцы. Туды ўнадзіліся мае хлапцы. Я іх ня вельмі стрымліваў, бо гэтыя іх вылазкі да остаўцаў развейвалі сум і пуду, дапамагалі ўтрымліваць у нашым доме цішыню. Дазваляючы хлапцам хадзіць на танцы да остаўцаў, я парушаў забарону кіраўніцтва СБМ, якое баялася “заразіць” дзяцей бальшавізмам, посьбітамі якога былі остаўцы. Маіх дзяцей “зараза” не чапала, бо ж усе яны нарадзіліся ў той “заразе” ды на танцах ніхто прапагандай бальшавізму не займаўся.

Вясною 1945 году мы мусілі з Цытаў эвакуавацца далей ад чэхаславацкай мяжы. У які горад мы выехалі, не памятаю, але гэта было ў той самай Саксоніі. На новым мейсцы я доўга не затрымаўся, бо нехта Бах, дырэктар такогаж заводу Юнкэrsa на новым мейсцы, чалавек добрай душы, каб выратаваць мяне й Маю ад канцлягеру, якога мы атрымалі завочна ў Цытаў на шэсьць месяцаў за “эканамічную контррэвалюцыйно”, адаслаў мяне ў Турынгію ў горад Тросен памочнікам звязовага Алеся Х-ко, а Маю ў Дэсаў.

У Тросні было 60-70 хлапцоў у веку ад 12-ці да 15-ці гадоў. Паходзілі яны з усёй Беларусі. Тут я рабіў тое, што і ў Цытаў: вадзіў дзяцей у цэх, прыводзіў і г. д.

Неўзабаве прыйшлі амэрыканцы. Пашае кіраўніцтва хлапцамі скончылася, бо яны сталі кіраваць самі сабою: на цэлых днях прападалі каля амэрыканцаў, прыходзілі ў агульнажытак позна ўночы з пакункамі ежы, цыгарэтаў ды ... з чырвонымі зоркамі на шапках. Усё ж, даведаўшыся, што амэрыканцы Турынгію аддадуць саветам, мы сабралі хлапцоў і вывелі з Тросні. Ішлі доўга на Захад, але на дарозе стаміліся, згаладаліся й рашылі зайсьці ў нейкім горадзе ў нейкі лягер остаўцаў, дзе ўвіхаліся цёмныя асобы ў старой палінялай чырвонаармейскай форме з кубікамі й трохкутнікамі на пяціліцах... Гэта былі палонныя, якія зьбіраліся ехаць на радзіму. Зразумеўшы, куды мы трапілі, але, ня даўшы рады ўгаварыць хлапцоў ісьці далей, я зь сябрам увечары ўцяклі з гэтай пасткі... Што сталася з хлапцамі, ня ведаю. Напэўна, усе яны паехалі на Радзіму. Тое ж, бадай, сталася і з маімі гадушцамі з Цытаў”.

16 красавіка 1968 г.

М. Кавыль

*б. Кіраўнік групы СБМ
у Нямеччыне.*

Успамін

“У пачатку лютага 1944 году я спаткаўся з калегам, які належаў да Саюзу Беларускай Моладзі. Ад яго я даведаўся, што СБМ хоча сабраць каля 200 маладых беларусаў і выслаць іх на курсы ў Альбэртыве, а пасля на пару месяцаў у Нямеччыну, каб адтуль вярнуліся на Бацькаўшчыну як маладыя ахвіцэры.

Будучы маладым хлапцом (17 год), я на гэта згадзіўся. 19 лютага 1944 году я выехаў у Баранавічы, дзе меў спаткацца з прадстаўнікамі СБМ і атрымаць ад іх білет на цягнік да Альбэртыву.

У марозны дзень 20 лютага я прыехаў на станцыю Альбэртыв, а адтуль пехатою прыйшоў у вялікі панскі двор на беразе невялікага возера. Там я спаткаўся з хлапцамі, якія ўжо сюды прыехалі. Усіх нас разам было каля 20 хлапцоў. Большасць іх з-пад Слоніма.

Першыя дні правялі мы на вайсковых занятках і працы каля дому. Яда наша была надта дрэнная і было яе вельмі мала, так што мы хутка расчараваліся, але было ўжо запозна варочацца назад, бо адтуль нас не звальнялі. Як туды трапілі, дык там і засталіся.

Счакаўшы пару тыдняў, да нас прыехала каля 20 хлапцоў з-пад Глыбокага, а пасля і зь інных месцаў. Разам нас сабралі каля 90 хлапцоў. У пачатку красавіка 1944 г. нам далі троха болей есці, што нас вельмі ўсценыла, а праз тыдзень казалі, што мы выяжджаем у Нямеччыну.

Ціхаю раніцаю 7 красавіка мы выехалі ў Слонім. Там нас пасадзілі ў тры таварныя вагоны, высланыя ўсярэдзіне саломою і з пастаўленымі печкамі для агравання. Мы прыехалі ў Баранавічы, дзе нашыя вагоны прычачалі да іншага цягніка і павязьлі нас на захад.

Перад выездам нам выдалі сухія харчы на тры дні. Скарысталі мы з гэтага й добра пад'елі, а пад'еўшы, павесялелі, нават пачалі жартаваць і смяяцца, думаючы, што куды мы ні заедзем, дык горш ня будзе. Зачалі сьпяваць нашыя народныя песні, якіх мы шмат навучыліся ў Альбэргыне.

Цэлае падарожжа праз Польшчу й Чэхаславацкыню трывала 11 дзён, і ўвесь час у гэтых самых вагонах і ў гэтай самай адзежы, дык санітарнае нашае становішча было незайздроснае. Па прыездзе ў Філях (Аўстрыя), нас высадзілі зь цягніка і проста завязьлі ў лазню. Там нашую вопратку ад нас забралі й мы яе больш ня бачылі — напэўна спалілі.

Прайшлі мы мэдыцынскі агляд і атрымалі іншую вопратку. Пасля лазні, змены вопраткі й цёплае ежы кажны з нас чуўся зноў чалавекам. Калі нас пасадзілі ў самаходы, каб перавезьці да Мальты ў лягер, дык мы ізноў пачалі сьпяваць. Вечарам мы прыехалі ў Мальту. Мальта — гэта невялікая вёска ў сярэдзіне Альпаў. Даехаць да яе можна з Гмюнду толькі адною дарогаю, і там яна канчаецца. Нашае намешканьне было ў дзераўляных бараках, за якімі быў вадаспад, і ягоны шум заглушаў усё. З гэтае прычыны людзі не маглі гаварыць нармальна, паціху, а голасна, дык неяк троха дзіка гэта выглядала.

На другі дзень нас рана разбудзілі, падзялілі на тры групы, далі сьнедацьне — і давай да муштры і да працы. Па пару тыднях хлонцы ўжо загарэлі й досыць добра выглядалі.

Свабодны час мы мелі пераважна вечарам або ў нядзелю. Тады мы зьбіраліся ўсе разам, вучыліся нямецкае мовы й нямецкіх песняў. Падчас муштры мы сьпявалі заўсёды свае песні, і аўстрыякі, відаць, так іх любілі, што часта прасілі нас, каб мы ім засьпявалі.

Нашыя адносіны да аўстрыякаў, а таксама іх да нас былі вельмі добрыя. У Мальце мы даведаліся, што бальшавікі зноў занялі Беларусь і шмат нашых знаёмых трапіла ў іхны палон. З гэтаю весткаю

скончыўся наш сон і мары аб скорым павароце назад на Бацькаўшчыну.

20 ліпеня да нас прыехалі госьці зь Беларусі — амаль цэлы штаб СБМ, якому ўдалося ўцячы ад бальшавікоў. З гэтае нагоды мы арганізавалі невялікую вечарыну й танцавалі да позыняй ночы. Наны госьці шмат нам расказвалі аб падзеях на Бацькаўшчыне, але радаснай весткі ніхто не атрымаў. Па пару тыднях госьці выехалі з Мальты, а мы таксама пачалі рыхтавацца да выезду. Большасць нашых хлапцоў выехала ў Эгэр, дзе немцы сабралі іншых беларусаў, якія ўцяклі ад бальшавікоў, і пасля далучылі іх да дывізіі Зыглінга. Нас, 10-цёх хлапцоў, выслалі ў Бэрлін (там мы якісь час прабывлі ў школе) і адтуль выслалі ў аддзелы Зыглінга ў Баварый, дзе муштравалі нас на жаўнераў.

Пасля мяне й другога сябру выслалі ў школу стральцоў у Чэха-Славакіі. Там правялі мы Вялікдзень 1945 году й адтуль выслалі нас на фронт, які цяпер набліжаўся вельмі хутка. Нас толькі двое трапіла ў нямецкую дывізію, і нас накіравалі на Вену. Я там быў ранены й эвакуяваны ў глыб Аўстрыі. Быў я ў шпіталі. Прыйшлі амэрыканцы, нічога дэрннага яны нам не зрабілі. Аб нашых хлапцох нічога больш ня чуў аж да спатканьня з другім у Англіі. Што сталася з большынёй маіх сяброў, я ня ведаю.”

*Красавік 1969 г.
Англія*

З.С.

Беларуская эміграцыя

Канец чэрвеня й пачатак ліпеня 1944 году былі канцом жорсткае нямецкае акупацыі Беларусі й пачаткам масавае эміграцыі яе насельніцтва на Захад Эўропы.

Пад націскам бальшавіцкіх вясных сілаў нямецкая армія на ўсходнім фронце паступова адыходзіла на захад, а следам за ёю ішлі бальшавікі. Насельніцтву Беларусі надарылася нагода выкарыстаць адчынення дзьверы, і вялікая колькасць беларусаў пакінула Бацькаўшчыну й накіравалася на Захад. Ехалі чыгункаю, вазамі, запрэжанымі коньмі або каровамі, ішлі пехатою.

Асноўнаю прычынаю гэтага трагічнага зьявішча была савецкая дзяржаўная паліцыйная сыстэма, узначаленая генэральным сакратаром бальшавіцкай (камуністычнай) партыі Сталінам, самым неабмежаным і самым лютым дэспатам, якіх ведала гісторыя. За час ягонага панаваньня

ў СССР розным спосабам былі зьнішчаныя мільёны бязьвінных беларускіх сялян, працаўнікоў і інтэлігенцыі.

Па дарозе на Захад частка ўцекачоў затрымалася на тэрыторыі Польшчы, частка загінула, а рэшта разышлася па ўсёй Нямеччыне, Чэхіі і Аўстрыі. Там яны трапілі ў працоўныя лягеры зь нямецкай адміністрацыяй, дрэнным і недастатковым харчаваньнем, праўна абмежаванымі й ува многіх лягерах з прыпыткай на рукаве ці грудзіне “беларускай латай”, каб гэтым адрозніваліся ад немцаў. Гэтая шматлікая беларуская эміграцыя складалася зь інтэлігенцыі, працоўных, моладзі і, пераважна, сялян.

Разам зь беларускай эміграцыяй зь Менску ў Бэрлін прыехала ў поўным складзе Беларуская Цэнтральная Рада, а таксама частка некаторых арганізацыяў моладзі, як Беларуская Служба Бацькаўшчыне й Саюз Беларускай Моладзі ды інш.

Лягеры для беларускіх дзяцей і падлеткаў

Дэсаў

Дэсаў — гэта вялікі фабрычны горад у Саксоніі. У часе вайны пры фабрыках у горадзе і ягоных ваколіцах былі лягеры для працаўнікоў з Усходу (остарбайтараў). Апрача працоўных лягераў, былі яшчэ два асобныя лягеры для беларускіх дзяцей — хлапцоў і дзяўчат, вывезеных немцамі з Смаленшчыны, Магілёўшчыны, Меншчыны, Віцебшчыны й Арлоўшчыны. Большасьць дзяцей была ў веку ад 6-ці да 13-ці гадоў. Былі й старэйшыя. Усе дзеці былі без бацькоў.

Лягер у старым горадзе

Група наймалодшых дзяцей (каля сотні) жыла ў лягеры, які быў у старой (Альтштат) частцы гораду, цяпер разьбітай бомбамі. Памешканьні мелі ў дэраўляных бараках. Хлопцы й дзяўчаты жылі ў лягеры асобна й мелі сваё Кіраўніцтва. Кіраўніком хлапцоўскае групы ад беларусаў быў прызначаны сп. П.Манькоў, а ад немцаў — інвалід-немец, які і быў фактычным Кіраўніком хлапцоўскае групы.

Кармілі дзяцей, як і ўсіх чужынцаў, дрэнна, пераважна зупаю з рэпы. Адзежы й абутку таксама амаль не давалі. Дзеці насілі тую моцна папашаную вопратку, у якой яны выехалі з Бацькаўшчыны.

Мыцца дазвалялі пад дунам, але дзеці, намыліўшыся плынам-сурагатам мыла, не заўсёды насыпвалі апаласкацца, бо вада хутка закрывалася.

Адносіны немца-кіраўніка да беларускіх дзетак былі пэгатыўныя: выганяў на муштру амаль голых і босых, змушаў іх поўзаць па каленнях па зямлі, не абмінаючы лужыны вады й балота. Хто зь дзетак ня выконваў ягонага загаду, быў біты гумовым кіем або лазінаю. Наагул стасаваў ён дзікія мэтады ў дачыненні да дзяцей.

Дзеці былі над непасрэднаю апекаю сяброў СБМ, але ня поўнасьцю, бо над імі мела нагляд і Кіраўніцтва. Апякункі з СБМ як маглі стараліся аблегчыць жыццё дзяцей, часта наражаючыся на прыкрасы і небяспеку з боку Кіраўніцтва. Апякункі падтрымлівалі ў дзетак беларускі дух, вучылі іх чытаць, сьпяваць беларускія песьні, ладзілі для іх пастаноўкі й гульні, апавядалі ім казкі. Паміж сяброўкамі СБМ і дзеткамі панавала ўзасменная любоў і пашана.

Лягер “Капэн” каля Дэсаў

«У канцы чэрвеня 1944 году пачалася масавая эміграцыя беларусаў на захад. Пакінула я Флярыйнава, дзе адбываліся курсы СБМ, і ў першых днёх ліпеня апынулася ў горадзе Тропаў ва Ўсходніх Судэтах, у Чэхіі. Тут сабралася вялікая група юначак і юнакоў СБМ. Усіх тых, хто да гэтага часу не займаў кіраўнічага становішча ў СБМ або ня меў асьветы, немцы паслалі на працу ў бліжэйшыя да Тропаў фабрыкі. Там яны працавалі разам з чэхамі й добра чуліся.

Частку юначак немцы паслалі ў Мальту, каля гораду Спіталь у Альпах. Мальта — гэта цудоўная даліна: з трох бакоў горы й тры вадаспады, якія шумяць бязупынна. Там мы ўжо засталі шмат беларускіх хлапцоў, былых курсантаў СБМ з Альбэртына. Пазьней амаль усе яны пайшлі ў беларускае войска.

Пасьля двухтыднёвага пабыту ў Мальце ўсе дзяўчаты выехалі ў Бэрлін. Там іх прыдзялілі на працу пры кухнях. Гэта было зроблена без паразуменьня з Галоўнай кіраўнічкай юначак СБМ Абрамавай. Яна адпрасіла ў немцаў толькі мяне й Люсю Г. ад працы ў кухні, і нас паслалі ў лягеры дзяцей для апекі над імі.

Прыехалі мы ў найбольшы пераходны лягер для дзяцей — Капэн, каля гораду Дэсаў. Тут сярод лесу ў новых бараках памянчалася некалькі сотак хлапцоў і дзяўчат у веку ад 7 да 14-ці гадоў. Даволі прасторныя накой ў бараках былі застаўленыя двупавярховымі ложкамі, зьбітымі з дошчак. У гэтых ложках ды й наагул ува ўсіх бараках было шмат плюсак (клапоў).

У лягеры было 13 матак, якім немцы дазволілі выехаць разам з дзецьмі. Памятаю адну матку, якая расказвала, што ў іх немцы на-бралі некалькі вагонаў хлапцоў у веку 6-7 гадоў, і яе сынака ўзялі. Ёй дазволілі ехаць з сынам або з дочкаю Броняй. Але таму, што Броняца была хваравека, дык матка вырашыла ехаць з дзяўчынаю. Казала: “Сыноч плакаў, жаліўся, што ён маленькі і мама ня едзе з ім”.

Д-р Н.Абрамава гаварыла, што яна старалася знайсці гэтых хлапцоў, але сьлед іх прапаў. Усе дзеці былі з Усходняй Беларусі, найбольш з Палесься. Што сталася з іх бацькамі — няведама. Немцы ўсіх іх сагналі ў гумно, дзетак адабралі й вывелі з яго. Можна здагад-вацца, што ўсіх астальных у гумне спалілі.

Пад канец вайны ў лягер прывязьлі 16-20-гадовых дзяўчат, якія з бацькамі капалі акопы каля Лодзі. Былі амаль п’ўныя весткі, што іхных бацькоў немцы пастралілі.

Параўнальна з іншымі лягерамі, харчы для дзяўчатак, як на той час, былі пярэньня. Усе падлеткі залічаліся да дзяцей і атрымлівалі малако. Абед давалі, як і ўсім чужынцам, у агульнай сталовай. Вячэру прывозілі ў лягер на кватэру.

Галоўнай кіраўнічкай лягеру была немка. Ёй дапамагалі 5 жан-чын-фольксдойчаў з Украіны. Апрача іх, было 6 беларускіх кіраўнічак дзяўчат і некалькі кіраўнікоў хлапцоў.

Лягер Эбэрсбах

Капэн быў транзытным лягерам. Дзеці гэтага лягеру мелі знаё-мых у Магдэбургу, Дэсаў, Эбэрсбах і Крымічаў. Усе яны, магчыма, былі з суседніх вёсак. Мяне меліся выслаць з групай дзяўчат і дзьве маткі ў Касэль, каб стварыць там новы лягер, але Касэль і фабрыка згарэлі. Пасьля гэтага стварылі новую групу, якая складалася з 30-ці дзяўчат і 30-ці хлапцоў, і ўвосень я з імі выехала ў Эбэрсбах, каля Дрэздэна. Там мы ўжо засталі групу дзяцей, сярод якіх знайшлося шмат знаёмых.

У лягеры было 50 дзяўчат у веку ад 10-ці да 17-ці гадоў і столькі ж хлапцоў ад 11-ці да 16-ці гадоў. Усе дзеці былі з Савецкай Беларусі, пераважна з Палесься. Пад маёю апекаю былі дзяўчаткі. Для дапамогі я мела малодшую кіраўнічку й дзяўчыну, якая не належала да СБМ, але была прызначана немцамі на працу яшчэ перад маім прыездом у Эбэрсбах.

Памешканьне ў Эбэрсбах мы мелі ў старым фабрычным будынку. Харчаваліся так, як летувіскія й латыскія працаўнікі. Вопратку ат-рымлівалі часцей і лепшую, чым у іншых лягерах. Бацінкі давалі на

дзераўлянай падэшве, такія, якія атрымлівалі ўсе сябры СБМ. Самі грэлі ваду і ў ёй мылі нацельную і пасцельную бялізну і вопратку. Раз на тыдзень мыліся цёплаю вадою ў ваньне. Дзеці самі прыбіралі ў сваіх накоях.

У лягеры быў дагтысты і лекар для ўсіх чужынцаў. На шчасьце, ніхто не хварэў. Санітарны агляд дзяцей праводзіўся рэгулярна. Хлеб, малако, суп і дадаткі на сьнеданьне ці вячэру самі дзялілі. Работы для дзяцей было няшмат: дзяўчаткі і хлопцы замяталі ў фабрыцы, намагалі на кухні, а некалькі старэйшых працавалі на фабрыцы.

Дзяўчаткі ў бальшыні былі падта запалоханыя, недаверлівыя, часамі вельмі хітрыя. Былі сярод іх пязвычайна добрыя, а былі і немагчымыя. Былі ў мяне дзьве сястрычкі з-пад Смаленску — вельмі мілыя і лізухі. Яны час ад часу падымалі агульны гістэрычны плач: усе плакалі аж да зьяногі, і назаўтра мала хто мог падняцца з насцелі, проста як пасля цяжкай хваробы. Пазьней, калі гэтыя сёстры пачыналі плакаць, забірала я іх да сябе або казалі ім выйсьці на двор, а без кампаніі яны самі пераставалі плакаць. Калі мяне ня было ў памешканьні, як сёстры пачыналі плакаць, дык дзяўчаткі шукалі мяне, каб я іх супакоіла, бо ніхто не хацеў хварэць. Некаторыя з маіх дзяўчатак набывалі з бацькамі ў Сібіры, на ссыльцы. Расказвалі яны жудасныя рэчы.

Вучылі мы дзяцей як у школе: чыталі, пісалі, пялі беларускія песьні, апавядалі казкі, забаўляліся ў розныя гульні, адным словам, рабілася ўсё магчымае, каб хоць троха скрасіць гэтым няшчасным дзецям іх шэрае, аднастайнае, сірочае жыцьцё на чужыне.

Лягер Крымічаў

"Калі фронт наблізіўся да Эбэрсбах, дык напачатку сакавіка 1945 году выправілі нас пешкі на Захад. Ішлі мы амаль тыдзень да гораду Крымічаў. Па дарозе нас добра спатыкалі: давалі харчы і начлегі.

Дзіцячы лягер у Крымічаў быў у горадзе. Усе жылі ў вялікім доме фізкультуры. Тамтэйшыя Кіраўнічкі дзяцей прынялі нас вельмі няпрыхільна, бо мы іх моцна нацясьнілі. Пачалося горшае жыцьцё, бо ня было для нас працы, таму нам прыдзялілі толькі палову харчовага пайку. Было галаднавата, і я захварэла на цыngu.

У сакавіку фронт набліжаўся з двух бакоў. Дзяцей-хлопцоў і зь імі 2-х іх Кіраўнікоў вывезлі ў лягер дзесь за Крымічаў.

Дзіцячыя лягеры ў Дэсаў, Магдэбургу, Эбэрсбах і ў Крымічаў былі сыярына занятыя амэрыканцамі. Скончылася вайна. Дзяцей ус-

трымаць ад выезду дадому было немагчыма, бо ўсе рваліся да бацькоў, і мы іх разумелі.

Каб не пакінуць падлеткаў остаўцам і савецкім ваеннапалонным, некаторыя Кіраўнікі вярнуліся разам з падлеткамі ў Савецкі Саюз. Знаю некалькі Кіраўнікоў і Кіраўнічак СБМ, якія вярнуліся дадому. Адных зь іх там ня судзілі, а інных асудзілі на 25 гадоўсылкі ў Казахстан, але пасля 5-7-мі гадоў вярнуліся дадому або ў Польшчу. Шмат Кіраўнікоў і Кіраўнічак, а нават і троха падлеткаў асталіся ў Нямеччыне.

Узгадаваць сіротаў на чужыне было цяжка; каб сэрца за іх не балела, то было б лягчэй, а я зь імі і спала, і ела, і купалася раз на тыдзень, хацелася ўзгадаваць, памагчы...

Прайшлі гады. Так хацелася б ведаць, што зь імі цяпер, колькі зь іх вырасла на добрых пачэсных людзей, а мо хто й вышэйшыя школы скончыў, бо былі працавітыя й здольныя..."

6.8.1969 г.
Чыкага, ЗША

Вольга

Саюз Беларускай Моладзі (СБМ)

Саюз Беларускай Моладзі паўстаў 22 чэрвеня 1943 году. Камісар акупаванай немцамі Беларусі Вільгельм Кубэ на сходзе беларускіх прадстаўнікоў у Менскім тэатры ўрачыста абвясціў, што нямецкія ўлады дазваляюць беларускай моладзі стварыць сваю арганізацыю — Саюз Беларускай Моладзі, у скараце СБМ.

Арганізацыя СБМ хутка пашыралася на тэрыторыі Беларусі. Докладных зьвестак пра колькасць юнакоў і юначак у СБМ няма, але паводле атрыманых вестак ад некаторых Кіраўнікоў СБМ, у раёнах у сярэднім было 500-600 сяброў і сябровак, а ў Менскай акрузе каля 3000.

Адміністрацыйна Саюз Беларускай Моладзі дзяліўся на акругі (іх было 17), раёны (наветы), сэкцыі (гміны, школы) й грамады (вёскі). Усёй арганізацыйна-адміністрацыйнай працай у Беларусі кіраваў Галоўны Штаб СБМ, які ў сваю чаргу дзяліўся на аддзелы: арганізацыйны, кадраў, прапаганды й жаночы.

Кіраўнікі й Кіраўнічкі СБМ насілі на наплечніках адмысловыя адзнакі службовых ступеняў (рангаў). Ступені йшлі знізу ўверх па-ступным парадкам: старшы юнак, юначка, дружыновы (-вая), грамадовы (-вая), старшы грамадовы, старшая грамадовая, звязовы

(-вая), старшы зьвязовы, старшая зьвязовая, сэкцыйны (-ная), над-праваднік (-нічка), праваднік (-нічка), старшы праваднік, старшая праваднічка, штандаровы (-вая), шэф штабу і шэф-праваднік.

Сябры й сяброўкі СБМ віталіся міжсобку словамі “Жыве Беларусь!” Паступова ўводзілася ў звычай сяброў СБМ на пахвалу старшага адказваць не традыцыйным “дзякуй”, а “Служу Бацькаўшчыне !”

Галоўны Штаб у Менску выдаваў друкам для беларускай моладзі часопіс “Жыве Беларусь”. Сваім зместам меў ён характар нацыянальна-ўзгадаваўчы й адміністрацыйны.

Для падрыхтоўкі кадраў Кіраўніцтва Саюзу Беларускай Моладзі былі арганізаваныя спецыяльныя курсы ў Альбэртшыне й Менску для юнакоў, а ў Драздох і Фляррыянове для юначак.

Шасцітыднёвыя курсы Кіраўнікоў СБМ у Альбэртшыне каля Слоніма былі адчыненыя 15.7.1943 году. Кіраўніком іх быў немца банфюрэр Мэнцэль зь нямецкага дзяржаўнага кіраўніцтва моладзі (Райхеюгэндфурунг). Кажны курс меў свайго кіраўніка на беларускай лініі.

На першым курсе было 16 кандыдатаў на Кіраўнікоў моладзі, на другім 30, а на 3-м да 6-га ўлучна ад 60 да 70. Курсы Кіраўнікоў моладзі ў Альбэртшыне спыніліся ўвесну 1944 году дзеля наступу Чырвонай арміі. Кіраўніцтва курсаў апынулася ў Бэрліне.

Рэжым на курсах быў паўвайсковы. Ад пад’ёму да спачынку вяліся інтэнсіўныя заняткі: фізкультура, вайсковая муштра, вывучэньне беларускаведы й іншыя. У полудзень курсанты мелі паўтары гадзіны прымусовага адпачынку.

Дзень курсанта пачынаўся гімнастыкай, потым сьнеданьне, вайсковая муштра, вайсковы вышкар у полі, полудзень, адпачынак. Папоўдні беларускаведа: гісторыя й геаграфія Беларусі, грамадазнаўства, сьпэвы. Як дапаможнік да вядзеньня заняткаў быў выданы друкам па-беларуску Рэгулямін Вайскавай Муштры, а для тэарэтычных заняткаў прысылаўся з Штабу СБМ у Менску “Вучэбны лісток”, якім і пазней маглі карыстацца акруговыя й павятовыя Кіраўнікі СБМ.

Памешканьне й сьпаньне, як на ваенныя ўмовы, былі добрыя. Харчаваньне было недастатковае па колькасьці калёрыяў. Дастава харчоў у лягер ляжала на абавязку Беларускай Акруговай Самаломачы. Наагул умовы жыцьця ў лягеры былі цяжкія дзякуючы ваеннаму часу, слабай арганізацыі й інш.

Мэтай Саюзу Беларускай Моладзі было ўзгадаваньне беларускай моладзі ў нацыянальным духу праз працу й змаганьне. Каб асягнуць гэтую мэту, курсанты ў Альбэртшыне абавязкова праходзілі грунтоўны

курс беларусаведы, а таксама сьнявалі аднаведныя патрыятычныя песні, як Нацыянальны гімн — “Мы выйдзем шчыльнымі радамі”, “У гушчарах, затканых імглою”, “Бывай, мой родны кут і зьвяз”, “Ідуць жаўнеры-беларусы”, “Мы бойкая моладзь”, “Люблю наш край” і іншыя.

Курсанты мусілі навучыцца папамяць 10 заветаў юнака, якія пачыналіся ад сказа: “Ты ня жыў, калі жыў толькі для сябе. Ты не памёр, калі памёр ці загінуў за Бацькаўшчыну”. Між іншымі быў завет, запазычаны ад Шэкспіра: “Трус сто разоў памірае, пакуль раз сканае. Мужны памірае толькі раз”¹⁾.

Курсы для Кіраўнікоў ніжэйшых і вышэйшых ступеняў СБМ былі арганізаваныя ў Менску. Заняткі на курсе Кіраўнікоў СБМ ніжэйшых ступеняў адбываліся ў будынку Галоўнага Штабу СБМ. Курсантаў звычайна было 15-20 асобаў, бо на больш ня было ані месца, ані дастатковай кухні, ані нават санітарных умоваў. Курс трываў тры тыдні. Ад пад’ёму й да познага вечару заняткі палягалі на тэарэтычных выкладах нацыянал-сацыялізму, структуры нямецкага “Гітлер-Югэнд” і амаль вайсковай муштры. Заняткі вялі нашыя Кіраўнікі пад наглядам нямецкіх інструктараў. Харчаваньне было беднае й недастатковае. Адносіны немцаў да беларусаў у той час былі прызныя й карэктныя.

У Менску ў памешканьні Галоўнага Штабу СБМ былі арганізаваныя курсы для падрыхтоўкі Старшых Кіраўнікоў СБМ. Курс трываў тры тыдні. Кіраўніком курсу быў капітан Усевалад Р-ка. Курс гэты прысьвечаны быў вылучна ідэям нацыянал-сацыялізму, і часта лектарамі былі немцы высокай ваеннай ці партыйнай рангі. Апрача гімнастыкі, ніякай вайсковай муштры ня было. Па сканчэньні курсу юнакі атрымлівалі рангу Сэкцыйнага.

Курсы для Кіраўнічак юначак СБМ былі арганізаваныя ў саўхозе Дразды каля Менску. Кіраўнічкай курсаў і гаспадарчай іх часткі была немка. Па беларускай лініі спачатку была Алена А-ч, а потым Вера. Праграма аднаго дня заняткаў была наступная: фізкультура, сьнеданьне, лекцыі немкі на тэму нацыянал-сацыялізму, нямецкай расы й нямецкай кухні. Д-р Абрамава чытала лекцыі пра першую мэдычную дапамогу ў патрэбных выпадках. Галоўны Кіраўнік СБМ сп. М.Ганько чытаў лекцыі на тэму арганізацыі й мэты СБМ.

Вечарам звычайна гарэў агонь ў каміне, а курсанткі паялі песні, танцавалі й наагул забаўляліся. Час ад часу выяжджалі з канцэртам

---

¹⁾ Г.Чурыла. “Саюз Беларускай Моладзі.”

беларускіх песняў у шпіталі для параненых нямецкіх жаўнераў. Тады з намі была і д-р Н. Абрамава — Галоўная Кіраўнічка юначак — і адна зь яе заступніц.

Хоць штотрараз пры выступленьні хору зазначалі, што мы беларусы, нямецкія жаўнеры не разьбіраліся, не адрозьнівалі беларусаў ад расейцаў і прасілі, каб ім прапаялі “Волгу”. Хор адмаўляўся пяць і гэтым заўсёды злаваў нашу Кіраўнічку Абрамаву.

Курсантак на курсе было ад 30 да 50 асобаў. Памешканьне іх складалася з трох пакояў, застаўленых двунавярховымі ложкамі. Умовы жыцця былі магчымыя.

Курсы для Кіраўнічак СБМ у Флярыянове каля Ляхавіч трывалі па тры тыдні. Кіраўнічкай курсаў была спадарычна Алена А-ч, якая прыехала з Драздоў, а ейнымі памочніцамі былі сп-чны Ваіда й Надзя. Гаспадарчай часткай кіравалі тры немкі, зь якіх сп-ня Гінк была фактычным кіраўніком курсаў.

Памешканьне для курсантак і заля для выкладаў былі ў доме абшарніка двара Флярыянова. Курсантак на курсе было ад 20 да 25 асобаў. Паходзілі яны з Заходняй Беларусі.

Заняткі пачыналіся ў 8 гадзін раніцы й трывалі да 3-й, а часамі й да 4-й гадзіны папоўдні з гадзінным перапынкам для абеду ў 12 гадзін дня.

Праграма курсу: гімнастыка, маршыроўка, тэарэтычныя выклады — як праводзіць зборкі юначак, арганізацыя розных гурткоў, гісторыя й геаграфія Беларусі, песні й гульні.

У 1944 годзе, калі фронт набліжаўся да Слуцку, у Флярыянове была апошняя група курсантак. Кіраўніцтва Курсаў сказала ім, каб ехалі дамоў або ў Нямеччыну.

У чэрвені 1944 году адбылася масавая эміграцыя беларусаў на Захад, пераважна ў Нямеччыну. Арганізаваным парадкам прыехала ў Нямеччыну пяцітысячная група СБМ для вайскова-дапаможнай службы (Флякгэльфэр). Галоўны Штаб і звыш тысячы юнакоў затрымаліся ў горадзе Тронаў, ва Ёсходніх Судэтах, а рэшта, прайшоўшы падрыхтоўчы курс супрацьлятунскай службы ў горадзе Эгэры, большымі й меншымі групамі была прыдзеленая да знітных батарэяў на тэрыторыі Нямеччыны.

Для юначак былі арганізаваныя курсы супрацьлятунскай абароны ў горадзе Пютніц, у Памэраніі.

Нагляд над усімі нацыянальнымі групамі моладзі меў Шэф Адзелу Моладзі пры Ostministerium гаўптбанфюрэр Нікэль. Пра яго дачыненні да Кіраўніцтваў моладзі можна меркаваць на аснове гутаркі

Шэфа-Правадніка СБМ сп. М.Ганько з Кіраўніком Украінскай моладзі ў Нямецчыне сп. З.Зэлэным:

“Я распытваў Ганька пра тое, колькі беларускай моладзі, юнакоў і юначак, якія яго ўпаўнаважаныя, як ён сябе адчувае ў гэтай ролі, які настрой моладзі, як выглядае яго супрацоўніцтва з Нікэлем, якія ўзаемадачыненні з украінскай моладзьдзю і г. д.

Ганько не прадстаўляў справы ў ружовых колерах. Ён выказваўся досыць крытычна, казаў, што ўсё выглядае на тэатар і што гэтак званых Кіраўнікоў Моладзі сп. Нікэль сыліхае да ролі марыянітак. Ён ня надта падпадае пад уплывы Нікэля. Стараецца дзеіць самастойна, але амаль усюды натрапляе на цяжкасці. Беларускай моладзі ёсць каля трох тысяч, у тым ліку каля двухсот дзяўчат. Дамагліся ўжо часапісу.

Навучаньня няма і няведама ці будзе. Моладзь у большасці пасіўная. З украінскімі юнакамі навязаныя добрыя ўзаемадачыненні...

Я апавядаў яму пра нашыя спробы арганізацыі моладзі і пра тое, якія зараз ідуць гутаркі. Падкрэсліў, што ня маю надзеі на тое, каб з Нікэлем штось выйшла. Мы прыбяжалі адзін аднаму падтрымліваць між сабою сувязь і супольна змагацца супраць зьдзеку з боку Нікэля і ягоных людзей”.¹⁾

Аб дзейнасці і лёсе групы СБМ у Тропаў даведваемся з ліста д-ра Станіслава Грынкевіча, тагачаснага рэдактара “Рапіцы”:

“Спатыкаўся з Ганьком Міхасём ды іншымі. Асабліва моцнае ўражаньне вартасці нашага хлапца зрабіла на мяне дэфіляда ў Тропаў. Юнакі, “Люфтвафэ-Гэльпэр”, маршыравалі і рэпрэзэнтаваліся вельмі добра. Было іх недзе каля тысячы. Усе іншыя групы ў параўнанні да іх былі мізэрнымі.

З Ганьком не ўдавалася гутарыць на шчырасьці, была невідочная сыяна разьдзелу, створаная псыхозам Акінчыца. Але пабачыў потым Ганька ў сытуацыі, як кажучь, што сэрца крывавіла. А было гэтак. Не памятаю даты, было гэта на Гумбінэнштрасэ тады, калі нашую спадзяваную дывізію ўлучылі ў “СС-Зыглінг Групэ”. Я быў у кабінэце генэрала Езавітава, разважалі дэспэрацкую²⁾ сытуацыю. Увайшоў М.Ганько. Зь ягоных наводзінаў відаць было глыбокае перажываньне нутранае дэспэрацыі. Ад яго даведаліся, што падобная аналёгія, як з Дывізіяй, наступіла і з СБМ: беларускі ўдзел зусім выключаны, моладзь

¹⁾ З.Зелений. “Українське юнацтво в вірі Другої світової війни”. Торонто, 1965. Бач.114.

²⁾ Безнадзейную.

падпарадкаваная поўнасьцю немцам. Ганько прасіў: “Памажэце ратаваць, ратуйце моладзь!”

Які ратунак і ад каго? Не змаглі ані я, ані ген. Езавітаў ня толькі памагчы, а нават і пацехі даць. Сп. М.Ганько маналёгам працягваў: “Я ведаю, я рабіў памылкі, але дзе былі ўсе іншыя? Ратуйце моладзь, за свае памылкі я йду апраўдацца да Р.

М.Ганько далучыўся да Р., не адгадаем ці жыве, але з гэтай сіцы ён паказаў, што ў лепшых абставінах мог бы быць добрым правядыром, меў маральнасьць і пачуццё адказнасьці. Ранейшы недавер, які я меў да яго, — развясёўся, і ад таго часу, дзе толькі змог, прадстаўляю Міхася Ганька як вартаснага юнака. Шкада, што доля не дала яму змогі праявіцца ў лепшым сьвятле” (10.16.65 г.).

У лісьце ад 10.5.65 г., паміж іншага, д-р Ст.Грынкевіч напісаў наступнае:

“Усяго, як мяне інфармавалі, было ў Нямеччыне 15-20 тысячаў юначак і юнакоў СБМ. Найбольшае згрупаваньне — 6-7 тысячаў было ў лягерах Дэсаў і Крымічаў у Саксоніі. Гэтыя лягеры захапілі амэрыканцы. Амэрыканская тактыка ведамая: пакінулі лягеры, забясьпечыўшы іх харчамі. Але Саксонію амэрыканцы мелі пакінуць, дзетварня гэта ведала. Больш сьведомы элемэнт заахвочваў ісьці за амэрыканцамі. Зьніхалі гэта бальшавікі й пад відам ваеннапалонных падкінулі энкавэдыстых, ды гэтыя аргумантам — “ведь вы были принуждены” — гэтую моладзь псыхалягічна раззброілі, і яна пасіўна чакала.

Як толькі амэрыканцаў ня стала, “ваеннапалонныя” адразу сябе праявілі: некалькі асобаў, што былі больш нацыянальна сьведомыя, адразу павесілі ў лягеры, а рэшту, стэрарызаваную, замкнулі ў таварных вагонах ды “на родину”. Адно пару змагло схавацца паміж немцамі. Гэтую жудасную гісторыю я даведаўся ад лекара-немца Кобіс, які з Крымічаў эвакуяваўся ў горад Гоф.

Потым, як рэха, даведаўся ў 1946 годзе, што ў Беластоку быў “паказовы” суд над сябрамі СБМ — Станюком і Мацішонкам. Іх павесілі. Як, пішучы “гісторыю” СБМ, не падаць гэтага эпілёгу?”

Саюз Беларускай Моладзі (СБМ) у Баранавічах

“У часе нямецкай акупацыі Беларусі, у 1941/42 навучальным годзе, у горадзе Баранавічах былі арганізаваныя настаўніцкія, бугальтарскія й мэдычныя курсы. У наступным школьным годзе, 1942/43,

былі арганізаваўня сярэднія школы: Тэхнічная (500 хлапцоў), Мэдычная (500 хлапцоў і дзяўчат), Гандлёвая (450 хлапцоў і дзяўчат), Мастацкая школа, Прагімназія, Настаўніцкія курсы й Матуральныя вячэрнія курсы.

Увосень 1943 году ў Баранавічах і іншых гарадох акругі паўстала арганізацыя Саюз Беларускай Моладзі (СБМ). Сябрамі гэтай арганізацыі былі вучні сярэдніх школаў. Кажная школа тварыла асобную адзінку СБМ, а кажная кляса школы складала групу юнакоў і юначак.

Кажная школа мела свайго Кіраўніка юнакоў і Кіраўнічку юначак. Акруговым Кіраўніком СБМ у 1944 годзе быў юнак М-ла, Гарадзкім юнак Ч-кі, ягоным заступнікам Кастусь, Старшым важатым Леанід. З гэтых асобаў складаўся Штаб юнакоў горада Баранавічы. Штаб юначак складалі: Лена, Валя, Рая й іншыя.

Для падрыхтоўкі кіраўнічых кадраў СБМ былі арганізаваныя спецыяльныя курсы для юначак у Драздох каля Менску, Флярыянове каля Ляхавіч. Курсы трывалі ад двух да трох тыдняў. Кажны новы курс меў сваю кіраўнічку. На ўрачыстасьць заканчэньня кажнага курсу прыяжджалі з Галоўнага Штабу СБМ у Менску Галоўны Кіраўнік сп. М.Ганько й Галоўная Кіраўнічка д-р Абрамава зь іншымі сябрамі штабу.

Пасья сканчэньня курсу кажная курсантка атрымлівала рангу дружыновай. Дружына складалася з 20-35 асобаў.

Я была на курсе у Флярыянове каля Ляхавіч. Памешканьне для юначак і вялікая заля для выкладаў былі ў вялікім і прыгожым доме абшарніка двара Флярыянова. Заняткі пачыналіся ў 8 гадзін раніцы й трывалі да 3-й або 4-й гадзіны папоўдні з гадзінным перапынкам для абеду а 12-й гадзіне дня.

Праграма курсу: маршы, інфармацыі, як праводзіць зборкі, гісторыя й геаграфія Беларусі, песні, гульні, арганізацыя розных гурткоў: літаратурнага, драматычнага, танцавальнага й фізкультурнага.

Харчаваньне юначак, як на той час, было вельмі добрае, не галадалі, бо хапала бульбы, хлеба, малака, а час ад часу мелі й мяса.

Вярнуўшыся з курсаў у Гандлёвую школу, я была прызначана дружыноваю юначак. Зборкі ў кажнай дружыне адбываліся два разы ў тыдзень. З набліжэньнем фронту ўвесну 1944 году немцы змушалі вучняў баранавіцкіх сярэдніх школаў капаць акопы.

20 чэрвеня 1944 году закончыўся навучальны год, і неўзабаве пачалася эвакуацыя г. Баранавічаў. Сябры СБМ выяжджалі ў Нямеччыну групамі й адзінкамі, але большасьць іх тайком пакінула горад і вярнулася ў свае вёскі.

Я й янчэ некалькі сябровак СБМ былі далучаныя да транспарту чыгуначнікаў. Мы пакінулі Баранавічы 2 ліпеня 1944 году, гэта, здаецца, быў апошні транспарт. Па дарозе ў Нямеччыну да нашага транспарту далучалі юнакоў і юначак СБМ з Слоніму й Наваградку. Шмат хто з юнакоў затрымаўся ў Польшчы.

Пасля доўгага падарожжа нас — невялікую групу юначак і юнакоў СБМ — падзялілі і па некалькі асобаў прыдзялілі ў “остаўскія” лягеры ў ваколіцах горада Кобленца ў Нямеччыне. Я й некалькі слоніміскіх юначак былі прызначаныя ў “остаўскі” (усходніх работнікаў) лягер у вёсцы Вэнгэроры. Усе мы працавалі на чыгунцы.

Жыццёвыя ўмовы былі вельмі дрэнныя. Лягер быў абгароджаны калочым дротам. Выйсці з яго можна было толькі з дазволу каманданта лягеру — немца. Жыхарамі лягеру былі беларусы, расейцы, украінцы й палякі. Былі сярод іх сямейныя й адзінокія. Па сваім сацыяльным складзе гэта былі інтэлігенцыя, сяляне, работнікі, былыя паліцыянты, а нават і партызаны.

Жылі мы ў старых і дзіравых дзераўляных бараках. Ложкі былі двупавярховыя, пры гэтым на партэры спалі старэйшыя, а на першым і другім паверхах дзеці й падлеткі. У невялікім пакоі месцілася па 35 і болей асобаў. Гігіенічныя ўмовы жыцця ў бараках былі адмоўныя: ня было цёплай вады для купання й мыцця бялізны, а выпікі такога стану рэчаў ёсць вядомыя.

Харчаваньне: рана паўлітра збожжавай кавы бяз цукру й малака, маленькі кусочак маргарыны або кілбасы з капіны і 150 грамаў цвёрдага чорнага хлеба. Абед: адзін літар рэдкай пішчымнай і нясмачнай супы. Вячэра: тое самае і ў той колькасці, што й раніцай. Галадалі.

Працавалі мы па 8 гадзін у дзень: разгружалі таварныя вагоны. Часамі, пасля бамбардавання, ачышчалі ад грузу вуліцы гораду. Грошай за працу не плацілі. Працавалі 6 дзён у тыдні. Нядзеля была вольная ад працы.

Адносіны немцаў да нас былі адмоўныя. Лекарскае апекі амаль ніякае ня было: абслугоўвала жыхараў лягеру толькі адна мэдычная сястра-полька. Увесь час трывалі палёты.

У Нямеччыне я да СБМ не належала, але ведаю, што былі лягеры СБМ. Іх жыццёвыя ўмовы мне няведомыя, як і няведомы іх лёс. Ведама, што шмат юнакоў і юначак загінула, шмат вывезена ў Саветскі Саюз, выратаваліся толькі адзінкі.”

Лёс Анджэлес
22.7.1968 г.

Ю. Н.
б. Дружылова СБМ.

Саюз Беларускай Моладзі (успамін)

“...А цяпер загляну я ў мінуўшчыну і пастараюся праўдзіва перадаць падзеі жыцця на Бацькаўшчыне, у Нямеччыне, асабліва мой сьціплы ўдзел і працу ў Саюзе Беларускай Моладзі.

Пасьля сканчэньня Беларускіх Настаўніцкіх Курсаў у Глыбокім (верасень 1942 — красавік 1943 г.) кароткі час я працаваў у Беларускай Народнай школе. У гэтым часе наўстала арганізацыя — Саюз Беларускай Моладзі, у скароце СБМ. Патрэбныя былі кадры кіраўнікоў для гэтай арганізацыі. У ліпені 1943 году я быў насланы ў школу Кіраўнікоў СБМ у Менску. Гэта быў другі з чаргі курс у школе. Заняткі на курсе адбываліся ў будынку Галоўнага Штабу СБМ. Вуліцы не прыпамінаю, але памятаю, што будынак гэты стаў на ўзгорку сярод руінаў роднага Менску й даволі далёка ад адзінай у той час трамвайнай лініі.

У Штабе СБМ тады жылі й працавалі: Шэф-Праваднік Міхаіл Ганько, Старшы Праваднік Стэльмах і Праваднікі — Гарэлік, Бузак і Кароткі. У гэтым жа будынку быў і Штаб юначак, а школа для Кіраўнічак іх была зарганізаваная ў Драздох каля Менску. Там гадавалі шмат гародніны й дапамагалі гэтым Галоўнаму Штабу СБМ. Кіраўнічка юначак д-р Н.Абрамава жыла на прыватнай кватэры. Пры Штабе было некалькі й малодных праваднікоў, якія трымалі варту й дбалі пра гаспадарскія патрэбы будынку.

Курсантаў у Школе Кіраўнікоў СБМ звычайна было 15-20 асобаў, бо на больш ня было ані месца, ані дастатковай кухні, ані нават санітарных умоваў. Курс трываў тры тыдні, і першы тыдзень выдаўся мне годам. Ад пад’ёму і да познага вечару заняткі налягалі на лекцыях аб нацыянал-сацыялізьме, структуры нямецкага “Гітлер-Югэнд” і на амаль вайскавай муштры, якая зьяясільвала да болю.

Заняткі вялі нашыя Кіраўнікі пад наглядом нямецкіх інструктараў (Аўсбільдэрс). Ежа была бедная й недастатковая, таму вельмі добра спалася на 14-цігадзінным напружаньні. Усе Штабовыя Кіраўнікі данаўнялі свой галодны паёк прыватна, а пазьнейшыя курсанты прыяжджалі звычайна з “торбай”, калі яшчэ мелі крыху хлеба й сала ўдома.

Адносіны немцаў да беларусаў у той час былі прызныя й карэктныя. Далі нам чорныя касьцюмы “Гітлер-Югэнд”, у якіх мы й разьехаліся зь Менску, дадаўшы да іх пагоны СБМ і беларускую павязку на левым рукаве. Свае ўніформы былі ўжо ў прасякце, але не ханала ані мануфактуры, ані скуры на боты.

Вярнуўся я з курсаў у Глыбокае як Старшы Зьвязовы і загадам Шэфа-Правадніка быў прызначаны Раённым Кіраўніком СБМ і заступнікам Акруговага Кіраўніка СБМ Правадніка Лўгена Маццошонка.

У Глыбоцкім раёне колькасць юнакоў і юначак увесну 1944 году дасягала 500. У горадзе Глыбокім да СБМ належалі курсанты Настаўніцкае школы (40-60 чал.), школы тлумачоў (перакладнікаў) (30-40 чал.), Сельскагаспадарчае школы (40-50 чал.), а рэшта — вучні Прагімназіі й Сямігодкі. У вясковых школах, з прычыны партызанкі, ня было магчымасці ствараць адзінак СБМ.

У Глыбокім было даволі прыемна працаваць. Беларускае школьнае моладзь ахвотна ўступала ў шэрагі СБМ. Кажная школьная секцыя мела свайго Кіраўніка. Рэгулярна адбываліся зборкі юначак і юнакоў, на якіх, апрача тэарэтычных выкладаў з галіны гісторыі Беларусі й на актуальныя тэмы, сьпявалі, маршыравалі, забаўляліся ў розныя гульні і час ад часу цешылі глядачоў сваёй мастацкай самадзейнасцю.

Шмат моладзі СБМ было здольных і працавітых. У нармальных умовах яны вырасьлі б на выдатных беларускіх дзеячоў. На жаль, умовы ваяннага часу ў акупаванай Бацькаўшчыне не спрыялі развіццю шырокай дзейнасці й колькаснага павялічэння сяброў арганізацыі. Юнацтва вёсак асталося па-за арганізацыяй СБМ. Былі й іншыя прычыны, якія перашкаджалі ў працы сяброў СБМ, прыкладам: у некаторых гарадох змушалі сяброў СБМ капаць недалёка ад гораду аконы, прымушалі несці варту каля кватэраў нямецкіх урадоўцаў, і былі спробы пасылаць старэйшых юнакоў на змаганьне з партызанамі. У гэтым часе дзеі ў Глыбокім нямецкі шпіён і нягоднік — нейкі Вітвіцкі, які стварыў “самаахову” зь недабітага польскага элементу. Яны часта выяжджалі на “партызанаў”, але вярталіся заўсёды цэлыя й наладаваныя здабытым сялянскім дабром. У адной з такіх “акцыяў” загінуў Дружыновы Жызьнеўскі, і з таго часу СБМ адмовілася браць удзел у паходах Вітвіцкага.

Варта прыпомніць таксама жахліва-балочы выпадак, калі дэлегацыя СБМ з Глыбокага паехала на паховіны жаўнераў Беларускай Краёвай Абароны ў Варапаеве ўвесну 1944 году. Змабілізаваныя колькі дзён назад, босыя або ў лапцёх, 15 чалавек загінулі бяз зброі ў руках, калі партызаны напалі на мястэчка.

Увесну 1944 году я меў 120 юнакоў і 90 юначак, ва ўніформах, якія зь цяжкасцю атрымаў і сам прывёз з Альбэртына. Вельмі часта калёнамі хадзілі на вуліцах гораду са сьпевам беларускіх мар-

шавых песняў, давалі канцэрты беларускім вайсковым адзінкам і грамадзтву.

У лютым-сакавіку 1944 году я быў на курсе Старшых Кіраўнікоў СБМ у Менску. Па сканчэнні курсу атрымаў рангу Сэкцыянага.

У пачатку 1944 году немцы пачалі шукаць “ахвотнікаў” у сваю супрацьлятуўскую абарону, г.зв. Флякгэльфэри. Прывезлі васільковага колеру ўніформы, але моладзь нашага раёну рэагавала пасіўна. З Глыбокага й ягоных ваколіцаў паехала ў Менск, а адтуль у Нямеччыну каля 40 юнакоў, у тым ліку й мой сваяк. Але зь іншых раёнаў выехала даволі шмат ахвотнікаў.

Каб здабыць давер і прыхільнасць моладзі СБМ, немцы ладзілі групавыя экскурсіі Кіраўнікоў і Кіраўнічак СБМ у Нямеччыну. Там іх бясплатна вазілі, як гасьцей “Гітлер-Югэнд”, па розных раёнах і паказвалі ім школы й розныя цікавыя рэчы. У часе экскурсіі адной групы Раённых Кіраўнічак СБМ здарыўся такі няпрыемны выпадак. Калі экскурсанты былі ў Бэрліне, дык “Вінэта” (аддзел прапаганды на ўсход, там была й беларуская сэкцыя) падрыхтавала для іх радыёвую перадачу, у якой выхвалялася ўся Нямеччына. У перадачы быў устаўлены такі нявольнічы сказ: “Тут у хлявох чысцей, чымся ў нас у хатах”. Пастаўленыя на снікераў, юначкі СБМ бязрадна расплакаліся. Прысутная пры гэтым Раённая Кіраўнічка з Слоніма выказала кіраўніку “Вінэты” сваё вострае абурэнне. Немцы звалілі ўсю віну на працаўніка “Вінэты” і перадачу выправілі. Але й Раённая Кіраўнічцы СБМ сінні Кацярыне Ленка з паваротам на Бацькаўшчыну ўвесь час дакучалі немцы, а пазьней у штрафным парадку яна была вывезеная на працу ў Нямеччыну.

У часе эвакуацыі немцаў зь Беларусі ў 1944 годзе выехала зь ім і частка нашае моладзі. Мой выезд з Глыбокага быў раптоўны. Вярнуўшыся з Кангрэсу ў Менску, застаў я немцаў ужо ў паніцы. 29 чэрвеня зьліквідавалі канцылярыю, якая была ў гарадзкім будынку. Пазьней будынак немцы ўзарвалі, а самі пакінулі горад. Усё гэта так хутка сталася, што рэдка хто зь беларусаў здолеў выехаць у няведанас.

З прыгодамі дабраўся я да Вільні на другі дзень, г.зв. 1 ліпеня 1944 г. У Вільні пражыў амаль чатыры дні, бо станцыя гарэла. Тут згарэла некалькі вагонаў і нашае моладзі, што ехала ў “Флякгэльфэрс”. Зь Вільні праз Коўна ў Бэрлін я прыехаў 7 ліпеня 1944 г. На другі дзень адправілі мяне ў горад Эгэр, дзе немцы рыхтавалі некалькі тысяч моладзі розных нацыяў як “Флякгэльфэрс”.

У лягеры Эгэр СБМ нічога свайго ня мела. Юнакі розных нацыянальнасцяў былі памяшаныя й падзеленыя на групы. Адбывалі яны

нармальныя жаўнерскія заняткі пад наглядом немцаў і пад нямецкай камандай. Усе былі ва ўніформе “Люфтвафэ” з нацыянальнымі навізкамі. Заняткі часта спыняліся налётамі альянтаў, і тады моладзь арганізавана выходзіла ў поле, у сады, у збожжа, бо лягер быў на ўскраіне гораду.

На занятках нямецкія падахвіцэры выганялі хлопцам “хатні” хлеб, г.зн. трымалі на паўгалодным найку, а вымагалі здысцыплінаванага й дакладнага выкапаньня вайсковых практыкаваньняў. На шчасьце, за пэўную рэч мне ўдалося атрымаць дазвол на падарожжа па Пямеччыне, і я пакінуў Эгэр. У Тронаў, дзе тады быў Штаб СБМ, я правёў толькі адну ноч, і Шэф-Праваднік зараз жа адаслаў мяне назад у Бэрлін. З гэтае прычыны я не пасыпеў нават разгледзецца, што там дзеялася ў СБМ.

29.7.1944 г. я вярнуўся назад у Бэрлін. Тут якраз зьехалася амаль 20 знаёмых Кіраўнікоў СБМ. Далі нам два тыдні адпачынку ў ОТ лягеры Бэрлін-Грунвальд. Пасьля адпачынку нашае й нямецкае кіраўніцтва паслала нас усіх у лягеры, дзе былі групы беларускіх дзяцей, падлеткаў і моладзі.

Нас трое былі накіраваныя ў ОТ лягер Шварцзэ I (каля Фалькэнбургу) на Памор’і (200-220 км на паўночны ўсход ад Бэрліну). Прыехалі ў лягер 11.8.1944 г. Некалькі добрых нямецкіх баракаў замыкала малую плошчу. Збоку праходзіла добрая дарога, з трох бакоў прыгожы хваёвы лес і два малыя возеры. Лягер гэты нападзілі сем’і й адзінокія з нашай краіны, але было шмат і расейцаў. Людзі гэтыя былі або працаўнікі пры ОТ у часе вайны, або моладзь і дзеці.

Нас прыслалі сюды як Кіраўнікоў да нашай моладзі, якая была пераважна з Усходняй Беларусі. Амаль усе яны былі сіраты: бацькі іхнія былі або пастраленыя, або жывётам спаленыя нямецкімі карнымі аддзеламі. Было некалькі дзяцей і з Наваградчыны. Чаму іх немцы не зьліквідавалі разам з бацькамі — мне няведама.

Што ж мы набачылі ў культурнай Пямеччыне? 65 нашых хлопцаў ад 12 да 21 году жылі ў найменшым бараку, на нарах у тры паверхі, зь дзьвюма коўдрамі на дошках, без падушак — і тысячы вошаў! Працавалі ўсе, незалежна ад узросту, пры будове цагляных баракаў, якія ізноў разьбіралі, і такім спосабам вучылі іх быццам на муляраў, сталяроў і г. д. За 12 гадзін працы “майстры” так іх загаплялі, што хлопцы, сэрбануўшы кавы, ішлі зараз жа спаць, каб захаваць сілы назаўтра.

Прыезд наш быў як пярун зь неба і на кіраўніка лягера (мясцовы стары партыйны дзядзька), і на майстроў, і нават хлопцы нашыя

спалохана глядзелі на нас. Трэба, аднак, падзякаваць і нашаму Кіраўніцтву СБМ у Бэрліне, і ўладам “Гітлер-Югэнд” за тое, што далі нам добрыя рэкамэндацыі й салідныя дакуманты.

Ад першага дня праца, адпачынак і выхаваньне нашых юнакоў перайшлі ў нашыя рукі. У той самы вечар Праваднік А.Мацішонак сабраў усіх немцаў-майстроў і нас да кіраўніка лягеру і сказаў ім, хто мы й што тут будзем рабіць. З боку беларусаў да гэтага часу “анекаваўся” юнакамі нейкі Сяргей Г-мыка ўва ўніформе ОТ.

Наступнай раніцы зрабілі мы хлопцам над’ём не а 6-й, а а 7-й гадзіне раніцы. Пайшлі ў шэрагах да возера, выкуналіся, арганізавана прыйшлі на кухню, дзе атрымалі хлеб, маргарыну й падвойную порцыю кавы, і на 9-ю гадзіну пайшлі на працу, пры гэтым сп.Мацішонак паслаў толькі палову хлопцаў, а другая палова над ягонаю камандаю зрабіла дэзынфекцыю бараку, нагрэла лазыню, забрала з магазыну сяннікі, новыя коўдры, падушкі, кратчастыя прасьціны й пакрывалы. Па абедзе ўсе хлопцы пайшлі ў лазыню, прайшлі санітарны агляд і вярнуліся ў чысты барак на сьвежыя пасьцелі.

Прайшло пяць дзён, і з Бэрліну прыслалі юнацкія ўніформы, бацінкі, шапкі й працоўныя камбінэзоны. Па двух тыднях атрымалі мэталёвыя ложка, і нашыя хлопцы-юнакі сапраўды аджылі. Працу й адпачынак іх мы строга, але зь любасыяй дзялілі й кіравалі. Замест 12 гадзін працавалі толькі пэсець. Па абедзе або адбываліся лекцыі й гутаркі, або йшлі ў лес быццам на заняткі і там сьнявалі або рыхтавалі дровы на зіму.

Пры людзкіх умовах і лепшым харчаваньні ў хлопцаў зьявілася бадзёрасьць і ахвота да працы й жыцьця. Атрымалі й радыё на барак.

У канцы студзеня 1945 году ў лягер прыехала пмат нямецкага войска (бо савецкая армія была ўжо на Одры), і нас 3.2.45 г. пасадзілі ў цягнік. Юнакі атрымалі два таварныя вагоны з саломай і печкай, таму язда была даволі ніштаватая. Аднак цягнік часта й доўга стаяў на полі, бо саветы бамбардавалі палатно чыгункі. Пастой гэтыя давалі нам нагоду выйсьці ў поле й набраць бульбы з кашоў. Нават немцы гэта рабілі, бо ведалі, што бульбы хутка ня будзе ні ім, ні нам.

14 лютага 1945 г. малодніх юнакоў і мяне завезлі ў лягер “Грос Гале” на Шпандаў-Вэст у Бэрліне. Тут пражыў я зь імі ў цяжкіх умовах да 3.3.45 г. Безупынным налёты саюзнікаў, недаспаньня ночы й голад зламалі ўсіх нас на духу. Хлопцы знайшлі недзе капец бручкі й патаёмна, у часе бамбардаваньня, прыносілі сырую бручку ў баракі: так данамагалі сабе ў жыцьці. Пры гэтым неабходна ўспоміць і сум-

ны факт: адзін хлопчык-сірата з Наваградчыны, гадоў 14, быў забіты ў спрэчцы за мёрзлую брукчу.

Ня ведаю, што з гэтымі юнакамі сталася, бо мяне 3.3.1945 г. паклікалі ў лягер “Бісмарксэле”, дзе спаткаў каля 12-ці сваіх большых юнакоў у жаўнерскіх мундзерах. Ня ведаю, што сталася далей з нашымі хлопцамі. Тут прабыў я да 28.3.45 г. і адгэтуль паслалі мяне на канцэлярыійную працу пры нямецкай моладзі на Клёнштоткіптрэсэ, 47, а адгэтуль пры дапамозе банфюрэра Мэнцэля 15 красавіка 1945 году мы выехалі апошнім цягніком з Бэрліну. Гэтага дня і скончылася мая актыўная праца ў СБМ.

2.3.1968 г. Таронта, Канада

М. Рачыцкі.

Беларуская Служба Бацькаўшчыне

У 1943 годзе дзейнасьць на Беларусі партызанаў, засыланых Масквою, дайшла да надзвычай вялікіх памераў. Немцы рабілі захады да супрацоўніцтва зь мясцовымі беларускімі арганізацыямі на больш гуманных умовах. Адным з такіх захадаў была пастанова Камісарыяту для Беларусі ў Менску зарганізаваць Беларускаю Службу Бацькаўшчыне (БСБ) на ўзор РАД (Дзяржаўная Служба Працы). У Нямецкім Трэйцім Райху арганізацыя РАД (Райхс Арбайтсдынст) выконвала надзвычай важную выхаваўчую ролю ўва ўзгадаваньні моладзі — дзяўчат і хлопцоў да 20 гадоў жыцця. Гэта ня была школа, якая давала маладому чалавеку якую-небудзь веду або прафэсію. У гэтую арганізацыю вэрбавалася моладзь пасля заканчэньня пачатковай школы ў парадку абавязку. Звольнены ад гэтага абавязку быў толькі той, хто вучыўся ў вышэйшай школе, або фізычна няздолны. Дзяржаўным кіраўніком арганізацыі РАД быў райхсарбайтсфюрэр Канстантын Гірль. Уся Нямецчына была падзеленая на Гаў РАД — акругі РАД.

Дакладна пра тое, хто зь беларусаў арганізаваў БСБ, як гэтая арганізацыя стварылася і як доўга трывала, адзін з удзельнікаў БСБ расказвае гэтак:

“Маё прозьвішча — Зьміцё. Зьміцём мяне ніхто ніколі не называў, але адзін чалавек, які называў мяне Зьміцём, быў арганізатарам БСБ. Таму маё прозьвішча пяхай так і застаецца.

Увосень 1943 году я прыехаў у Менск у Школьны Інспэктарат з мэтай атрымаць прызначэньне на становішча беларускага настаўніка.

Гэта мне ўдалося, і я быў прызначаны ў Ліду. Тут мяне спаткаў сп. Дзямідаў — Акруговы Школьны Інспектар, прыняў мяне ветліва. Але нядоўга давялося мне працаваць у Лідзе. Будучы ў Менску, я пазнаёміўся з тагачасным бургамістрам гораду прафэсарам В.Іваноўскім. Ён і напісаў да мяне ліст у Ліду з просьбай прыехаць у Менск і абгаварыць “важную патрыятычную справу”.

Прафэсар В.Іваноўскі на прывітаньне падняў руку, быццам бы да прысягі. Здалося гэта мне таму, што на правай руцэ ў яго было толькі два пальцы. Ён папрасіў мяне сесці і, паглядзіўшы сваю бараду, сказаў: “Раскажу табе, Зьміцё, мае пляны”. І раскажаў пра гэтыя пляны падрабязна.

У пачатку кастрычніка 1943 году група маладых беларускіх настаўнікаў у складзе 15-ці чалавек накіроўваецца ў Латвію, у горад Мітаву на трымесячны курс кіраўнікоў БСБ пры VIII Гаў РАД.

Настаўнікі-беларусы находзілі з Баранавіцкай акругі. Прыехалі яны на курс на сваёй добрай волі. Усе фізычна здаровыя. Нас прадставілі генэраларбайтсфюрэру Айзэнштайну, які сказаў, што ён вітае такую ініцыятыву беларусаў і што з свайго боку прыкладзе ўсе стараньні, каб даць магчымасьць беларускай моладзі, на ўзор нямецкай, быць сьведамай у выкананьні яе ролі перад сваім народам.

Да нас быў прыдзелены адмысловы асьветны ахвіцэр, які й быў кіраўніком курсу. Мая роля на курсе зводзілася да перакладніка й інструктара вайсковай муштры, а таксама пасярэдніка.

Праграмай заняткаў на курсе былі фізычнае ўзгадаваньне, вайсковая муштра, элемэнтарныя правілы працы з рыдлёўкай, кіркай ды іншымі прыладамі, кіраваньне фізычным узгадаваньнем, вайсковай муштрай і працай з прыладамі. Усе гэтыя заняткі выконвалі тэрэтычна й практычна. У праграму заняткаў уваходзілі таксама лекцыі на тэмы бягучай палітыкі Нямецчыны, сьінае гісторыі. Былі вызначаныя гадзіны для беларускіх тэмаў. Так, сіламі ўдзельнікаў курсу чыталіся творы беларускіх паэтаў, рабіліся разборы, аналізы.

Дысцыпліна на курсе была вельмі суровая. Пры ўкладаньні плянаў заняткаў кіраўнік курсу зазначаў, што трэба ўсю навуку “ўкладаць у кроў і косьці”. І, праўду сказаць, такое ўкладаньне адбывалася. Пруская дысцыпліна, парадак і акуратнасьць ува ўсім былі цяжкія для нашых маладых настаўнікаў. Я чуў, што многія шкадавалі свайго кроку.

“Моладзь наша розная, — гаварыў прафэсар Іваноўскі. — Прычынай гэтаму — трагічны падзел нашай Бацькаўшчыны”. У тым, што нашая моладзь розная, я добра пераканаўся на курсе.

Там было пару хлапцоў і з Усходняй Беларусі. Адзін выпадак застаўся мне ў памяці на ўсё жыццё. У часе вайсковай муштры — трэніроўкі сілы волі — адзін з хлапцоў падняў уверх рукі так, як падымаюць жаўнеры, здаючыся ў палон. Такая дэманстрацыя сваёй годнасці была супярэчнай з нашымі заданнямі і з тым, што сказаў прафэсар Іваноўскі: “Наша моладзь павінна быць гордай, вытрывалай, смелаай і акуратнай”.

Яшчэ адзін курс адбыўся зь месяца лютага да травеня 1944 г., гэтым разам у Кёнігсбэргу. Другая група курсантаў паходзіла з Маладэчанскай і Менскай акругаў. Праграма была тая самая, толькі ў канцы курсу была зробленая экскурсія на гарадох Усходняй Прусіі.

Нямецкі нацызм нам нічога добрага не абяцаў. Аднак якраз у гэтай бядзе, у часе вайны зараджалася арганізацыя, у праграме якой было самае важнае для нас — выхаваньне моладзі ў нацыянальнай сьведамасці.

Да прыходу бальнавікоў заставаўся месяц часу. Тымчасам у Слоніме арганізуецца батальён БСБ. Маладыя настаўнікі-інструктары маюць неабмежаваны магчымасці для разгортвання сваёй дзейнасці. Але, на жаль, пачынаецца эвакуацыя. У сійным хаосе БСБ дзейнічае, кіруючыся сваімі інтарэсамі. БСБ не падпарадкоўваецца больш загадам нямецкага кіраўніцтва. З боку немцаў быў дадзены загад у поўным складзе й парадку накіравацца з Слоніма ў кірунку Прусіі, магчыма, з мэтай прыняць там удзел у абароне супраць наступаючай савецкай арміі. Невыкананьне загаду было вельмі рызыкаўным для кіраўніка БСБ. Аднак, пад выглядам станоўчага жаданьня ўліцца ў шэрагі інтэрнацыянальнай маладзёжнай вайсковай арганізацыі, БСБ атрымала дазвол ад мясцовай вайсковай камандатуры ехаць у іншым кірунку.

Так перад казармай у Слоніме сабраліся сябры БСБ апошні раз. Перасьпявалі мы ўсё ведамыя нам беларускія маршавыя песні і ў першую чаргу наш гімн: “Краі наш, Табе свае сілы, здольнасці й працу даём мы...”

БСБ рыхтавалася да эвакуацыі. Большая частка хлапцоў не згадзілася выяжджаць з Бацькаўшчыны. Пра гэта яны нікому не казалі, толькі ўкрадкам адзін за адным пачалі пакідаць шэрагі нашай арганізацыі. У гэтым ім ніхто не перашкаджаў.

Менш за палову сяброў БСБ у колькасці 120 чалавек накіраваліся на Запад. Мы прыехалі ў горад Эгэр (Судэты). Тут было вялікае вайсковае лётнішча. Шмат аўсьлендарскай (чужаземнай) моладзі практыкавалася тут у страляньні знітнаю зброяй.

Пры акрузе нумар 8 нямецкай арганізацыі Дзяржаўнай Службы Працы (РАД Гаў 8) два разы адбыліся курсы кіраўнікоў-інструктараў БСБ. Па заканчэнні 2-разовага курсу кіраўніцтва БСБ разам з нямецкім кіраўніцтвам вызначылі службовыя чыны й адзнакі БСБ: сябра, старшы сябра, груповы, звязовы, малодшы майстра, майстра. Вопратка была суконная, колеру хакі. На левым рукаве пасілася бел-чырвона-белая навізка з бел-чырвона-белым трыкутнікам, на якім напісана “БСБ”.

Прыехаўшы ў Эгэр, сябры БСБ былі змушаныя памяняць сваю вопратку на шэра-сінюю вопратку нямецкіх жаўнераў-лётнікаў наземнай абслугі бяз права пасіць свае ранейшыя службовыя адзнакі.

У Эгэры было шмат моладзі іншых нацыянальнасцяў. Як і ўсім, нашай групе было вызначана памешканьне ў бараку, кажнаму асобны ложкак з чыстай бялізнай. Харчаваньне было дастатковае. Яно раўнялася пайку нямецкага жаўнера.

Кіраўнікі наземнай абслугі — ахвіцэры ўкладалі пляны заняткаў, аднолькавыя для моладзі ўсіх нацыянальнасцяў. Праграма заняткаў складалася з гімнастыкі, вайсковай муштры й заняткаў у стральбе з супрацьветранай зброі.

Эгэр быў школай-транзытам для чужаземнай моладзі дзеля падрыхтоўкі да супрацьветранай абароны пераважна з буйнакалібэрных груповых кулямётаў. З Эгэру, пасля кароткай падрыхтоўкі, моладзь накіроўвалася ў тыя раёны ваенных дзеянняў, дзе немцы лічылі патрэбным. У залежнасці ад ходу ваенных апэрацыяў у апошнія месяцы вайны быў лёс і нашых землякоў — сяброў БСБ. Трапіўшы ў Эльзас, некаторыя сябры БСБ уступілі ў 30-ю Беларускаю Дывізію. Пазней яны трапілі да Андэrsa ў Італію й бралі Монтэ-Касьіно.

Чужаземная моладзь з Эгэру накіроўвалася нямецкім камандаваньнем і ў Італію. Мне ведамы факт, што сябра БСБ Р. абараняў гару Монтэ-Касьіно на баку немцаў. Шмат хто з сяброў БСБ быў накіраваны ў Памэрацію. Тут яны былі ўцягнутыя ў абарону нямецкіх гарадоў супраць наступаючай савецкай арміі. Мне ведамы факт пра палеглых і ўзятых у палон савецкай арміяй беларусаў, у тым ліку й сяброў БСБ.

Зь некаторымі сябрамі БСБ пасля Эгэру я спаткаўся ў Беларускім Нацыянальным Палку, які арганізаваўся ў Бэрліне. Зь імі я й падзяліў долю амэрыканскага палону ў Цьвізэлі, Каме й Рэгэнсбургу. Некаторыя сябры БСБ, зь якімі я пасіў зброю ў Беларускім Нацыянальным Палку, ня мелі шчасьця выйсьці з амэрыканскага палону. Большая частка Беларускага Нацыянальнага Палка была накіраваная з Рэгэнсбургу ў Францыю, а адтуль была выдадзена Савецкаму Саюзу.

Ніякай сувязі й апекі з боку Беларускай Цэнтральнай Рады беларуская група ў Эгэры ня мела. Такая сувязь распачалася толькі пасля паўтарамесячнага перабывання ў Эгэры, калі ў Бэрліне сталі арганізоўваць Беларускі Нацыянальны полк. За гэты час шмат каго з сяброў БСБ нямецкае камандаванне загадам прызначыла на баявы пост. Невялікая колькасць сяброў БСБ камандаваннем Беларускага Нацыянальнага Палка была пакліканая з Эгэру ў Бэрлін і такім чынам улілася зноў у шэрагі сваіх землякоў.

Калі гаварыць пра дрэнныя дачыненні немцаў да нас, то яны часамі мелі месца ў часе курсаў і пасля з боку кіраўнікоў-немцаў ніжэйшых чыноў — пераважна фанатыкаў-расістаў. Аднак у такім выпадку талковыя й смельчыя супрацьдзеянні рабілі свой эфэкт, і дрэнныя дачыненні мелі лякальны характар. Тады даводзілася дзейнічаць падобна манажэру ў ільвінай клетцы. Трэба прызнаць, што ў прынцыпе з боку Кіраўніцтва РАД да нас — беларусаў — панавалі добрыя дачыненні. Гэта адчувалася ў старанні з боку нямецкага кіраўніцтва перадаць нам свае веды й навывкі”.

Мюнхэн
2. 8. 1967 г.

Зьміцё,
б. Кіраўнік БСБ.

Беларускі Нацыянальны Полк у Нямецчыне ў часе Другой Сусветнай вайны

Увесну 1944 году немцы над напорам савецкай арміі пакінулі тэрыторыю Беларусі. У гэтым часе пакідаюць сваю Бацькаўшчыну й тысячы жыхароў Беларусі. Яны разам з адступаючай нямецкай арміяй накіроўваюцца на Захад. Шматлікія дарогі эвакуацыі былі ў беларусаў. Гэтая эвакуацыя праходзіла ў вялікім паспеху і неарганізаванасці. Існуючыя на Беларусі падчас нямецкай акупацыі вайсковыя й маладзёжныя арганізацыі ўліліся ў агульную плынь уцекачоў. У сувязі з гэтым яны фактычна перасталі існаваць. І толькі невялікія групы моладзі з СБМ, якія змаглі ўтрымацца разам падчас эвакуацыі, былі размешчаныя немцамі па лягерах з мэтай выкарыстаць іх пазней для ваенных дзеянняў.

З утварэннем абароннай лініі на тэрыторыі самой Нямецчыны на ўсходзе і вядзеннем упартых баёў з альянтамі (саюзнікамі) на захадзе, немцы толькі мелі магчымасць падлічыць усё тое, што яны нарабілі.

Калі ўжо пайшлі баі за тэрыторыю Нямеччыны, у Бэрліне вакол БЦР пачалі арганізоўвацца беларусы. Гэтая арганізацыя выйшла ў першую чаргу ў вайсковую арганізацыю Беларускага Нацыянальнага Палка, у скароце БНП. Беларуская Цэнтральная Рада атрымлівае ад нямецкіх уладаў дазвол на арганізацыю БНП на тэрыторыі Нямеччыны. У Бэрліне, у наменшанай Гаспадарчай школы, размяшчаецца камандаванне БНП і тут жа ў клясах школы масіца наменшанне для беларускіх вайскоўцаў.

З боку нямецкіх мясцовых уладаў беларуская вайсковая арганізацыя атрымала наменшанне, а таксама харчаванне ў выглядзе харчовых цывільных картак для кажнага, хто ўступіў у шэрагі БНП.

Гэтага было дастаткова для Штабу Беларускага войска пры БЦР, каб змабілізаваць неабходную колькасць жаўнераў для БНП. Праз органы беларускага друку было абвешчана пра гэтую акцыю, і праз індывідуальныя вайсковыя пакліканні пачалося збіранне вайскоўцаў і моладзі, рассядраных па ўсёй Нямеччыне, у шэрагі БНП. Гэтым самым шмат хто быў уратаваны ад галоднай смерці й непамернай працы на аконах ува Ўсходняй Прусіі, у лягерах пры шматлікіх фабрыках прымусовае працы.

Позняй восеньню 1944 году БНП пераходзіць пад камандаванне 30-й Беларускай Дывізіі — непасрэднае камандаванне нямецкай вайсковай часткі Гонігсфэльда. З Бэрліну БНП накіроўваецца ў Баварыю й размяшчаецца ў ваколіцах гораду Вайдэну. Тут вайскоўцы БНП атрымалі поўнае забеспячэнне й зброю. Распачаліся заняткі вайсковаю муштрой і тактыкай. У трох батальёнах БНП праходзілі заняткі паводле плянаў, складзеных нямецкім камандаваннем.

У вёсцы Вайгэргамэры былі зарганізаваныя курсы для падахвіцэраў. Пры кожным батальёне меліся курсы для ахвіцэраў. Двух старшых ахвіцэраў накіравалі на курсы камандзэраў батальёну ў Лахэн і двух ахвіцэраў — у Бэрлін на курсы камандзэраў ротаў і звязяў.

У палку меліся тры батальёны. Кожны з іх складаўся з 700 чалавек. У склад батальёну ўваходзілі чатыры роты стральцоў, рота цяжкіх кулямэтаў і звяз сувязі. Апрача гэтага, пры кожнай роте быў звяз немцаў — гэта інструктары й адміністрацыйны персанал. Усё войска была размяшчана на тэрыторыі акругі Вайдэн.

25 Сакавіка 1945 году, у гадавіну абвешчання Незалежнай Беларускай Народнай Рэспублікі, у Гіршаве адбыўся парад беларускага войска. Перад трыбунай, на якой былі Прэзідэнт БЦР, сябры ўраду, прадстаўнікі беларускае культуры й мастацтва, прадстаўнікі нямецкага камандавання, прайшоў Беларускі Нацыянальны Полк. Парад тры-

ваў каля дзвюх гадзін. Толькі тут можна было заўважыць, што войска было шмат.

Канец вайны блізіўся вельмі хутка. За кароткі час свайго існавання БНП ня мог быць вывучаным да поўнай боегатоўнасці. Дзякуючы гэтаму немцы не змаглі выставіць беларускае войска да якой-небудзь вяснянай акцыі.

Хуткі наступ амэрыканцаў на тэрыторыю, дзе размяшчаўся БНП, вымусіў немцаў перамясціць непадрыхтаванае войска на іншую тэрыторыю. Так быў дадзены загад БНП накіравацца ў бок гораду Зальцбургу. Там была вялікая канцэнтрацыя нямецкіх войскаў. Аднак беларусы, сьведомыя сваёй ролі ў такой сытуацыі, не сыяшаліся выкапаць загад. Полк памалу рухаўся ў загаданым кірунку. Па дарозе, у горадзе Цьвізэлі, Беларускае Нацыянальнае Полк быў узяты амэрыканцамі ў палон.”

Мюнхэн
4.9.1968 г.

Ч-кі,
Канітан БНП.

Ахвіцэрская школа Беларускай Краёвай Абароны

Ніжэйпададзеныя лісты курсантаў Беларускай Ахвіцэрскай Школы ў Менску да сваякоў і знаёмых зьяўляюцца праўдзівай ілюстрацыяй падзеяў у жыцці школы.

1. *“Добрага дня, Родныя!*

Нашае падарожжа з гораду Н-ску ў Менск адбылося шчасліва. Прыехаўшы ў Менск, нас адвезлі ў казармы, дзе жывем і цяпер. Кажны з нас атрымаў па дзве коўдры й прылады да ежы.

Першую ноч мы правялі вельмі трывожна. Некалькі разоў была падаваная трывога. Хутка адзяваліся й выходзілі ў бамбасховішча.

У нас у 6 гадзін раніцы пад’ём. Пасля працягнення малітвы ідзем на сьнедаанне. Па сьнедаанні — заняткі, якія пакуль што ня цяжкія. У 12 гадзін дня добры абед. Пасля абеду гадзіны чатыры будзем бамбасховішчы. У 9 гадзін вячэра, а пасля вячэры да 10-й гадзіны вольны час. Па 10-й ідзем спаць.

Другая ноч была таксама трывожная: хаваліся ў бамбасховішчы. Нашыя казармы стаяць за горадам, і бамбаваньне нам не пагражае.

Дзядзька! Як будзеце ехаць у Менск, прывязеце, калі ласка, цыгарэтаў, бо курьць даюць мала. На гэтым ліст свой канчаю, бо няма калі пісаць. Гэты ліст пісаў на калене. Аставайцеся здаровы й ня тужэце на мне. Мне, як і ўсім нашым хлопцам, жывецца вельмі добра. Бывайце!

Чэрвень 1944 г.

Ваш Мікалай.”¹⁾

2.

“Славiк!

Сёлета я выграў па лятэрыі лёс, якога не спадзяваўся і не хацеў бы, а мяноўна — дармовае падарожжа па Эўропе. Мей цярплівасьць і выслухай маё нуднае апавяданьне аб нашым падарожжы, бо гэтае падарожжа ўвводзіць ў гісторыю Беларусі. Гісторыя гэтая — гэта Гісторыя Ахвіцэрскай Школы Беларускай Краёвай Абароны.

І вось слухай: 27 чэрвеня 1944 году бачыўся я з тваім бацькам, бо мы ахоўвалі Беларускі тэатар, у якім адбываўся Кангрэс. На наступны дзень, гэта значыць 28 чэрвеня, была навука страляньня, а вечарам, як ужо паляглі спаць, зрабілі пад’ём і казалі пакаваць самыя неабходныя рэчы. Мы даведаліся, што Школа пераводзіцца ў Горадню, бо пад Менск падсунуўся фронт і нам небясьпечна тут сядзець.

29 чэрвеня рана мы выйшлі зь Менску пад кіраўніцтвам нашых інструктараў-немцаў і капітана Мікулы. Усё сваё прыйшлося цягнуць на плячах. Сонца пякло моцна, мундзеры чорныя, на плячах пакункі, проста нязносна. Некаторыя сябры пачалі па дарозе млець.

Прайшлі мы 30 км за Менск, і капітан дазволіў сядзець на праходзячых нямецкіх машыны з умовай, каб бралі з сабою цяжкае аружжа. Я сеў таксама. Першую ноч пачавалі мы недалёка Маладэчна. Другую прыйшлося пачаваць за 14 км ад Вільні. Там разышліся мы на хутарох, шукаючы малака й хлеба, бо прадуктаў мы два дні не атрымлівалі.

З намі быў адзін немец, наш адзін лейтэнант і нас чалавек 50. Многія па дарозе, каму было недалёка, пайшлі дамоў. Раптам стрэлы. Трое з падахвіцэраў застрэлілі лейтэнанта й яшчэ аднаго і ўцяклі да легіёнаў, якіх там было мала.

Мы поцемку нагрузіліся на першыя спатканыя машыны й паехалі ў Вільню на зборны пункт, дзе сабралася нас ужо 200 чалавек, а раней было 300 чалавек. Там мы чакалі чатыры дні на нашыя абозы.

---

¹⁾ Загінуў у часе бамбардаваньня чыгуначнай станцыі Вільня.

Але, не дачакаўшыся іх, вымушаныя былі рушыць далей. Усе ўжо зь Вільні эвакуяваліся.

З ліпеня ў абед мы пагрузіліся на цягнік і меліся ад'язджаць, але нас вазілі, вазілі на станцыі, і мы да 10-й гадзіны вечара не змаглі выехаць. У 10 гадзін алярм¹⁾. Мы прывыклі, што ў Менску зніткі не давалі самалётам спусьціцца, і нічоў не баяліся. Нават ніхто з вагону ня злез, бо вось-вось цягнік меў рушыць зь месца. Паляцелі самалёты. Хлопцы пасьпелі толькі схвацца паміж колаў суседніх вагонаў. Машыністы, замест выводзіць цягнік са станцыі, выскачыў з машыны і давай уцякаць. Яго застрэлілі.

Хлопцы не захоўвалі ніякіх асьцярожнасьцяў, а самалёты навешалі ліхтароў і круціцца. Раптам грукат ззаду ў нас. Пачалі гапасіць хвалямі, і гэтыя хвалі ўсё бліжэй да нас. Адны пралятаюць, палятаюць новыя й г. д.

Адазваліся толькі тры зніткі й адзін пражэктар, а ня так, як мы думалі — 500 пражэктараў і 100 знітак. Бамбілі нас нямецкімі бомбамі, якія, як толькі даткнуцца да зямлі — рвуцца.

Рабілася горача. Хваля даходзіла да нас. Адна бомба дала ў наш эшалён — у машыну. Другая загула — стала цяжка дыхаць — і не разарвалася. Яна ўпала пры самай галаве капітана Чабатарэвіча, які ляжаў з жонкай і сынам. Гэта быў кіраўнік нашае Школы. Маё пчасьце. Раптам цяжка, цяжка дыхаць. Шалёны выбух, мяне падкінула ўверх, абсыпала пяском, пасья пачаўся лямант і крык — крычалі раненья. Я ня верыў сабе, што жывы; і дзіўна мацаеш свае ногі й рукі й дзівіўся, што цэлыя. А над вагонамі крычаць, разьвітваюцца, даюць напамінкі.

У мяне было толькі зашаршутае вуха, зь якога цякло шмат крыві, і абдзёртая рука, але ўжо на тым месцы й блізна мала значная. Я ляжаў на правай старане нашага эшалёну, а бомба ўпала на левай старане і, даткнуўшыся да вагону, адразу разарвалася, так што асколкі білі і ўніз, і на бакі, словам, усюды.

Сябру Ражнёва так моцна раніла, што хацеў з свае вінтоўкі застрэліцца, а як вінтоўку адабралі, дык усё прасіў, каб дастрэлілі. Нага амаль адарваная, грудзі й рукі зусім пасечаныя. Таксама Гаворка з 4-й клясы. Пад тым вагонам было забіта чатыры чалавекі, прычым тры з нашай Сэмінарыі.

Бомбы сыпаліся й сыпаліся, на пчасьце, усё далей і далей. Палёт трываў дзьве гадзіны, у выніку чаго было забіта з нашага эшалёну

¹⁾ Трывога.

(Школы) 6 чалавек і 25 ранена. Многія сябры былі абпаленыя фосфарам з запальных бомбаў.

Пасья бамбаванья страшна было глянуць. Што трэйці, чацьверты вагон гарэў. Гранаты, патроны, снарады рвуцца. Недалёка ад нас рваўся арсенал. Мы, здаровыя, да рана 4 ліпеня тушылі вагоны, а пасья цэлы дзень усё перакочвалі вагоны, стараючыся сабраць ізіоў эшалён. У той час рабочыя правілі чыгунку. Усе мы выглядалі страшна: ня спаўшыя, няўмыгтыя, няеўшыя, у пяску, у вугальлі, чорныя, вочы гараць гарачкай — страх!

Падвечар зноў стаімо зь цягніком пад параю, і ніяк не даюць нам дарогі. Пад 9 гадзін вечара апанавала ўсіх нецярылівасыць. Усе трывожна разглядаліся кругом і шукалі, куды ўцякаць. Каля нас праяжджалі ўсё цягнікі чырвонага крыжу. З аднаго нам махалі, відаць, нехта з нашых раненых выяжджаў.

Ехалі мы так, што пад горку ўсе вылазілі з вагонаў і папыхалі эшалён. Да нашага эшалёну дачапілі доўгі эшалён, на які пагрузіўся адзін Беларускі Піянерскі Батальён. Ад'ехаўшы 30 км ад Вільні, сталі. На Вільню зноў палёт. Зніткі зусім ня білі, а біліся зь імі паляўнічыя самалёты й зьбілі 6 штук, аднак глушылі добра. У той час наш асоб быў за 6 км ад Вільні. Асобныя пазней гаварылі, што бомба бухнула якраз у ваенны лязарэт каля станцыі. Так што нашыя раненыя, калі іх ня вывезьлі, там загінулі.

Раніцою 5 ліпеня мы прыехалі ў Коўна, дзе прастаялі цэлы дзень. Пад вечар зноў неспакойна, але дзякуючы старанням нямецкага нашага капітана Шнайдэра каля 9-й гадзіны вечара ад'яжджаем далей. Толькі даехалі мы да Нёмна — над Коўнам навешалі лямпачак.

Даехалі да Вірбалену (Вержбалова) на летувіска-нямецкай мяжы, дзе тыдзень чакалі нашых абозаў. Як прыехалі (яны чуць ня трапілі каля Смаргоняў у рукі бальшавікоў), нам далі накіраваньне на Граева каля Горадні, дзе мы мелі працягваць навуку. Аднак нас навезьлі на Кэнігсбэрг, далей яго — у Коблёбудэн, дзе мы стаялі цэлы тыдзень. Адтуль мы паехалі зноў на Граева, але нас зноў ня пусьцілі туды, бо адтуль ужо эвакуяваліся. Нас затрымалі ў Лыку й накіравалі ў Шротэнбург (Плоцк). Там мы стаялі пару дзён, і нас мелі адправіць адтуль пад Ломжу, каб мець нагляд над шанцавымі работамі. Але чамусь ноччу паравозу не надчапілі, і мы не паехалі туды, а прастаялі ў вагонах яшчэ тыдзень. Адтуль паехалі на Варшаву, у Цеханова. Там мы стаялі некаторы час у маёнтку, а пасья перавялі нас у вёску Казлоўку, дзе аб'явілі нам закрыцьцё нашай Ахвіцэрскай Школы. Там нас

ужо была толькі адна рота — 120 чалавек, бо рэшта ўцякла зь Вільні пасья бамбаванья...”

Бывай здароў.

С.

10. XI. 1944 г.

Беларускія пачатковы школы ў Нямеччыне і Аўстрыі

З набліжэннем пачатку 1944/45 навучальнага году стала актуальным пытаньне арганізацыі беларускіх пачатковых школаў для дзяцей уцекачоў, якія знаходзіліся ў працоўных лягерах. Па гэтым пытаньні адбыліся перамовы Беларускай Цэнтральнай Рады зь нямецкім урадам. На аснове дамоўленасці зь Міністэрствам Усходніх Справаў (Ostministerium) Аддзел Культуры й Прапаганды БЦР мог адчыніць беларускія школы ўсюды, дзе было ня менш за 20 дзяцей-беларусаў школьнага ўзросту. Нямецкія Аддзелы Працы (арбайтсамты) абавязаныя былі звальняць ад фізычнае працы настаўнікаў-беларусаў для прызначэння іх на працу ў школы.

Для арганізацыі школаў і кіраванья імі пры Адзеле Культуры й Прапаганды БЦР быў заснаваны Пададдзел Школьніцтва — фактычна Школьны Інспектарат. Абавязкі Школьнага Інспектара выконваў д-р А.Орса.

За пасярэдняцтвам газеты “Раніца” была праведзеная рэгістрацыя настаўнікаў, а таксама ўсталення пункты, дзе было 20 і болей беларускіх дзяцей ад 8 да 13 год уключна¹⁾.

Паводле зробленага падліку, было 2500 беларускіх дзяцей рознага веку, сканцэнтраваных у цэлым шэрагу лягераў²⁾.

Да сьнежня 1944 году Аддзел Культуры й Прапаганды БЦР адчыніў 11 беларускіх пачатковых школаў, у якіх вучыліся дзеці школьнага ўзросту, якія з сваімі бацькамі ці бязь іх апынуліся ў Нямеччыне³⁾. Стараньнямі БЦР у студзені месяцы 1945 году для дзяцей-беларусаў адчыненыя яшчэ 4 пачатковыя школы⁴⁾. Колькасць адчыненых школаў была недастатковай, каб ахапіць навучаньнем усіх беларускіх дзяцей школьнага веку. Прычына гэтаму — перашкоды нямецкіх уладаў на мясцох.

¹⁾ “Раніца”, №38/200, 17.9.1944 г., бач.4-я.

²⁾ “Раніца”, №41/203, 8.10.1944 г.

³⁾ “Раніца”, №54/216, 13.12.1944 г., бач.4-я.

⁴⁾ “Раніца”, №10/230, 4.2.1945 г.

Тэрыторыя Аўстрыі ў часе Другой Сусветнай вайны ўваходзіла ў склад “Вялікае Нямеччыны”.

“Апынуўшыся, дзякуючы ваянным падзеям, у жніўні 1944 году ў Аўстрыі ды зарыентаваўшыся ў магчымасцях арганізацыі беларускага школьніцтва ў Вене, я 23 верасня 1944 году наведзіў Беларускаю Цэнтральную Раду, просячы юрыдычнае дапамогі. Адказ я атрымаў за №411-69шк ад 5 кастрычніка за подпісам Кіраўніка Аддзелу Прапаганды, Прэсы і Культуры Аўгена Калубовіча з уважлівым на рэгістрацыю беларускіх дзяцей школьнага веку Reichsgau Wien для адчынення Беларускае Пачатковае школы.

Выкарыстаўшы ўважлівенне, а таксама свае дакуманты Школьнага Інспектара зь Беларусі, я правёў рэгістрацыю беларускіх дзяцей школьнага веку ў розных лягерах, арганізуючы беларускія пачатковыя школы ды звальняючы дзяцей “остарбайтараў”, а таксама й настаўнікаў ад фабрычнае працы.

Заняткі ў школах праводзіліся кожны дзень, нават і ў суботы. На просьбу бацькоў, якія баяліся, каб у часе зімовых вакацыяў фабрычная адміністрацыя не змабілізавала некаторых старэйшых дзяцей на працу, некаторыя школы калядных перапынкаў не рабілі, матывуючы патрэбамі навучання з прычыны спозненага адчынення школы.

Перад Новым, 1945 годам у Вену прыехалі прадстаўнікі з нямецкага Міністэрства Асветы для інспекцыі нямецкіх школаў ды наведалі Другую Беларускаю школу. У школе было 28 вучняў. Настаўніца Валянтына Яцэвіч займалася адначасова зь дзвюма класамі. Даведаўшыся, што вучні 1-е класы толькі месяц як пачалі наведваць школу ды пачалі заняткі чытання зь першае літары лемантара, прадстаўнікі Камісіі былі вельмі здзіўленыя поспехамі вучняў і выдалі пісьмовую падзяку настаўніцы Валянтыне Яцэвіч.

На Новы Год ладзіліся школьныя яліскі. Дзеці выступалі з дэкламацыямі й песнямі.

Пасветчаньні для настаўнікаў я выдаваў, карыстаючыся пячаткаю Беларускага Камітэту Самапомачы ў Вене. Пасветчаньні ад БЦР, з прычыны пенамальнае сувязі ў час ваянных дзеянняў, мы атрымлівалі спознена.

Заработную настаўніцкую плату мы атрымлівалі ад БЦР.”

22.2.1965 г.

А. Яцэвіч,
б. Інспектар Беларускіх
Пачатковых Школаў.

У 1944/45 годзе ў горадзе Вене было адчынена 5 беларускіх пачатковых школаў, зь якіх працавала толькі чатыры.

Першая Беларуская Пачатковая школа ў Вене была адчыненая 20 кастрычніка 1944 году. Школа месцілася ў дзераўляным бараку. Школьная зала мела прыблізна 10x8 мэтраў і была ўмябляваная школьнымі лаўкамі й сталамі.

Вучні былі падзеленыя, паводля ведаў, на дзеве клясы: 1-я (21) і 2-я (8), усіх 29. Заняткі ў школе трывалі ад гадзіны 9-й раніцы да 2-й папоўдні. Вучні карысталіся наступнымі падручнікамі: Кісель — “Беларускі Лемантар” і Дабрынская й Завусьцінскі — “Зборнік арытматычных задач”.

2-я Беларуская Пачатковая школа ў Вене была адчыненая 20.9.1944 г. Школьны будынак — частка залі, прыстасаваная для клясы. Велічыня яе звышдастатковая — 10x7 мэтраў, бо пры патрэбе можна было пашырыць.

У школе было ў 1-й класе 22, а ў 2-й 6 вучняў, усіх 28. Заняткі адбываліся ад 9-й гадзіны рана да 2-й папоўдні. Падручнікі: Кісель — “Беларускі Лемантар” і Дабрынская й Завусьцінскі — “Зборнік арытматычных задач”.

Настаўніца — Валянтына Яцэвіч. Скончыла Пэдагагічнае Вучылішча ў Менску. Стаж настаўніцкае працы — два гады.

“22 сьнежня Беларуская Пачатковая школа ў Швадорфе сьвяткавала Калядную ялінку. Залітая яркім электрычным сьвятлом маленькіх лямпачак, у бляску рознакаляровых цацак прыгожа зелянела Калядная ялінка. Абступіўшы яе і набраўшыся за рукі, дзеці школьнага й дашкольнага веку радасна пялі свае родныя беларускія песні.

Пасьля гульняў і сьпеваў усе селі за стол. Кіраўніца школы сп-ня В.Яцэвіч расказала дзецям прыгожую казку пра ялінку, а тады ўсе напіліся смачнае кавы зь печывам.

Маленькія вучні, якія яшчэ не навучыліся ўсіх літараў, пад гучныя воплескі глядачоў бойка падыходзяць да ялінкі й бадзёра дэклamuюць вершы: “Ворагам беларушчыны”, “Слucкiя ткачыхі”, “Беларуская зямліца” й многа, многа іншых.

Вучаніцы ў беларускіх нацыянальных вопратках па-мастацку выконваюць нашыя танцы. Хор удала прасьпяваў “Люблю наш край”, “Мы бойкая моладзь”, “Чаму ж мне ня нець” і іншыя песні, а на заканчэньне, разам з усімі прысутнымі, Беларускі Нацыянальны Гімн “Мы выйдзем шчыльнымі радамі”.

Пасьля Кіраўнік лягеру й Кіраўніца школы раздалі дзецям калядныя падарункі.

Найлепшаю ацэнаю самаахвярнае працы настаўнікаў школы ў Швадорфе была просьба дырэктара фабрыкі паўтарыць мастацкую частку перад уходзімі работнікамі. Маладыя артысты ахвотна выступілі перад дарослымі. Заля дзякавала маленькім патрыётам доўгімі воплескамі”¹⁾.

3-я Беларуская Пачатковая школа ў Вене была адчыненая 24 лістапада 1944 году. Вучняў у школе было таксама 28. Настаўніца — Мар’я Паплаўская.

4-я школа ў Вене. Зарэгістравана 30 вучняў. Сп. Алесь Салавей (паэта) атрымаў прызначэньне настаўніка, але абставіны склаліся так, што ён ня змог дасхаць да Вены. Школа не працавала.

5-я школа: “На цагельні працавала пэўная колькасць беларусаў-уцэкачоў і прымусова вывезеных на працу. Матар’яльнае становішча іх было мізэрнае, а праўнае абмежанае.

Для дзяцей працаўнікоў у лістападзе 1944 году была адчыненая Беларуская Пачатковая школа. У фабрычным будынку быў прыдзелены адзін пакой для клясы. Яна была ўмэбляваная сталамі, зэдлікамі, была й школьная дошка.

Наведвала школу 26 вучняў, зь іх 14 хлопцаў і 12 дзяўчат. Карысталіся падручнікамі арытмэтыкі й чытанкамі “Беларуская Школа ў Латвіі” Кастуся Езавітава.

Я не магу назваць гэтую школу рэгулярнай, бо гэты час быў часам разбурэньня Вены. У сакавіку 1945 году быў разбіты бомбамі завод і разам зь ім і школьны будынак. Адзін мой вучань з Смаленшчыны быў забіты.

У наступным месяцы — красавіку — зьявіліся саветы. Куды дзелься людзі, ня ведаю. На гэтым справа была скончаная, бо далейшае магчымасьці для школьнае працы ня было.”

Настаўнік школы Пётра Мірановіч.

Апрача адчынення пачатковых школаў, праводзілася падрыхтоўка арганізацыі спецыяльных школаў для беларускае моладзі пры наасобных прадпрыемствах. Зь ініцыятывы немцаў былі адчыненыя настаўніцкія курсы для перашкаленьня беларускіх настаўнікаў, якія апынуліся ў Нямеччыне. Для арганізацыі курсаў быў пакліканы былы Інспектар Беларускіх школаў у акупаванай немцамі Беларусі д-р Я. Скурат, які ў гэтай справе дае наступныя інфармацыі:

---

¹⁾ “Раніца”, №2, 7.1.1945 г., бач.3.

“Я з жонкаю эвакууваўся разам з БЦР у 1944 годзе на захад і пасля даволі доўгага блукання асеў у горадзе Познані. Міністэрства Ёсходніх Справаў у Бэрліне выклікала мяне тэлеграмай у горад Франкфурт-на-Одры. Тут начальнік Школьнага Аддзелу Міністэрства сказаў, што немцы скоро ўзноў пойдучь на ўсход, зоймуць Беларусь. Школьніцтва там будзе нанова арганізавацца. З гэтай прычыны Міністэрства рыхтуецца перашколіць беларускіх настаўнікаў, якія апынуліся ў Нямеччыне. Курс адбудзецца у вёсцы Драйсыг-Акэр, каля гораду Майнінгэн у Турынгіі. У гэтай вёсцы быў вялікі трохпавярховы будынак, шумна званы Шлѐс (замак), які некалі быў паляўнічым замкам мясцовага князя Турынгіі. Вось гэты слаўны “шлѐс” Остміністэрыюм у Бэрліне і прызначыла мейсцам настаўніцкіх і іншых курсаў.

Маім заданьнем было наведаць усе нямецкія лягеры, у якіх жылі ўсходнія работнікі, выбраць там усіх настаўнікаў і накіраваць іх з іхнімі сем’ямі ў Драйсыг-Акэр. Хто быў настаўнікам, гэта належала вырашаць толькі мне. Мне далі памочніка — нямецкага настаўніка сп. Ствінга, які палагоджваў усе тэхнічныя справы з адміністрацыяй лягероў. Ён ніколі не мяшаўся ў сэлэкцыю настаўнікаў. Гэта быў вельмі культурны й добры чалавек. У працягу месяца я адведаў шмат лягераў і дзе толькі знайшоў настаўніка або інтэлігента, кваліфікаваў яго настаўнікам, і аўтаматычна яго зь сям’ёю звальнялі з працоўнага лягеру й накіроўвалі ў Драйсыг-Акэр.

Калі я прыехаў у Драйсыг-Акэр пасля аб’езду лягероў, дык знайшоў будынак запоўненым беларускімі сем’ямі, якіх было там каля сотні.

Афіцыйна я ніколі ня быў прызначаны Кіраўніком курсаў, але я быў іх арганізатарам, дырэктарам і нацыянальна-духовым кіраўніком. Фактычным Кіраўніком усяго прадпрыемства быў нямецкі настаўнік сп. Сігман са Штутгарцкай акругі. У яго было некалькі нямецкіх настаўнікаў, канцэлярыяная ды гаспадарчая абслугі. Запрашаліся таксама нямецкія настаўнікі з суседняга Майнінгэну.

Нямецкія настаўнікі выкладалі на курсе агульную пэдагогіку й дыдактыку розных прадметаў. Я асабіста выкладаў дыдактыку замежных моваў. Пасьля пары месяцаў выявілася, што нямецкая армія ня толькі ня ідзе на ўсход, але адыходзіць на захад. Далейшы працяг курсаў стаўся нямэтазгодным. Настаўнікаў разаслалі па лягерох на працу сярод беларускай моладзі. Аднак ім патрэбныя былі кніжкі, праграмы, інфармацыі. Дзеля гэтай мэты мне ўдалося затрымаць пэўную колькасць беларускіх настаўнікаў: сп. А.Орсу з жонкаю, Скура-товічаў і некалькі іншых.

Мы выдавалі на рататары чытанкі (я ўкладаў гісторыю і геаграфію Беларусі) з розных прадметаў і рассылалі іх на лягерах. Да нас ісалі і часта прыяжджалі настаўнікі на розныя парады.

Пасля выезду настаўнікаў “шлєс” ніколі не пуставаў. Тут адбываліся адны за другімі розныя беларускія курсы моладзі. Тут узноў я і мой штаб былі настаўнікамі і аякунамі гэтае моладзі. Гэта быў запраўды школьна-ўзгадаваўчы беларускі цэнтар у Нямецчыне.

У 1945 годзе Драйсыг-Акэр каля Майнінгэну быў заняты амэрыканскімі вайсковымі аддзеламі. Амэрыканцы праз свайго тлумача сказалі нам: “Вы цяпер ёсьце вольныя”. На другі дзень тыя самыя вызвалцелі выкінулі нас з будынку на вуліцу. Мы сталіся запраўды “вольныя” ад усяго, нават ад страхі над галавою”.

* * *

У часе вайны шматлікая беларуская эміграцыя часова затрымалася на тэрыторыі Заходняй Эўропы. Жыцьцёвыя і праўныя ўмовы былі вельмі цяжкія. У гэтым кароткім часе былі дзейныя беларускія арганізацыі і невялікая колькасць пачатковых школаў. Арганізацыі моладзі — Беларуская Служба Бацькаўшчыне і Саюз Беларускай Моладзі — у апошніх месяцах вайны былі зліквідаваныя, а іх сябры былі далучаныя да розных вайсковых адзінак. Шмат іх загінула на фронце, некалькі сот юначак загінула ў часе эвакуацыі ўсходняй Нямецчыны, шмат трапіла пазьней у СССР, а толькі пязначная іх частка засталася на эміграцыі.

Безупыннае бамбаваньне, цесната ў памешканьнях, голад і холад у дзераўляных бараках, нястача школьных падручнікаў — усё гэта мела адмоўны ўплыў на пасьпехі вучняў у школьнай навуцы, дый адбывалася яна на працягу толькі некалькіх месяцаў. Пачаліся зноў ваенныя дзеянні на ўсходзе, ізноў пачаўся вялікі рух уцэкачоў на Запад у вельмі дрэнных і цяжкіх зімовых варунках. Адным зь іх удалося выйсьці з сфэры дзеяньняў савецкага войска, а іншыя засталіся на тэрыторыі, занятай бальшавікамі.

Нямецчына скапітулявала 7.5.1945 году. Разам з капітуляцыяй скончыўся першы этап жыцьця Беларускай Эміграцыі — час Другой Сусьветнай вайны.

Частка II

**ЧАС ПАСЬЛЯ КАПІТУЛЯЦЫІ
НЯМЕЧЧЫНЫ
7.5.1945 — 31.12.1951 г.**

Рэпатрыяцыя

Другая Сусьветная вайна скончылася насля падпісаньня немцамі 7.5.1945 году акту капітуляцыі. У гэтым часе на тэрыторыі Нямеччыны й Аўстрыі, падзеленых на савецкую, амэрыканскую, французскую й ангельскую акупацыйныя зоны, было некалькі мільлёнаў чужынцаў, пераважна з Усходняй Эўропы, якія апынуліся тут як прымусова прывезеныя на працу, тыя, хто дабраахвотна пакінуў Бацькаўшчыну, ваеннапалонныя, палітычныя вязьні й ахвяры нямецкіх канцэнтрацыйных лягераў.

Зь вялікай радасьцю вярталіся дамоў ваеннапалонныя й працаўнікі свабодных народаў Заходняй Эўропы. Але грамадзяне Савецкага Саюзу й акупаваных ім тэрыторыяў паўстрымаліся ад павароту на Радзіму з Заходняй Нямеччыны й Аўстрыі, добра ведаючы, што іх чакае незаслужаная кара: у найленшым выпадку — канцэнтрацыйны лягер на далёкай поўначы Сібіры. З гэтае прычыны яны ўсякімі спосабамі стараліся захавацца ў колькасна вялікай іншанацыянальнай эміграцыі.

У гэтым жа часе на тэрыторыі Нямеччыны й Аўстрыі, акупаваных заходняй саюзнай арміяй, паўстала густая сетка савецкіх рэпатрыяцыйных місіяў, заданьнем якіх была рэпатрыяцыя савецкіх падданых у Савецкі Саюз, не зважаючы на тое, ці яны маюць жаданьне вярнуцца туды, ці не.

Прычынаю прымусовае рэпатрыяцыі саюзнікамі зь Нямеччыны савецкіх грамадзян лічыцца сакрэтная Ялцінская ўмова 11 лютага 1945 году. Калі ўважна перагледзім гэтую Ялцінскую ўмову, дык знойдзем у ёй пагадненьне аб правядзеньні хуткай рэпатрыяцыі ўсіх саюзных і савецкіх ваеннапалонных, вызваленых у Нямеччыне, але ня знойдзем ніякае згадкі пра тарнаваньне сілы для гэтых рэпатрыяцыяў.

8 сакавіка 1946 году Дзяржаўны Дэпартамент (ЗША) апублікаваў Ялцінскую ўмову й правілы яе выкананьня. У гэтых правілах даслоўна значыцца: “Рэпатрыяцыя савецкіх грамадзян ня будзе мець месца — хіба калі жаданьне гэтага будзе ясна выказана — за выняткам тых савецкіх грамадзян, якія ўваходзяць у наступныя катэгорыі:

1. Ваеннапалонныя, якія былі ўзятыя ў палон у нямецкай вайскавай форме.

2. Асобы, якія палезалі да савецкіх вайсковых сілаў на 22 чэрвеня 1941 г. і насля гэтай даты ня былі належным чынам адтуль звольненыя.

3. Савецкія грамадзяне, у дачыненні да якіх на аснове дастатковых дадзеных было прызнана, што яны супрацоўнічалі з ворагам і добраахвотна данамагалі яму.”

Згодна літары гэтых правілаў, не павінны былі насільна выдавацца ні палякі, якія жылі на ўсход ад лініі Кэрзона, ні прыбалты, ні остарбайтары.

У Вашынгтоне ёсць да гэтага часу няведамы спачатку сакрэтны ваенны дакумант, згодна якому прымушаная сілай рэпатрыяцыя нават тых расейцаў, якія трапілі ў палон у нямецкай вайсковай форме, як, прыкладам, жаўнеры генэрала Ўласава, не магла быць апраўдана сакрэтнаю Ялцінскаю ўмоваю. Гэтая выдача была зробленая згодна з самавольным тлумачэннем умовы амэрыканскім вайсковым міністэрствам.

Гэты гістарычны дакумант, які знаходзіцца цяпер у гістарычным аддзеле Амэрыканскага вайсковага архіву ў Вашынгтоне, мае назву: “Прыём і рэпатрыяцыя вызваленых ваеннапалонных. Акупацыйныя сілы ў Эўропе 1945-46”. Гэта афіцыйнае апісаньне амэрыканскай прымусавай рэпатрыяцыі, складзенае на загад галоўнага гісторыяграфа Амэрыканскіх узброеных сілаў палкоўніка Хэралда Е.Потэра. Аўтар дакуманту — Галоўны архіварыюс Амэрыканскіх узброеных сілаў Джыльет Грызволд. Дакумант, які мае 156 напісаных на машыныцы старонак, быў складзены ў Галоўнай Кватэры Амэрыканскай арміі ў Франкфурце-на-Майне.

На старонцы 64-й гэтага дакуманту можна прачытаць наступнае дэўнае прызнаньне: “Прынцып прымусавай рэпатрыяцыі савецкіх грамадзян быў прыняты Галоўнаю Кватэраю ў красавіку 1945 году”.

Хаця Ялцінская ўмова ня мае ніякіх катэгарычных указаньняў на тое, што савецкія грамадзяне павінны быць рэпатрыяваныя незалежна ад іхнага асабістага жаданьня, яна была вытлумачаная ў гэтым сэнсе аб’яднанымі начальнікамі штабаў.

Амэрыканская Галоўная Кватэра ў Нямецчыне тады дала загад рэпатрыяваць, ня лічачыся з жаданьнем зацікаўленых асобаў. Гэты загад рабіў два выняткі, якія датычылі: “ 1) савецкіх грамадзян, якія служылі ў нямецкіх войсках і не жадалі адмаўляцца ад свайго статусу ваеннапалонных і 2) савецкіх грамадзян, якія былі ведамыя, як ваенныя злачынцы”.

Афіцыйны пункт пагляду Амэрыканскіх узброеных сілаў лічыць, што прымусавая сілаю рэпатрыяцыя мільлёнаў расейскіх ваеннапалонных і цывільных, гнаных на сьмерць або ў сібірскія лягеры прымусаве працы, ня можа больш быць “апраўданая” сакрэтнаю Ялцінскаю

каю ўмоваю. Гэтая прымусовая рэпатрыяцыя адпавядала толькі самавольнаму тлумачэнню Ялцінскае ўмовы Аб'яднанымі Начальнікамі Штабаў і, перадусім, Начальнікам Штабу Амэрыканскіх узброеных сілаў генэралам Маршалам.

Але толькі што цытаваны дакумант задае нам новую загадку. Цяжка сабе ўявіць, каб хоць адзін сябра арміі генэрала Ўласава дабраахвотна адмовіўся ад свайго статусу ваеннапалоннага, ведаючы, што гэты статус можа выратаваць яму жыццё. Згодна-ж з загадам Амэрыканскай Галоўнай Кватэры ў Нямеччыне, піводзін ваеннапалонны, прыналежны да савецкіх вайсковых аддзелаў, які трапіў у амэрыканскія рукі як на Захадзе, так і ў Чэхаславаччыне, калі ён “не жадаў адмовіцца ад свайго статусу ваеннапалоннага”, не павінен быў быць выдадзены.

І запраўды, як гэта выясьняецца з цытаванага дакуманту, Камандуючы 7-й Амэрыканскай арміяй генэрал Пэтч 28.8.1945 году зрабіў запытаньне ў Вышэйшай Галоўнай Кватэры, ці ён павінен ужываць амэрыканскія вайсковыя адзінкі для рэпатрыяцыі не жадаючых вяртацца на радзіму савецкіх вайсковых аддзелаў.

Вышэйшая Галоўная Кватэра палічыла гэтае пытаньне настолькі важным, што пастанавіла запытацца ў Вашынгтоне. Генэрал Пэтч прыпыніў да атрыманьня адказу ўсякае тарнаваньне сілы.

Аб'яднаньня Начальнікі Штабаў цягнулі з пастановаю цэлыя чатыры месяцы. Урэшце 20 сьнежня 1945 году прыйшоў іхны адказ. У гэтым адказе Аб'яднаньня Начальнікі Штабаў далі катэгарычную выснову на карысьць прымусовай сілаю рэпатрыяцыі. Там гаварылася, “што ўсе савецкія грамадзяне, якія знаходзіліся на 1 верасьня 1939 году ў межах Савецкага Саюзу, павінны быць рэпатрыяваныя, ня лічачыся нават зь іх асабістымі жаданьнямі і, калі неабходна, з ужыцьцём сілы”. Загад быў падпісаны: “На загад генэрала Мэґ-Нарні: Л.С.Острэндэр, брыгадны генэрал, ЗША ад'ютант генэрал”.

Гэта азначала, зразумела, што ня толькі тыя катэгорыі савецкіх грамадзян, якія былі вызначаны для рэпатрыяцыі ў “правілах выкананьня” Дзяржаўнага Дэпартаменту, павінны былі быць прымусова рэпатрыяваныя, але й тыя, якіх “правілы выкананьня” ад прымусовай рэпатрыяцыі звальнялі словамі: “Рэпатрыяцыя савецкіх грамадзян ня будзе мець месца — хіба калі жаданьне гэтага будзе ясна выказана...”

Аб'яднаньня Начальнікі Штабаў сваім тлумачэньнем выйшлі далёка за межы ня толькі сакрэтнай Ялцінскай умовы, але й за межы “правілаў выкананьня” Дзяржаўнага Дэпартаменту, якія былі апублікаваныя 8.3.1946 г., але якія, згодна з усімі звесткамі, былі фарму-

лявання ўжо ў часе заключэння Ялцінскай умовы. Такім чынам, Аб'яднаньня Начальнікі Штабаў прынялі на сябе ўсю адказнасць за злачынства, якое можа быць параўнанае толькі з злачынствамі Гітлера і Сталіна.

Злачынства прымусовай рэпатрыяцыі рабілася ня толькі амэрыканскімі вайсковымі ўладамі, але і УНРРА. Загад УНРРА №199, які да сяньняшняга дня лічыцца “строга сакрэтным”, гэта пацвярджае.

У выніку прымусовай рэпатрыяцыі ў 1945-1947 гадох з дапамогаю штыкоў, аўтаматаў і гумовых кіёў, было выдадзена сталінскім катам больш за 2 мільёны савецкіх грамадзян”.¹⁾

Новая эміграцыя

“Другая Сусьветная вайна выкінула па-за свае краіны мільёны людзей. Стварылася новая эміграцыя, якая знаходзілася галоўным чынам у акупацыйных зонах Нямеччыны. Колькасць людзей вялікая. Таму, натуральна, справа эмігрантаў была пастаўлена ў плашчыню міжнароднай праблемы.

Кароткі агляд: савецкія ўлады адразу ж пасля заканчэння вайны стараліся павярнуць гэтыя мільённыя масы да сябе. Прымусова вывозілі. Калі Арганізацыя Аб'яднаных Нацыяў сабралася ў Лёндане ў студзені 1946 году, яна мела досыць часу для канчатковага вырашэння гэтай справы. Ёй было адведзена дастаткова ўвагі, як праблема міжнароднай.

Пасля доўгіх спрэчак усе пранановы савецкай дэлегацыі па пытанні эміграцыі большасцю галасоў былі адкінутыя. Савецкая дэлегацыя прапанавала:

1) Забараніць у лягерах эмігрантаў прапаганду, накіраваную супроць дзяржавы, уваходзячай у Арганізацыю Аб'яднаных Нацыяў.

2) У адміністрацыю лягероў павінны быць дапушчаныя прадстаўнікі тых дзяржаваў, з якіх паходзяць эмігранты.

3) Асобы, якія зрабілі праступствы супроць законаў вайны, а таксама тыя, якія супрацоўнічалі з немцамі, павінны быць перададзеныя тым краём, на тэрыторыі якіх яны зрабілі гэтыя злачынствы.

Усе гэтыя прапановы былі адкінутыя. Энэргічным абаронцам ДП²⁾ была Элеанора Рузвэльт і інш.

---

¹⁾ Паводле артыкулу “Правда о насильственной репатриации 1945 г.” Новое Русское Слово, 13.1.1955 .

²⁾ ДП - Displaced Persons, у перакладзе азначае “пераселеныя асобы”.

Для падрыхтоўкі да канчатковага вырашэння праблемы новай эміграцыі Арганізацыя Аб'яднаных Нацыяў стварыла Камітэт па справах эмігрантаў. Камітэт быў міжнароднай арганізацыяй і складаўся з прадстаўнікоў 20-ці розных дзяржаваў. Да працы ў ім дапушчаныя былі прадстаўнікі УНПРА і іншых арганізацыяў, зацікаўленых у гэтай справе.

Камітэт пачаў сваю працу 8.4.1946 году ў Лёндане. Адчыняючы першае паседжаньне Камітэту, прадстаўнік Англіі сказаў, што вайна выкінула па-за свае краіны масы людзей. Шмат зь іх ужо вярнуліся па Бацькаўшчыну. Але ж шмат ня хочучь вяртацца да сваіх краёў. Яны хочучь пасяліцца пазаўсёды па-за сваёй Бацькаўшчынай. Гэтае пытаньне зьяўляецца вельмі важным. Лёс эмігрантаў павінен быць безадкладна вырашаны. Ім павінна быць прадастаўлена месца ў жыцьці. У першую чаргу будуць вырашаць пытаньні аб эмігрантах, якія знаходзяцца ў Эўропе.

Заява прадстаўнікоў Камітэту аб яго заданьнях уносіць некаторую яснасьць. У гэтай заяве сказана:

1) Справа эміграцыі разглядаецца як міжнародная праблема, і ёй надаецца вялікая важнасьць.

2) Камітэт будзе заахвочваць эмігрантаў да павароту на Бацькаўшчыну і дапамагаць тым зь іх, якія выкажуць на гэта сваю волю.

3) Ня можа быць нават і мовы аб прымусовай рэпатрыяцыі каго-небудзь з эмігрантаў супроць ягонага жаданья.

4) Камітэт ня будзе займацца вышукваньнем так званых ваенных злачынцаў і прымаць захады да іхнага пакаранья.

5) Камітэт ня будзе займацца справай эмігрантаў-немцаў, якія з тых ці іншых прычынаў апынуліся па-за Нямеччынай”.¹⁾

Справа выдачы ваенных злачынцаў і квісьлінгаў

На паседжаньні Генэральнай Асамблеі ААН 31.10.1947 г. было абмеркавана пытаньне аб выдачы ваенных злачынцаў і квісьлінгаў краём, дзе яны зрабілі злачынствы. Гэтае пытаньне было ўнесена на парадак дня Генэральнай Асамблеі на дамаганьне Югаславіі.

У праекце рэзалюцыі, прадстаўленым югаслаўскаю дэлегацыяй, было сказана, што некаторыя ўрады ня выконваюць рэзалюцыі Генэ-

¹⁾ “Шляхам Жыцьця”, №1, Ватэнштэт, 1946.

ральнай Асамблеі з 13.2.1946 г. аб выдачы і пакараньні ваенных злачынцаў. Югаслаўская дэлегацыя прапанавала панова пацьвердзіць прышчыны, зьменшаныя ў рэзалюцыі, і запрапанавала ўрадам — сябрам ААН безадкладна прыняць захады для затрыманьня ваенных злачынцаў і выдачы іх для адданьня пад суд і пакараньня паводле законаў тых краёў, дзе яны зрабілі злачынствы.

Дэлегацыі Вялікабрытаніі і Злучаных Штатаў Амэрыкі выказаліся супроць прыняцьця гэтых прапановаў. Дэлегацыя Вялікабрытаніі надала контр-праект рэзалюцыі. У гэтым контр-праекце прапанавалася вызначыць новую працэдуру, згодна якой урады краёў, дзе былі зробленыя злачынствы, павінны нашоў падаць зьявы аб выдачы ваенных злачынцаў і далучыць вычарпальныя юрыдычныя доказы зробленых праступстваў.

Сябры Юрыдычнага Камітэту ААН 35 галасамі супроць 7, пры 5 устрыманых, прынялі брытанскі праект рэзалюцыі. Гэты праект Юрыдычнага Камітэт падаў на разгляд пленарнага паседжаньня Генэральнай Асамблеі. Пачалася шырокая дыскусія. Амэрыканскі дэлегат у сваёй прамове зазначыў, што ад саюзных акупацыйных уладаў дамагаюцца выдачы як ваенных злачынцаў звычайных ўцекачоў, якія не жадаюць вяртацца на радзіму. Украінскі дэлегат у канцы прамовы выказаўся за рэзалюцыю Югаславіі.

Прадстаўнік беларускай дэлегацыі Дзечка прыпомніў, што прынятая на прапанову ўраду БССР на першай сэсіі Генэральнай Асамблеі рэзалюцыя аб выдачы і пакараньні ваенных злачынцаў знайшла гарачы водгук у дэмакратычнай грамадзкасьці ўсяго сьвету. Ён сказаў, што і гэтая рэзалюцыя дасюль ня выканана, і падаў вялікую колькасць фактаў, якія сьветчылі аб тым, што ваенныя злачынцы, якія арудавалі ў гады нямецкай акупацыі на тэрыторыі БССР, застаюцца на свабодзе і працягваюць сваю падрыўную дзейнасьць. Цэнтрам гэтай дзейнасьці ёсьць так званы “Беларускі Нацыянальны Камітэт”, які знаходзіцца ў Мюнхэне і ўзначальваецца ваенным злачынцам Клоткам, Ляўковічам, Епіфаненкам, якія служылі ў нямецкай паліцыі ў Бабруйску і праводзілі расправы над мірным насельніцтвам.

У горадзе Рэгансбургу (Амэрыканская акупацыйная зона) дзейнічае ўзначальваны ваенным злачынцам Вініцкім “Беларускі Камітэт”, у склад якога ўваходзіць значная колькасць асобаў, якія зрабілі злачынствы супроць беларускага народу. Дзечка агаласіў прозьвішчы і адрасы пэлага шэрагу “ваенных злачынцаў”, якія хаваюцца на тэрыторыі Амэрыканскай і Ангельскай акупацыйных зонаў. У Юрыдычным

Камітэце, казаў ён, зазначылі на неабходнасьць разрозьніваць два паняціі — “ваенныя злачынцы” і “палітычныя праціўнікі”. Але мы ведаем, што над маскаю “палітычных праціўнікаў” хочучь схаваць “ваенных злачынцаў”.

Ад імя беларускай дэлегацыі Дзечка настойваў на адхіленьні праекту рэзалюцыі, паданага бальшынёй Юрыдычнага Камітэту. Ён запрапанаваў прыняць праект, паданы югаслаўскай дэлегацыяй. З доўгай прамовы дэлегата СССР Радзіонава даведваемся, што Камандуючы войскам ЗША ў Нямеччыне генэрал Клей на паседжаньні Кантрольнай Рады заявіў, што дамаганьні выдачы асобаў, абвінавачаных у ваенных злачынствах або здрадзе, належыць скласьці да 1.11.1947 году ваеннаму камандаваньню ЗША, а ўсе зьвесткі, якія маюць пацьвердзіць віну гэтых асобаў, да 31.12.1947 г. Пасьля гэтых тэрмінаў дамаганьні выдачы ваенных злачынцаў і здраднікаў, як агульнае правіла, разглядацца ня будуць.

Радзіонаў падаў шэраг фактаў, якія сьветчылі, што быццам бы многія зь нявыдадзеных злачынцаў хаваюцца ў лягерах ДП, дзе яны зьяўляюцца асноўнымі арганізатарамі розных г. зв. “Камітэтаў”, “Цэнтраў”, якія займаюцца варожай дзейнасьцю, накіраванай супроць СССР, яны ёсьць кіраўнікамі лягераў ДП і затрымліваюць паварот на Радзіму каля 400 тысяч савецкіх грамадзян. Будзем галасаваць за югаслаўскі праект рэзалюцыі.

Вышынскі — галава савецкай дэлегацыі — сказаў, што юрыдычных доказаў віны ваенных злачынцаў яны не абавязаныя падаваць, а згодна зь існуючымі міжнароднымі ўмовамі й законамі мы кажам вам: будзьце ласкавыя выдаць нам гэтых злачынцаў, і наш суд сам рассудзіць і вызначыць кару.

Бальшынёю галасоў праект рэзалюцыі, пададзены Юрыдычным Камітэтам, быў прыняты. Супроць галасавалі саветы, іх сатэліты й Эфіопія”.¹⁾

---

¹⁾ Паводле газэты “Правда”, №292 (10683) 3.11.1947.

Амерыканскія акупацыйныя зоны Аўстрыі й Нямеччыны

Беларуская Служба ў Мюнхэне, 1945 г.

“У часе Другое Сусветнае вайны нямецкая нацыстоўская ўлада зарганізавала для беларусаў у Баварыі “Вайсрутэнішэ Фэртраў-энштэльле”. Кіраўніком гэтае ўстановы быў сп. Шаняўскі, а сакратаркаю немка. Працы там было нямнога, бо беларусаў у Мюнхэне й ваколіцы было параўнаўча мала. Аднак гэтая ўстанова была вельмі карысная для навязвання ўзаемнае лучнасці.

У Мюнхэн я прыехаў 10.2.1945 г. з Бэрліну і тут чакаў адказу з “Кірхэміністэрыйом”, каб афіцыйна зарганізаваць душпастырства для беларусаў-каталікоў у Нямеччыне. Аднак гэты дазвол не прыходзіў. Калі ж 30.4.1945 г. амэрыканцы занялі Мюнхэн, я безь ніякага дазволу выступаў перад амэрыканскімі ваеннымі ўладамі ў беларускіх рэлігійных і грамадзкіх справах. Гэта сталася тым больш неабходна, што сп. Шаняўскі, пасьздзіўшы два дні аўтамабілем зь беларускім нацыянальным сьцяжком, раптам замяніў гэты сьцяг на савецкі і начаў разьяжджаць па лягерах, дзе жылі “ўсходнікі”, ды намаўляць беларусаў ехаць у Савецкі Саюз. Падобна рабілася і ў дачыненні да іншых нацыянальных групаў.

Для абароны перад такімі агітатарамі ўкраінцы (здаецца, першыя) зарганізавалі Нацыянальны Камітэт, але амэрыканскія ваенныя ўлады чамусьці няпрыхільна аднесліся да такога пазову. Тады яны зарганізавалі “Ўкраінскую Службу”. Гэткі пазоў амэрыканцам быў больш па душы. Вось жа і нам не заставалася нічога іншага, як зарганізаваць падобную ўстанову. Доўга не адкладаючы, калі ў мяне былі д-р Грабінскі, д-р Я. Сташкевіч, Родзевіч — мы паставілі зарганізаваць “Беларускую Службу” ў Мюнхэне. Я напісаў заяву ў гэтай справе да амэрыканскае ваеннае ўлады і найшоў да каманданта гораду. Ён прачытаў заяву, паглядзеў на мяне й кажа: “О’кэй! Я напрасіў, каб мне далі на рукі якую паперку, што я маю права весці тую “Беларускую Службу”. На гэта ён коратка адказаў, што ніякае паперкі ня трэба, бо ён ужо мяне ведае і калі я буду патрабаваць што-колечы ад

яго, дык ён залагодзіць усё безь ніякіх паперкаў. Тут жа было дагаворана, што на маю просьбу ён будзе выдаваць даведкі тым беларусам, якія не жадаюць вяртацца ў Савецкі Саюз, і гэтыя даведкі будзе рэспэктаваць кажная рэпатрыяцыйная камісія.

Памешканьне для Беларускай Службы знайшлі на Богэнгаўзэн, і там пачалася рэгістрацыя беларусаў. Даведкі выдавалі па-ангельску. З рэгістрацыйнай працы было няшмат, бо беларусаў было мала. Наладзілі сувязь з усімі іншымі нацыянальнымі групамі. У гэтым дачыненні найбольш былі дзейнымі д-р Грабінскі й Родзевіч.

Калі была перададзена бальшавіком частка Сярэдняе Нямеччыны, адтуль прыехала ў Мюнхэн група беларусаў, каля 30-ці асобаў. Хоць ім адразу былі выдадзеныя даведкі ад амэрыканскае акупацыйнае ўлады, што яны не падлягаюць рэпатрыяцыі, але бальшавіцкая рэпатрыяцыйная камісія залічыла іх за расейцаў і сіламоц адвезла на станцыю. На шчасьце, адзін хлапец на дарозе ўпёк і паведаміў мяне аб здарэньні. Я неадкладна пайшоў да амэрыканскага каманданта, і той, трэба яму прызнаць шчырую падзяку, пастараўся зараз жа звольніць іх. Але праз тыдзень бальшавікі зноў напалі на тых беларусаў, адразу павезлі на станцыю ў Мюнхэне й заладавалі ў вагон. Але й гэтым разам той жа юнак, праламаўшы падлогу ў вагоне, прыбег да мяне, і зноў я пасьпяшыў да амэрыканскага каманданта. Там у пачатковыя дні быў савецкі капітан — старшыня рэпатрыяцыйнае камісіі. І якраз пасля яго я ўвайшоў да амэрыканскага каманданта ў справе маіх суродзічаў. Гэтым разам камандант, схапіўшы рэвольвэр, адразу паехаў на станцыю і вызваліў усіх з вагону. Больш тае групы бальшавікі не чапалі.

На жаль, дзеля невялікай колькасці беларусаў, ня было магчыма зарганізаваць асобнага беларускага лягеру. Затое ўкраінцы ахвотна згадзіліся ў адным з лягераў даць частку бараку для беларусаў.

Калі ў Мюнхэне запраектавалі ўнівэрсытэт УНРРА, даводзілася некалькі разоў інтэрв'яваць у справе выкладчыкаў і студэнтаў-беларусаў у гэтым унівэрсытэце. Але пакуль зарганізаваўся той унівэрсытэт, зь Мюнхэну выехалі д-ры Я.Станкевіч і Б.Грабінскі. У Камітэце застаўся толькі я з Родзевічам.

Аднойчы я спаткаў у амэрыканскага каманданта Апостальскага Пунцыя для Нямеччыны. З кароткай гутаркі зь ім мне стала ясна, што ў Ватыкане пра нас амаль нічога ня ведаюць. Таму я рашыў, што неабходна чым хутчэй ехаць у Рым. У Мюнхэне працы й так было вельмі мала. З нашага Камітэту аставаўся толькі Родзевіч, дык давалося яму перадаць усе справы, і 5.9.1945 году я выехаў зь Мюнхэну,

каб празь Мітэнвальд, разам зь італьянскімі палоннымі, пад апекаю Панскае Місіі ў Нямецчыне даехаць да Рыму. Такую дарогу давалося выбраць таму, што гэта была ў той час адзіная магчымасць праезду празь мяжу.

Далей Беларускае Служба ў Мюнхэне намінальна існавала, але, паколькі мне ведама, дзейнасці ўжо праяўляла мала з тае простае прычыны, што і поле дзейнасці было невялікае, калі не рахаваць універсытэту УНРРА.

Беларуская Служба мела круглую пячатку з надпісам: The White Ruthenian Service in Munich, а ў сярэдзіне — Bielaruskaja Służba u Miunchenie. Штамп меў першы назоў у ангельскай мове”.

Лёндан, 24.5.1965.

Айцец Леў Гарошка.

“Беларускую Службу” ў Мюнхэне нашае грамадства называла Беларускаім Камітэтам. Каля яго гуртаваліся беларусы і іхная дзейнасць: “Ня ведаю, ці знайдзецца такі беларус, які пасяля агульных неспадзяванак і расчараванняў у Мюнхэне не завітаў бы пад гасціннюю страху Беларускага Камітэту! І, напэўна, найлепшым успамінам зь Мюнхэну будзе той начлег ці некалькі тых гадзін, праведзеных у асяродзьдзі блізкіх і мілых людзей. Асабліва мы, студэнты-піянеры, якія першыя кінуліся да навукі, нягледзячы на разнаякія часовыя перашкоды й цяжкасці, добра адчулі гэтую апеку з боку Камітэту і зразумелі неабходнасць нашае арганізацыі. Нам стала аж вельмі ясна, што без нацыянальнага згуртавання, без свае арганізацыі кажная найменшая спроба самастойнага кроку напатыкае на вялікія перашкоды й цяжкасці. І мы шчыра ўдзячныя старшыні Камітэту, які зь першага дня нашага прыбыцця й спаткання зь ім прылажыў чужую руку й моцную волю да задавальнення нашых патрэбаў. З праўдзівай гасціннасцю й бацькоўскай чуласцю, на якую здольныя толькі істотныя сыны Беларусі, спаткаў ён нас, маладую й неадсветчаную яшчэ інтэлігенцыю.

Зь юнацкім парывам і вечнай свежасцю й ахвотай, не зважаючы на цяжкасці й няўвязкі, сп. Старшыня заўсёды дакопвае тое, што толькі ўваходзіць у ягоную кампэтэнцыю. І ня толькі бачныя гэтыя старанні ў дачыненні да нас — студэнтаў. Беларускаім Камітэтам у Мюнхэне ёсць запраўдным і адзіным асяродкам дапамогі, парады й пацехі кажнага Беларуса, які прынадкова ці з пэўнаю мэтай апынуўся ў сьценах камітэцкага будынку...”

Б.С.

21.7.1946 г. беларускае грамадства Мюнхэну й ваколіцаў урачыста адзначыла 4-я ўгодкі сьмерці Прарока беларускага Адраджэньня Янкі Купалы. З гэтае нагоды Беларускі Камітэт у Мюнхэне пры судзеяньні Саюзу Беларускіх Палітычных Вязьняў і Беларускага (Крывіцкага) Студэнцкага Згуртаваньня ладзіў прысьвечаную памяці паэты ўрачыстую акадэмію, якая адбылася ў залі тэатру “Ліра” а 15-й гадзіне. Нягледзячы на неспрыяльнае надвор’е, на акадэмію прыбылі, апрача няматлікавых беларусаў зь Мюнхэну й блізкіх лягераў, таксама й прадстаўнікі іншых нацыянальнасьцяў.

Акадэмію адчыніў кароткаю прадмоваю заступнік Старшыні Беларускага Камітэту, у якой падкрэсьліў выдатнае значэньне творчасці Я.Купалы ў беларускім нацыянальным адраджэньні. Калі пасьля расхілілася заслона, вачом прысутных адкрылася прыгожа прыбраная сцэна: сярод зелені беларускі сцяг, а над ім вялікі партрэт Янкі Купалы, выкананы адным з мастакоў-беларусаў.

Мастацкай самадзейнасьцю студэнтаў і адсьпяваньнем прысутнымі нацыянальнага гімну закончылася ўрачыстая акадэмія.¹⁾

Беларускі Нацыянальны Камітэт (БНК) у Рэгэнсбургу

Другой нашай арганізацыяй, якая паўстала ў Амэрыканскай акупацыйнай зоне Пямеччыны, быў Беларускі Нацыянальны Камітэт, у скароце БНК. Дазвол (ліцэнзію) на адчыненьне Камітэту беларусы атрымалі ад амэрыканскіх вайсковых уладаў 6.6.1945 г. Адміністрацыйная дзейнасьць БНК ахоплівала правінцы Ніжняю Баварыю (Нідэр Баерн) і Верхні Фальц (Обэр Пфальц). Разам з дазвалам сябры Камітэту — Аляксандар Русак, як Старшыня, Васіль Жданок і Дэмша, як сябры, атрымалі нямецкія аўтамабілі для службовых патрэбаў і памешканьне для Камітэту пры Маршальштрасэ, №5.

Сябры БНК паведамлі сваіх суродзічаў-беларусаў, якія жылі ў раёне г. Рэгэнсбургу і недалёкім горадзе Амбэргу, пра тое, што БНК адчынены, але няма каму ў ім працаваць.

---

¹⁾ Паводле “Крывіцкага Сьветачу”, №7-8, 1946 .

Неўзабаве беларусы, што прыехалі ў Рэгансбург, на агульным паседжанні выбралі сяброў Рады Камітэту пад кіраўніцтвам сп. Аўгена Каханоўскага і ўрад БНК у складзе Старшыні сп. Кендыша Васіля і рэфэрэнтаў: культурна-асветнага сп. Тодара Шыбута, сацыяльнага сп. Кэнафонта Вайцяхоўскага, фінансавога сп. Дакіневіча і арганізацыйнага сп. А.Вініцкага.

Па некалькіх днёх урадаваньня, Старшыня БНК сп. В.Кендыш часова пакінуў БНК, а на ягонае месца быў выбраны сп. Вініцкі Алесь.

Прыдзеленае БНК памешканьне (Школа Скокаў) займала першы паверх будынку (у панадворку) і складалася зь некалькіх вялікіх заляў, калідораў і аднаго невялікага пакою. У першых 2-х залях былі ўладжаныя канцылярны й кабінэт Старшыні БНК, 3-я якісь час была парожняй, а пазьней у ёй была ўладжаная царква, чацьвертая заля была прызначаная для жыцця працаўнікоў БНК, а таксама для бяздомных беларусаў і прыезджых гасцей. У гэтай залі быў стол, два крэслы й канапа.

Знайшліся й маладыя беларусы, якія заахвяравалі сваю працу ў канцылярый Камітэту пад кіраўніцтвам дасьветчанага ў канцылярскай працы сп. Банкета. Усе працаўнікі БНК выконвалі свае абавязкі бясплатна.

Пасьля ўкамплектаваньня Камітэту й Канцылярый людзьмі Камітэт пачаў дзейнасьць. Праца ў ім пачыналася ў 8 гадзін раніцы й трывала да 5-й гадзіны вечара з гадзінным перапынкам ў часе абеду.

Абедалі ў суседнім нямецкім рэстаране, дзе атрымлівалі талерку супы з кансэрваванага зялёнага гароху й чыстай, як сыляза, поліўкі. Плацілі за абед 50 фэнігаў. Супу можна было паўтарыць, і ахвотна яе паўтаралі.

Трэба сказаць некалькі словаў пра бяздомных беларусаў, якія жылі пры БНК і якіх называлі “прыкамітэцкімі”. Гэта былі пераважна вайскоўцы ў маладым і сярэднім веку, якія ня мелі ў горадзе кватэраў. Яны абсалютна ня цікавіліся камітэцкаю й наагул грамадзкаю працаю, але пазьней, у пэрыядзе лягернага жыцця, некаторыя зь іх імкнуліся заняць кіруючыя становішчы ў беларускім грамадзтве.

Вечарам у жыллёвай залі зьбіраліся працаўнікі Камітэту, “прыкамітэцкія” й прыезджыя госьці. Кажны з жыхараў Камітэту меў сваё сталае месца каля сьцяны на падлозе. На гэтых месцах сядзелі іх уласьнікі, гутарылі й дзяліліся навінамі дня. Госьці прывозілі цікавыя весткі з розных раёнаў зоны пра жыцьцё ДП і прымусовую сілаю рэпатрыяцыю.

Аднойчы, ужо пазнавата, калі людзі не сядзелі, а ўсе ляжалі на падлозе, падлажыўшы пад галаву якую-небудзь адзежыну, увайшоў у залю высокі, прыстойны чалавек, гадоў пад 30. Апануты ён быў у чорнае скуранае паліто і вонкавым выглядам нагадваў чэкістага. Многія з нас падняліся і, седзячы, прыглядаліся госьцю.

Нам ён назваўся як былы савецкі вайсковец родам з Бабруйшчыны. Паказалі яму свабоднае месца каля сцяны на падлозе. Распрануўся й сеў. На ім была вайсковая вопратка. Пачалася гутарка. Гаварыў новы госьць чыстаю беларускаю моваю без русіцызмаў. Быў ён у вялікім савецкім лягеры “спэцыяльнага прызначэньня”. Жыхарамі яго былі звольненыя з вайскавай службы вайскоўцы. Лягер быў на тэрыторыі Чэхіі, недалёка ад мяжы з Баварыяй, і быў абгароджаны высокім драціным плотам.

Вечарам, у часе руху, яму ўдалося выйсьці праз браму лягеру навопкі з мэтаю перайсьці на Захад. Была туманная ноч. Хадзіў ён па палёх, лясох і дарогах праз усю ноч і на досьвітку прыйшоў пад свой лягер. Зарыентаваўшыся ў мясцовасьці і ўзяўшы правільны кірунак, хутка найшоў на захад. Па пэўным часе апынуўся ў лесе і падышоў да вельмі быстрой і даволі шырокай горнай рэчкі. Зь цяжкасьцю ўдалося яе перайсьці й ступіць на баварскі бераг. Зайшоў да амэрыканцаў, якія й накіравалі яго, як беларуса, у БНК у Рэгэнсбургу.

На другі дзень атрымаў ён пашпарт і пакінуў Камітэт.

Беларускі Нацыянальны Камітэт быў прадстаўніцтвам беларускае эміграцыі ў Амэрыканскай акупацыйнай зоне Нямецчыны. Ягоная дзейнасьць абыймала рэгістрацыю сваіх суродзічаў, праўную апеку над імі, організацыю культурна-асьветных устаноў і сталую сувязь з адпаведнымі амэрыканскімі акупацыйнымі ўладамі ды іншанацыянальнымі Камітэтамі.

Рэгістрацыя

Амаль штодзень ужо ад самага раньня ў канцылярыі Камітэту было шмат людзей, якія прыйшлі зарэгістравацца й атрымаць пашпарт. Рэгістрацыя адбывалася зусім нескладана. Кажны з зацікаўленых у рэгістрацыі атрымліваў кароткі апытальнік, у якім трэба было напісаць імя й прозьвішча, дату й месца народжаньня, дзяржаўную прыналежнасьць, падпісацца самому й двум сьветкам.

На аснове выпаньенага й падпісанага апытальніка выдаваўся на афіцыйным блянкеце зь пячаткаю БНК й подпісам Старшыні Камітэту пашпарт. На першай яго старонцы ўверсе было надрукавана:

Whiteruthenian National Committee
Bielaruski Nacyjanalny Kamitet

1-ja bačyna:
CERTIFICAT
LE PASSEPORT

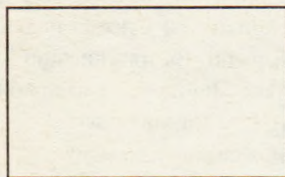
PAŠPART

A U S W E I S

Weissruthenisches Nationalcomittee

Bielarusian National Comittee

3-ja

Right forefinger
Index droit
Adb. pr. palca

Nr.....
.....Date
Data.....

Representative—Kiraúnik

2-ja
Name
Nom
Proźwišča

Christian name
Prenom
Imia
Date of birth
Date de naissance
Data naradžeńnia
Nationality
Nationalité

Dziazř. prynaležnašć
Occupation
Profession
Profesyja
is a **WHITERUTHENIAN
BIELARUSIAN
BIELARUS**

4-ja bačyna:
Expires on
Expire le
Važnašć da.....

Address
Residence
Prapiska

Рэгістраваць суродзічаў з Усходняй Беларусі й выдаваць ім пашпарты БНК ня меў права, а іх з кожным днём прыходзіла штотраза болей. Прыйшлося звярнуцца ў гэтай справе ў Military Government да амэрыканскага палкоўніка сп. Яраміра Посьпішыля, зь якім Камітэт увесь час трымаў сувязь. З паходжаньня ён быў чэх, гаварыў па-чэску, а мы па-польску й зусім добра разумеліся. Аднойчы ў гутарцы зь ім я запытаўся, ці БНК можа рэгістраваць сваіх суродзічаў з Усходу й даваць ім пашпарты? На пытаньне палкоўнік адказаў таксама пы-

таньнем: “А ці ў іх напісана на ілбе, што яны з Усходняй Беларусі?” Пасля гэтага пачалі рэгістраваць усіх беларусаў, у якіх на ілбе ня было напісана, адкуль яны.

Шмат клопату мелі з расейцамі, якія прыходзілі ў Камітэт зарэгістравацца й атрымаць пашпарт. Разам зь імі прыходзілі й каўказцы, якія, як і расейцы, называлі сябе беларусамі.

У тым часе ўсе пацыянальнасці ў Амэрыканскай акупацыйнай зоне мелі свае Камітэты (хто іх хацеў), а расейцы на арганізацыю Камітэту дазволу ад амэрыканцаў не атрымалі. Яны атрымалі толькі дазвол на лініі рэлігійнай, і, замест “Камітэту”, арганізацыя называлася “Православная Община”. Абычына выконвала функцыі Камітэту і мела сувязь з амэрыканскімі вайсковымі ўладамі. Прыналежнасць была ў руках старых эмігрантаў, якія зь няведаных нам прычынаў некаторых расейцаў не рэгістравалі й не давалі ім пашпартаў.

Атрымаўшы адмову зарэгістравацца ў сваёй арганізацыі, расейцы змушаны былі шукаць іншую арганізацыю, якая магла б ім выдаць пашпарт і гэтым уратаваць іх ад прымусовай рэпатрыяцыі ў СССР. Даволі шмат іх прыходзіла і ў наш Камітэт. БНК з чыста гуманітарных паглядаў рэгістравалі і расейцаў як беларусаў з Заходняй Беларусі й давалі ім пашпарты. Але гэты гуманізм у часе лягернага жыцця ДП й нараджэння Зарубежніцтва згуляў адмоўную ролю ў пацыянальным жыцці беларускае эміграцыі.

Рэгістрацыя беларусаў і выдача ім пашпартаў працягвалася аж да часу выдання арганізацыяй УНРРА рэгістрацыйных картак, якія замянілі пашпарты, выдадзеныя Камітэтамі. БНК зарэгістравалі звыш тысячы беларусаў.

Беларусы з ганчлівым нахілам за пасярэдняцтвам БНК атрымлівалі ад амэрыканскіх акупацыйных уладаў дазволы на розныя ганчлівыя прадпрыемствы: рэстараны, аўтамабільны транспарт, крамы й інш.

Рэпатрыяцыя

Савецкая рэпатрыяцыйная місія ў Рэгенсбургу займала вялікі дом па галоўнай вуліцы — Максымільянштрасэ. З балькону першага паверху зьвісала й калыхалася вялізарная чырвоная дзяруга з жоўтым сярпом і молатам. Падобныя місіі былі і ў некаторых наветавых гарадох Заходняй Нямеччыны. Савецкія агенты дзейлі энэргічна, шукалі й палявалі на бяспраўных, застрашаных “ізьменьнікаў родзіны”, віна якіх палягала амаль выключна ў тым, што яны не хацелі мець над сабой апекі тырана-дыктатара Сталіна. Да злачынцаў СССР залічала

таксама і ўсіх тых, якія працавалі ў сваіх нацыянальных арганізацыях у Заходняй Нямеччыне.

БНК як мог бараніў сваіх суродзічаў ад прымусовай сілаю рэпатрыяцыі, якая жорстка і безаглядна праводзілася ў 1945-1946 гадох.

Дзякуючы старанням БНК ў 1945 годзе ўлетку была звольненая зь лягеру ваеннапалонных пэўная колькасць беларусаў як польскіх грамадзянаў. Атрымалі ад нямецкіх уладаў для іх кватэру ў вялікай пустой краме. Анекаваўся звольненымі БНК. Даведалася пра гэта савецкая місія, і вось аднойчы ў Камітэт з'явіўся ейны прадстаўнік. Ён запытаўся ў старшыні: “А скажэце, калі ласка, дзе жывуць цяпер вайскоўцы, выпушчаныя зь лягеру ваеннапалонных?” На гэтае пытаньне старшыня Камітэту яму адказаў: “Зьвярнецеся, калі ласка, з гэтым запытаньнем да амэрыканскіх вайсковых уладаў, і яны вам дадуць адказ”.

Як звычайна, перад 8-ю гадзінаю раніцы я прыйшоў на працу ў канцэлярыю Камітэту. Там я застаў двух вайскавікоў-беларусаў. Запінаючыся ад перапалоху, адзін зь іх расказаў наступнае:

“У раёне гораду Мюнхэну ў лягеры было некалькі тысяч палонных уласаўцаў з арміі РОА. Шмат было там сярод іх беларусаў са Случчыны і Бабруйшчыны. Яны былі з Бабруйшчыны. Вадзілі іх на працу і жылося спакойна. Але вось аднойчы іхны лягер акружылі ўзброеныя амэрыканцы, вывелі зь лягеру, прывялі на чыгуначную станцыю і загналі ўсіх у таварныя вагоны. У кожным вагоне была пастаўленая вайсковая варта. Палонным было сказана, што яны педуць дамоў, у Савецкі Саюз.

У адным з вагонаў, здалёк ад вартаўніка, палонныя ножыкамі выразалі дзірку ў сьцяне вагону, 7 чалавек празь яе вылезлі і саскочылі на зямлю. На пляцоўцы апошняга вагону таксама была варта. Яна й заўважыла ўцекачоў. Пачалі страляць, але цягнік затрымаўся няскора, і ўцекачом удалося адбегчыся ад чыгункі і схавацца ў лесе.” Сярод уцёклых 7-мі чалавек было двух беларусаў, якія й прыйшлі ў Камітэт з просьбаю заапекавацца імі. Асталіся яны жыць пры Камітэце.

Аднойчы, пад канец працоўнага дня, у Камітэт увайшла грамада вайскавікоў. Ім удалося адлучыцца з шэрагаў у часе паваротнага маршу з працы ў лягер. Выдалі ім усім пашпарты, пераадзелі іх у цывільную вопратку, і яны спакойна пайшлі на працу ў баварскія вёскі.

У часе рэпатрыяцыі ваеннапалонных зь лягеру ў горадзе Дахаў былі падпаленыя баракі, і некалькі палонных загінула ў агні, а іншыя перарэзвалі сабе жылы на руках або горла. Тых, якія былі яшчэ жы-

выя, адправілі ў шпіталь. Пасля вылячэння адзін беларус, таксама з Бабруйшчыны, быў прысланы ў беларускі ДП лягер у Міхэльсдорф. Падобныя рэчы дзеляліся ў Камітэце і іншых лягерах.

Улетку 1945 году ў Камітэт прыйшоў сп. Б.Крэч і заявіў, што дзякуючы старшыні воласці ўсіх беларусаў зь вёскі Госальдынг і суседніх мясцовасцяў звозяць у адно месца для рэпатрыяцыі ў Савецкі Саюз. Яму ўдалося ўцячы, каб наведаніць пра гэта Камітэт. Старшыня БНК зараз жа звярнуўся з запытаннем у штаб дывізіі і ў Military Government, на якой аснове маюць прымусова рэпатрыяваць беларусаў, зарэгістраваных у Камітэце, як польскіх грамадзян.

Гэтыя амэрыканскія ўстановы далі адпаведным вайсковым уладам загад звольніць усіх беларусаў, прывезеных на станцыю для рэпатрыяцыі. Назаўтра ў Military Government старшыні БНК сказалі, што тамтэйшы вайсковы начальнік атрымаў вымову й замсены іншаю асобаю.

На неаднаразовыя інтэрвіцыі БНК у справе няпраўнай прымусовай рэпатрыяцыі беларусаў Беларускі Камітэт атрымаў ліст ад Вайсковага ўраду (Military Government) у Рэгэнсбургу наступнага зместу:

“Вайсковы ўрад
Адзел ФІДЗ
Рэгэнсбург.

29.6.1945.

У справе: Прымусовае эвакуацыі беларусаў — польскіх грамадзян.

Да: Усіх тых, каго гэта датычыць.

1) Эвакуацыя беларусаў — польскіх грамадзян супраць іхнае волі ёсць супярэчнай з палітыкай SHAEF (Найвышэйшае Стаўкі Альянцкіх Экспэдыцыйных Сілаў).

2) Асобы, якія належаць да гэтае катэгорыі, ня будуць эвакуяваныя супроць іхнае волі; ім будзе дазволена жыць у іхніх цяперашніх мясцох да часу канчатковае пастановы.”

За Кіраўніка Вайсковага ўраду Яромір І.Посьпішыл
Падпалкоўнік QMC,

Упаважнены Ахвіцэр Вайсковага ўраду.

Копія ліста ў ангельскай мове:

Ratisbon, 3.July 1945.

“The White-Russian Committee for the administrative district “Niederbayern und Oberpfalz” in Ratisbon (Marschallstr.5 got on 29.6.45. a paper from the Military Government) Ratisbon, with the following contents:

MILITARY GOVERNMENT

Detachment FID3

Regensburg

29 June 1945

SUBJECT: Forced Evacuation of White Russians (who are Polish Nationals)

TO: Whom It May Concern.

1. The evacuation of White Russians (Polish Nationals) against their will is contrary to SHAEF policy.

2. Persons in this category will not be evacuated against their will, but will be permitted to remain in their present area pending final disposition of their case by SHAEF."

For the Military Government Officer.

JAROMIR J. POSPISIL

Lt Colonel, QMC

Deputy Mil. Govt Officer.

Копія гэтага ліста ёсць сыцьверджаная Беларускамі Камітэтам. Выпэйпададзены змест ліста Вайсковага Ўраду ў ангельскай мове і ў перакладзе на нямецкую мову быў надрукаваны ў вялікай колькасці экзэмпляраў і раздаваны суродзічам-беларусам. Месяц пазьней БНК атрымаў ад вайсковых уладаў другі ліст:

"Вайсковы Ўрад

Адзел ФІДЗ, 3-ці ЕСАІ

АПО 658, У.С. Арміі

9 жніўня 1945 г.

Мэмарандум:

У справе Пераменчаных асобаў (ДП).

Ніжэйпададзенае ёсць апошнімі дырэктывамі ў дачыненні да пераменчаных асобаў, якія жывуць не ў лягерах ДП.

1) ДП могуць жыць па-за лягерам пры наступных умовах:

а) Калі яны ня лічаць сябе грамадзянамі СССР.

б) Калі яны згодзяцца працаваць па-за лягерам і калі будуць мець загарантаваныя лепшыя жыллёвыя ўмовы, як у лягеры.

в) Калі яны не ўяўляюць ніякае небяспекі.

г) Калі ім было даведзена да ведама, што яны маюць права звяртацца да бліжэйшага адзелу Вайсковага Ўраду (Military Government) і там злажыць скаргу ў выпадку дыскрымінацыі ў харчовых ці жыллёвых дачыненнях ці заробтнай плаце.

д) Калі часовая іхная праца не зацягне іх рэпатрыяцыі ці зменіць іхны рэпатрыяцыйны статус.

2). Кажная пераменчаная асоба, злоўжэная на парушэнні законаў, траціць права на пражываньне на-за лягерам.”

Яромір І.Посьпішыл
Падпалкоўнік QMC.

Дакладная копія гэтага дакуманту пацверджаная БНК. Гэты ліст таксама быў надрукаваны ў вялікай колькасці экзэмпляраў у ангельскай і нямецкай мовах і пашыраны паміж суродзічамі-ДП.

Копія Мэмарандуму ў ангельскай мове:

“MILITARY GOVERNMENT

Det FID3, 3rd ECAR

ARO 658, U.S.Army

9. August 1945.

MEMORANDUM:

SUBJECT : Displaced Persons.

The following is the latest directive on Displaced Persons living outside of DP camps:

1. When each and all of the following conditions are fulfilled, displaced persons may live outside camps:

a. When they do not claim Soviet citizenship.

b. When they accept employment outside camps and will be provided living conditions connected with the employment which are better or comparable to available camp facilities.

c. When they do not constitute a security threat.

d. When they are advised that they have recourse to report to the nearest Military Government Detachment any complaint regarding discriminations to ration scale, living conditions or pay.

e. When they are registered and are advised that the employment will not delay their repatriation or alter their repatriation status.

2. Any displaced person or persons apprehended violating the law will forfeit the right to live outside camps.”

JAROMIR J.POSPISIL
Lt Colonel, QMC
Acting SMGO
Commanding

DISTRIBUTION

plus 5 DP Section

5-DSMGO

2-ca Foreign National Committee

The exact copy, is warranted by the White-Ruthenian Committee.

Шмат каму зь беларусаў было ведама, што савецкія рэпатрыяцыйныя місіі маюць сваіх інфарматараў у кожнай установе, дзейнасць якой іх цікавіць, а таксама збіраюць звесткі аб ейных працаўнікох ды і наагул аб усёй эміграцыі. Як правіла, кожны савецкі “осведомитель” ёсць тае нацыянальнасці, сярод якой ён працуе для сваіх хлэбадаўцаў.

Рэгулярна два разы на тыдзень наведваў БНК віцебскі беларус Палянскі. Прастойваў ён у канцылярыі па некалькі гадзінаў і сачыў за ўсім, што тут дзеілася, слухаў, што гаварылася. Пазней ён працаваў перакладнікам у амэрыканскай выведцы СІС, якая рабіла праверку (скрыпінг) усім тым ДП, якія эмігравалі ў ЗША. Ягоная дзейнасць на карысць СССР была выкрытая, і ён скончыў жыццё самагубствам.

У горадзе Амбэргу была даволі вялікая група беларусаў, пераважна інтэлігенцыі. Там з’явіўся быў агент польскай выведкі — капітан Снавацкі. Меў ён сьпіс 18 дзейных беларусаў. Былі й нікому ня ведамыя асьведамцелі СССР.

Як вынік дзейнасці савецкай выведкі, у маскоўскай “Правде” 10.7.1946 г. з’явіўся артыкул пад загалоўкам: “Антисоветские организации под покровительством англо-американских оккупационных властей”. У гэтым артыкуле зьменшаныя інфармацыі пра дзейнасць эміграцыйных Нацыянальных Камітэтаў, у тым ліку й БНК: “Трэба сказаць, што ў Амэрыканскай зоне квітнеюць ня толькі “ўкраінскія арганізацыі”. У Рэгансбургу дзейнічае “белорусский комитет”, узначалены Вініцкім. Падобна “ўкраінскім камітэтам”, ён вядзе прапаганду за адарваньне Беларусі ад СССР, займаецца выдачай фікцыйных дакументаў аб беспадданстве”.

РЭФЭРАТЫ

Культурна-асьветны

У верасьні 1945 г. былі адчыненыя дзьве беларускія пачатковыя школы: адна пры чыгуначнай станцыі Моозгам каля Рэгансбургу, а другая пры БНК. Пазней былі адчыненыя: Беларуская 8-клясовая гімназія, Курсы ангельскай мовы, Шофэрскія курсы і Народны ўнівэрсытэт, у якім чыталіся лекцыі на розныя тэмы для жыхараў беларускага лягеру ў Рэгансбургу.

БНК быў ініцыятарам адзначэнняў найважнейшых гістарычных гадавінаў і нацыянальных святаў. БНК запрашаў Ансамбль Беларускага Тэатру Эстрады, які даў у горадзе Рэгансбургу 6 канцэртаў. Распаўсюджваліся часопісы: “Крывіцкі Сьветач”, “Шляхам жыцця”, “Беларускія Навіны”, “Шыпына” і “Зьвіняць Званы Сьвятой Сафіі”.

Зь ініцыятывы БНК былі зарганізаваныя праваслаўныя прыходы ў Рэгансбургу і Вайдэне. У першым прыходзе кампазытар Мікола Равенскі зарганізаваў царкоўны хор, а пазней і жаночкі канцэртавы ансамбль.

Фінансавы

БНК пачаў сваю працу, ня маючы абсалютна ніякіх матар’яльных сродкаў. Усе працаўнікі БНК, а нават і немец-перакладнік, працавалі бясплатна. Неабходна было аплаціць рахункі ліцэнзіятаў БНК, памешканьне, а ў часе арганізацыйнай акцыі і білеты на падарожжа. Адзінаю крыніцаю даходаў былі дабрахвотныя ахвяры пры рэгістрацыі і атрыманыя паншарту.

Сацыяльны

У галіне сацыяльнага забяспечаньня ў меру матар’яльных магчымасьцяў даваліся грашовыя дапамогі тым, хто меў патрэбу. За першы год дзейнасьці БНК было выдадзена 1700 райхсмарак дапамогі.

Арганізацыйны

Нацыянальныя Камітэты згулялі вялікую ролю ў жыцці сваіх эміграцыяў. Усе эмігранты, зарэгістраваныя ў іх і іхных аддзелах на правінцыі, сталіся асноўным ядром пры арганізацыі УНРРА нацыянальных лягераў.

Беларусы мелі толькі адзін Беларускі Нацыянальны Камітэт без аддзелаў на правінцыі, таму быў створаны толькі адзін беларускі лягер ува ўсёй Амэрыканскай зоне. Таксама толькі адзін беларускі лягер быў зарганізаваны і ў Ангельскай зоне, у Ватэнштэце. У Францускай зоне беларуская інтэлігенцыя арганізавала польскія Камітэты, польскія лягеры і польскія школы ў іх.

Рэшта беларускай эміграцыі ў трох заходніх зонах Нямецчыны, каб не застацца без матар’яльнай апекі УНРРА, накіравалася ў мясцовыя іншанацыянальныя лягеры. Управы гэтых лягераў, у большыні выпадкаў, запісвалі беларусаў палякамі, украінцамі, расейцамі і інш.

Так раптоўна знікла беларуская эміграцыя, растапіўшыся ў іншанацыянальнай масе. Спачатку беларусы фігуравалі ў картатэках некаторых украінскіх лягераў як беларусы, але на пэйкім часе адміністрацыя гэтых лягераў, быццам на загад УНРРА, што не аднавідала праўдзе, загадала беларусам змяніць сваю нацыянальнасць на ўкраінскую.

Увосень 1945 году БНК рабіў стараныя атрымаць у амэрыканскіх уладаў дазвол на арганізацыю Беларускіх Нацыянальных Камітэтаў у іншых гарадох Амэрыканскае акупацыйнае зоны Нямеччыны, але ўжо было позна. Пад паціскам СССР амэрыканцы ня толькі не давалі дазволу адчыніць новыя Камітэты, але пазней афіцыйна прыкрылі і ўжо існуючыя. Праўда, Камітэты працягвалі сваю працу далей.

Пасьля няўдалых спробаў адчынення Камітэтаў астаўся толькі адзін выхад з гэтага становішча — гэта арганізацыя Беларускіх нацыянальных групаў у чужых лягерах, каб пазней з гэтых групаў, пры данамозе УНРРА, стварыць Беларускія лягеры.

На практыцы справа арганізацыі беларускіх групаў у чужых лягерах аказалася ня так лёгкаю, як гэта думалася. Трэба сказаць, што ўся Заходняя Нямеччына была тады пакрытая густою сеткаю савецкіх рэпатрыяцыйных місіяў, у лягерах ДП папаваў недавер да прыезджых незнаёмых асобаў, а шмат хто зь беларусаў наагуд баяўся прызнацца, што ён беларус, тым больш калі ён на Бацькаўшчыне ў часе нямецкай акупацыі гуляў ролю нацыянальнага героя. Апрача ўсяго гэтага, трэба было шукаць лягераў, а чыгуначны рух яшчэ ня быў упарадкаваны. Цяжкія складаліся пераважна з таваровых вагонаў, заўсёды дарэшты запоўненых людзьмі. Каб атрымаць білет і на такое надарожжа, неабходна было мець спецыяльны дазвол. Немцы ў гарадох не прыёмалі чужынцаў на начлег ні ў гатэлях, ні ў гасцязых. Начавалася звычайна ў лягеры, калі ён быў, або цэлую ноч праседжвалася на чыгуначнай станцыі.

З харчаваньнем было таксама нялёгка. Бралася з сабою пару кіляграмаў хлеба, а ў нямецкіх рэстаранах можна было атрымаць без прадуктовай карткі поспую зупу й піва.

Пасьля павароту да працы ў БНК сп. В.Кендына я, як арганізацыйны рэфэрэнт БНК, у першых днях кастрычніка 1945 г. выехаў з Рэгэнсбургу чыгункаю шукаць беларусаў і арганізаваць іх у нацыянальныя групы, прызначаць ці выбіраць кіраўнікоў іх, якія будуць падтрымліваць сувязь з БНК у Рэгэнсбургу. Праца пачалася з бліжэйшых лягераў. Паступова круг дзейнасьці пашыраўся й на далейшыя раёны Заходняй Нямеччыны.

Штраўбінг

У вайсковых казармах на краі гораду Штраўбінгу, ува ўкраінскім ДП-лягеры, знайшлося шмат беларусаў і расейцаў, пераважна вайскавікоў. У памешканьнях кідалася ў вочы цеснота й бедныя абставіны казармавых пакояў, але людзі не зварочвалі на гэта ўвагі. Яны ўвесь час трымаліся напачатку. У Штраўбінгу была савецкая рэпатрыяцыйная місія, а ва ўправе УНРРА былі ўрадоўцы — савецкія сымпатыкі. Зрэшты, тады ўсе заходнія народы сымпатызавалі Савецкаму Саюзу.

Сярод ДП-лягеру пашыралася чутка аб прымусовай рэпатрыяцыі ў Савецкі Саюз. З гэтае прычыны былія савецкія грамадзяне магамэтанскае рэлігіі навязалі сувязь з турэцкім кансулятам у Мюнхэне з мэтай атрымаць візы й выехаць у Турцыю. Некаторыя ДП пераскалі ў іншыя лягеры, а шмат хто й зусім пакінулі УНРРА-ўскія лягеры.

Даведаўшыся пра вышэйсказанае, я адразу выехаў у Рэгансбург і там наведміў аб усім капітана-анякуна ДП раёну свае дывізіі. Я зазначыў, што ўсе гэтыя ДП былі пераважна польскай дзяржаўнай прыналежнасці. Капітан сказаў, што зараз жа даведасца пра гэта, а мяне напрасіў вярнуцца ў Штраўбінг і супакойць сваіх суродзічаў тым, што ніякае прымусовае рэпатрыяцыі ня будзе. Я вярнуўся ў лягер і перадаў словы капітана, але ім ніхто не наверыў. Час паказаў, што прымусовае рэпатрыяцыі з гэтага лягеру запраўды ня было.

Плятлінг

Пры фабрыцы кансэрваў, у вялікім мураваным будынку, прыставаным да жыльля, была даволі вялікая група эмігрантаў. Шэра й бедна было ў вялізарных пакоях. Там знайшлося некалькі чалавек беларусаў з БССР, а паміж імі й старэйшая жанчына зь Віцебшчыны. Яна была вельмі радая нашай сустрэчы. Я абяцаў наведваць яе, даў ёй адрас БНК. Ніхто з тамтэйшых беларусаў не згадзіўся быць сувязным і час ад часу прывяджаць у БНК у Рэгансбург.

Я наведаў Плятлінг і другі раз, але ў тым будынку ўжо нікога ня было.

Дынгольфінг

ДП-лягер “Ізармос” у Дынгольфінгу быў на чыгуначнай лініі Ляндсгут — Плятлінг. Польскі лягер, у дзераўляных бараках. Беларусаў у лягеры было 160 асобаў. Дзяцей школьнага веку ад 7-мі да 14-ці гадоў было 20, вучыліся яны ў польскай школе. У лягеры была ўладжана праваслаўная царква. Сьвятаром быў а. Ян Лунеж, прыход налічваў

250 прыхаджанаў. Беларусаў — савецкіх грамадзянаў налякі сілаю выселілі зь лягеру. Група выбрала сувязнога з БНК.

У пазнейшым часе гэтая група выдзелілася з польскага лягеру і была прывезеная ў Беларускі ДП лягер у Остэргофэне (Н.Б.).

Лягер “Гляс” у Дынгольфіngu

Пры чыгуначнай станцыі быў лягер Гляс. Жыхары лягеру — беларусы, украінцы і расейцы — зьмяшчаліся ў адным вялізарным фабрычным будынку бяз столі, з высокім купалаватым шклёным скляненьнем. Гэтая вялікая будыніна была разгароджана нявысокімі сьценамі на калідоры, паабанал якіх былі невялікія клеткі-пакоі. У будынку было шумна, як на кірмашы, а ноччу вельмі холадна. Начаваў я ў свайго земляка-случчака. Месца ў пакоі для мяне не знайшлося. Паслалі пасьцель на сталю, на якім я, скурчыўшыся, неяк дачакаўся дня.

Расказваў случчак, як ён зь сям’ёю перажыў трагедыю прымусовай рэпатрыяцыі ў Савецкі Саюз. Пад вайсковым канвоем прывялі іх на станцыю чыгункі, напоўнілі вагоны, зачынілі і наставілі варту. Перад адыходам цягніка тры асобы ў амэрыканскай вайскавай уніформе прайшлі па ўсіх вагонах і пыталіся, хто з рэпатрыянтаў “двараніш”. Зусім ня думаючы, случчак крыкнуў: “Я”. Тады яго зь сям’ёю высадзілі з вагону. Разам зь ім яшчэ некалькі сем’яў накінулі вагоны, а рэшта паехала дадому.

Беларусаў у лягеры было 25 асобаў. Пазней іх прывезьлі ў Беларускі ДП-лягер у Міхэльсдорфе. Шмат незарэгістраваных беларусаў жыло на прыватных кватэрах у вёсках, дзе яны працавалі ў гаспадароў-земляробаў. Былі сярод іх і асобы з вышэйняю асьветаю.

Госсэльдынг

Госсэльдынг — гэта вялікая баварская вёска ў шырокай, роўнай даліне ракі Ізар, на поўнач ад станцыі Ляндаў чыгуначнай лініі Ляндэгут — Плятлінг. У лягеры была 31 асоба, усе беларусы. Дзяцей школьнага веку было 13, школы для іх ня было.

Сярод жыхароў лягеру былі настаўнікі, фармацэўты, бугальтары, аўтамэханікі, шофэры, сталяры і цырульнікі. Матар’яльнае іх становішча было дрэннае: немцы не далі ім прадуктовых картак, а і УНРРА ўжо другі месяц абяцала даць прадукты і не давала. Пазней гэтую беларускую групу прывезьлі ў Беларускі лягер у Остэргофэне.

Ганакэр

Каля 8-й гадзіны вечара я пакінуў цягнік на станцыі Валерсдорф. Была ціхая месячная ноч. З прыгодамі прайшоў я больш як шэсьць кілямэтраў і трапіў у польскі ДП-лягер. Жыхары лягеру жылі ў дзераўляных бараках. Пачуўшы беларускую гутарку, я накіраваўся ў гэты барак. Увайшоў у вялікі, слаба асьветлены пакой. Каля сьцен стаялі складаныя ложкаі, пасярэдзіне пакою доўгі стол, а пры ім зэдлі.

Я сказаў, хто я і каго шукаю. Мяне адразу акружыла моладзь, зь якое некаторыя былі яшчэ ў нямецкіх вайсковых мундзерах. Мною заапекаваўся беларус зь Берасьця. Селі й пачалася гутарка. Адзін савецкі вайсковец першы раз у сваім жыцці чытаў Эвангелію, шмат чаго не разумеў і шмат узьнікла ў яго пытаньняў. Ён папрасіў мяне адказаць. Усе ўважна слухалі мае высьленьні.

Частавалі мяне зупаю з раздушанага жыта, слі й хвалілі. Назаўтра ўмовіліся, што яны будуць трымаць сувязь з БНК у Рэгэнсбургу. Разьвіталіся, і я іх больш не сустракаў; ніхто зь іх у Камітэт не прыжджаў.

Паводле дайшоўшых да мяне чутак, палякі заявілі амэрыканцам, што сярод іх ёсьць нямецкія жаўнеры. Амэрыканцы вывезьлі з ДП лягеру Ганакэр 25 чалавек у лягер ваеннапалонных каля ракі Ізар, недалёка ад гораду Ляндсгуту. Вось туды я й паехаў шукаць іх.

У Ляндсгут прыехаў я рана. Атрымаўшы ад немцаў на станцыі інфармацыю, я трапіў у ДП-лягер у гарадзкім будынку (Рэгірунгсгэ-бойдэ) пры Рэгірунгспляцы. У лягеры былі толькі мужчыны, былыя вайскоўцы старой і новай расейскай эміграцыі. Знайшоў сярод іх і беларусаў. Усе яны находзілі зь Меншчыны й былі нядаўнымі вайскавікамі. У гутарцы яны выказалі мне жаль з прычыны неадпаведнага прыйма й гутаркі зь імі аднаго зь сяброў БНК у Рэгэнсбургу. Ім проста зрабілі экзамен, хто яны й адкуль, чаму дрэнна гавораць па-беларуску, і не далі беларускіх пашпартаў.

Пры разьвітаньні я запрашаў іх наведць Камітэт і абяцаў выправіць зробленую ім крыўду. Мяччанін правёў мяне й паказаў дарогу ў лягер ваеннапалонных. Разьвіталіся. У Камітэт яны ўжо больш ня приходзілі.

Лягер ваеннапалонных

За горадам, на беразе ракі Ізар, быў вялікі лягер для ваеннапалонных немцаў, абгароджаны высокім драцяным плотам. За дратамі каля першых баракаў шпацыравалі палонныя староўшага веку ў мад-

зярскай вайскавай форме. Далей каля варот стаяў амэрыканскі жаўпер-вартаўнік. Да яго я й падышоў. Мы не маглі паразумецца. Вартаўнік наклікаў жаўнера-немца, якому я сказаў, у якой справе прыйшоў сюды. Немец адразу адказаў мне, што некалькі дзён таму назад ўсю групу, прывезеную з Ганакэру, вывезлі ў лягер для палонных у Плятліngu.

Васнапалонных з Плятліngu і недалёкага ад яго лягеру палонных у Ляндаў, грамадзянаў Савецкага Саюзу, прымусова вывезлі ў СССР.

Інгальштат

У Інгальштаце было некалькі лягероў ДП розных нацыянальнасьцяў. Даволі далёка ад станцыі, за горадам, у дзераўляных бараках пры фабрыцы, знайшоў сваіх суродзічаў, пераважна з БССР. Было іх там 76 чалавек дарослых і 18 дзяцей школьнага ўзросту. У гэтай групе было даволі шмат людзей з вышэйшай і сярэдняй асьветаю: настаўнікі, інжыныры, адміністратары й розных галінаў майстры.

Цесна й бедна было ў бараках. Пазьней гэтую групу перавезлі ў польскі лягер Гайцнфэльд-Цэль, а праз пару месяцаў у Фрайсінг каля Мюнхэну і размясьцілі ў бараках пры фабрыцы Шлотэтэвэрк.

Другі польскі лягер быў у форце Джон. Там было даволі шмат беларусаў, але ўтварыць аўтаномную групу не ўдалося.

Трэці ДП-лягер — украінскі — быў у форце №9. У гэтым лягеры было шмат беларусаў з БССР. Усе беларусы ў гэтым лягеры былі запісаныя ўкраінцамі.

Ноймаркт (каля Нюрэібэргу)

Разьбітая станцыя, а левая частка гораду — адны руіны. Даволі далёка за горадам, у лесе, было шмат дзераўляных баракаў, у якіх быў украінскі ДП-лягер — “Дурхгаўс”. У лягеры знайшліся й беларусы. Сабралася іх каля 20 асобаў. Сярод іх былі настаўнікі, аграномы, заатэхнікі, кампазытар і звычайныя работнікі. Дзяцей школьнага веку было двое. Наведвалі яны ўкраінскую школу.

Сымпатычны й ветлівы сп. Н.Муруг згадзіўся трымаць сувязь з БНК. Пазьней гэтая група беларусаў была перавезеная ў Беларускай лягер у Міхэльсдорфе.

Мае наведваньні ДП-лягероў з мэтай арганізацыі ў іх беларускіх групаў давалі слабыя вынікі, асабліва ў польскіх лягерах. Адміністрацыі гэтых лягероў ставіліся адмоўна да нашае арганізацыйнае акцыі.

Праваслаўны прыход у польскім лягеры “Ізармос” быў добрым прыкладам арганізацыі беларусаў. Пасля нарады з Старшынём БНК сп. В.Кендышам мы прыйшлі да выснаву, што бадай найлепшым спосабам тварэння беларускіх групаў у чужых лягерах была б арганізацыя ў гэтых лягерах беларускіх праваслаўных прыходаў, якія, паводле дзейнага тады права, зусім легальна маглі арганізаваць Царкоўныя Камітэты, а яны маглі быць неафіцыйнымі аддзеламі БНК.

12 лістапада 1945 году Старшыня БНК сп. Кендыш і я правялі гутарку зь янісканам Апанасам на тэму арганізацыі беларускіх праваслаўных прыходаў у чужых ДП-лягерах. Яніскан Апанас, уважна выслухаўшы нашу просьбу, спытаўся: “Ці маеце вы грошы на ўтрыманьне святароў?” Грошай мы ня мелі, пра гэта добра ведаў ян. Апанас, а пастаўленае ім пытаньне было дыпляматычным пэгатыўным адказам на нашу просьбу.

Пасля гэтай няўдачы БНК паставіў зляжыць у Галоўную Кватэру Амэрыканскай арміі ў Франкфурце-на-Майне просьбу на атрыманьне дазволу арганізаваць Беларускія Нацыянальныя Камітэты ў розных гарадох Амэрыканскай акупацыйнай зоны Пямеччыны. Дзеля гэтага быў падрыхтаваны аднаведны мэмар’ял. Падпісалі яго дактары, паслы Польскага Сойму й пісьменьнікі. Для большай павагі складу дэлегацыі 30 лістапада 1945 году зьвярнуліся і да яніскана Апанаса з просьбаю падпісаць мэмар’ял і ўзяць удзел у дэлегацыі. Яніскан Апанас адмовіўся падпісаць мэмар’ял і ўдзельнічаць у дэлегацыі з тае прычыны, што, паводле ягоных словаў, гэты мэмар’ял павінен быць разгледжаны янісканамі БАПЦ і заакрэглаваны імі з магчымымі папраўкамі.

Дэлегацыя складалася з 3-х асобаў: снадарства Мар’і й Янкі Станкевічаў і мае асобы. Пераадолеўшы ўсе цяжкасьці й перашкоды падарожжа, 3 сьнежня 1945 г. наша дэлегацыя была ўжо ў Франкфурце-на-Майне. Першым чынам спаткаліся там з украінскімі дзеячамі й абмеркавалі зь імі справу нашае візыты ў Галоўную Кватэру. Ад іх мы даведаліся, што распарадчая ўлада над ДП у руках генэрала Міккэлзона з цывільнага адзелу пры Галоўнай Кватэры, а лёс ДП у руках шэфа Штабу палкоўніка Крамэра. УНПРА толькі корміць і памагае ДП у галіне асьветы. Да ўсяго гэтага нам казалі, што ня можна рабіць ніякае дывэрсіі супраць СССР як амэрыканскіх саюзнікаў.

Прачыталі ўкраінцы наш мэмар’ял і параілі перапрацаваць яго, што і было зроблена д-рам Я.Станкевічам.

На другі дзень наша дэлегацыя была ўжо на тэрыторыі Галоўнай Кватэры, абгароджанай высокім плотам з калочага дроту. Затрымалі-

ся перад будынкам з акном на ўсю шырыню сцяны. У памешканьні было некалькі вайсковых урадоўцаў і больш як 10 жандармаў. Справу рэфэравала сп-ня М. Станкевіч, дзеля гэтага яе запрасілі ў памешканьне, і там яна праз тэлефон гутарыла з палкоўнікам Крамэрам. У канцы размовы палкоўнік запытаўся: “Які аўтарытэт прыслаў Вас сюды?” Адказала: “Беларускі Нацыянальны Камітэт у Рэгансбургу”. Мы пакінулі ўрадоўцу наш мэмар’ял для перадачы яго палкоўніку Крамэру.

У Галоўнай Кватэры была і Польская Вайсковая Місія. Нашая дэлегацыя настанавіла наведаць Місію й даведацца пра агульную тагачасную сытуацыю. Прыняў нас сымпатычны падпалкоўнік Лесьняк. З гутаркі зь ім мы даведаліся, што амэрыканцы ня думаюць ваяваць з Савецкім Саюзам, дэмабілізуюцца й выяжджаюць за акіян — на Радзіму. Раіў арганізавацца й трымаць сувязь з палякамі і ўкраінцамі.

Пасьля візыты ў Галоўную Кватэру дэлегацыя падала копію мэмар’ялу Вайскова-цывільнаму Кіраўніцтву. Гэтым мы закончылі нашу працу на другі дзень быцьця ў Франкфурце.

5 сынежня 1945 г. нашая дэлегацыя падала копію мэмар’ялу Кіраўніцтву УНРРА ў Вісбадэне. Прыняла нас місіс Бэргман. Прачытаўшы мэмар’ял, яна сказала, што тыя пункты мэмар’ялу, якія не належаць да кампэтэнцыі УНРРА, павінны палагодзіць іншыя ўстановы, а справа арганізацыі Беларускіх Нацыянальных Камітэтаў да іх кампэтэнцыі не належыць. Зусім прыхільна паставілася да справы арганізацыі беларускіх групаў у іншанацыянальных лягерах і асобных Беларускіх лягераў.

Вечарам гэтага дня сустрэліся з шэфам для справаў польскай эміграцыі панам Качмаркам. Спатканьне адбылося ў польскім кіно ў Вісбадэне. Ішоў фільм “Дзіке Поля”. На пачатку фільму стрэлкаю паказалі на мапе спачатку Вільню, а за ёю з другога боку Львоў, як неадлучныя часткі Польшчы. Пасьля сэансу пазнаёмілі нас з панам Качмаркам. Высокі, прыстойны пажылы чалавек шырока разьвёў рукі й прывітаў нас: “О, браты беларусы, зь вялікаю прыемнасьцю бачу вас тут сярод нас!”

Адбылася нарада ў справе арганізацыі й выдзяленьня беларускіх групаў у польскіх лягерах. Да паднятых намі пытанняў пан Качмарэк паставіўся зусім прыхільна. Пазьней БНК атрымаў копію ягонага загаду да камандантаў польскіх лягераў у справе арганізацыі ў іх беларускіх групаў.

6 сынежня дэлегацыя злажыла візыту ў Галоўнай Кватэры УНРРА ў Гэксельце й пакінула там копію мэмар’ялу.

Палагодзіўшы справы ў Галоўных Кватэрах Арміі і УНРРА, адзін дзень мы правялі ў гутарках на актуальныя тэмы з кіруючымі палітычнымі і грамадзкімі дзеячамі ўкраінцаў.

Начавалі мы ў падземным бункеры тут жа пры станцыі чыгункі. Спалі на голых дошках, надлажыўшы пад галаву партфэль і куртку. Абедалі на вакзале. За амэрыканскія цыгарэты тут жа ў зале рэстарану куплялі ў немцаў харчовыя карткі. Вярталіся ў Рэгэнсбург з прыгодамі. Сп. Я. Станкевіч трапіў у цягнік толькі на другі дзень.

БНК у Рэгэнсбургу на зложаны мэмар'ял Амэрыканскім вайсковым уладам адказу не атрымаў, але УНРРАўскія ўлады пачалі прыхільна ставіцца да арганізацыі беларусаў у асобныя нацыянальныя групы і лягеры.

Камітэт і ў далейшым бесьперабойна працаваў, адольваў розныя перашкоды ў працы і быў Прадстаўніцтвам Беларускай эміграцыі ў Амэрыканскай акупацыйнай зоне Нямеччыны.

Справаздачна-пэравыбарчы зьезд

6 ліпеня 1947 году ў ДП-лягеры Остэргофэн адбыўся справаздачна-пэравыбарчы зьезд, скліканы БНК. На зьезд прыбылі прадстаўнікі ад арганізацыяў: Аб'яднаньня Беларускіх Лекараў, На-стаўнікаў Беларускіх Гімназіяў і Пачатковых Школаў, Скаўтаў Амэрыканскай зоны, Задзіпочаньня Беларускіх Вэтэранаў, Беларускіх Студэнцкіх Згуртаваньняў у Марбургу і Мюнхэне, Цэнтралі Беларускіх Студэнцкіх Арганізацыяў, Пэрасяленчага Таварыства, Лігі Палітычных вязьняў і тэатральнай трупы. Прадстаўнікі ад беларускіх лягераў і групаў: Остэргофэну, Міхэльсдорфу, Шляйсгайму, Віндышбэргэрдорфу, Марбургу, Штутгарту, Аўгсбургу, Фогэштэраўсу і БНК у Мюнхэне.

Парадак дня: 1. Адчышчэньне, 2. Прывітаньні, 3. Устапаўленьне парадку дня, 4. Выбары мандатнай і рэвізійнай камісіяў, 5. Справаздача зь дзейнасьці БНК на Амэрыканскую зону ад 6.6.1945 г. да 6.7.1947 году.

У справаздачы гаварылася, што БНК у Рэгэнсбургу распачаў сваю працу ў часе прымусовае рэпатрыяцыі ў Савецкі Саюз. Пэрадусім атрымаў дазвол ад амэрыканскіх вайсковых уладаў на адчышчэньне Камітэту і вядзеньне ім адпаведнае працы, здабыў памешканьне, стварыў першы беларускі арганізацыйны асяродак, гуртаваў навакол сябе беларусаў і выдаваў ім дакуманты (папарты), значэньне якіх у той час было ведамае.

Была паладжана сувязь зь іншымі нацыянальнасцямі, а перадусім з суседзямі — украінцамі й прыбалтамі. Увесь час падтрымлівалася сувязь з амэрыканскімі і УНРРАўскімі ўладамі.

У сыжэні 1945 году была высланая першая дэлегацыя ў Галоўную Кватэру Амэрыканскай Арміі ў Франкфурце-на-Майне. Яна дамагалася спынення прымусовай рэпатрыяцыі беларусаў і права на арганізацыю Беларускіх Нацыянальных Камітэтаў у розных гарадох Амэрыканскай акупацыйнай зоны, дзеля арганізацыі Беларускіх групаў і лягераў. У далейшым БНК для палагоджання актуальных справаў ДП-беларусаў складалаў мэмар'ялы ў Галоўныя Кватэры Арміі й УНРРА.

БНК навязаў і ўтрымліваў лучнасьць з рознымі беларускімі арганізацыямі ў Пячэчыне, Англіі, Францыі, ЗША, Даніі, Аўстрыі й інш. Камітэт навязаў кантакт і падтрымлівае цесную сувязь зь беларускімі групамі ў Амэрыканскай зоне. За справаздачны час было 182 выезды ў паасобныя лягеры, за якія зьверненьня коштны падарожжа.

Сацыяльная апека

БНК матар'яльна дапамагаў перадусім былым вязьням і вайскоўцам, якім выдадзена больш як тры тысячы райхсмарак. Камітэт дапамог студэнтам грашма — 1385 райхсмарак і данаможнымі прыладамі.

Культурна-асьветная праца

Былі зарганізаваныя пачатковыя й сярэднія школы, розныя курсы, рэфэраты, урачыста адзначаліся важнейшыя гістарычныя гадавіны й нацыянальныя сьвяты.

Старшыня Рэвізійнае Камісіі сп. С. Кабыш у сваёй справаздачы сьцьвердзіў адсутнасьць пэдагогаў, зрабіўшы касавыя заўвагі спецыяльнага характару.

Пасьля гэтага адбылася дыскусія над справаздачамі. Абмяркоўваліся й паказваліся як добрыя, так і блягія бакі ў працы Камітэту за два гады. Былі падкрэсьлены некаторыя момэнты ў працы Камітэту, прыкладам — ратаваньне, ратаваньне ў сэнсе нацыянальным і ў сэнсе людзкім. Камітэт ратаваў ня толькі беларусаў, але й людзей іншых нацыянальнасцяў.

Камітэт стаяў на грунце поўнай незалежнасьці як ад Масквы, так і ад Варшавы. У аснове ўсіх пачынаньяў была сьвятасьць 25-га Сакавіка.

Камітэт рашуча выступаў супроць усякай дывэрсіі ў беларускіх радах і ніколі не пагаджаўся з арыентацыямі ці дзеяннямі, якія парушалі б наш незалежніцкі прынцып.

Камітэт увесь час стаў у цяжкай барацьбе супроць расейскай і польскай дывэрсіі, супроць тых, што, кіруючыся залежніцкай арыентацыяй, не знаходзілі супольнага голасу з працаўнікамі Камітэту, уводзілі толькі закат, хаос ды пязгроду ў беларускім грамадстве.

У дачыненні да створанай Міжлягернай Рады сабранныя занялі поўнасьцю негатыўнае становішча. Былі прачытаныя каля 8-мі рэзалюцыяў, якія ганьбілі стварэнне Міжлягернай Рады. Апазыцыя да Міжлягернай Рады стаіць на адналітасці ідэйнага кірунку Камітэту.

У дыскусіі, датычнай перавыбараў, Зьезд узяў пад увагу цяжкасці для наўторнага склікання сходу і настанавіў лічыць сябе праўным да новых выбараў.

У фінансавых справах настаноўлена ўтрымаць гадавое ападаткаванне. Зьезд прыняў тры рэзалюцыі: у дачыненні да стварэння Міжлягернай Рады, спіскарату й фінансавага боку Камітэту.

Наступна адбыліся выбары новага ўраду й Рады Прадстаўніцтва на Амэрыканскую зону. У склад Рады ўвайшлі наступныя асобы: сп. сп. А.Орса — Старшыня, сябры: В.Кендыш, М.Кушчэвіч, А.Адамовіч, Ф.Куналь, А.Вішніцкі, А.Каханюўскі, М.Гарошка, Б.Рагуля, Махноўскі, Понка, С.Грышкевіч, С.Станкевіч, Стаськевіч і А.Стагановіч. Рада спасярод сябе выбрала ўрад, старшынёй якога быў выбраны сп. В.Кендыш, заступнікам М.Кушчэвіч. На гэтым зьезд закончыў сваю працу.

Праца Беларускага Нацыянальнага Камітэту працягвалася аж да 1950 году — часу масавай эміграцыі ў розныя краіны сьвету.¹⁾

Арганізацыя ДП лягераў

Пасьля капітуляцыі Нямеччыны 7.5.1945 году акупацыйныя ўлады дазволілі ўсім чужынкам, якія апынуліся на тэрыторыі заходняй Нямеччыны й Аўстрыі, арганізаваць свае Нацыянальныя Камітэты.

На тэрыторыі Амэрыканскай, Ангельскай і Францускай акупацыйных зонаў пачала дзейнічаць інтэрнацыянальная арганізацыя УНР-РА. Яе поўны назоў у перакладзе з ангельскай наступны: Управа Дапамогі й Рэабілітацыі Аб'яднаных Нацыяў. УНПРА — гэта вялікая

¹⁾ *Справаздача сп. М.Тулейкі, як дэлегата ад БСЗ у Мюнхэне на Зьезьдзе БНК у Остэргофэне: Пракакол №10 агульнага сяброўскага сходу БСЗ у Мюнхэне ў лягеры Шляйсгайм, сьнежань 1947 г.*

арганізацыя, у якой удзельнічалі амаль усе Аб'яднання Нацыі, што змагаліся з захопнікамі ў Эўропе і Азіі. Асноўны капітал УНРРА складалаў каля 3-х мільярадаў даляраў. УНРРА ня ставіла перад сабою ніякіх палітычных мэтаў. Яна навязала сувязь з Нацыянальнымі Камітэтамі і за іх пасярэдніцтвам дапамагала чужынцам прадуктамі харчавання.

Галоўным заданьнем УНРРА ў Нямеччыне й Аўстрыі была рэпатрыяцыя ўсіх чужынцаў на іхнюю Бацькаўшчыну. З гэтаю мэтаю УНРРА правяла рэгістрацыю чужынцаў, а пасля, ужо ў ліпені 1945 году, пачала арганізаваць для іх лягеры, якія афіцыйна называліся ДП-лягеры, а іх жыхары, бяз розніцы нацыянальнасці, пачалі называцца гэтымі ж літарамі — ДП.¹⁾

Зарэгістраваных у Нацыянальных Камітэтах і Аддзелах УНРРА перасяленцаў-ДП пачалі звозіць у парожнія казармы, барачныя пасёлкі пры фабрыках і капальнях, а то, у патрэбе, і высялялі з памешкання немцаў і на іх месцы сялілі ДП. Такім чынам на тэрыторыі акупацыйных зонаў заходняй Нямеччыны й Аўстрыі паўстала шмат рознанацыянальных ДП-лягераў.

Нацыянальныя лягеры — гэта ў пэўнай ступені малыя аўтаномныя адзінкі, у якіх нутранае кіраўніцтва, школы й розныя арганізацыі мелі амаль нічым не абмежаваную нацыянальную дзейнасць. У ДП-лягерах арганізаваліся дзіцячыя садкі, пачатковыя й сярэднія школы, розныя курсы, арганізацыі й гурткі.

Жыхары ДП-лягераў былі матар'яльна забяспечаныя прадуктамі харчавання (2300 калёрыяў на дзень), вопраткай і абуткам. Для дзяцей, юнацтва й старых выдаваўся спецыяльны дадатак: шакалад, какава, цукар і інш.

У кожным ДП-лягеры была амбуляторыя, і жыхары карысталіся бясплатнай лекарскай апекай. У кожнай акрузе УНРРА былі шпіталі для лячэння ДП.

У чэрвені 1946 г. ў Баварыі (Амэрыканская зона) было 354 тысячы ДП, зь іх 194 тысячы ў лягерах УНРРА, а рэшта на прыватных кватэрах.²⁾

Розныя прычыны былі віною таму, што арганізацыя Беларускіх нацыянальных лягераў не ахапіла ўсіх беларусаў, а абмежавалася арганізацыяй толькі двух лягераў - у Амэрыканскай зоне Нямеччыны ў горадзе Рэгэнсбургу і ў Ангельскай у Ватэнштэце. Вонкаваю прычы-

¹⁾ ДП - *Displaced Persons*, у перакладзе азначае "пераселеныя асобы".

²⁾ Газэта "Ведамкі", Рэгэнсбург, №3, 1946 г.

наю была прымусовая рэпатрыяцыя суродзічаў у СССР, а пуганымі прычынамі нашай неарганізаванасці былі:

1). Пасіўныя паводзіны нашае інтэлігенцыі:

“Вясна і лета 1945 году, калі дзясяткі тысяч беларусаў прабавалі павязаць лучнасць паміж сабою і ня ведалі, як гэта зрабіць.

У нас была маса, але ня было людзей, якія адважыліся б у той час служыць гэтай масе сваім інтэлектам, дапамагчы ёй арганізавацца ў свае нацыянальныя асяродкі. Трэба добрасумленна прызнацца, што ў тых дні мы не аказаліся на вышэйні заданьняў, якія перад намі паставіў гістарычны момэнт. Паўстаньне ў той крытычны час некалькіх беларускіх асяродкаў сьветчыць аб тым, што практычныя магчымасьці былі, але бракавала ініцыятывы з нашага боку. У выніку гэтага ў вялікай меры мы страцілі кантроль над нашай беларускай масай, якая практычна перайшла пад чужы нам кантроль, астаўшыся на чужыне, або была вывезена на ўсход. Гэта было вялікай нашай памылкай...”¹⁾

2). Бязьдзейнасьць духавенства.

3). Бязьдзейнасьць арганізацыі “Дзяржаўнага характару”, якая, паводле свайго статуту, мела абавязак апекавацца сваімі суродзічамі ў Нямеччыне і даваць ім дырэктывы й парады яўна ці тайна. А тымчасам:

“...пасля капітуляцыі Нямеччыны й Японіі ды фармальнага заканчэньня ваенных дзеяньняў Беларускае Цэнтральнае Рада ўважала мэтазгодным часова спыніць сваю палітычную дзейнасьць, каб гэтым самым ня даць бальшавіком магчымасьці выкарыстаць перад заходнімі саюзнікамі фармальна тактычнае супрацоўніцтва БЦР зь немцамі ў мэтах канчальнага зьнішчэньня супрацьбальшавіцкага беларускага актыву, які апынуўшыся на тэрыторыі Нямеччыны...”²⁾

4). Чацьвертая прычына хавалася ў самай масе беларускай эміграцыі.

---

¹⁾ “Шляхам Жыцьця”, №8(20), Ватэнштэт, 31.8.1947

²⁾ Вынятак з “Адозвы да Беларускай Грамадзкасьці Прэзыдэнта Беларускай Цэнтральнай Рады сп. Р.Астроўскага. Эміграцыя, сьнежань 1947

Беларускае школьніцтва ў ДП-лягерах

Дзіцячыя садкі

Беларускія дзіцячыя садкі былі ўстановамі, у якіх дашкольнае выхаваньне абыймала дзяцей ад 3-х да 6-ці гадоў. Мэтаю выхаваньня было ўсебаковае фізычнае, разумовае й маральнае развіцьцё дзяцей і падрыхтоўка іх да сыстэматычных заняткаў у пачатковай школе.

Праграма працы ў садках складалася галоўным чынам з рухомых гульняў са сьпевамі, частых экекурсіяў у бліжэйшую ваколіцу, практыкаваньняў у маляваньні, вырэзваньні з паперы розных фігураў, пераказваньня караценькіх апавяданьняў, вершаў і казак.

У садках развіваліся ў дзяцей актыўнасьць, самадзейнасьць, сурьжыцьцё й пачуцьцё ўзаемнае дапамогі, дысцыпліна й парадак.

Пачатковыя школы

Навучаньне й выхаваньне ў пачатковых школах абыймала ўсіх дзяцей ад 7-мі да 11-ці гадоў, а таксама й старэйшых. Праграмы навучаньня для пачатковых школаў былі складзеныя так, што гэтыя школы сталіся першаю падрыхтоўчаю ступеньню да далейшае навукі ў сярэдняй школе — гімназіі.

Пачатковыя школы мелі 4 клясы з наступным тыднёвым раскладам гадзінаў на паасобныя навукі:

	1-я кл.	2-я кл.	3-я кл.	4-я кл.
1. Рэлігія	2	2	2	2
2. Родная мова	9	11	9	9
3. Нямецкая мова	-	-	2	2
4. Арытмэтыка	6	6	6	6
5. Геаграфія	-	-	2	2
6. Гісторыя Беларусі	-	-	2	2
7. Прыродаведа	-	-	2	2
8. Сьпевы	1	1	1	1
9. Малюнкі	1	1	1	1
10. Ручная праца	1	1	1	1
11. Гімнастыка	1	1	1	1
Усяго	21	23	29	29

Школы для дарослых

Пачынаючы ад 1948/49 н. году, пры пачатковых школах былі арганізаваныя вечэрыя школы для дарослых з наступнаю праграмаю навучання:

1. Беларуская мова: навука чытанья й пісанья — 12 гадзін і 2. арытмэтыка — 6 гадзін у тыдзень.

Мэтаю арганізацыі гэтых школаў была ліквідацыя няпісьменнасці сярод старэйшых жыхараў ДП-лягераў.

Гімназіі

Беларускія гімназіі — гэта 8-клясовыя школы тыпу рэальных гімназіяў з лацінаю. Мелі яны наступную тыднёвую сетку гадзінаў:

клясы:

Прадметы навучання	1	2	3	4	5	6	7	8	
Рэлігія	2	2	2	2	2	2	2	2	= 16
Родная мова	6	6	6	6	6	6	6	6	= 48
Ангельская мова	2	3	3	3	3	3	3	3	= 23
Нямецкая мова	3	3	3	3	3	3	3	3	= 24
Лаціна	-	-	-	3	3	3	3	3	= 15
Гісторыя	3	3	3	3	3	3	3	3	= 24
Геаграфія	2	2	2	2	2	2	2		= 14
Прыродаведа	3	3	3	3	3	2	3	2	= 22
Хімія	-	-	-	-	-	3	2	-	= 5
Фізыка	-	-	-	3	3	3	3	3	= 15
Матэматыка	5	5	5	5	5	5	6	6	= 42
Пранэдэўтыка	-	-	-	-	-	-	-	2	= 2
Маляваньне	1	1	1	1	1	1	1	-	= 7
Пяньне	1	1	1	1	1	1	1	1	= 8
Фізкультура	1	1	1	1	1	1	1	1	= 8
Усяго	29	30	30	36	36	38	37	37	= 273

Па сканчэньні 8-мі клясаў Гімназіі й злажэньні матуральных экзаменаў абітурыенты атрымлівалі атэстаты сталасьці, якія давалі ім права да студыяў у вышэйшых навучальных установах.

Беларускія ДП-лягеры і культурна-асьветныя ўстановы ў іх у 1945 — 1950 гг.

Аўстрыя

Пасля капітуляцыі Нямеччыны на тэрыторыі Аўстрыі выявілася некалькі тысяч беларусаў, якія, нягледзячы на сталую пагрозу прыму-совае рэпатрыяцыі на Бацькаўшчыну і цяжкія матар'яльныя ўмовы, пачалі культурную працу, арганізавалі свае выдавецтвы і беларускія пачатковыя школы.

У горадзе Зальцбургу паўстала арганізацыя “Беларускае Таварыства”. Хаця й невялікая там знайшлася колькасць культурных сілаў, аднак Зальцбург адзначаўся выдатнай актыўнасцю ў нацыянальнай працы.

Сталася перыядычных выданняў Зальцбург у прыраўненні да іншых эміграцыйных асяродкаў стаіць на першым месцы. У мінулым годзе (1945) выдадзена там 34 нумары бойкага, незвычайна густоўна аформленага лягернага тыднёвіка “Зь Беларускага жыцця”. Ужо ў гэтым годзе выйшлі чародныя 35 і 36 нумары. Рэдагуецца тыднёвік надзвычай умела і цікава. Ёсць тут і невялікія артыкулы на актуальныя тэмы, і вершы, і гістарычныя й літаратурныя нарысы. Асабліва цікава й жыва вядзецца куток для дзяцей. Маленькая, здаецца, газэтка на 4 бачынах, але чытач у ёй знойдзе багаты і разнаякі матар'ял. Каштоўная яна асабліва ў школьнай працы.

Другі часопіс — “Пагоня”. Гэта часопіс літаратурна-гістарычны, вельмі паважна рэдагаваны, а таксама на-мастацку са смакам аформлены графічна. Трэці нумар гэтага часопісу за чэрвень-ліпень г.г. мае такі змест: Вершы У.Дудзіцкага (з 1943 г.), вершы А.Салаўя з кнігі “Сіла Гневу” (з гадоў 1943—46), апавяданьне В.Таполі “Маці”. “Перад бураю” — адрывак з аповесці “Голас Крыві” М.Дварэцкага, асаванай на падзеях беларускай вёскі ў сучасную вайну. “Чужы” — апавяданьне Т.Залескай. “Лірныя сьпевы” — апавяданьне М.Гарэцкага. “Адзінокі” — драматычны эпізод з жыцця Ф.Скарыны, В.Ластоўскага. “Там, дзе шуміць незабытнае поле” — літаратурна-гістарычны эскіз Ю.Віцьбіча. “Белавеская Пушча” — цікавае геаграфічнае апісаньне пушчы А.Бароўскім. “Беларуская мова ў гісторыі Беларусі” — У.Глыбіннага. “Да пытання аб Крэўскай вуніі” — гістарычны артыкул А.Грыцука.¹⁾

¹⁾ “Шляхам Жыцця”, №1 (13), 30.1.1947, №9, 24.9.1946 г.

У Зальцбургу была беларуская царква, у якой два разы на тыдзень адбываліся багаслужбы.

Беларускія пачатковыя школы

1 верасня 1945 году была адчыненая Беларуская пачатковая школа ў Кірхайме (Kircheim, Kreis, Ried, Ober Osterreichs).

Вучняў у школе было 12. Утрымлівалася школа на сродкі бацькоў. Настаўнікам у школе працаваў сп. Аляксандар Яцэвіч.

2 верасня 1948 году была адчынена Беларуская пачатковая школа ў ДП-лагеры 701-А, Рыд (Ried), Верхнія Аўстрыя. У школе было 30 вучняў. Адміністрацыя ІРО да беларусаў ставілася дрэнна. Яна не хацела вызнаваць беларускае нацыянальнасці. Беларусы пісалі скаргу да Цэнтралі ІРО ў Жэневе. Урэшце дабіліся права звацца беларусамі й адчынілі сваю школу. Пасля гэтага адміністрацыя ІРО ставілася да нашае школы гэтаксама, як і да іншых.

За настаўніцкую працу выдаваліся талёны, за якія можна было ў спецыяльных крамах атрымаваць вопратку ці што іншае адпаведна кошту талёну.

З пачаткам 1949 году быў арганізаваны Звяз Скаўцкай Моладзі, які меў 17 сяброў. Да скаўтаў належалі й вучні старэйшых класаў Пачатковае школы.

Школа для дарослых

Беларуская школа на ліквідацыі няпісьменнасці была адчыненая пры Пачатковай школе 2 верасня 1948 году. Школу наведвала 12 асобаў. Настаўнікам школы быў сп. А.Яцэвіч.

Пачатковая і Школа для дарослых утрымлівалася коштам ІРО ў лагеры 701 - Рыд (Ried). Заняткі ў школах скончыліся 12 травеня 1949 году.

Нямеччына

Рэгенсбург

Горад Рэгенсбург знаходзіцца на беразе ракі Дунаю ў Баварыі. У чэрвені 1945 году тут быў арганізаваны Беларускі Нацыянальны Камітэт (БНК). У адным з пакояў памешканья БНК, пры Маршальштрасэ, № 5, была адчыненая Беларуская Пачатковая школа. Кляса была прасторная, святлая, умэбляваная школьнымі лаўкамі й сталамі, пазычанымі ў нямецкай школе.

Вучняў у школе было 12. Іх падзялілі паводле ведаў на тры класы. Настаўніцаю ў школе працавала спадарыня Апалёнія Савёнак.

Зэнтгофэн

У верасні 1945 году БНК у Рэгэнсбургу адчыніў Беларускаю Пачатковую школу ў вёсцы Зэнтгофэн, якая знаходзіцца каля чыгуначнай станцыі Моозгам, 20 км ад Рэгэнсбургу.

Школа мела 3 класы, а ў іх было 7 вучняў: 5 дзяўчат і 2 хлопцаў. Школьныя заняткі адбываліся ў будынку нямецкай школы. Настаўнікам у школе працаваў сп. Кірылік Сыцяпан.

Пасля двухмесячнай працы вучні школы разам з сваімі бацькамі пераехалі ў новаарганізаваны Беларускі ДП-лягер Гангофэр на ўсходняе гораду Рэгэнсбургу.

Беларускі ДП-лягер Гангофэр

Усе зарэгістраваныя ў БНК беларусы, якія жылі ў горадзе й ягонай ваколіцы, атрымалі бясплатныя кватэры ў селішчы Гангофэр. Па заняцці імі прызначаных кватэраў утварыўся Беларускі ДП-лягер, які налічваў 390 жыхараў. Гэтая колькасць паступова павялічвалася.

“Я прыехаў зь сям’ёю ў ДП-лягер у Рэгэнсбургу ў кастрычніку 1945 году. У Рэгэнсбургу ў гэтым часе быў ужо арганізаваны вялікі лягер уцекачоў ад Саветаў. Лягер гэты дзяліўся на паасобныя нацыянальныя групы: беларускую, украінскую, польскую, расейскую й балтыйцкія. Кожная з гэтых групаў была цалкам незалежная адна ад адной і мела свайго каманданта. Але ўсе яны падлягалі агульнаму амэрыканскаму кіраўніцтву — каманданту ДП-лягеру Рэгэнсбург, амэрыканцу.

Наша беларуская група была спачатку закатараваная ў рабочым пасёлку. Кожная сям’я атрымала невялікую кватэру ў двухсямейным мураваным доме.

Першым камандантам беларускае групы быў д-р Янка Станкевіч. Пасля яго на агульным сходзе жыхараў нашага пасёлку ў лістападзе 1945 году быў выбраны камандантам лягеру сп. Францішак Кушаль. За час майго каманданцтва ў Рэгэнсбургу адбылося колькі вельмі важных і багатых у вынікі падзеяў.

Першаю было адчыненне беларускіх школаў, з Гімназіяй на чале. Другою важнаю падзеяй была пабудова беларускае праваслаўнае царквы ў беларускім селішчы. Хто першы падаў гэтую ініцыятыву, не

памятаю, але была гэта ініцыятыва, бясспрэчна, вельмі смелая, калі ўзяць на ўвагу, што людзі жылі адно з харчовага пайку УНРРА, грошай жа ня мелі зусім.

Працавалі пры набудове царквы і праваслаўныя, і каталікі — безь ніякае розніцы. Усе ўважалі гэта перадусім за беларускую справу. Была гэта першая праваслаўная царква за ўвесь час гісторыі гораду Рэгансбургу, а быў ён заложаны яшчэ рымлянамі, як цэвьярдныя Рацісбор.

Увесну 1946 году наша беларуская група была пераселеная з рабочага селішча ў вялікія будынкі былых казармаў, збудаваных у форме правільнага чатырохкутніка на самым пачатку ДП-лягеру, калі лічыць ад гораду Рэгансбургу.

У сярэдзіне чатырохкутніка быў вялікі панадворак, дзе нашы людзі неўзабаве збудавалі тэатральную сцэну пад адкрытым небам. На сцэне гэтай пад кіраўніцтвам сп. Куліковіча і культурнага рэфэрэнта нашае групы спадарыні Натальі Арсеньевай пачалі ладзіцца тэатральныя паказы й канцэрты.

У складзе беларускай тэатральнай групы сп. Куліковіча было ці мала прафэсіяналаў-артыстых, як, прыкладам, Барбара Вержбаловіч, Аўген Кавалеўскі, Кіпрыяновіч і іншыя.

Кампазытар Мікола Равенскі зарганізаваў “Жаночы ансамбаль песьні”. Маладыя балярыны Менскага тэатру — Вілія Саўчанка і Вэракса — зарганізавалі з нашае моладзі й дзяцей балетную групу.

На сцэне былі пастаўленыя выняткі зь беларускае оперы “Купальне” з дэкарацыямі з жывых дрэваў. Паказ гэты пад адкрытым небам, усеяным зорамі, рабіў на глядачоў вялікае ўражаньне, і то ня толькі на беларусаў, але й на шматлікіх гасьцей іншых нацыянальнасьцяў на чале з амэрыканцамі.

Весткі аб нашых тэатральных паказах хутка разышліся па ваколіцы. Апрача “Купальня”, ладзіліся эстрадныя канцэрты, песьні й паказы скокаў беларускага народу. Наагул, хіба ніколі на эміграцыі мастацкае жыцьцё беларусаў гэтак ня бурлела, як у Рэгансбургу.

Аднак над усімі тымі, што так шчыра працавалі дзеля папулярызацыі беларускага мастацтва, усыцяж вісела змора — быць прымусова выданымі савецкім уладам.

Частыя “скрынінгі”, праводжаныя амэрыканскімі акупацыйнымі ўладамі ў лягерах ДП з мэтай выяўленьня савецкіх грамадзян і “ваенных злачынцаў”, даводзілі людзей да адчаю.

Аднойчы, у самы росквіт нашае мастацкае дзейнасьці, па лягеры працягала чутка, што ўсе былыя савецкія грамадзяне будуць выдадзе-

ныя савецкім прадстаўніком і паедуць у Савецкі Саюз. І запраўды. Аднаго дня на сьвітаньні пачуўся грукат цяжкіх машынаў. Нашыя беларусы былі нападготове. Па знаку, дадзеным нашай паліцыяй, усё кінулася хто куды ў поле. Тымчасам грузавікі з узброенымі амэрыканскімі жаўнерамі мінулі беларускае селішча й затрымаліся ў той частцы лягеру, дзе жылі расейцы. Адтуль неўзабаве пачуўся лямант і плач.

Пабачыўшы, што гэтым часам бяда беларусаў абмінула, нашыя людзі пачалі вылазіць з жыта, равоў, з-за кустоў і вяртацца да сваіх казармаў.

Грузавікі падаліся назад. На іх стаялі абкружаныя амэрыканскімі жаўнерамі нашыя знаёмыя з расейскай групы, пераважна мужчыны. Увесь лягер збунтаваўся. Зьявіліся арганізатары, і празь якія паўгадзіны ўсе жыхары лягеру, бяз розьніцы нацыянальнасьці, выстраіліся ў даўжэзную калёну й накіраваліся праз горад у Галоўную Амэрыканскую Камандатуру ў Рэгансбургу, каб задэманстраваць свой пратэст супраць гвалту над безабароннымі людзьмі. Дэманстранты разышліся адно тады, калі ў камандатуры абяцалі справу залагодзіць і ўзятых расейцаў вярнуць назад у лягер.

І запраўды маніфэстацыя намагла: усё вывезеныя людзі ўвечары вярнуліся ў лягер. Як пасья выявілася, уплыў на гэта мела й тая акалічнасьць, што бальшыня забраных былі старыя эмігранты зь Югаславіі, і СССР ня меў да іх ніякіх правоў, як да несавецкіх грамадзян.

Трэўцяю, і можа найбольш для нас няпрямую, падзею было імкненьне спачатку расейцаў, а потым і палякаў далучыць беларускі лягер да расейскага ці польскага. Жыхары беларускага лягеру карысталіся поўнаю свабодаю ў сваім палітычным і грамадзкім жыцьці. Гэтае арганізацыйна самастойнае жыцьцё беларусаў было супярэчным з палітычнымі мэтамі нашых суседзяў — расейцаў і палякаў. Старым і выпрабаваным спосабам ліквідацыі беларускай нацыі як на Бацькаўшчыне, так і на эміграцыі была рэлігія. Перад Першаю сусьветнаю вайною шматтысячная беларуская зароботная эміграцыя пакідала сваю Бацькаўшчыну й сялілася на кантынэнце Амэрыкі, пераважна ў ЗША. Там імі заапякоўвалася праваслаўнае ці каталіцкае духавенства, якое залічала праваслаўных беларусаў да расейцаў, а каталікоў да палякаў. Так гінула беларуская эміграцыя паміж нашымі суседзьмі, не пакінуўшы на сабе ніякага беларускага грамадзкага сьледу.

Спробу далучэньня беларускай эміграцыі да расейскай ці да польскай духавенства зрабіла й цяпер. Вось жа й беларускі епіскапат, які апынуўся на эміграцыі, далучыўся да Расейскай Зарубежнай Праваслаўнай Царквы “разам зь мірапамі” (вернікамі). Такім чынам Бела-

рускі спіскават зліквідаваў Беларускаю Аўтакефальную Праваслаўную Царкву.

Сьледам за духавенствам пайшла й расейская эміграцыя. Адміністрацыя расейскага лягеру ў Рэгэнсбургу пачыніла стараньні ў аднаведных УНРРАўскіх уладаў аб далучэньні беларускага лягеру да расейскага. Пачалося змаганьне, бо імкненьне расейцаў падтрымліваці й УНРРАўскія ўлады. Аднак беларусы катэгарычна адмовіліся далучыцца да расейцаў на аснове адзіства рэлігіі і гэтым перакрэсьлілі намеры духавенства і расейцаў.

Палякі, як і расейцы, не маглі пагадзіцца з тым, што былыя надданыя Польшчы твораць свае самастойныя лягеры, адчыняюць у іх беларускія школы і знаходзяцца вонках іхных асыміляцыйных уплываў. Трэба сказаць, што калі польскаму ўраду ў 1925 годзе у палянізацыйных мэтах не ўдалося ўвесці новы стыль у праваслаўны каляндар, дык тады ён, за пасярэдніцтвам праваслаўнага духавенства, распачаў шырокую акцыю г. зв. “праваслаўных палякаў”. Акцыя “праваслаўных палякаў” працягвалася палякамі й на эміграцыі. Пры польскім эміграцыйным урадзе ў Лёндане было й царкоўнае кіраўніцтва “праваслаўных палякаў”. Узначаліў яго былы горадзенскі япіскап Сава Советов (расеец). Усе праваслаўныя беларусы ў арміі Андэрса лічыліся “праваслаўнымі палякамі”.

Польскі эміграцыйны ўрад выслаў у Рэгэнсбург япіскапа Саву Советова з мэтаю “wcielenia” беларускай групы ў польскую. За пару дзён да прыезду высокага госьця зь Лёндану зьявілася ў беларускім лягеры дэлегацыя “праваслаўных палякаў” зь ведамым а. Ігарам з польскага лягеру ў Швайнфурце (Баварыя). А. Ігар з камандантам польскай паліцыі напярэдадні прыезду япіскапа Савы абыйшлі ўсе нашыя камітэты і прасілі япіскапу Саве дазволу адслужыць у Беларускай царкве багаслужбу. Але ім адмовілі ня толькі камітэты, але й духавенства.

У чацьвер, 4 ліпеня 1946 году, япіскап Сава Советов прыехаў у Рэгэнсбург. Беларусы ягоны прыезд збайкатавалі. Палякі спаткалі яго, завялі ў невялікі пакой, дзе ён у прысутнасьці малой групкі людзей — каля 20 асобаў — адслужыў малебен і сказаў “слова”. У ім ён выказаў вялікі жаль з тае прычыны, што беларусы яго не прынялі, а між тым ён меў шмат сказаць ім пра геройства беларусаў ў бітве пад Монтэ Касьшо і г. д.

На наступны дзень я выпадкова сустрэўся на вуліцы з камандантам польскага лягеру. Ён выказаў мне абурэньне ўчынкам беларускай групы, дадаўшы, што супроць нас, у сувязі зь неданушчэньнем япіска-

на Савы ў царкву, будзе праведзеная карная санкцыя. І запраўды, праз тыдзень прыйшоў загад ад начальніка Акругі УНРРА аб перасяленьні беларускае групы ў малы й глухі лягер Міхэльсдорф (Баварыя).

Гэтая вестка зрабіла на ўсіх нашых людзей вельмі благое ўражаньне. Ніхто, аднак, ня ведаў сапраўднае прычыны карнага перасяленьня. Каб супакоіць хоць крыху людзей, я з сп. А.Вініцкім пайшлі да начальніка Акругі УНРРА прасіць аб адмене загаду. Амэрыканец прыняў нас. Калі мы закрунулі пытаньне пераводу нас з Рэгэнсбургу ў Міхэльсдорф, ён заняў непахісную паставу. Нашыя аргуманты на яго не падзейнічалі. Адмовіліся адмяніць загад і ў Дывізіі, якая апекавалася ДП. Празь некалькі дзён нашую групу перавезьлі ў лягер Міхэльсдорф.

*Нью-Ёрк,
10.6.1965.*

*Францішак Кушалъ,
былы Камандант Беларускага
ДП-лягеру.*

Дзіцячы садок

З арганізацыяй Беларускага ДП-лягеру ў Рэгэнсбургу быў арганізаваны ў ім і дзіцячы садок. Для яго быў прызначаны вялікі пакой з адпаведным умэбляваньнем.

Садок наведвала 18 дзяўчатак і 24 хлопцы. Заняткі ў садку пачыналіся ў 9 гадзін раніцы й трывалі да 12-й гадзіны дня і ад 2-й да 5-й гадзіны папоўдні.

Садок быў забяспечаны дастатковаю колькасьцю адпаведных дапаможнікаў: цацак, плястыліны, паперы й каляровых алавікоў. На стаўніцаю ў садку працавала спадарычна Ірэна Кабыш. Мела яна сярднюю асьвету.

Пачатковая школа 1945/46 навучальны год

Пасьля пераезду беларусаў з прыватных кватэраў у ДП-лягер у Рэгэнсбургу сюды ж перавялі і беларускія пачатковыя школы з памешканьня БНК і зь вёскі Зэнтгофэн. Яны злучыліся і ўтварылі адну школу.

Кіраўніцтва арганізацыі УНРРА ў Рэгэнсбургу прызначыла для школы ў шматнацыянальнага ДП-лягеру вялікі двупавярховы мурава-

ны будыпак. Ададзена для школы вялікая кляса была падзелена невысокаю перагародкаю на два пакоі.

Заняткі ў школе пачыналіся а 2-й гадзіне папоўдні. У школе было тры клясы, а ў іх 22 вучні: у 1-й — 17, 2-й — 3 і ў 3-й — 2. Першую клясу вучыла настаўніца сп-ня Апалёнія Савёнак. Падручнікаў для навукі ня было, і настаўніца пісала літары й адпаведныя да іх тэксты для чытаньня для кожнага вучня й на кожны дзень. У канцы навучальнага году вучні чыталі й лічылі даволі добра.

Другую й трэйцюю клясы вучыў сп. Даніловіч. Вучні другой клясы мелі толькі адну кніжку да чытаньня. Чыталі добра. Письмовыя працы абмежаваліся перапісваньнем з кніжкі.

У трэйцяй клясе чытанку замяніў рататарны часаніс “Зьвіняць Званы Сьв. Сафіі”. Дзеці чыталі й расказвалі змест прачытанага даволі добра. Письмовыя працы — граматычныя практыкаваньні й дыктоўкі.

Вучні школы мелі дастаткова школьных прыладаў да пісаньня й лічэньня. Адносіны настаўнікаў да дзяцей вельмі добрыя.

Настаўнікі школы сп. сп. А.Савёнак і Даніловіч мелі вышэйшую пэдагагічную асьвету й стаж школьнай працы.

У канцы чэрвеня быў закончаны навучальны год, і ўсе вучні былі пераведзеныя ў наступныя клясы.

Беларуская Гімназія

22 сьнежня 1945 году у Рэґэнсбургу (Баварыя), у ДП-лягеры Беларускаім Нацыянальным Камітэтам была адчыненая Першая Беларуская Гімназія на чужыне.

Арганізацыйна гімназія мела 8 клясаў, а ў іх было 86 вучняў.

Дырэктарам гімназіі быў прызначаны д-р Аляксандар Орса. Гімназія была ўкамплектаваная прафэсійнымі, з вышэйшай асьветаі настаўнікамі ў наступным складзе:

1. Яп. Апанас, а пазьней а. М.Лапіцкі — Рэлігія.
2. Сп. Адамовіч Антон — Гісторыя.
3. - Бітус — Матэматыка.
4. - Каханоўскі Аўген — Беларуская мова й літаратура.
5. - Кругловіч Мікалай — Рысаваньне.
6. - Куцэвіч Мікалай — Лацінская мова.
7. - Муха Іван — Матэматыка.
8. - Орса Аляксандар (дырэктар) - Прыродаведа.

9. - Орса Наталья — Беларуская мова.
10. - Равенскі Мікола — Сьпевы.
11. - Рагажэцкі Мечыслаў — Матэматыка.
12. - Рытар Іна — Нямецкая мова.
13. - Смаль Аляксандар — Геаграфія.
14. д-р Станкевіч Янка — Гісторыя Беларусі.
15. сп. Трысмак Парфіры — Фізыка й хімія.
16. д-р Багдановіч — Анатомія.

Для гімназіі ў мураваным будынку было прызначана памешканьне. Клясы ў ім былі прасторныя, сьветлыя й адпаведна ўмэбляваныя. Замяткі пачыналіся а гадзіне 8-й рана. Гімназія бесьперабойна працавала аж да часу пераезду яе разам з жыхарамі ў Міхэльсдорф 27.7.1946 г.

Навучаньне ў гімназіі было бясплатнае. Усе вучні былі на ўтрыманьні арганізацыі УНРРА. Для прыездных гімназістаў была арганізаваная бурса з дармовым харчаваньнем і кватэраю.

Плату настаўнікаў аплочвала натураю УНРРА. Пры гімназіі быў Бацькоўскі камітэт.

Беларускі скаўтынг

Усе вучні гімназіі належалі да Згуртаваньня Беларускіх Скаўтаў на Чужыне. На пачатку 1946 году Рэгэнсбургскі Сьцяг Скаўтаў пачаў выдаваць скаўцкі часопіс “Зважай”. У перадавым артыкуле першага нумару часопісу напісана:

“У горадзе Рэгэнсбургу (Баварыя) у чэрвені 1945 году быў адчынены Беларускі Нацыянальны Камітэт (БНК), які стаўся цэнтрам арганізацыйнага жыцця беларускай эміграцыі ў Амэрыканскай акупацыйнай зоне Нямецчыны.

Увосні 1945 году ў Рэгэнсбургу быў ужо Беларускі ДП-лягер, а ў ім было даволі шмат моладзі. Вось жа 15 кастрычніка 1945 году яна заснавала Першы Зьвяз Беларускіх Скаўтаў імя Кастуся Каліноўскага. Спачатку Зьвяз быў даволі слабай адзінкай. Працаваць было вельмі цяжка, ня было падрыхтаваных кіраўнікоў, амаль ніхто ня ведаў гісторыі наўстаньня скаўтаў, іхных мэтаў, у той час як іншыя нацыянальнасьці мелі добра падрыхтаваныя кадры. Але моладзі не давалі сунакою думкі: чаму ж гэта тут беларусы павінны быць на апошнім месцы? Упорыстай працай скаўты імкнуліся заняць належнае месца сярод скаўтаў іншых нацыянальнасьцяў. І моладзь працавала.

Атрымалі пакой, які агульнымі сіламі ўпарадкавалі й зрабілі святліцу. Упрыгожылі яе партрэтамі беларускіх пісьменьнікаў і дзеячоў: Янкі Купалы, Якуба Коласа, Францішка Багушэвіча і нацыянальнага героя — Кастуся Каліноўскага, здабылі й патрэбную літаратуру.

Кажны новы дзень прыносіў у працы скаўтаў новыя дасягненні. Да скаўцкае працы далучылася й моладзь Беларускай Гімназіі. Усе працавалі дружна, каб здабыць права насіць тое імя, якое прысвоіў сабе Зьвяз — імя Каліноўцаў. Штодзень у святліцы адбываліся зборкі скаўтаў па дружынах. На зборках чыталіся лекцыі-гутаркі на тэмы выхавання, мэты й заданьні скаўтаў і на тэмы актуальных нацыянальнага характару.

У дзень вялікага нацыянальнага свята 25 Сакавіка 1946 году Беларуская Скаўты ў Рэгансбургу складалі забавязаньне на службу свайму Народу.

Яшчэ ад раньня сярэд моладзі быў узняты настрой. Скаўты ўпрыгожвалі залю, дзе павінна была адбыцца ўрачыстасьць; дружыновыя правяралі скаўтаў сваіх дружынаў.

Калёнаю зьявіліся на месца прысягі. Зьвяз моладзі перад сыцягам выглядаў як добра падрыхтаваная адзінка. А 2-й гадзіне папоўдні спачатку малодшыя, потым старэйшыя пачалі складаць прысягу. (Словы прысягі: “На мой гонар прысягаю, што паводле маёй найлепшай волі і стараньняў буду верны Богу й Бацькаўшчыне, буду дапамагаць каму чалавеку ува ўсякім часе, буду паслухмяны Скаўцкаму праву й свайму Кіраўніцтву”. — **А.В.**). Пасьля прысягі кажны юнак і кажная юначка цалавалі свой сыцяг.

Нас віталі скаўты іншых нацыянальнасьцяў: украінцы, летувісы, расейцы й латышы. Кіраўнік нашых скаўтаў выказаў ім падзяку за іхнае спрыяньне, выказанае на першых кроках нашае працы.

У тры гадзіны дня пачаўся канцэрт скаўцкае самадзейнасьці. Скаўцкі хор выканаў некалькі беларускіх песняў. Пасьля хору скаўты ў нацыянальных вопратках пратанцавалі беларускія нацыянальныя танцы — “Лявоніху” й “Крыжачка”. На канчатак праграмы была пастаўлена п’еса “Чароўнае зелье”.

Стройнаю калёнаю, зь песнямі, высока трымаючы сыцяг, рушылі скаўты зь месца прыняцьця прысягі да свае святліцы. Так закончыўся гэты дзень, які глыбока й надоўга застанецца ў памяці кажнага скаўта”.

Рэгансбурскі Скаўцкі Сыцяг меў свае аддзелы ў гарадох Лўгсбургу, Фюсэне, Тырсагіме і Эльвангэне, і стаўся ён найбольш моцнай скаўцкай адзінкай у Амэрыканскай акупацыйнай зоне

Нямеччыны. Такім чынам на міжнародных зьлётах скаўтаў зьявіліся й беларускія скаўты.

6—8 ліпеня 1946 году кіраўнікі й старэйшыя скаўты й скаўткі Рэгансбургскага Сьцягу вялікай колькасцю прынялі ўдзел у Першым Зьлёце Беларускіх Скаўтаў усяе Заходняе Нямеччыны ў Ватэнштэце. Яны актыўна ўдзельнічалі ў нарадах зьлёту, а пазней сваімі скаўцкімі паказамі ля вогнішча.

З жыцця лягеру

“Радуюцца сэрца кажнага беларуса, які, будучы ў Рэгансбургу, наведвае тутэйшую крывіцкую калёнію. Бязь лішняй прыкрасы трэба прызнаць вялікія вынікі тае карыснае працы, якую праводзяць там нашыя землякі, і, асыярожна іх прыхваліўшы, каб, значыцца, не папсаваць людзей, паставіць як добры прыклад і іншым асяродкам, дзе, на жаль, бывае, пат імя беларускага цураюцца.

Рэгансбургскія беларусы не расьцярушыліся сярод чужых і не далі загінуць сваёй роднай крывіцкай стыхіі, а наадварот, карыстаючы роўнымі, як усе іншыя, правамі, разьвіваюць яе і змаглі ўжо здабыць сабе добрае імя ды належнае месца сярод іншых нацыяў.

Вось некалькі зацемак з тутэйшага беларускага жыцця. З самага пачатку гуртавалася яно каля Акруговага Беларускага Камітэту, які сяньня працуе як можа. Калі тварылася “аўсьлендарская” калёнія, беларусам таксама было прыдзелена колькі дзясяткаў дамоў. Сьселяныя туды колькі сот беларусаў матар’яльна дастаткова забясьпечаныя, аб чым паруніўся створаны для селішча асобны Беларускі Камітэт. Яму ў заслугу трэба прыпісаць наступіўшае ў вапошнім часе ажыўленьне на культурна-асьветнай ніве.

Добра працуе адчыненая раней Беларускім Нацыянальным Камітэтам Народная школа. Сярод моладзі працуюць скаўцкія дружныны. 22 сьнежня мінулага (1945) году адчынена Беларуская Гімназія ў Рэгансбургу. Сяньня працуюць усе клясы. Навучаньне ў гімназіі дармовае, з намешканьнем і выжыўленьнем данамагае УНРРА. Пастаўніцкі склад вельмі старанна ўкамплектаваны і дае поўную заруку самага высокага ўзроўню навучаньня ды выхаваньня крывіцкага маладняку. Запісы вучняў у гімназію яшчэ прыймаюцца.

Адчыненне матуральных курсаў залежыць толькі ад наплыву кандыдатаў, якімі могуць быць асобы ад 18-га да 45-га году жыцця ўключна.

Штонядзелю ладзяцца рэфэраты на розныя тэмы (пераважна зь беларусаведы), якія сталіся ўжо прыгожай традыцыяй селішча.

Не без упорыстых намаганьняў і ахвярай працы наасобных людзей зарганізаваныя два хоры — сьвецкі і царкоўны. Яны ўжо паказалі, што ўложаная ў іх праца не пайшла надарма.

З тутэйшых імпрэзаў апошняга часу ўспомніць трэба перадусім міжнародны скаўцкі вечар, на якім вельмі ўдала выступілі з собскай праграмай і нашыя скаўты, а таксама і міжнародную мастацкую выстаўку ручных вырабаў зь беларускім аддзелам. Выстаўленыя экспанаты зь беларускай народнай творчасці, як тканіны, вышыванкі, а таксама і вытвары працы жыхараў селішча, выклікалі агульнае зацікаўленьне. Выстаўка, якая сьпяра на знаходзілася ў селішчы, была пасля перанесеная ў амэрыканскі клуб.

Перад каталіцкімі Калядамі адбыўся ў гарадзкім тэатры міжнародны дзіцячы вечар, на якім нашыя дзеткі давалі сталых і суворых “дзядзяў” да энтузіязму, станцаваўшы жыва і складна “Лявоніху”.

7 студзеня г.г. для дзяцей беларускага селішча ладзілася ялінка. Праграму запоўнілі і захапляюча выканалі самі малыя, за што ў канцы кожна атрымаў гасьцінец.

Новы Год сустракалі беларускія жыхары селішча за адным сталом пры вячэры, успамінаючы мінулыя ясныя і цяжкія дні ды жадаючы сабе ўзаемна шчасьця, дабра і здзяйсненьня нашых сьвятых ідэалаў у будучыні.

Але найбольшай сэнасыяй у жыцьці ня толькі беларускай калёніі, але і усяго нямецкага насельніцтва ў Рэгэнсбургу былі выступы Беларускае Эстраднае трупы з Амбэргу. Адбыліся ўсяго тры паказы: 19, 20 і 21 студзеня. На праграму злажыліся, апрача песьняў і скокаў, яшчэ фантастычная кампазыцыя “Калядны Вечар”, вадэвіль “Печаканья заручыны” і інш. Уваход на паказы быў бясплатны. Зьбіраліся толькі дабраахвотныя ахвяры на беларускае школьніцтва.

На выступах прысутнічалі прадстаўнікі амэрыканскіх уладаў ды запрашаныя госьці іншых нацыянальнасьцяў. Аб запраўды няштодзённым посьпеху трупы сьветчыць факт, што, нягледзячы на бясплатнасьць білетаў, якія рассылаліся па нацыянальных камітэтах (лік месцаў у тэатры набліжаўся да тысячы), цана іх на “чорным рынку” даходзіла да 100 Райхсмарак, а перад Беларускім Камітэтам і тэатрам стаялі патоўны людзей, жадаючых білетаў за ўсякую цану! ¹⁾

¹⁾ “Крывіцкі Сьветач”, №1/3, Мюнхэн, 1946.

“Апрача царкоўнага і сьвецкага хораў, кампазытар Мікола Ра-венскі арганізаваў фальклёрны ансамбль. Ён складаўся з жагчыні аднае беларускае сялянскае сям’і, якая воляй лёсу апынулася на чужыне. Той, хто любіць садовыя ружы, можа яшчэ больш любіць “цвяток радзімы васілька”, той, хто шануе нашы опэры, можа яшчэ больш захапляцца народнай песняй. І калі чуеш у выкананьні фальклёрнага жаночага ансамблю нашыя песні “Ці ўсе лугі пакошаны”, “Ох, ты, мароз”, “Хлопчык кучаравы” і інш., адчуваеш вялікую асалоду і, здаецца, на крылах гэтых песняў пералітаеш туды, на Бацькаўшчыну”.¹⁾

Настаўнікі Беларускай Гімназіі арганізавалі сталыя лекцыі беларусаведы для старэйшага грамадства лягеру.

“У пядзелю, 27.1.1946 г., адбылося сьвяткаваньне 83-х угодкаў Студзеньскага паўстаньня. Прыгожа прыбраная заля памешканьня УНРРА ў пасёлку ўжо за паўгадзіны перад пачаткам Акадэміі была перапоўненая людзьмі. Сабраліся сюды моладзь і прадстаўнікі старэйшага беларускага, польскага й летувіскага народаў.

Сцэна ўпрыгожана нацыянальнымі сьцягамі ўдзельнікаў паўстаньня. Урачыстасьць адчыніў кароткім уступным словам прафэсар Студніцкі. Пасьля гэтага быў прачытаны рэфэрат у польскай мове, у якім прэлегент высьветліў ролю, якую адыграла Вялікае Беларуска-Літоўскае Княства й Польшча на працягу гісторыі, як мур, абараняючы Эўропу перад усходняй навалай. Наступна былі выясьнены прычыны й мэты Студзеньскага паўстаньня.

У другім кароценькім рэфэраце прадстаўлены быў прабег паўстаньня. Пасьля польскага рэфэрату была прамова ў летувіскай мове, якая закончылася адсьпяваньнем летувіскага нацыянальнага гімну.

Далей распачалася беларуская частка. У абшырным і зьмястоўным рэфэраце было прадстаўлена трагічнае становішча беларускага народу перад паўстаньнем. Асуджаны царатам на сьмерць, беларускі народ прагавіта лавіў подыхі заходняга ветру, які прыносіў далёкі гул народнага гневу, што выліўся ў рад збройных паўстаньняў за сацыяльнае вызваленьне прыгнечаных масаў.

І вось, калі надыйшоў аднаведны момант, раўналежна з палякамі, але незалежна ад іх, пад правадырствам маладога праўніка Кастуся Каліноўскага падняўся беларускі народ, як волат, на змаганьне супроць зьненавіджанага царызму. Загінулі найлепшыя сыны беларускага народу. Пакрылася наша зямліца крыжамі, пачалі на ёй узрастаць,

¹⁾ “Зьвіняць Званы Сьв. Сафіі”, №4, Рэгансбург, 1946 .

як грыбы пасья дажджу, шыбеніцы. Другія дзясяткі тысячаў доўгімі шэрагамі, з кайданамі на руках, павадравалі ў далёкі Сібір, каб там адпакутаваць сваю “віну” перад “самадержцам”. Царскі служака “вешацель” Мураўёў ня змог, аднак жа, поўнасьцю выканаць свайго заданьня.

Зламаныя крыльлі паўстанцаў, але дух іх не зламаны! Славу загінуўшых бацькоў паднялі іхнія дзеці. Дух Каліноўскага астаўся жыць між імі. Адсьпяваньнем беларускага нацыянальнага гімну закончылася афіцыйная частка ўрачыстасьці.

На мастацкую частку склаліся харавыя й салёвыя песьні ды рэцытацыі. Уперамежку з дэклімацыямі беларускі хор удала выканаў некалькі народных песьняў. Вельмі ўдала хор адсьпяваў “Пагоно”. Здавалася, што сапраўды чуўся шум гэтых імкнучых коньнікаў і звод іхнае зброі. Яна захапляла й парывала за сабою сэрцы слухачоў. Асабліва спадабалася ўсім у выкананьні гэтага ж хору песьня “І сюды гара, і туды гара”. Прыесутныя падзякавалі выканаўцам грывучымі воплескамі. Салісткай беларускай опэры былі на-мастацку выкананыя песьні “Палыночак” і “Слуцкія ткачыхі”, за што яна атрымала доўгія гучныя воплескі. Пазьней малады беларускі паэт прачытаў свой верш “1863 год”.

Летувіскі хор таксама вельмі добра выканаў колькі нацыянальных народных песьняў. Некалькімі рэцытацыямі ў польскай мове і польскім нацыянальным гімнам закончылася ўрачыстасьць. З глыбока ўзрушанымі сэрцамі й паднятым настроем разыходзілася публіка пасья акадэміі”.¹⁾

У спартовай залі пасёлку УНРРА, запоўненай нашым грамадствам і шматлікімі гасьцямі, быў урачыста адзначаны дзень нашага нацыянальнага сьвята 25 Сакавіка. Той факт, што ў гэты ж самы дзень адначасова адбылася прысяга Скаўтаў імя Каліноўскага, надаў гэтаму дню яшчэ большай урачыстасьці.

Вечарам у гэтай жа залі з удзелам групы беларускіх артыстых адбыўся вечар мастацкай самадзейнасьці скаўтаў. Была пастаўлена п’еса Натальлі Арсеньневай, выканана некалькі дэклімацыяў, скокаў і песьняў. Вечар прайшоў весела й пакінуў добрае ўражаньне.²⁾

Валачобнікі:

Сёлета на Вялікдзень беларусы аднавілі старадаўні звычай нашага народу — валачобніцтва. Група моладзі ў нацыянальнай вопратцы ў

¹⁾ “Крывіцкі Сьветач”, №1(3), бач.9, Мюнхэн, 1946 г.

²⁾ “Зьвіняць Званы Сьв. Сафії”, №3, Рэгансбург, 1946.

складзе 4-х дзяўчатаў і 3-х хлапцоў пад кіраўніцтвам нашага кампазытара Равенскага абышла ўсё селішча. Ідучы ад хаты й да хаты, юначкі й юнакі пад гукі скрыпкі й гармоніі пялі: Валачобныя — людзі добрыя, Хрыстос Уваскрос, сын Божы. Беларусы выказалі ім усюды шчырую падзяку за напамін аб мілай сэрцу Бацькаўшчыне.¹⁾

У суботу, 29 чэрвеня 1946 году, у праваслаўнай царкве селішча ў Рэгэнсбургу а 10-й гадзіне раніцы адбылася паніхіда па вялікім нашым песьняру-прароку Янку Купалу, а ў панядзелак, 1 ліпеня, у спартовай залі УНРРА а 6-й гадзіне 30 хвілін увечары жалобная акадэмія памяці паэта.²⁾

У Беларускім ДП-лягеры ў Рэгэнсбургу выдаваліся наступныя часопісы: “Зьвіняць Званы Сьв. Сафіі” — царкоўна-рэлігійнага й грамадзкага зместу, “Шышына” — літаратурны часопіс, вакол якога гуртаваліся літаратурныя сілы нашай эміграцыі, скаўцкі часопіс “Зважай” і газэта “Ведамкі”, выдаваная Беларускім Цэнтральным Данамаговым Камітэтам.

У лягеры адбыліся агульныя зьезды: 25.2.1946 г. для стварэньня Беларускага Цэнтральнага Данамаговага Камітэту (БЦДК), 4.5.1946 г. — Зьезд беларускіх культурных працаўнікоў і 5.5.1946 г. — Зьезд праваслаўных беларусаў з трох заходніх зонаў Нямецчыны.

ДП-лягер Міхэльсдорф

Вёска Міхэльсдорф знаходзіцца ў даліне ракі Рэгэну, пры ўтоку ў яе рэчкі Міхэль, прыблізна 2 км на захад ад гораду Кам (Cham) у правінцыі Обэр Пфальц (Баварыя).

Каля вёскі было вайсковае лётнішча, а ў ім цэлы шэраг дзераўляных баракаў. Вось жа 27 ліпеня 1946 году ў гэтых бараках былі паселены беларусы, прывезеныя з Рэгэнсбургу.

Пасля Рэгэнсбургу ўражаньне было невясэлае: пакінулі там выгоды сямейныя кватэры ў мураваных будынках у горадзе, а апынуліся ў старых дзіравых бараках у глухой вёсцы, а да гэтага ў вадным пакоі на некалькі сем’яў, але неяк сям-так пачалі жыць.

Лягер хутка арганізаваўся. Пачаліся заняткі ў школах. Моладзь, арганізаваная ў скаўтынгу, пачала свае зборкі й паходы; ізноў разгарнулася мастацкая праца, пачаліся рэпэтыцыі, канцэрты, выступленьні хору ў вялікай лягернай залі. Адзін барак перарабілі на царкву, і ўсё пайшло сваім ладом.

¹⁾ “Зьвіняць Званы Сьв. Сафіі”, №4, Рэгэнсбург, 1946.

²⁾ “Ведамкі”, №3, Рэгэнсбург, 1946.

Пазьней на адным з чародных агульных сходаў жыхараў лягеру была паданая прананова перавыбару Каманданта й адміністрацыі лягеру. Выбары неўзабаве адбыліся, былі адноўленыя і Камандант лягеру, і адміністрацыя.

Школы

Разам з жыхарамі лягеру пераехалі з Рэгансбургу ў Міхэльсдорф і беларускія школьныя ўстановы: дзіцячы садок, пачатковая школа і гімназія. Адміністрацыя лягеру прызначыла для іх адзін вялікі барак з праходным наскрозь калідорам і даволі прасторнымі й сьветлымі нажомі-клясамі на ягоных баках.

Клясы ўмэблявалі дастатковаю колькасьцю школьных лавак, сталяў і дошчак. У першай зьмене — ад гадзіны 8-й да 1-й — працавала гімназія, а ад палавіны другой пачатковая школа. Для дзіцячага садку было прызначана асобнае памешканьне.

Дзіцячы садок

У 1946/47 н. годзе дзіцячы садок наведвала 15 дзяўчатак і 21 хлопца, разам 36 дзяцей. Заняткі адбываліся ад 9-й гадзіны раніцы да 12-й і ад 2-й да 5-й папоўдні.

Забясьпечаньне дзяцей школьнымі прыладамі было дастатковае. Дзеці атрымлівалі ў садку дадатковае сьнеданьне — какаву з малаком і белы хлеб.

Дадзеных аб колькасьці дзяцей у садку ў 1947/48 і 1948/49 навучальных гадох у школьных актах няма, але ведама, што садок існаваў, заняткі адбываліся ў тым самым часе ў тым жа памешканьні. Настаўніцаю ў садку ўвесь час працавала сп-ня І.Кабыш.

Пачатковая школа

1946/47 н. год.

Заняткі ў школе пачаліся 1 верасня. У школе было вучняў:

1-я кляса - 6 хл. і 9 дзяўчат = 15

2-я кляса - 4 хл. і 7 дзяўчат = 11

3-я кляса - 3 хл. і 7 дзяўчат = 10

Разам 13 хл. і 23 дзяўчат = 36

Школьных падручнікаў ня было. Лемантар і чытанкі для 2-й і 3-й клясаў укладаліся настаўнікамі, друкаваліся на рататары й імі карысталіся вучні ў школе. Працавалі ў школе сп. сп. Міхась М. як Кіраўнік і настаўніца Апалёнія Савёнак.

1947/48 н. год

Школа распачала працу 1 верасня 1947 г. з наступнаю колькасыцю вучняў:

1-я кляса 6 хл. і 6 дзяўчат = 12

2-я кляса 7 хл. і 8 дзяўчат = 15

3-я кляса 4 хл. і 5 дзяўчат = 9

4-я кляса 6 хл. і 6 дзяўчат = 12

Разам 23 хл. і 25 дзяўчат = 48

Школьнае памешканьне: Клясы прасторныя, чыстыя й сьветлыя. Дастанковая колькасыць у іх школьных лавак і дошчак. У кожнай клясе ёсьць на сьцяне дзяржаўны гэрб — Пагоня, а ў куце сьв. абраз.

Наведваньне вучнямі школы акуратнае. Праца ў школе плянаваная. Запісы лекцыяў у клясовых дзёньніках акуратныя. Вынікі працы ў школе: дзеці чытаюць і пішуць добра. У малодшых клясах вуснае лічэньне зусім добрае, у 3-й і 4-й клясах вучні разьвязваюць арытмэтычныя заданьні добра. Сьлевы заняўбаня. Паводзіны вучняў у школе зусім добрыя. Дакармлянны дзяцей спынена. Адміністрацыя лягчэру часта перашкаджае ў працы настаўнікаў.

У гэтым навучальным годзе вучні школы мелі ўжо школьныя падручнікі: “Лемантар” - А.Радкевіч, Другая чытанка “Родны палетак” Я.Гладкага, граматыка Тарашкевіча, Чытанка для 3-й клясы М.М-ча, для 4-й — “Малонкі мінулага” Язэпа Гладкага, Рахункі для 4-й кл. Русецкага й Зажэцкага і для 3-й клясы Зборнік арытмэтычных задач Папова.

Пераведзена ў наступныя клясы: з 1-й 10, 2-й 14, 3-й 8, = 32. Скончыла школу 12, выбыла на працягу году 3, асталося на другі год у клясу 1, разам 48.

Настаўнікі школы: 1-ю й 2-ю клясы вучыла сп-ня Мар’я Кіпель, 3-ю сп-ня Ганна А. і 4-ю Кіраўнік школы М.М.

Навучальны год скончыўся 12 чэрвеня 1948 году. Пад кіраўніцтвам сваіх настаўнікаў вучні школы бралі актыўны ўдзел у мастацкай самадзейнасьці пры ўрачыстых адзначэньнях важнейшых угодкаў, Каляднае ялінкі й нацыянальнага сьвята 25-га Сакавіка.

Старэйшыя вучні школы належалі да Скаўтынгу.

Пасля рэарганізацыі УНРРА-ю лягераў Міхэльсдорф і Віндыш-бэргэрдорф школы пачалі нармальныя заняткі.

1948/49 н. год

У школе было вучняў: 1-я кляса 3 хл. і 5 дзяўчат = 8

2-я кляса 5 хл. і 5 дзяўчат = 10

3-я кляса 10 хл. і 10 дзяўчат = 20

4-я кляса 6 хл. і 1 дзяўчына = 7

Разам 24 хл. і 21 дзяўчына = 45

Настаўніцаю ў школе працавала сп-ня Ліда Альшэўская, якая прыехала зь лягеру Віндышбэргэрдорф.

Вышкі навучанья: Пераведзена ў наступныя клясы 38

Скончыла школу 7

Разам 45

Заняткі ў школе адбываліся да палавіны чэрвеня, пасля школа разам з жыхарамі лягеру пераехала ў Бакнанг (Вюртэмбэргія).

Гімназія

Беларуская Гімназія пераехала з Рэгэнсбургу ў Міхэльсдорф 27.7.1946 г. і, уладзіўшыся, адразу распачала заняткі. Замест астальных у Рэгэнсбургу настаўнікаў сп.сп. К.Бітуса, Янкі Станкевіча і Іны Рытар настаўнікамі Гімназіі былі прызначаныя сп. сп. Акановіч Аляксандар — беларуская мова, Паланевіч Гіпаліт — гісторыя і прапэдэўтыка філязофіі, Станкевіч Зіна — прыродаведа, Станкевіч Станіслаў — беларуская літаратура. Усе яны мелі вышэйшую педагагічную асвету і настаўніцкі стаж працы. Апрача іх, былі прызначаныя сп.сп. Юрка Заруцкі — нямецкая мова і Сіцько — ангельская мова. Мелі яны сярэдняю асвету і праслухалі аднаведныя спецыяльнасьці курсы мовы.

Першы школьны год у гімназіі скончыўся 20 жніўня 1946 году.

1946/47 навучальны год

1 верасня 1946 году пачаўся новы школьны год. Гімназія мела ўсе 8 клясаў і належала да тыпу рэальнай гімназіяў з лацінаю. У гэтым годзе ў Гімназіі было 105 вучняў: у 1-й клясе — 26, 2-й — 23, 3-й — 13, 4-й — 5, 5-й — 9, 6-й — 14, 7-й — 8, 8-й — 7.

26 верасня 1946 году адбыўся першы выпуск матурыстых. У прысутнасці настаўнікаў, усяе гімназіяльнае моладзі, іхніх бацькоў, жыхараў лягеру і прадстаўнікоў УНРРА атэстаты сталасьці атрымалі: Вініцкі Яраслаў, Заруцкая Аляксандра, Запковіч Анатоль, Мілевіч Лявон і Трусэвіч Аляксандар (яны ўжо не ўваходзілі ў лік вучняў 1946/47 н.г.).

Пасьля прывітаньня матурыстых сіламі мастацкіх гурткоў гімназіі быў дадзены наказ самадзейнасці — камедыя Далецкіх “Міхалка”, харавыя сьпевы, балет, спорт і дэкламацыі.

22 сьнежня гімназія ўрачыста адзначыла першыя ўгодкі свайго існаваньня. Пасьля афіцыйнага акту драматычны гурток гімназістых адыграў камэдыю Крапіўніцкага “Па рэвізіі”. Хор прасьпяваў колькі народных і патрыятычных песьняў. Дэкламацыі былі ў беларускай, ангельскай, лацінскай і нямецкай мовах.

9 студзеня 1947 году для ўсіх школаў лягеру была ўладжана ялінка з карагодам, скокамі, сьпевамі й дэкламацыямі. Пасьля раздачы дзецям падарункаў урачыстасьць была закончана.

25.3.1947 году гімназія ўрачыста адзначыла 29-я ўгодкі вялікага нацыянальнага сьвята — Абвешчання незалежнасьці Беларускай Народнай Рэспублікі. Пасьля сьвяточнага малебну ў лягернай праваслаўнай царкве ў скаўцкай сьвятліцы адбылася сьвяточная Акадэмія. У праграме мастацкага паказу драматычны гурток гімназіі інсцэнізаваў драматычную паэму Янкі Купалы “На папасе”.

19 красавіка 1947 году адбыўся другі выпуск матурыстых з Гімназіі. Ува ўрачыстых абставінах атэстаты сталасьці атрымалі: Брэчка Юзэфа, Вайцяхоўскі Кастусь, Жучка Янка, Запруднік Янка, Куліковіч Натальля, Цьвірка Ўладзімер і Шчэцька Васіль.

Пасьля афіцыйнага акту сіламі гімназістых быў дадзены канцэрт.

У працягу другога навучальнага году некалькі асобаў здалі пры гімназіі матуральныя экзамены экстэрнамі й атрымалі атэстаты сталасьці.¹⁾

28 красавіка была прынятая наступная пастанова: “З мэтай ўвэкавечаньня памяці генія беларускага народу, клясыка беларускай і сусьветнай літаратуры — Янкі Купалы Пэдагагічная Рада Першае Беларускае Гімназіі ў Баварыі ў дзень 5-х угодкаў гібелі паэты ўрачыста пастанаўляе:

1. Прысвоіць гімназіі імя Янкі Купалы і менаваць яе адгэтуль: Першая Беларускае Гімназія імя Янкі Купалы ў Баварыі.

¹⁾ “У вырай”, №1, 1947, бач. 31.

2. Стварыць пры Гімназіі фонд імя Янкі Купалы для прэміявання найлепшых вучняў.

3. Выдаць Гімназіі кніжку аб жыцці й творчасці Я.Купалы. Навучальны год закончыўся 12 чэрвеня 1947 г. ¹⁾

Пры гімназіі працавалі гурткі гімназістых: літаратурны, драматычны й спартовы. Сябры літаратурнага гуртка мелі свае зборкі, на якіх паглыблялі веды зь літаратуры, апрача гэтага, яны арганізавалі адзначэнні ўгодкаў нашых пісьменьнікаў. 10 лютага 1947 г. адзначалі 140-ыя ўгодкі ад дня народзінаў аднаго з найвыдатнейшых беларускіх пісьменьнікаў 19-га стагоддзя В.Дуніна-Марцінкевіча. З рэфэратам аб літаратурнай творчасці пісьменьніка выступіў сябра літаратурнага гуртка, вучань 8-й клясы Ўладзімер Цьвірка.

24 лютага літаратурны гурток адзначыў 150-ыя ўгодкі нарадзінаў і 100-ыя ўгодкі сьмерці паэты Яна Чачота. З рэфэратам аб жыцці й творчасці паэты выступіла вучаніца 8-й клясы Натальля Куліковіч.

Літаратурны гурток выдаваў часопіс “У вырай”.

Драматычны гурток даваў свае паказы не адно на месцы — у сваім лягеры, але й выяжджаў з пастаноўкамі ў іншыя лягеры.

Спартовы гурток далей працягваў сваю працу, запачаткаваную ў Рэгэнсбургу. З хлапцоў і дзяўчат склаліся дзьве групы, ад 7-мі да 12-ці асобаў у групе, якія трэнаваліся ў рабленьні рознага віду жывых пірамідаў. На вечарох і імпрэзах гэтыя дзьве групы выступалі на сцэне перад глядачамі й мелі добры посьпех.

У Міхэльсдорфе была зроблена спартыўная пляцоўка, на якой былі турнік, казёл, калыханка, дарожкі для бегу, скокаў і футбольны пляц. На гэтым пляцы пад кіраўніцтвам настаўніка І.Мухі трэнаваліся вучні гімназіі, на гэтым жа пляцы футбольная дружына гімназіі мела каля 15-ці спатканьняў у футбольным спаборніцтве зь нямецкімі школьнымі дружынамі й некалькі разоў з жыдоўскімі.

У Міхэльсдорфе быў арганізаваны баксёрскі гурток пад кіраўніцтвам майстры боксу сп. Стаськевіча. Заняткі ў гуртку праводзіліся адзін раз на тыдзень.

І-шы Сьцяг Крывіцкіх Скаўтаў імя Кастуся Каліноўскага праводзіў заняткі паводле апрацаванага пляну. З пачаткам 1947 году пачаў выдаваць скаўцкі часопіс “Напагатоў”, у якім з жыцця скаўтаў падана шмат вестак аб ладжаньні сяброўскіх вечароў, традыцыйных абходах з Каляднай зоркай, аб спартовых спабор-

---

¹⁾ Не пададзеныя вынікі навучаньня таму, што ў школьных актах няма ведамасьці пасьпяховасьці вучняў гімназіі за 1946/47 н. год.

ніцтвах з скаўцкімі спартовымі дружынамі іных нацыянальнасьцяў, скаўцкіх вогнішчах, палявых гульнях, курсах, скаўцкіх зьлётах і г. д.

У Міхэльсдорфе скаўты арганізавалі выдавецкую суполку “Крыніца”, каб выдаваць для школ неабходныя падручнікі. Былі выдадзеныя: М.М. “Роднае слова”, школьная чытанка для 2-й клясы, Чытанка для дзяцей 1-га году навукі, Чытанка для 3-й клясы пачатковае школы. Усе былі выдадзеныя ў 1947 годзе.

Верасень — падручнік для сярэдніх школаў “Паэтычная стылістыка”, 1947 г., Кавалеўскі Аўген — п’еска для дзяцей “Шапка-Няўглядка”, паэмы Я.Купалы “На куцьцо” і “Магіла льва”, зборнік апавяданьняў “Толькі сон” і інш.

Скаўцкія выданьні: “Скаўцкі спадарожнік”, 1947 г., і ўрэшце часопіс Літаратурнага Гуртка Беларускай Гімназіі ў Баварыі “У вырай”.

1947/48 н. год

Заняткі ў гімназіі пачаліся 1 верасьня. Пэрсанальны склад настаўнікаў гімназіі быў той самы, што і ў папярэднім навучальным годзе. Гімназію наведвалі 122 вучні: у 1-й кл. 26, 2-й — 25, 3-й — 23, 4-й — 13, 5-й — 5, 6-й — 8, 7-й — 14 і ў 8-й — 8. Заняткі адбываліся на працягу ўсяго навучальнага году без перашкодаў.

20 сакавіка 1948 году адбыўся трэйці выпуск матурыстых. Атэстаты сталасьці атрымалі: Ганчарэнка Галіна, Кіпель Вітаўт, Карась Леанід, Лябёдкін Віктар, Панаў Васіль, Савёнак Зора, Урбан Павал і Харытончык Вольга.

Школьны год закончылі 15 чэрвеня 1948 г. з наступным вынікам:

- 1) Пераведзена ў наступныя клясы — 96
- 2) Пакінута ў 2-й клясе на другі год — 2
- 3) Скончыла Гімназію — 8
- 4) Выбыла з Гімназіі на працягу года — 16

Разам 122

На працягу навучальнага году былі дзейнымі літаратурны, драматычны і спартовы гурткі й Скаўтынг. Вучні гімназіі бралі актыўны ўдзел у адзначэньні мастацкай самадзейнасьцю гадавінаў, нацыянальных сьвятаў і актуальных школьных і лагерных урачыстасьцяў.

1948/49 н. год

У сувязі з рэарганізацыяй ДП-лягераў Міхэльсдорф і Віндышбэргэрдорф занятакі ў гімназіі распачаліся толькі ў кастрычніку. Згодна пратаколу №1 першага ў 1948/49 н. годзе паседжання Пэдагагічнай Рады Беларускай Гімназіі імя Янкі Купалы 25 верасня, было прынята ў 1-ю клясу гімназіі 6 хлапцоў і 8 дзяўчат, у 2-ю клясу 2 хлапцоў і адна дзяўчына, разам 17 вучняў. Калі да гэтага ліку дадаць 98 вучняў і вучаніц старэйшых клясаў, дык у 1948/49 н. годзе павінна было б быць 115 вучняў.

Пасья рэарганізацыі лягераў 4-га кастрычніка 1948 году 55 вучняў з дырэктарам д-рам А.Орсам і 8 настаўнікамі выехалі ў лягер Віндышбэргэрдорф. У Міхэльсдорфе асталося 60 вучняў і 4 настаўнікі: а. М.Лапіцкі — рэлігія, Заруцкі Юрка — лаціна й нямецкая мова, Кругловіч Мікалай — маляванне й Сіцько — ангельская мова.

Для астальных у Міхэльсдорфе вучняў была арганізаваная гімназія. Заняткі ў ёй адбываліся на працягу 1948/49 н. году, які скончыўся ў палавіне чэрвеня 1949 году.¹⁾

У гэтым жа месяцы жыхары лягеру Міхэльсдорф, а зь імі й школы, былі перавезеныя ў горад Бакнанг каля Штутгарту (Вюртэмбэргія).

ДП-лягер Віндышбэргэрдорф

Вёска Віндышбэргэрдорф знаходзіцца ў вельмі маляўнічай гарыстай краіне — Баварскім Лесе (Байрышэ Вальд), прыблізна 5-6 км на паўночны ўсход ад гораду Каму, пры шашы Кам — Фюрт у Баварыі.

На расчышчаным ад лесу адхонным паўдзённа-ўсходнім баку ўзгорку пры шашы ў часе вайны былі пабудаваныя дзераўляныя баракі. Ніжэй баракаў прабягае чыгунка, а за ёю яшчэ ніжэй цячэ рэчка Камка, прыток Рэгэну.

Выдзеленыя зь іншанацыянальных лягераў каля 500 беларусаў у траўні 1947 году былі прывезеныя й паселеныя ў гэтых бараках. Такім чынам утварыўся Беларускі ДП-лягер Віндышбэргэрдорф.

Праваслаўныя беларусы перабудавалі адзін барак на царкву, а выбраная адміністрацыя лягеру прызначыла для дзіцячага садку, пачатковай школы й скаўцкай сьвятліцы адзін вялікі барак.

Жыцьцё ў лягеры хутка наладзілася. Пачалі працу дзіцячы садок і пачатковая школа. Пры школе паўстаў Зьвяз Беларускіх Скаўтаў,

¹⁾ *Ведамасьці паспяховасьці вучняў гімназіі за 1948/49 н. год у школьных актах няма.*

які налічваў 45 сяброў, арганізавалася Задзіночаньне Беларускіх Вэтэранаў на Чужыне, урачыста адзначаліся важнейшыя гістарычныя ўгодкі й нацыянальныя сьвяты.

Пасьля рэарганізацыі лягераў I кастрычніка 1948 г. у Віндыш-бэргэрдорф прыехала група беларусаў зь Міхэльсдорфу, а разам зь імі й Беларуская Гімназія імя Янкі Купалы, якая пачала працу 4.10.1948 году.

Дзіцячы садок

Увосені 1947 году ў лягеры быў арганізаваны дзіцячы садок. Дзяцей у ім было 11 дзяўчатак і 10 хлопцоў, усіх 21, пры гэтым ад 3-х да 5-ці гадоў было 15 і на 2 гады — 6 дзяцей.

Заняткі адбываліся ў наменканыні пачатковае школы ад 12-е гадзіны дня і да 5-й гадзіны вечару.

Плян працы: навучаньне кароткіх малітваў, вывучэньне напамяць кароценькіх вершаў, маляваньне, вырэзваньне з паперы розных фігураў, песьні, гульні і экскурсіі ў лес і на поплаў.

Дзеці мелі шмат цацак, дастаткова спыткаў і каляровых алавікоў. Усе гэтыя рэчы атрымалі ад арганізацыі ІМК-і і ІВК-і.

Кіравала садком сп-ня Пётранэля Марчанка. Стаж працы — адзін год. Асьвета: няпоўная сярэдняя школа. Праца настаўніцы аплочвалася арганізацыяй УНРРА.

1948/49 н. год

Колькасьць дзяцей у садку:

Год нараджэньня:	1946	1945	1944	1943	1942	1941	
Хлопцоў	15	-	3	2	3	-	= 23
Дзяўчат	9	5	-	3	4	1	= 22
Разам	24	5	3	5	7	1	= 45

Заняткі адбываліся ад 9-й гадзіны да 12-й перад абедам і ад 14-й да 17-й гадзіны на абедзе на працягу 7 дзён.

Кіравала садком сп-ня Хвалькоўская Яраслава, народжаная 6.12.1926 г. Скончыла спецыяльныя курсы для настаўнікаў дзіцячых садкоў. Мела 21 гадзіну працы ў тыдзень.

Другая настаўніца садку — Хадунова Тацяна, народжаная 16.4.1917 г. Скончыла сярэдняю школу. Стаж працы 2 гады. Працавала 21 гадзіну ў тыдзень.

Пачатковая школа

1947/48 н. год

У лягеры была адчыненая беларуская пачатковая школа, якая распачала заняткі 1 верасня 1947 году.

Для школы ў дзераўляным бараку былі прызначаныя два сумежныя, прасторныя й сьветлыя пакоі-клясы. Умэбляваньне: у пакоі для 1-й і 2-й клясаў былі мадэрныя, новыя лаўкі, 2 дошкі, стол, на сьценах нацыянальны герб Пагоня й абразы з прыроды. У пакоі для 3-й і 4-й клясаў было 4 сталы й 12 лавак, дзьве дошкі, на сьценах герб Пагоня, нацыянальны беларускі сыяг, карта Беларусі й некалькі абразоў з прыроды й геаграфіі.

У школе было 4 клясы, а ў іх вучняў:

1-я кл. хлапцоў 4, дзяўчат 4 = 8

2-я кл. хлапцоў 7, дзяўчат 5 = 12

3-я кл. хлапцоў 7, дзяўчат 9 = 16

4-я кл. хлапцоў 12, дзяўчат 8 = 20

Разам хлапцоў 30, дзяўчат 26 = 56

Вучні школы карысталіся наступнымі падручнікамі: Лемантар і Чытанка для 1-й клясы М-ча й Арытмэтыка для 1-й клясы Карпенка, “Родны палетак” — чытанка для 2-й клясы Я. Гладкага й “Роднае Слова” М-ча, Чытанка для 3-й кл. (сшытак 2-гі) М-ча, Геаграфія для 3-й кл., падручнік арытмэтыкі для 2-й і 3-й клясаў Русецкага, Чытанка для 4-й кл. “Малюнкі мінулага” Я. Гладкага, Арытмэтыка.

Дзеці добра апранутыя, абутыя, школу-наведвалі акуратна. У часе трыццага перапынку ўсе вучні атрымлівалі дадатковае харчаваньне: белы хлеб і какаву з малаком.

Школа адзначала мастацкай самадзейнасьцю Калядную ялінку, нацыянальнае свята 25 Сакавіка, Юр’я й Скаўцкую гадавіну. Старэйшыя вучні школы належалі да арганізацыі “Беларускія Скаўты на Чужыне”. Апякуном скаўтаў быў сп. А. Асіпчык, а дружыновым сп. Семянчук. Прысяга скаўтаў адбылася перад Вялікаднем і на Юр’я.

Патрэбы школы: Большая колькасьць падручнікаў і школьная бібліятэка.

Стаўленьне адміністрацыі лягеру да настаўнікаў і школы было добрае. Дзякуючы гэтаму школа мела дастаткова школьных матэрыялаў да пісьма й маляваньня. Кіравала школай сп-ня Альшэ-

ўская Ліда. Скончыла яна Настаўніцкую сэмінарыю ў Пясьвіжы. Вучыла 1-ю й 2-ю клясы, а 3-ю й 4-ю вучыў настаўнік А.Вініцкі да Калядаў, а пасля да канца навучальнага году настаўнік Асіпчык Аляксандар. Навуку рэлігіі выкладаў ува ўсіх клясах сьвятар А.Лічко.

Навучальны год закончыўся ў чэрвені 1948 г. з наступнымі вынікамі:

1. Пераведзена ў наступныя клясы з 1-й 5, 2-й 12, 3-й 14 = 31
2. Засталося на другі год у клясе 4-й 1 = 1
3. Скончыла школу = 19
4. Выбыла з школы = 5

Разам = 56

Курсы шыцьця і крою

Для жанчын лягеру ў верасні 1947 году былі арганізаваныя шасьцімесячныя курсы шыцьця й крою. Курсы наведвала 18 жанчын. Настаўніцаю на курсах была ўцякачка з Усходніх Судэтаў.

Курсы ангельскае мовы

На працягу 1947/48 н. году ў лягеры былі дзейныя курсы ангельскае мовы.

Пачатковая школа

1948/49 н. год

Пасля рэарганізацыі лягераў у школе было вучняў:

1-я кл. 3 хл. і 4 дз. = 7, 2-я кл. 6 хл. і 4 дз. = 10 = 17

3-я кл. 2 хл. і 3 дз. = 5, 4-я кл. 5 хл. і 10 дз. = 15 = 20

Разам 37

Кіраўнік школы сп. Міхась вучыў 3-ю і 4-ю клясы. Ягоная асьвета: скончыў Настаўніцкую сэмінарыю. Стаж працы — 10 гадоў. Настаўніца сп-ня Ганна А. вучыла 1-ю й 2-ю клясы. Асьвета агульнасьвядзеньня й спецыяльная. Стаж працы — 21 год.

Навучальны год закончаны 4.6.1949 г. з добрымі вынікамі. Вучні 3-й і 4-й клясаў належалі да Скаўтынгу.

Школа для взрослых

Школа для неписьменных старейших асобаў была дзейная на працягу навучальнага году. Наведвала школу 12 асобаў. Працавалі ў ёй настаўнікі пачатковае школы.

Гімназія

1948/49 н. год

Перад рэарганізацыяй лягераў Міхэльсдорф і Віндышбэрггэрдорф у верасьні адбываліся прыймовыя экзамены новых вучняў у розныя класы гімназіі. Плян далейшай яе працы зафіксаваны ў пратаколе наступнага зместу: “Пратакол №3 трыцяга ў новым навучальным годзе паседжання Пэдагагічнае Рады Гімназіі імя Янкі Купалы, дня 29-га верасьня 1948 году.

Прысутныя: Дырэктар д-р А.Орса і настаўнікі: Н.Орса, М.Рагажэцкі, П.Трысмак, А.Каханоўскі, Іван Муха, І.Рытар, Г.Паланевіч і Н.Кушаль.

Парадак дня:

1. Справа далейшай працы Гімназіі ў сувязі з рэарганізацыяй лягераў Віндышбэрггэрдорф і Міхэльсдорф.

2. Справа далейшага працягваньня экзаменаў.

3. Розныя.

У справе далейшае працы Гімназіі Пэдагагічная Рада прыняла наступную пастанову:

У сувязі з рэарганізацыяй лягераў Міхэльсдорф і Віндышбэрггэрдорф на аснове загаду Дырэктара Субарыі ІРО Рэгэнсбург ад 27 верасьня 1948 году Пэдагагічная Рада Беларускай Гімназіі імя Янкі Купалы аднагалосна настанавіла:

1. Надалей захаваць Гімназію імя Янкі Купалы з старым пэдагагічным персаналам і вучнямі, якія будуць у ёй вучыцца і надалей, пасля ўспоменай рэарганізацыі лягераў.

2. У мамэнце перезьезду настаўнікаў Гімназіі, вучняў і іх бацькоў у лагер Віндышбэрггэрдорф перавесці Гімназію ў лагер Віндышбэрггэрдорф.

У справе працягу заняткаў вырашана спыніць заняткі да панядзелка, падагнага ІРО як дзень перезьезду, у сувязі з падрыхтоўкай да перезьезду. Калі б дзень перезьезду зь якіх колечы прычынаў быў адсунены, пачаць у панядзелак нармальныя заняткі ў Гімназіі.

У справе далейшага правядзення ўступных і пераводных экзаменаў пастаноўлена закончыць іх у часе вышэй ўспомненага перапынку заняткаў, г. зн. да сыботы, 2 кастрычніка.

На гэтым паседжаньне Пэдагогічнае Рады было скончанае.

Дырэктар Гімназіі А.Орса.

Сакратар Н.Кушаль.

Пасьля рэарганізацыі лягераў 4.10.1948 году, перасхаўшы зь Міхэльсдорфу ў Віндышбэргэрдорф, Беларуская Гімназія імя Я. Купалы распачала заняткі.

У Гімназіі было вучняў: 1-я кл. — 13, 2-я — 15, 3-я — 9, 4-я — 5, 5-я — 7, 6-я — 3, 7-я — 3, 8-я — 6 = 61.

Настаўнікамі ў гімназіі працавалі:

1. Сьвятар Аляксандар Лічко, н. 12.5.1899 г.
Духоўная сэмінарыя, стаж працы 20 гадоў. Рэлігія
2. Дырэктар Орса Аляксандар, н. 24.7.1896 г.
Унівэрсытэт, стаж працы 20 гадоў. Прыродаведа
Геаграфія
3. Каханюўскі Аўген, нар. 5.3.1910 г.
Унівэрсытэт, стаж працы 11 гадоў. Беларуская мова
і літаратура
4. Куліковіч Натальля, н. 1.1.1928 г.
Сярэдняя школа і Настаўніцкія курсы. Ангельская
мова
5. Кушаль Натальля, н. 20.9.1904 г.
2 гады ўнівэрсытэту, стаж працы 2 гады. Француская і
нямецкая мовы
6. Муха Іван, н. 3.12.1912 г. Пэдагогічны
інстытут, стаж працы 15 гадоў. Матэматыка і
Фізікультура
7. Орса Натальля, н. 6.8.1907 г.
Пэдагогічны інстытут, стаж працы 18 гадоў. Беларуская
мова
8. Паланевіч Гіпаліт, н. 11.8.1907 г.
Унівэрсытэт, стаж працы 20 гадоў. Гісторыя і
псыхалёгія
9. Рагажэцкі Мечыслаў, н. 15.3.1890 г.
Унівэрсытэт, стаж працы 28 гадоў. Матэматыка ў 2-й,
3, 7 і 8 клясах
10. Рытар Іна, н. 14. 11. 1906 г.
Унівэрсытэт, стаж працы 12 гадоў. Нямецкая мова 4-8 кл.
Ангельская ў 8 кл.
11. Трысмакоў Парфіры, н. 13.11.1903 г.
Тэхналягічны інстытут, стаж 12 гадоў. Фізіка 4-8 кл.
Хімія 6-8 кл.
12. Цалеш Мікалай, н. 25.7.1900 г. Гімназія
і 2 гады Пэдагогічных курсаў. Прыродаведа ў 1-й,
2-й і 3-й клясах
13. Якубовіч Ніна, н. 10.6.1915 г., 3 гады
ўнівэрсытэту, стаж працы 1 год. Лацінская мова ў
4-8 клясах

Заняткі ў гімназіі адбываліся нармальна безь перашкодаў на працягу ўсяго навучальнага году.

“26 сьнежня 1948 году настаўнікі, вучні, скаўты і ўсе жыхары лягеру Віндышбэргэрдорф урачыста адзначылі 3-я ўгодкі існаваньня й працы Беларускай Гімназіі імя Янкі Купалы. Гімназія была заснавана ў 1945 годзе, хутка пасля капітуляцыі Нямецчыны, і за тры гады ахвярай і выдатнай працы зрабіла вялікі ўклад у нашу культуру й нацыянальныя дасягненьні, ды, што найважнейшае, — здолела выхаваць значную колькасць моладзі ў нацыянальным духу. За тры гады Гімназія мела тры выпускі матурыстаў, большасьць якіх студыёсе вышэйшья навукі ў розных нямецкіх унівэрсытэтах, палітэхніках ды курсах замежных моваў з выдатнымі посьпехамі.

Скаўты, гадуныцы Гімназіі, выявілі ня раз сваю нацыянальную стойкасьць і выдатную спраўнасьць у розных саборніцтвах і гэтым самым даюць надзею, што будуць добрымі сынамі нашай Бацькаўшчыны.

Пасьля ўрачыстай афіцыйнай часткі, у якой выступаў рад прамоўцаў, адбыўся канцэрт. У праграму яго ўвайшлі: мэлядклямацыя над хор вершу Я.Купалы “Нёман”, дэклямацыі вершаў у беларускай, нямецкай, лацінскай, ангельскай і французскай мовах, клясычныя й народныя танцы, вакальныя выступленьні ды ўрэшце п’еса са сьпевамі й скокамі “Модны шляхціок”¹⁾.

У месяцы травені адбыўся выпуск матурыстых. Экзамэнацыйная камісія ў складзе Дырэктара д-ра А.Орсы і настаўнікаў: Трысмака П., Паланевіча Г., Рагажэцкага М., Якубовіч Н. і Кахапоўскага Аўгена на паседжаньні 10.5.1949 г. на аснове вынікаў вусных і пісьмовых экзамэнаў пастанавіла выдаць атэстаты сталасьці наступным асобам: Бакуповічу Ўладзімеру, Калону Кастусю, Кісялю Сьцяпану, Мурагу Леаніду, Чарнэцкай Гэртрудзе і Орсе Галіне.

На падставе гадавых адзнакаў за 1948/49 навучальны год у наступныя клясы былі пераведзены: з 1-й — 10, 2-й — 15, 3-й — 9, 4-й — 5, 5-й — 7, 6-й — 3, 7-й — 3 = 52

На працягу школьнага году выбыла з Гімназіі = 3

Скончыла 8-ю клясе = 6

Разам 61

Згодна паведамленьню ІРО аб спыньеньні заняткаў у школах за тыдзень да перавозу лягеру ў другое месца 4.6.1949 г. навучальны год закончаны.

---

¹⁾ “Скаўцкая Інфармацыйная Служба”, №15, бач.9, сакавік 1949 г.

На працягу году былі дзейнымі гімназіяльныя гурткі й арганізацыя Беларускіх Скаўтаў на Чужыне. Масацкаю самадзейнасьцю вучні Гімназіі адзначалі важнейшыя гістарычныя ўгодкі, Каляднюю ялінку й нацыянальнае свята 25 Сакавіка.

У лягеры Вьндышбэргэрдорф Беларусы пражылі да 15.6.1949 г. і былі перавезеныя ў горад Розэнгайм у Ніжняй Баварыі.

ДП-лягер Остэргофэн

На роўнай прыдунайскай даліне ў Ніжняй Баварыі, пры чыгуначнай станцыі на лініі Рэгэнсбург — Пасаў, знаходзіцца невялікі, стары горад Остэргофэн. Захаваў ён і да гэтага часу свой сярэднявечны характар.

У цэнтры старога места, пры рынку, у гатэлях “Цур Зонэ” і трох іншых, а таксама ў будынку банку й суду былі паселення ўвосені 1946 году эмігранты-беларусы ў ліку звыш 400 асобаў. Выдзеленыя яны былі зь іншанацыянальных лягераў у Дынгофільдзе, Ганакэры, Пасава і інш.

У лягеры былі арганізаваныя дзіцячы садок, пачатковая школа й гімназія. Урачыстае адчыненне гэтых школьных установаў адбылося 24 лютага 1947 году.

Для школаў былі прыдзеленыя пакоі-клясы на першым і другім паверхах у будынку суду. Клясы былі прасторныя й светлыя, з дастатковай колькасцю школьных мэбляў. У кожнай клясе на сцяне вісеў дзяржаўны герб Пагоня, а ў куце сьв. абраз.

У будынку суду была ўладжана прыватная царква, якая, дзякуючы духавенству, належала да юрысдыкцыі Расейскай Зарубежнай Царквы.

Дзіцячы садок

Другая палавіна 1946/47 н. году

Дзіцячы садок налічваў 17 дзяцей: 1942 г. 1943 г. 1944 г.

хлопцоў	3	3	2	= 8
дзяўчат	4	1	4	= 9

Разам	7	4	6	= 17
-------	---	---	---	------

Заняткі ў садку адбываліся ад 9-й гадзіны раніцы да 12-й і ад 2-й да 5-й паноўдні, г. зн. 36 гадзін у тыдзень. Інтэрнацыянальная арганізацыя ІМКА — ІВКА забяспечыла садок цацкамі, папераю, каляровымі алавікамі й іншымі матар’яламі, неабходнымі для заняткаў дзяцей.

Дзеці ў садку атрымлівалі дадатковае харчаваньне: белы хлеб і какаву з малаком.

Настаўніцаю ў садку працавала сп-ня Кабушка Вера. Асьвета — няпоўная сярэдняя школа. Стаж працы 2 гады.

1947/48 н. год

У садку было дзяцей, народжаных у 1942, 1943, 1944, 1945 гг.:

хлопцоў	2	3	2	5 = 12
дзяўчат	3	1	3	1 = 8

Разам	5	4	5	6 = 20
-------	---	---	---	--------

Заняткі адбываліся ў той самай клясе і ў тым самым часе, што і ў папярэднім годзе. Дзеці атрымлівалі ў садку дадатковае харчаваньне. Настаўніцаю ў садку працавала сп-ня В. Кабушка.

1948/1949 н. год

Паводле стану 1-га сакавіка 1949 году, у садку было дзяцей, народжаных у 1942, 1943, 1944, 1945, 1946 гг.:

хлопцоў	2	1	3	4	3 = 13
дзяўчат	1	-	5	4	6 = 16

Разам	3	1	8	8	9 = 29
-------	---	---	---	---	--------

Настаўніцаю ў садку да 1 студзеня 1949 году працавала сп-ня Эўлялія Яцкевіч, а ад 1 студзеня 1949 г. сп-ня Гайдзель Ірэна. Яе асьвета: агульная сярэдняя й курсы для настаўніц дзіцячых садкоў у Аўгсбургу. Стаж працы 2 гады.

Дзеці садку бралі актыўны ўдзел у мастацкай самадзейнасьці, ладжанай пры Каляднай яліцы, адзначэньні гадавінаў і нацыянальных сьвятаў.

Пачатковая школа

1946/47 н. год

Арганізацыйна школа мела тры клясы, а ў іх было вучняў: 1-я кл. — 7 хл. і 12 дз. = 19, 2-я — 10 хл. і 5 дз. = 15, 3-я — 10 хл. і 2 дз. = 12, а ўсіх разам было 46.

Штодзённая заняткі адбываліся ў другой зьмене й пачыналіся а 2-й гадзіне папоўдні. Кожная кляса вучылася асобна.

Настаўнікі школы:

Канарчук Вольга вучыла другую клясу. Асьвета:
педагагічнае вучылішча.

Кунцэвіч Мар'я вучыла 1-ю клясу. Асьвета:
педагагічнае вучылішча.

Язэп Чорны вучыў 3-ю клясу. Асьвета:
агульная сярэдняя.

Згодна пастановы Пэдагагічнае Рады ад 7.6.1947 г., навучальны год закончаны 24.6.1947 г.

1947/48 н. год

Заняткі ў школе пачаліся 1 верасня ў тых самых клясах і вяліся ў тым самым часе дня, як і ў папярэднім годзе.

У школе было вучняў: 1-я кл. - хл. і 6 дз. = 6

2-я кл. 7 хл. і 6 дз. = 13

3-я кл. 5 хл. і 5 дз. = 10

Разам 12 хл. і 17 дз. = 29

Заняткі адбываліся на працягу ўсяго навучальнага году, які закончыўся 12 чэрвеня 1948 году.

Настаўнікі: Язэп Чорны вучыў 1-ю клясу, Сыцяпан Кірылік 2-ю і Мар'я Кунцэвіч 3-ю.

1948/49 н. год

Навучальны год пачаўся 1 верасня ў новых, адрамантаваных клясах у будынку банку. У школе было вучняў:

1-я кл. 3 хл. і 2 дз. = 5

2-я кл. - хл. і 6 дз. = 6

3-я кл. 7 хл. і 5 дз. = 12

Разам 10 хл. і 13 дз. = 23

Настаўнікі школы: сп. сп. Мікуліч Мар'я вучыла 1-ю і 2-ю клясы, Кірылік Сыцяпан 3-ю і Вініцкі Алесь выкладаў сьпэцыяльныя ўва ў гэтых клясах. Навучальны год закончаны ў палавіне чэрвеня 1949 году.

Вучні пачатковае школы бралі ўдзел у мастацкай самадзейнасьці ў часе школьных урачыстасьцяў, зьвязаных з распачацьцем і заканчэньнем навучальнага году, Каляднай ялінкі, нацыянальнага сьвята 25 Сакавіка і інш.

Вучні 2-й і 3-й клясаў належалі да Беларускага Скаўтынгу (Ваўчаняты).

Школа для дарослых

1948/49 н. год

Зь няісьменных старэйшых асобаў было створана тры групы:
1-я мела 7 жанчын і 2 мужчыны, вучыў настаўнік Савёнак Лявон.
2-я — — 6 — — — — — настаўнік Вініцкі Алесь.
3-я — — 6 — — — — — настаўнік Кірылік Сьцяпан.

Вынікі навучання: На працягу году дарослыя вучні вучыліся чытаць, пісаць і лічыць. Атрымалі адпаведныя пасветкі, якія далі ім права на эміграцыю ў тую краіну, у якія няісьменныя эмігранты не прыёмаліся.

Курсы ангельскае мовы

З пачаткам навучальнага году ў лягеры быў арганізаваны курс ангельскай мовы. Наведвала яго 24 асобы. Яны былі падзеленыя на дзве групы. Запяткі адбываліся вечарам у школе тры разы на тыдзень. Кожная лекцыя трывала адну акадэмічную гадзіну. Настаўнік — Яськевіч Павал.

Драматычная студыя

На працягу 1948/49 году была дзейная драматычная студыя пад кіраўніцтвам артыстага Лўгена Кавалеўскага. Арганізаваў ён драматычны гурток, сябрамі якога былі пераважна вучні гімназіі.

Гімназія

Пасля афіцыйнага адкрыцця гімназіі 24 лютага 1947 году заняткі ў ёй адбываліся безь перашкодаў на працягу ўсяго навучальнага году, які скончыўся 24.6.1947 году.

Гімназія мела тры класы з наступным лікам у іх вучняў:

1-я класа хлапцоў - 11, дзяўчат - 5 = 16

2-я класа хлапцоў - 9, дзяўчат - 6 = 15

3-я класа хлапцоў - 5, дзяўчат - 2 = 7

Разам хлапцоў - 25, дзяўчат - 13 = 38

Настаўнікі гімназіі:

1. Дырэктар сп. Савёнак Лявон, нарадз. 26.6.1897 г. Матэматыка
Асьвета: вышэйшая пэдагагічная.

2. Сьвятар Луціж Іван, н. 7.9.1906 г. Сярэдняя духоўная.	Рэлігія
3. Адамовіч Антон, н. 26.6.1909 г. Вышэйшая пэдагогічная.	Гісторыя
4. Кунцэвіч Мікола, н. 3.1.1909 г. Юрыдычны факультэт Унівэрсытэту.	Лацінская й нямецкая мовы
5. Кабушка Уладзімер, н. 13.12.1910 г. Сярэдняя агульная.	Геаграфія
6. Манькоўскі Пётра, н. 12.7.1916 г. Няскопчаная вышэйшая пэдагогічная.	Ангельская мова
7. Равенскі Мікола, н. 5.12.1886 г. Вышэйшая музычная (Кансэрваторыя).	Пяньне
8. Савёнак Аналёнія, н. 8.10.1901 г. Вышэйшая пэдагогічная.	Беларуская мова й літаратура
9. Станкевіч Зінаіда, н. 2.12.1909 г. Вышэйшая пэдагогічная.	Прыродаведа й фізыка

Вынікі навучаньня: пераведзена ў наст. клясу	выбыла	экзамены ўвосені
1-я кляса 15	-	1 = 16
2-я кляса 13	2	- = 15
4-я кляса 7	-	- = 7
<hr/> Разам	35	2 1 = 38

1947/48 н. год

У гімназіі было 27 вучняў: 1-й кл. - 5 хл. - дз. = 5

2-й кл. - 10 хл. 3 дз. = 13

3-й кл. - 5 хл. 1 дз. = 6

4-й кл. - 2 хл. 1 дз. = 3

Разам 22 хл. 5 дз. = 27

Гімназія працавала безь перашкодаў на працягу ўсяго н. году, маючы калектыў настаўнікаў з папярэдняга году.

Вынікі навучаньня: Вучні ўсіх клясаў пераведзеныя ў наступныя клясы, за выняткам вучня 2-й клясы Будніка Сьцяпана, які выбыў з гімназіі.

1948/49 н. год

З верасня пачаўся навучальны год багаслужбаю ў царкве. Школы месціліся ў будынку гарадскога банку. Апрача пакояў-клясаў, была й вялікая зала, у якой адбываліся розныя школьныя й лягерныя ўрачыстасці, прысвечаныя школьным і нацыянальным сьвятам, а таксама сцэнічныя паказы, канцэрты й вечарыны.

Гімназію наведвала 34 вучні:

1-я кл. 8 хл. і 6 дз. = 14

2-я кл. 5 хл. і - дз. = 5

3-я кл. 8 хл. і 2 дз. = 10

4-я кл. 4 хл. і 1 дз. = 5

Разам 25 хл. і 9 дз. = 34

Настаўнікі гімназіі:

1. Вініцкі Алесь (Дырэктар)	Матэматыка, геаграфія, рысункі
2. Сьвятар Жарскі Іван	Рэлігія
3. Адамовіч Антон	Ангельская, нямецкая мовы, фізыка
4. Арыцх Язэп	Лацінская мова
5. Д-р Гайдзель Пётр	Матэматыка
6. Кецьш Васіль	Матэматыка
7. Куцэвіч Мікола	Ангельская мова
8. Равенскі Мікола	Сьпевы
9. Савёнак Апалёнія	Беларуская мова
10. Станкевіч Зіна	Гісторыя й прыродаведа
11. Кірылік Сьцяпан	Фізычнае ўзгадаваньне

На працягу навучальнага году выбыла 6 вучняў. Пераведзена ў наступныя клясы 22, асталося на другі год у клясе 6 = 34. Навучальны год закончаны экскурсіяй на раку Дунай 10.6.1949 г.

Настаўнікі гімназіі шмат часу аддавалі падрыхтоўцы вучняў да ўрачыстых адзначэньняў Каляднай ялічкі, гістарычных гадавінаў і нацыянальных сьвятаў, сярод якіх першае месца займалі сьвяты 25 Сакавіка, угодкі Слуцкага паўстаньня й дзень Каліноўскага. У праграмы адзначэньня ўваходзілі дэклімацыі, сьпевы, сцэнічныя паказы, скокі й актуальныя рэфэраты.

Усе вучні гімназіі належалі да Беларускага скаўтыngu.

3 жыцця лягеру

Пазашкольная культурна-асветная праца ў лягеры канцэнтравалася пры школах, Згуртаванні Беларускіх Скаўтаў, Беларускім Жаночым Згуртаванні і Задзіночанні Беларускіх Вэтэранаў.

Настаўнікі часта чыталі для жыхараў лягеру і вэтэранаў лекцыі на гістарычныя і актуальныя тэмы.

Кампазытар Мікола Равенскі арганізаваў з вучняў гімназіі і лягернай моладзі мяшаны хор, зь якім у лягеры часта ладзіў канцэрты, а таксама браў удзел у адзначэнні гадавінаў і нацыянальных святаў.

Драматычны гурток пад кіраўніцтвам артысты А.Кавалеўскага даваў паказы на мясцовай лягернай сцэне, а часамі і ў іншых беларускіх лягерах.

Заснаваны 15 лістапада 1946 году Другі Сьцяг Беларускіх Скаўтаў у Остэргофэне актыўна школіў скаўтаў і наладжваў імпрэзы ў лягеры. Другі Сьцяг удзельнічаў у канцэрце, прысьвечаным сустрэчы Новага Году, скаўты наладзілі калядаваньне з зоркай, арганізавалі Калядную ялінку з мастацкай самадзейнасьцю, бралі актыўны ўдзел у адзначэнні нацыянальных святаў.

Беларускае Жаночае Згуртаваньне вяло культурна-асветную працу сярод дарослых жыхараў лягеру: ладзілі вечарыны, арганізавалі жаночыя гурткі вышываньня, пляцення і ліквідацыі няпісьменнасьці сярод жанчын. Зь ініцыятывы Жаночага Згуртаваньня ў дзень вялікага нацыянальнага свята 25 Сакавіка была адчыненая ў лягеры выстаўка ручных вырабаў нашых жанчын, крыху манэт з часоў нашага Вялікага Княства і крыху малярства. Выстаўка трывала тры дні. ... У ваколіцы Остэргофэну хіба ня было інтэлігентнага немца, які не наведаў выстаўкі. Былі нямецкія настаўнікі, якія радзілі й сваёй школьнай моладзі паглядзець выстаўку. Былі жыхары гораду, былі й сяляне. Усе захапляліся ткацінамі, зробленымі рукамі беларускай жанчыны, захапляліся й ручнымі вышыўкамі. Падзіўлялі здольнасьці, замілаваньне да прыгажосьці і вытрываласьць у працы нашых жанчын...¹⁾

"У нядзелю, 23 траўня 1948 году, у лягеры Остэргофэн адбылася ўрачыстая Акадэмія ў гонар Маці, зладжаная сіламі мясцовай гімназіі, пачатковай школы і скаўтаў. Пасьля прывітаньняў і рэфэрату аб Беларускай Маці, прачытанага гімназісткаю 5-е клясы Валянтынай Шэўчук, прайшла вялікая мастацкая праграма, у склад якое ўвайшлі

¹⁾ Паводле "Скаўцкай Інфармацыйнай Службы", №6, бач.7, 1947, бач. 7.

²⁾ "Скаўцкая Інфармацыйная Служба", №1, 1948, бач. 16.

сцэнічныя абразкі, дэлямацыі, сьпевы й скокі. Акадэмія прайшла зь вялікім посьпехам, у чым была заслуга остэргофэйскіх матак, настаўніцаў і дзяцей.”²⁾

Задзіночаньне Беларускіх Вэтэранаў мела раз на тыдзень лекцыі з гісторыі збройнага змаганьня нашых продкаў з ворагамі й выступала арганізавана ў часе адзначэньня нацыянальных сьвятаў і гадавінаў.

Остэргофэй, як раней Рэгэнсбург, стаўся цэнтрам дзейнасьці беларускай эміграцыі. У лягеры адбываліся міжзонныя зьезды прадстаўнікоў розных беларускіх арганізацыяў. Лягер быў пунктам разьмяшчэньня Беларускага Нацыянальнага Цэнтру, які выдаваў тут нелегальны ідэйна-палітычны рататарны часопіс “Рух”, Беларускага Нацыянальнага Камітэту (БНК) на Амэрыканскую зону, Беларускага Цэнтральнага Камітэту на Нямецчыну, рэдакцыі газэты “Бацькаўшчына” і часопісу “Сакавік”, пра якія ніжэй даюцца кароткія інфармацыі.

Пасьля заканчэньня вайны й арганізацыі ДП-лягераў у Заходняй Нямецчыне з дазволу мясцовых уладаў УНРРА пачала выходзіць лягерная прэса. Выдавалася яна за кошт сваіх жыхараў рататарным спосабам і мела мясцовы характар.

Беларускі Цэнтральны Камітэт увесь час імкнуўся атрымаць у адпаведных уладаў дазвол на друкаванае слова для беларускіх высыленаў. Урэшце быў атрыманы дазвол (ліцэнзія) ад “Цывільнага Аддзелу Амэрыканскай арміі” (АПО 757) на выдаваньне газэты “Бацькаўшчына” і часопісу “Сакавік”.

31 кастрычніка 1947 году выйшаў з друку першы нумар газэты “Бацькаўшчына”. Ідэялігічныя пазыцыі газэты й галаўнейшыя заданьні, якія яна перад сабою паставіла, найлепей ілюструе перадавіца:

“Чаму — “Бацькаўшчына”, калі мы на чужыне? ... І ўсё-ткі мы важымся сяньня напісаць тут на сваім сьцягу толькі гэтае адзіна-адзінае слова — “Бацькаўшчына”. І усё-ткі мы важымся цьвердзіць, што ня мае права чалавек, ды і ня можа проста, адварнуцца ад свае Айчыны, разарваць зь ёй усё, як ня могуць, ня ў стане нават адварнуць і адлучыць яго ад яе ніякія ў сьвеце гвалты, ніякія зьлезныя заслоны ці запоны.

Бо Бацькаўшчына — гэта ж ня толькі зямля бацькоў і бацькоў бацькоў, аж у глыбкі сівых накаленьняў. Бо Бацькаўшчына — гэта найперш уся спадчына гэных накаленьняў, увесь духовы набытак іх, пераказваны з роду ў род і не дзеля таго, каб яго занядаць ці зусім выкінуць, ці схваць, заканаць у зямлю назаўсёды, а якраз на тое, каб пашырыць і павялічваць, памнажаць і пераказваць далей нашчадзі. І гэтая Бацькаўшчына — не ў зямлі, а ў людзях першым і галоўным

чынам. Яна ў нас самых, у нашых душах, і ад Яе ня можам адцурацца, “як ад рукі, ад вока”.

Так, запраўдная Бацькаўшчына — гэта найперш людзі, гэта й мы таксама. І хіба ня мы тут, на чужыне, сяньня ня толькі можам і маем, але нават проста мусім быць спадкаемцамі і перахавальнікамі-разьвівальнікамі ды далейшымі пераказьнікамі тае спадчыны бацькоўскіх і дзядоўскіх-прадзедзёўскіх пакаленьняў? Хіба ня мы першым чынам, і хіба ня мы нават бадай адзіныя? Бо ж гісторыя сяньня павярылася так, што там, на зямлі бацькоў, якраз няма месца гэтай запраўднай Бацькаўшчыне, — няма месца пад сонцам, хіба што ў глыбокіх падзямельях, хіба што ў глухмяні пунчаў-лясоў, хіба што сярод дзічыні балотаў-багнаў, ды і то да часу толькі, пакуль не асоча, не апора й ня выпара адтуль пройма-чужынец, кат-прыблуда. Бо гэная вядзьмарская “дыялектыка”, распаношыўшыся чыста біблейнай “гідкасыцяй запусьцення на сьвятым месцы тым”, устанавіла сяньня запраўдную чужыну на нашай Бацькаўшчыне. І ці ж не адзіным адказам на гэта, ці не адзіным ратункам мусіць быць адваротнае — станаўленьне й згуртаваньне БАЦЬКАЎШЧЫНЫ на ЧУЖЫНЕ? Да гэтага мы й хочам імкнуцца, да гэтага будзем заклікаць і ўсяляк прычыннацца праз гэтую зь вялікімі цяжкасьцямі нарэшце здабытую трыбуну свае нацыянальнае газэты. Хай жа й будзе гэта такая трыбуна Бацькаўшчыны на чужыне!

Але ў гэтай жа роўніцы ляжыць абавязак, і ня толькі ўсіх нас, як нацыянальнае й грамадзкае цэласьці з усімі ейнымі ворганамі й пляцоўкамі, а й павіннасьць кажнага з нас, кажнага суродзіча ўпаасобку. Нашыя сябры ў доли-нядолі, “перамяшчэнцы” іншых народаў — украінцы, летувісы, палякі, расейцы і інш., якім нашчасыціла раней за нас здабыць сваю нацыянальную прэсу, ужо даўно й намагальна арыентуюць празь яе сваіх суродзічаў-эмігрантаў у тым адзіна правільным кірунку, што кажны выгнанец мусіць стацца сьведамым адказнасьці прадстаўніком і паслом-амбасадарам свае запраўднае Бацькаўшчыны. Гэтае заданьне ня менш актуальнае й для кажнага з нас, і стала нагадваць яго нашым суродзічам ды аднаведна зброіць іх дзеля выкананья гэтае важнае й разам пачэснае ролі — таксама будзе нашым заўсёдным імкненьнем.

І яшчэ адно, гэтым разам апошняе. Ставячы наперад Бацькаўшчыну, як людзей, мы зусім не манімося зракацца й бацькаўскае зямлі, адварочвацца ад родных бацькаўскіх гоняў ці прапаведваць такое зрачэньне й адварот. Мы ня толькі цьвёрда перакананыя, што зварот гэным гоням іхнага запраўды роднага й бацькаўскага для нас характа-

ру можа і мусіць адбыцца адно прась людзей, што самыя захаваюць у сабе гэты характар, захаваюць як тут, у нас, так і там, на сянныяшній чужыне — на Бацькаўшчыне.

Мы глыбака верым у вешчыя словы нашага гімну: “Не загіне Край Забраны, пакуль будуць людзі”.

І нам таксама верыцца і роіцца тое, праз што патхіёнавізіяністычна паяў адзіп з нашых паэтаў-пакутнікаў якраз дваццаць год таму:

Будзе дзень сьвяточны, Дзень Другога Прыйсьця,
Прыйдуць Маці з Сынам, на услоне сядуць.
Расшумяцца клёны, расшуміцца лісьце,
Будзе сьвяткаваньне песеннае ў садзе.
Прыйдуць зь песняй тыя, што сабе ня лгалі,
Што сьлязу ранялі на сырм кургане.
Параходы ў ходзе падаюць сыгналы,
Размываюць хвалі цёс гранітных граняў.

Сянныя і для нас — эмігрантаў гэтыя словы набіраюць яшчэ спэцыфічнага і пры тым вельмі рэальнага адцення, аб якім, пэўна, ня думаў, ды і ня мог думаць тады паэта. Але сянныя ўжо мы чуюм у іх сыгналы ня толькі аддаленьня-адпільцыя яшчэ далей ад родных берагоў, адпільцыя нямінучага, пэўна ж, для шмат з нас, — але і магутную пабудку, што скліча нас некалі — хоць і з краю сьвету — на Вялікі Дзень Другога Прыйсьця, на сьвяткаваньне песеннае ў садзе бацькоўскім — да Маці-Краіны.

Адно няхай Яна — Бацькаўшчына-Маці — вечна будзе з намі і ў нас, у сэрцах, у душах, у думках і ў чынах нашых.

І няхай станецца”.

Вышэй паданая перадавіца была напісаная першым Рэдактарам “Бацькаўшчыны” сп. Ангонам Адамовічам.

Газэта “Бацькаўшчына” на працягу амаль дваццаці гадоў свайго існаваньня захоўвала чысьціню незалежніцкае ідэі, трымала духоўную лучнасьць з Бацькаўшчынай інфармацыямі аб ейным становішчы пад бальшавіцкай акупацыяй і служыла лучнікам для беларускае эміграцыі, раскінутае па сьвеце.

Нумары 1-ы і 2-і літаратурна-грамадзкага часопісу “Сакавік” выйшлі з друку ў 1948 годзе. На гэтым ён і скончыў сваё існаваньне.

13.6.1949 году жыхары лягеру, а зь імі і ўсе арганізацыі былі перавезеныя ў горад Розэнгайм і населеныя ў Піянэр-Казармах.

ДП-лягер Шляйсгайм

Горад Шляйсгайм знаходзіцца пры чыгуначнай станцыі каля г. Мюнхэну ў Баварыі. Здаля ад станцыі, пры лесе, у дзераўляных бараках быў ДП-лягер. Ен быў досыць вялікі: больш за тысячу расейцаў, 350 украінцаў і 128 беларусаў. Прапарцыйна кажная сотня выбірала аднаго прадстаўніка ў лягерны камітэт. Маючы аднаго прадстаўніка, беларусам вельмі цяжка было праводзіць мерапрыемствы, патрэбныя ў нашых нацыянальных інтарэсах.

Адкрыццё беларускіх навучальных устаноў спатыкала таксама пэўныя цяжкасці. Расейцы прананавалі беларусам пасылаць сваіх дзяцей у іхны дзіцячы садок і пачатковую школу.

Пасля звароту да амэрыканскіх вайсковых уладаў у гэтай справе беларусам было дазволена адчыняць свае школьныя ўстановы.

Дзіцячы садок

У лягеры для беларускіх дзетак у веку ад 3-х да 6-ці гадоў быў зарганізаваны дзіцячы садок. Усіх дзяцей у садку было 18, у тым ліку 7 хлапцоў і 11 дзяўчат.

Кіравала садком настаўніца сп-ня Ніна Рагуля. Разам зь ёю працавала настаўніца сп-ня Парася Высоцкая. Мелі яны сярэдняю агульную асьвету.

Заняткі адбываліся ў даволі вялікім і светлым пакоі. Кляса была недастаткова ўмэбляваная, а шафы зусім ня было.

Плян дзённай працы ў садку: малітва, санітарны агляд, навучаньне вершаў, маляваньне, лічэньне да 5-ці, пяяньне, гульні, гімнастыка, лепка з плястыліны розных фігураў і выстаўка малюнкаў.

Дзеці ведалі даволі шмат вершыкаў, якія ахвотна дэкламавалі. Бралі ўдзел у мастацкай самадзейнасьці ў часе адзначэньня нацыянальных і Калядных сьвятаў: дэкламавалі вершы, сьпявалі й выконвалі на сцэне нацыянальныя скокі.

Адміністрацыя лягеру давала каляровыя алавкі й шпыткі. У працы зь дзецьмі адчуваўся недахоп цацак, якія час ад часу куплялі настаўніцы на сабраныя грошы. Ня было й дзіцячае літаратуры. З гэтых прычынаў настаўніцы былі змушаныя шукаць патрэбны для навукі дзяцей матар'ял.

Дзеці штодзённа атрымлівалі булачкі, а да іх часта й какаву з малаком.

Працу настаўніц аплочвала ІРО.

Беларуская пачатковая школа

Пачатковую школу адчынілі ў верасні 1947 году. Прыдзелены для школы ў дзераўляным бараку вялікі пакой перагарадзілі, паставілі вялікія сталы і ўслоны. Такім чынам былі ўладжаныя дзеве клясы.

У школе было вучняў:

1-я кляса хлопцоў 2, дзяўчат - = 2

2-я кляса хлопцоў 3, дзяўчат 2, = 5

3-я кляса хлопцоў 1, дзяўчат 3, = 4

4-я кляса хлопцоў 1, дзяўчат - = 1

Разам хлопцоў 7, дзяўчат 5, = 12

Настаўнікі школы:

1. Спатар Родзька Філарэт, вучыў 1-ю і 2-ю клясы.

Асвета: сярэдняя педагагічная. Стаж наст. працы — 35 гадоў.

2. Спатар Вадзіка Канстанцін, вучыў 3-ю і 4-ю клясы.

Асвета: вышэйшая педагагічная. Стаж наст. працы — 40 гадоў.

З адчыненнем беларускіх навучальных устаноў у лягеры пачалося беларускае нацыянальнае жыццё. Нашыя арганізацыі ладзілі актуальныя святкаванні, а школа і дзіцячы садок дэклімацыямі і сьпевамі ўпрыгожвалі іх і надавалі ім больш урачыстасці.

Школа існавала да 1949 году. Летам гэтага году беларусы з Шляйсгайму пераехалі ў ДП-лягер Розэнгайм, а разам зь імі пераехалі навучальныя ўстановы і скаўцкая арганізацыя.

ДП-лягер Алендорф — Мэнхэнгоф — Альтэнштат

У польскім лягеры Алендорф, недалёка ад гораду Марбургу (Гэсэн) у 1946 годзе зарганізавалася беларуская група. Для беларускіх дзетак была адчыненая і беларуская пачатковая школа. Дзяцей у школе было 12. Настаўніцаю працавала сп-ня Софія Дубяга.

Улетку 1947 году беларускую групу перавезлі з Алендорфу ў ДП-лягер Мэнхэнгоф каля гораду Касэлю. На нацыянальным складзе лягер быў мяшаны. Найбольш было расейцаў, у іхніх руках была і адміністрацыя лягеру.

У верасні 1947 году ў лягеры пачала працу беларуская пачатковая школа. Дзяцей у 4-х клясах было 15.

Настаўнікі школы: Софія Дубяга і інжынер Часлаў Ханяўка.

Навучальны 1947/48 год закончыўся ў чэрвені 1948 г.

1948/49 н. год.

1-я кляса, хлапцоў 1, дзяўчат - = 1

2-я кляса, хлапцоў 2, дзяўчат - = 2

3-я кляса, хлапцоў 2, дзяўчат 2 = 4

4-я кляса, хлапцоў 5, дзяўчат 3 = 8

Разам хлапцоў 10, дзяўчат 5 = 15

Настаўнікі школы Софія Дубяга і Часлаў Ханяўка.

Увесну 1949 году беларуская група з Мэнхэнгофу была перавезеная ў польскі лягер Альтэнштат у Верхняй Баварыі. Школа працягвала працу і ў чэрвені 1949 г. закончыла навучальны год.

Улетку 1949 году беларусаў з Альтэнштату перавезлі ў беларускі ДП-лягер у горадзе Розэнгайме.

Скаўтынг

22 студзеня 1947 году ў лягеры Алендорф паўстаў Зьвяз з 22 беларускіх скаўтаў і скаўтак: дзве дружыны хлапцоў і адна дружына дзяўчат. Такім чынам утварыўся 5-ты Сыяг ЗБСЧ.¹⁾

Беларуская група пераехала з Алендорфу ў Мэнхэнгоф, а разам зь імі й 5-ты Сыяг ЗБСЧ, дзе скаўты працягвалі далей свае заняткі.

Сыяжыны 5-га Сыягу быў удзельнікам 2-га Зьезду (зьлёту) старэйшых скаўтаў і скаўтак у Остэргофэне 8—9—10 жніўня 1947 г.²⁾

У жніўні ў лягер, арганізаваны ІМКА, паехалі нашыя скаўты. Лягер знаходзіўся каля самага возера Эдэр у мясцовасьці, якая з правам лічыцца самаю прыгожаю мясцінаю Гэсэну, недалёка ад 800-гадовага замку рыцараў-разбойнікаў — Вальдэк.

Агульным кіраўніком і душою гэтага лягеру была кіраўнічка Касэльскай акругі міс С.Дрээр (швэдка). Начальніцай лягеру дзяўчатак была міс Аўн (эстонка), а хлопцаў — Пузінаўскас. Лягер быў зроблены так, каб дзеці розных нацыяў магчыма больш збліжаліся. Лягер быў падзелены на 4 вёскі, і кажная нацыя ў вёсцы мела па адной палатцы.

Нашыя скаўты, расейцы, латышы й летувісы былі ў формах. Дух і парадак у лягеры быў скаўцкі. Ацэнвалася чысьціня палатак, былі лягерныя вогнішчы і скаўцкія заняткі. Беларуска-расейская палатка ў лягеры хлопчыкаў была першай па акуратнасці й парадку і атрымала ў канцы лягеру ўзнагароду.

---

¹⁾ "Напагатове", №2-3, 1947.

²⁾ "Напагатове", №9, 1947.

Акрамя ўсіх відаў спорту, нашыя скаўты займаліся тапаграфіяй і зрабілі плян лягеру.

Пасьля двух тыдняў лягеру ўсе ўдзельнікі прыбавілі 1-3 кг вагі, набылі сілаў і здароўя для надыходзячай зімы.

Лягер дружыны ў Валеродэ Вальд каля Касэлю быў арганізаваны сп. Монэ — прадстаўніком Лёнданскага Бюро для Скаўтаў ДП. У лягеры ўдзельнічалі дружыны ўсіх ДП нацыянальнасьцяў і замежныя госьці.

Беларускія скаўты зь Міхэльсдорфу занялі некалькі першых месцаў на змаганьнях.

14 верасьня ў памешканьні беларускай школы адбылася першая сустрэча скаўтаў пасьля летніх лягераў. У якасьці гасьцей прысутнічалі начальнік расейскіх скаўтаў і прыезджы зь Міхэльсдорфу скаўт Дубяга. ¹⁾

ДП-лягер Розэнгайм

Даволі вялікі й прыгожы горад Розэнгайм знаходзіцца на левым беразе ракі Ін, на паўдзённы ўсход ад г. Мюнхэну (Баварыя). Горад разбудоваўся на роўнай прыальпійскай даліне. На скраю гораду быў комплексе двунавярховых мураваных будынкаў, гэтак званыя “Піанэр-казармы”.

У палавіне чэрвеня 1949 году ў гэтых казармах былі паселення беларусы, прывезеныя зь лягераў Віндышбэргэрдорф, Остэргофэн, Альтэнштат і Шляйсгайм. Апрача беларусаў, якія занялі некалькі будынкаў, быў тут і адзел (суб-арыя) ІРО зь яго шматлікімі, пераважна расейскімі й югаславіянскімі, працаўнікамі. Гэтыя апошнія тварылі працоўны лягер, а ўсе разам з прыбылымі сюды беларусамі складалі ДП-лягер і мелі агульны лягерны камітэт, бальшыню якога складалі расейцы. Старшыня Лягернага Камітэту й Камандант лягеру былі беларусы.

У адным з казармавых будынкаў беларусы ўладзілі прыгожую праваслаўную царкву імя сьв. Мікалая, зусім незалежную ад юрысдыкцыі Расейскай Зарубежнай Царквы. Сьвятарскія абавязкі ў царкве выконваў ераманан Уладзімер Тамашчык, кандыдат на япіскапа Беларускай Аўтакефальнай Праваслаўнай Царквы.

Былы епіскапат БАПЦ пасьля далучэньня “разам зь міранамі”

¹⁾ “Праваслаўны Беларус”, №3, 1948, бач 8—9.

да Расейскай Зарубежнай Царквы ўвесь час імкнуўся прыбраць у свае рукі праваслаўных беларусаў. Вось і цяпер, даведаўшыся, што беларусы арганізавалі незалежную ад яго праваслаўную царкву, Расейскі Зарубежны Сьнод уладзіў у лягеры сваю расейскую — не Мікалаеўскую, а “Нікольскую” — царкву з мэтай перацягнуць да сябе вернікаў беларускай незалежнай царквы. Апрача гэтага, былы беларускі епіскапат рабіў старанні ў адпаведных уладаў атрымаць дазвол на перезд з Тырсгайму ў беларускі лягер у Розэнгайме, а таксама прызначыў выкладчыкам рэлігіі ў беларускія школы сьвятара-расейца. Беларусы катэгарычна адмовіліся прыняць іх у свой лягер, а дырэктар беларускіх школаў не прыняў выкладчыка рэлігіі.

У беларускай лягернай царкве ва ўрачыстых абставінах, у прысутнасці жыхараў лягеру й шматлікіх дэлегатаў, якія прыехалі ад царкоўных, грамадзкіх і палітычных арганізацыяў іншых нацыянальнасьцяў, 19.12.1949 году япіскапамі ўкраінскай Аўтакефальнай Праваслаўнай Царквы — Платонам і Вячаславам — ераманам Уладзімер Тамашчык быў хіратанізаваны на япіскапа БАПЦ і прыбраў імя Васіль.

Такім чынам у Розэнгайме, у лягернай царкве быў здзейсьнены факт вялікага гістарычнага значэньня — аднаўленьне Беларускай Аўтакефальнай Праваслаўнай Царквы.

Дзіцячы садок

У канцы чэрвеня 1949 году ў лягеры быў зарганізаваны дзіцячы садок. Для заняткаў дзяцей садку была прызначана вялікая заля на першым паверсе казармы. Заля была адпаведна ўмэбляваная, для заняткаў мелася шмат цацак, каляровых алавікоў, паперы й плястыліны.

У садку лічылася 38 хлапцоў і 36 дзяўчат, усіх 74. У гэтым ліку было 17 хлапцоў і 14 дзяўчат беларусаў, якія фактычна й тварылі дзіцячы садок, бо дзеці іншых нацыянальнасьцяў з “працоўнага лягеру” садок не наведвалі.

Заняткі ў садку адбываліся ад 9-й гадзіны раніцы і да 4-й гадзіны папоўдні, з двухгадзінным перапынкам на абед.

Дзеці штодзённа атрымлівалі ў садку сьнеданьне: булачкі й какаву з малаком. Настаўнікамі ў садку працавалі сп-чны Юзя Б. — Кіраўнічка — і Вера Філіпава.

Welfare IPO вельмі добра апекаваўся дзецьмі садку. Дзеці былі акуратна й добра апранутыя, накормленыя, на занятках чуліся свабоднымі, вясёлымі й наагул мелі добры выгляд.

Дзеці садку бралі дзейны ўдзел у мастацкай самадзейнасці ў часе Каляднай ялічкі і ў адзначэннях нацыянальных святаў і гадавінаў.

Пачатковая школа

1949/50 н. год

Заняткі ў школе пачаліся 1 верасня і адбываліся ў другой зьмене. Школу наведвала:

1-я кляса 4 хл. і 4 дзяўчынкі = 8

2-я кляса 5 хл. і 11 дзяўчатак = 16

3-я кляса 11 хл. і 8 дзяўчатак = 19

4-я кляса 6 хл. і 7 дзяўчатак = 13

Разам 26 хл. і 30 дзяўчатак = 56

Настаўнікі школы: Кіраўнік М. М-ч, настаўніцы А-ч Ганна і Дубяга Софія.

Школа брала ўдзел у мастацкай самадзейнасці пры адзначэнні нацыянальных святаў, гадавінаў і Каляднае ялічкі.

Старэйшыя вучні школы належалі да Скаўтыngu.

Школа для дарослых

Няпісьменных беларусаў зарэгістравана ў лягеры 6 асобаў, з якіх было 5 жанчын і адзін мужчына, усе старэйшага веку.

На працягу навучальнага году заняткі адбываліся ў адной з гімназіяльных клясаў у другой зьмене. Настаўнікам школы быў сп. Лявон Савёнак.

Курс ангельскай мовы

У лягеры для жадаючых быў зарганізаваны курс ангельскае мовы. Заняткі адбываліся штодзённа ў другой зьмене. Наведвала курс 26 асобаў.

Гімназія

Беларускія гімназіі, прывезеныя зь Віндышбэргэрдорфу і Остэргофэну ў Розэнгайм, у пачатку навучальнага 1949/50 году злучыліся і ўтварылі адну Беларускаю Гімназію імя Янкі Купалы ў Розэнгайме.

Гімназія мела 8 клясаў, а ў іх было вучняў: 1-й — 22, 2-й — 18, 3-й — 16, 4-й — 13, 5-й — 7, 6-й — 4, 7-й — 3 і 8-й — 2, разам 85, у тым ліку 48 хлапцоў і 37 дзяўчат.

Настаўнікамі ў гімназіі працавалі:

1. Вініцкі Алесь (Дырэктар)	Геаграфія
2. Ераманнах Уладзімер Тамашчык	Рэлігія
3. Адамовіч Антон	Беларуская мова
4. Арсеньева Наталья	Нямецкая і французская мовы
5. Каханоўскі Аўген	Беларуская мова і літаратура
6. Казан Віталі	Нямецкая мова
7. Куцэвіч Мікола	Ангельская мова
8. Муха Іван	Матэматыка
9. Паланевіч Гіпаліт	Гісторыя
10. Рагажэцкі Мечыслаў	Матэматыка
11. Равенскі Мікола	Сьпевы
12. Савёнак Апалёнія	Беларуская мова
13. Фамін Усевалад	Фізыка і хімія
14. Ханяўка Часлаў	Прыродаведа
15. Чайкоўскі Дымітр	Рысаваньне
16. Корбут Алесь	Прыродаведа
17. Яськевіч Павал	Ангельская мова

Для гімназіі адміністрацыя беларускага лягеру прызначыла патрэбную колькасць пакояў-клясаў у казарме. Клясы былі ўмэбляваныя школьнымі лаўкамі, дошкамі, сталамі і крэсламі.

Перад пачаткам навучальнага году на паседжаньні Пэдагагічнае Рады Беларускае Гімназіі імя Янкі Купалы ў Розэнгайме 9.8.1949 г. была зацьверджаная сетка гадзінаў, разьмеркаваньня паміж настаўнікамі навучальныя прадметы, прынятая пастанова, якая, згодна статуту ІМКА — ІВКА, забараняла вучням гімназіі да 15 год наведваць лягерны клуб ІМКА — ІВКА, і ўсталеныя, згодна з раскладам, штодзённыя дзяжурствы настаўнікаў у гімназіі.

Навучальны год у гімназіі пачаўся 1 верасьня багаслужбаю ў царкве. Штодзённыя заняткі пачыналіся ў 8 гадзін раніцы і трывалі да палавіны другой гадзіны папоўдні.

У сувязі з павялічэньнем эміграцыйнага руху ДП зь Нямеччыны ў іншыя краіны на паседжаньні Пэдагагічнае Рады гімназіі 12.9.1949 г. разглядалася пытаньне аб магчымасьці паскоранага выпуску вучняў васьмае клясы. Было пастаноўлена павялічыць колькасць гадзін працы для хутчэйшага заканчэньня праграмага матар'ялу ў 7-й і 8-й клясах.

На паседжанні Пэдагагічнае Рады гімназіі 24.10.1949 г. настаўнікі 8-й клясы асьветчылі, што, праходзячы прысьпешаным тэмпам рэшту праграмнага матар'ялу з асноўных прадметаў, можна праз тыдзень закончыць праграму і пачаць матуральныя экзамены 3 лістапада 1949 году. Да экзаменаў дапускаліся вучні 8-й клясы — Раковіч Янка і Семянчук Канстантын. На гэтым жа паседжанні была вызначаная экзаменацыйная камісія ў складзе дырэктара і настаўнікаў 8-й клясы гімназіі.

На аснове вынікаў пісьмовых і вусных экзаменаў і гадавых адзнакаў экзаменацыйная камісія на паседжанні 12.11.1949 г. паставіла выдаць абітурыентам Раковічу Янку і Семянчуку Канстантыну атэстаты сталасці.

Пэдагагічная Рада гімназіі на паседжанні 14.12.1949 г. паставіла пачаць Калядны перапынак 24.12, скончыць 9.1.1950 году, зладзіць ялінку для вучняў на другі дзень праваслаўных сьвятаў — у нядзелю 8 студзеня. У праграме: п'еска, харавыя сьневы, дэкламацыі ды карагоды каля ялінкі.

Перад Калядным перапынкам 23.12 вучні 7-й клясы гімназіі былі пераведзеныя ў 8-ю клясу, пазьней зрэарганізаваную ў матуральныя курсы, каб даць магчымасьць курсантам экстарнамі складаць матуральныя экзамены.

У часе Каляднага перапынку для вучняў гімназіі была паладжаная экскурсія над кіраўніцтвам настаўніка Часлава Ханяўкі ў Прып каля возера Кімзэа.

У выніку рэарганізацыі 8-й клясы ў матуральныя курсы здалі экстарнамі экзамены й атрымалі атэстаты сталасці Шэўчук Валянтына і Дубяга Алег.

Вынікі навучанья:

Склалі матуральныя экзамены	4
Пераведзена ў наступныя клясы	52
Выбыла са школы на працягу навучальнага году	29
<hr/>	
Разам	85

Пазашкольная праца

На працягу году настаўнік гімназіі сп.А.Каханоўскі прачытаў для вэтэранаў цыкл лекцыяў на тэму “Беларускія войны з даўнейшых часоў”.

Вучні школаў пад кіраўніцтвам настаўнікаў урачыста адзначылі мастацкай самадзейнасцю гадавіну Слуцкага паўстання і нацыянальнае свята 25 Сакавіка.

Вучні, якія належалі да скаўтыngu, утварылі 6-ты Сьцяг ЗБСЧ у Розэнгайме. Апрача звычайных скаўцкіх заняткаў, мелі некалькі цікавых спаборніцтваў з камандамі іншых народаў. У лягеры скаўты арганізавалі для жыхараў лягеру вялікую бібліятэку, якая налічвала каля тысячы кніжак. Вучні школаў карысталіся 10 бясплатнымі білетамі на тыдзень для наведвання кіно ІМКА — ІВКА.

Навучальны 1949/50 год закончаны 3 чэрвеня 1950 году. У сувязі з эміграцыяй жыхараў лягеру ў іншыя краіны сьвету Першая Беларуская Гімназія імя Янкі Купалы ў Баварыі перастала існаваць. Праіснавала яна 4 гады і 5 месяцаў. За гэты час скончыла гімназію 32 асобы і склалі матуральныя экзамены экзэрнамі 12 асобаў. Такім чынам, 44 асобы беларускай моладзі набылі права студыяў у вышэйшых навучальных установах у розных краінах сьвету, і амаль усе яны скарысталі з гэтага права і скончылі вышэйшыя школы.

Беларускі лягер у Розэнгайме быў зьліквідаваны ў жніўні 1950 году.

ДП-лягер у Этлінгэн — Гэрэнбэрг — Майнлэйз — Гібельштат

Беларусы, выдзеленыя ў 1946 годзе з польскіх ДП-лягераў у Вазэральфінгэн, Гайльброн, Інгальштат і інш., у ліку 300 асобаў прывезеныя ў паселеныя ў вайсковых казармах у горадзе Этлінгэн каля г. Карлеруэ.

Асноўная маса лягернікаў у Этлінгэне была ўкраінская, таксама выдзеленая з польскіх лягераў. Беларускае група карысталася поўнай аўтаноміяй унутраным жыццём лягеру, мела свой нацыянальны камітэт і арганізавала беларускую пачатковую школу. Заняткі ў школе не распачаліся, бо дзякуючы старанням кіраўніка гэтае групы сп. Сільвановіча беларусы былі перавезеныя ў горад Гэрэнбэрг, на захад ад Штутгарту, у Вюртэмбэргіі. Там іх пасялілі ў гатэлях і апарожненых іншых дамох. Такім чынам утварыўся беларускі ДП-лягер у Гэрэнбэргу.

У будынку ЛяндвэртшафтшULE былі прызначаныя дзьве клясы з школьнымі мэблямі для беларускай пачатковай школы. Заняткі ў ёй пачаліся ў снежні 1946 году. Школа мела 4 клясы, а ў іх было 42 вучні.

Кіраўніком школы быў сп. Янка Любачка, а настаўнікамі сп.сп. Пляскоўскі й Васіль Рагуля, які выкладаў у 3-й і 4-й клясах гісторыю й геаграфію Беларусі.

Усе настаўнікі мелі вышэйшую педагогічную асвету й стаж настаўніцкае працы.

Навучальны 1946/47 год школа закончыла ў Гэрэнбэргу.

МАЙНЛЭЙЗ

Невялікі горад Майнлэйз, пабудаваны на беразе ракі Майн, знаходзіцца прыблізна за 5 км ад гораду Кюльмбах у Баварыі. Каля гораду былі пабудаваныя баракі, у якіх у часе вайны жылі палонныя польскія жаўнеры. Пасля вайны ў гэтых бараках быў мяшаны ДП-лягер з колькаснаю перавагаю ў ім расейцаў. Былі там і беларусы, але ж іх было мала, і яны жылі згодна з расейцамі, а іхныя дзеці хадзілі ў расейскую школу. З прыездам улетку 1947 г. нашых ДП з Гэрэнбэргу ўсіх беларусаў у лягеры Майнлэйз стала звыш 300, а расейцаў было трохі менш. Пасля перавыбараў Камандантам лягеру быў выбраны беларус сп. П. Саўчыц, большасць становішчаў у адміністрацыі лягеру таксама занялі беларусы.

У лягеры былі зарганізаваныя дзіцячы садок і пачатковая школа.

Дзіцячы садок

У лягеры Гэрэнбэрг дзіцячы садок не існаваў дзеля таго, што не знайшлося для яго адпаведнага наменшканья, а таксама й адпаведных школьных прыладаў для заняткаў дзяцей у садку.

У лягеры Майнлэйз для дзіцячага садку быў пабудаваны прасторны й прыгожы аднапавярховы будынак. Для заняткаў дзяцей былі ў ім дзве вялікія залі, умэбляваныя маленькімі сталамі, крэсламі й складанымі ложкамі-лежкамі з коўдрамі на іх. Сыцены былі ўпрыгожаныя невялікімі й цікавымі для дзяцей абразамі, а на вокнах былі заслоны. Наагул залі мелі прыгожы выгляд.

На панадворку садку была карузэля, а ў цяні дрэваў вялікія скрынкі зь пяском.

Заняткі ў садку пачыналіся ў 8 гадзін раніцы. Наведвала садок 36 дзяцей. Працавалі ў ім тры настаўніцы, зь якіх былі дзве беларускі — Мар'я Мікуліч і Мар'я Саўчыц, а для расейскіх дзяцей — настаўніца-расейка.

Для дзяцей садку быў прызначаны спецыяльны прадуктовы дадатак, і дзеці штодня атрымлівалі з лягернай кухні адну з наступных страваў: зупа, макароны, рыс з яблыкамі або разынкамі, какава й булачкі.

Пасья ежы дзяцей укладвалі ў ложка-лежакі, накрывалі коўдзеркамі, і яны адпачывалі або спалі ня менш за гадзіну.

Пачатковая школа

Арганізацыйна школа мела 4 клясы з наступнай колькасцю вучняў:

- 1-я кляса хлапцоў 3, дзяўчат 6 = 9
- 2-я кляса хлапцоў 8, дзяўчат - = 8
- 3-я кляса хлапцоў 4, дзяўчат 5 = 9
- 4-я кляса хлапцоў 4, дзяўчат 6 = 10

Разам хлапцоў 19, дзяўчат 17 = 36

Заняткі ў школе пачаліся ў месяцы верасні й праводзіліся без перашкодаў аж да часу перавозу лягеру з Майнлэйзу ў горад Гібэльштат увесну 1948 году.

Кіраўнік школы, сп.Любачка Янка, скончыў пэдагагічны інстытут, стаж працы 6 гадоў. Вучыў 3-ю й 4-ю клясы.

Настаўнікі: Ранчынская Караліна, скончыла пэдагагічнае вучылішча, стаж працы 2 гады. Вучыла 1-ю й 2-ю клясы. Рагуля Васіль скончыў настаўніцкі інстытут, стаж працы 35 гадоў. Навучаў гісторыі й геаграфіі Беларусі 3-ю і 4-ю клясы.

Вучні школы належалі да Згуртавання Беларускіх Скаўтаў на Чужыне.

Майстроўня

Сп. Мікола Сільвановіч зарганізаваў у лягеры майстроўню беларускага мастацкага рамяства пад назовам "Рапіца". У майстроўні карысталіся аўсянаю саломаяю, фанэраю, льякам, хварбамі, клеём і іншымі хэмікаліямі. Хварбавалі салому на патрэбныя колеры, адрэзвалі ад саломы кусок аднаведнай даўжыні й колеру й наклеівалі яе на фанэру. Выходзілі прыгожыя арнаменты, фігуры й інш.

На выстаўцы ў нямецкім горадзе Байройце сп. Сільвановічу за ягоныя мастацкія вырабы журы выстаўкі прысудзіла дыплём, а на выстаўцы ў Аўстраліі яны занялі першае месца.

Беларуская група ў ДП-лягеры ў Майнлэйзе пражыла адзін год. Там ішла бесьперанынная сварка з расейцамі. Многія зь іх ня былі ўпэўненыя, што беларусы — не расейцы, і дзеля гэтага некаторыя стараліся разбурыць беларускую школу й прыцягнуць дзяцей да школы расейскае. Але ж ім гэта не ўдалося. Наадварот, шмат беларускіх дзяцей, якія хадзілі там у расейскую школу, перайшлі ў беларускую.

ГІБЭЛЬШТАТ

Раньняю вясною 1948 году беларускую групу з Майнлэйзу перавезлі ў Гібэльштат. Гэты невялікі горад знаходзіцца ў прыгожай мясцовасьці прыблізна за 18-20 км ад гораду Вюрцбургу.

Каля Гібэльштату быў вялікі вайсковы аэрадром, а пры ім мураваныя казармы. У казармах жылі ДП беларусы й расейцы. У гэтых жа казармах былі паселеныя беларусы, прывезеныя з Майнлэйзу.

Дзіцячы садок і пачатковая школа працягвалі працу далей з тым жа лікам вучняў і тымі ж настаўнікамі.

Пачатковая школа 1947/48 н. год закончыла ў чэрвені з наступнымі вынікамі:

1. Пераведзена ў наступныя клясы з	1-й - 7,	2-й - 7,	3-й - 8 = 22
2. Асталіся на другі год у клясе	1-й - 2,	2-й - 1,	4-й - 1 = 4
3. Выбыла са школы на працягу году	1-й - ,	3-й - 1,4-й - 2 = 3	
4. Скончыла школу		4-й - 7 = 7	

Разам = 36

1948/49 н.год

Дзіцячы садок існаваў і ўвесь час працаваў, але ўжо ў горшых матар'яльных умовах.

Пачатковая школа мела тры клясы, а ў іх было вучняў:

1-я кляса хлацоў - 3,	дзяўчат - 2, = 5
2-я кляса хлацоў - 5,	дзяўчат - 6, = 11
3-я кляса хлацоў - 6,	дзяўчат - 1, = 7

Разам хлацоў - 14, дзяўчат - 9, = 23

Заняткі ў школе пачаліся 1 верасня. Школа працавала на працягу ўсяго навучальнага году, які закончаны ў чэрвені 1949 году з наступнымі вынікамі:

1. Пераведзена ў наступныя класы з 1-й - 4, 2-й - 7, 3-й - 5 = 16
2. Засталося на другі год у класе 1-й - 1, 2-й - 2, 3-й - 1 = 4
3. Выбыла на працягу году 1-й - -, 2-й - 2, 3-й - 1 = 3

Разам = 23

Настаўнікі школы:

Ранчынская Караліна, вучыла 1-ю і 3-ю кл. Асвета — пэдагагічнае вучылішча. Пасля яе працаваў настаўнікам сп. Саковіч Уладзімер. Скончыў ён пэдагагічны інстытут. Стаж працы 6 гадоў. Жураўлевіч Адам вучыў 2-ю класу. Скончыў пэдагагічнае вучылішча. Стаж працы 3 гады.

Гімназія

У пачатку 1948/49 н. году ў лягеры была адчыненая беларуская гімназія з трыма першымі класамі:

1-я кл. - 5 хл. і 5 дз. = 10

2-я кл. - 3 хл. і 3 дз. = 6

3-я кл. - 5 хл. і 3 дз. = 8

Разам 13 хл. і 11 дз. = 24

Настаўнікі:

Любачка Іван, вышэйшая пэдагагічная — матэматыка і нямецкая мова.

Рагуля Васіль, настаўніцкі інстытут — беларуская мова.

Манькоў Палікарп, няпоўная вышэйшая — гісторыя, геаграфія і прыродаведа.

Вынікі навучання:

1. Пераведзена ў наступныя класы з 1-й - 6, 2-й - 4, 3-й - 6 = 16

2. Засталося на другі год у класе 1-й - 1, 2-й - -, 3-й - - = 1

3. Выбыла на працягу году 1-й - 3, 2-й - 2, 3-й - 2 = 7

Разам = 24

Пазашкольная праца настаўнікаў выявілася ў адзначэнні вучнямі школы гадавіны Слуцкага Паўстання, Каляднае ялінкі і 25 Сакавіка.

Вучні гімназіі і 3-й класы пачатковае школы належалі да Скаў-тынгу. Яшчэ ў Гэрэібэргу 18 студзеня 1947 году паўстаў 4-ты Сцяг,

які складаўся з двух звязаў: хлапцоўскага імя 25-га Сакавіка (25 хлапцоў) і дзявочага імя княгіні Рагнеды (15 дзяўчат). Зь пераездам у Майнлэйз скаўты атрымалі пакой, у якім уладзілі святліцу. Заняткі праводзілі паводле вызначанай праграмы.

23 лістапада 1947 году 4-ты Сьцяг у Майнлэйз складаў Скаўцкую Прысягу. На ўрачыстасьці прысутнічалі прадстаўнікі Галоўнага Кіраўніцтва ЗБСЧ, Штабу Штандару, сьцяжныя 1-га, 5-га й 6-га Сьцягоў, колькі скаўтаў 1-га хлапцоўскага й 2-га дзявочага Сьцягоў, а таксама расейскія скаўты.

Пасьля надняцця сьцягу й ранішняй малітвы моладзь прыняла ўдзел у малебне, пасля якога адбылося пасьвячэньне сьцягу, ахвяраванага скаўтам беларускаю грамадзкасьцю лягеру. Урачыстасць уручэньня сьцягу і Прысягі адбылася пры скаўцкім вогнішчы ў залі. Найстарэйшы паважаны жыхар лягеру ўручыў сьцяжному 4-га Сьцягу сьцяг са словамі: “Зрабеце тое, што мы не змаглі зрабіць”. Прысягу зрабілі 23 скаўткі й скаўты, а Прырачэньне 7 Ваўчанятаў. На заканчэньне скаўты наладзілі канцэрт.

Беларуская група з Гібэлыштату ўлетку 1949 году была перавезеная ў Бакнанг (Вюртэмбэргія), дзе злучылася зь беларусамі, прыбылымі зь Міхэльсдорфу.

ДП-лягер Бакнанг

Беларускія групы, якія прыехалі з Гібэлыштату й Міхэльсдорфу ў Бакнанг, утварылі беларускі ДП-лягер.

У 1949/50 навучальным годзе дзіцячыя садкі, пачатковыя школы й гімназіі з вышэйназваных беларускіх лягераў злучыліся ў Бакнангу й нармальна працавалі да часу ліквідацыі лягеру ў другой палавіне лютага 1950 году.¹⁾

Прыбылыя з Гібэлыштату й Міхэльсдорфу скаўты на новым месцы атрымалі пакой, уладзілі ў ім скаўцкую святліцу, у якой стала вялі свае заняткі. Апрача заняткаў у святліцы, у Бакнангу ладзіліся скаўцкія спаборніцтвы, у якіх бралі удзел і скаўты іншых нацыянальнасьцяў — армяне, палякі, украінцы. У праграму спаборніцтваў уваходзілі паход зь перашкодамі, валейбол і футбол. Футбольныя спаборніцтвы адбыліся зь немцамі, і ў абодвух выпадках перамога была за беларускімі скаўтамі.

---

¹⁾ *Ведамасьці аб колькасьці вучняў і настаўніцкім складзе у 1949/50 н. годзе у школьных актах няма.*

Ад 1 да 15 жніўня скаўткі й скаўты на зьмену адбывалі летні лягер ІВКА ў Прыне каля Кімзэ, Баварыя.

У днях ад 15 да 17.10.1949 году ў Бакнангу скаўты зладзілі скаўцкае спатканьне, на якое запрасілі беларускіх скаўтаў з Ватэнштэту й Розэнгайму ды суседніх украінцаў, палякаў і армянаў. У праграму спатканьня ўвайшлі скаўцкі марш, увечары — вогнішча, пасля яго канцэрт, а на заканчэньне скаўцкая вечарына.

У другой палавіне лютага 1950 году ДП-лягер быў зьліквідаваны, і скаўцкая група перастала існаваць.

ДП-лягер Вайдэн

Горад Вайдэн знаходзіцца ў прыгожай мясцовасьці. Разбудаваўся ён на левым беразе даволі вялікай рэчкі Нааб, прытоку Майна, пры чыгуначнай станцыі лініі Гоф — Рэгэнсбург у Баварыі.

У сакавіку 1946 году група беларусаў у ліку 70 асобаў дарослых і дзяцей была прывезеная ў польскі ДП-лягер каля гораду Вайдэну. Прыбылыя ў польскі лягер беларусы адмовіліся злучыцца з палякамі й зажадалі для сябе асобных паменшаньяў і асобнай кухні.

УНРРАўскія ўлады прызначылі беларусам асобны барак і выдалі сухія харчы. На сыяне бараку беларусы прымацавалі свой нацыянальны герб Пагоню з надпісам над ім “Беларуская група”. Спачатку палякі ўначы зрывалі са сыяны беларускі герб Пагоню, але пазьней нагадзіліся й не чапалі.

Сярод палякаў у лягеры было даволі шмат і беларусаў. У беларускую групу запісалася іх каля 150 чалавек.

Для сваіх дзяцей беларусы адчынілі дзіцячы садок і пачатковую школу.

Дзіцячы садок

Дзяцей у садку было толькі васьмёра. Заняткі ў ім вяліся штодня. Настаўніцаю працавала сп-ня Вера Кабушка.

Пачатковая школа

Для школы быў прызначаны адзін пакой у дзераўляным бараку. Заняткі ў школе адбываліся ў дзве зьмены: 23 вучні 1-й і 2-й клясаў вучыліся ў першай зьмене і 15 вучняў 3-й і 4-й клясаў — у другой, разам было 38 вучняў.

Навучальны год школа закончыла ў чэрвені 1946 году. Настаўнікам працаваў сп. Уладзімер Кабушка. Меў ён сярэдняю асьвету.

Рэлігію выкладаў святар Ян Жарскі.

Адміністрацыя польскага лягеру адмовілася аплочваць працу настаўнікаў беларускай пачатковай школы й дзіцячага садку. Яна запрапанавала беларусам пасылаць сваіх дзяцей у польскія садок і пачатковую школу. Беларусы ад гэтай прапановы адмовіліся.

Улетку 1946 году беларусы з Вайдэну былі перавезеныя ў горад Фогэнштраўс.

ДП-лягер Фогэнштраўс

На ўсход ад гораду Вайдэну, пры бакавой чыгуначнай лініі Нойштат — Эсьляры у Баварыі ёсьць невялікі горад Фогэнштраўс.

Улетку 1946 году сюды былі прывезеныя беларусы з ДП-лягеру Вайдэн і разьменшчаныя ў 4-х вялікіх двупавярховых будынках на канцы Бангофитрасэ, пры самай чыгуначнай станцыі. Два з гэтых дамоў перад вайною былі кватэрнымі, адзін заезны дом (гастгаўс) і чацьверты пабудаваны для ўстановы.

Такім чынам быў утвораны беларускі ДП-лягер, які налічваў каля 300 жыхараў. У лягеры былі арганізаваныя дзіцячы садок і пачатковая школа.

Дзіцячы садок

Для заняткаў дзяцей быў прызначаны адпаведнай велічыні пакой, умэбляваны двума сталамі й доўгімі лаўкамі.

Заняткі ў садку пачыналіся а 9-й гадзіне раніцы супольнай малітвай: “О, Ангеле, дружа мой...” Пасьля вучылі вершы, забаўляліся, пялі, малявалі; адбываліся недалёкія экскурсіі.

Цацак і пісьмовых прыладаў было недастаткова. Канчаліся заняткі малітвай “Магутны Божа, Уладар Сусьветаў...”

Настаўніцаю ў садку працавала сп-ня Стома Ганна.

Пачатковая школа

Школа мела 4 клясы, а ў іх 42 вучні. Для клясы быў прызначаны адзін пакой. Заняткі ў школе вяліся ў дзьве зьмены: 1-я й 2-я клясы вучыліся ў першай, а 3-я й 4-я ў другой зьмене. У кажнай зьмене працавала па два настаўнікі, якія выкладалі паасобныя прадметы. Два разы ў тыдзень былі лекцыі рэлігіі для ўсіх 4-х клясаў адначасова.

Кіравала школаю сп-ня Кішкель Раіса. Мела яна сярэдняю пэдагагічную асьвету. Настаўнікі: Протас Аляксандра, скончыла настаўніцкую сэмінарыю; Валюшка Анатоль, скончыў ліцэй і настаўніцкія курсы; Стома Васіль зь сярэдняй агульнай асьветай і сьв. Ян Жарскі.

У школе карысталіся наступнымі падручнікамі: “Лемантар” Радзевіч, “Беларуская чытанка”, “Геаграфія Беларусі” Смоліча й “Гісторыя Беларусі” Найдзюка.

Навучальны 1946/47 год закончылі ў месяцы чэрвені.

Пазашкольная праца настаўнікаў выяўлялася ў падрыхтоўцы вучняў да Каляднае яліўкі й нацыянальнага сьвята 25 Сакавіка.

Старэйшыя вучні школы належалі да Згуртаваньня Крывіцкіх Скаўтаў на Чужыне. “У нашым лягеры ў Фогэнштраўсе на сёньняшні дзень налічваецца тры дружыны Ваўчанят і Юнакоў ды дзьве дружыны Пралесак і Юначак, разам 36 асобаў. Заняткі, хоць у трудных лягерных умовах, пры адсутнасьці скаўцкага памешканьня, праводзім сыстэматычна, а з надыходам вясны выкарыстоўваем недалёкі лес”.¹⁾

1947/48 н. год

Навучальны год распачаўся ў верасьні. Школа працавала толькі два месяцы. У лістападзе беларускі ДП-лягер у Фогэнштраўсе быў зьліквідаваны. Адно частку жыхараў лягеру перавезьлі ў беларускі лягер Віндшбэргэрдорф, а другую ў мяшаны лягер “Лютэнзээ” каля гораду Мітэнвальду ў Альпах. У гэтых лягерах прыбылыя вучні школы і скаўты ўліліся ў мясцовую вучнёўскую й скаўцкую сям’ю і далей працягвалі сваю працу.

ДП-лягер Мітэнвальд

Горад Мітэнвальд знаходзіцца ў Альпах, каля мяжы Баварыі з Аўстрыяй, пры чыгуначнай лініі Мюнхэн — Інсбрук.

Недалёка ад гораду, даволі высока ў горах, пры невялікім возеры Лютэнзээ, у мураваных двухпавярховых казармах быў мяшаны ДП-лягер. Колькасна пераважалі ў ім расейцы, у іхных руках была й адміністрацыя лягеру.

Беларусы былі прывезеныя сюды ня толькі з Фогэнштраўсу, але (невялікая колькасьць) і зь іншых лягераў.

У 1947/48 навучальным годзе ў лягеры былі адчыненыя дзіцячы садок і пачатковая школа.

---

¹⁾ “Скаўцкая Інфармацыйная Служба”, №6, травень 1947.

Дзіцячы садок

Прызначанае адміністрацыяй лягеру памешканьне для заняткаў і гульняў дзяцей было неадпаведнае. Вокнаў у памешканьні ня было, а былі толькі шклянныя дзьверы на вэранду. Зімою вецер дзьмуў у дзьверы, і ў памешканьні было холадна.

Умэбляваньне пакою было таксама неадпаведнае для садку — адзін стол і дзьве лаўкі.

Дзяцей у садку было 13, у тым ліку 5 хлапцоў і 8 дзяўчат у веку ад 3-х да 6-ці гадоў.

Праграма навучаньня: вершы, казкі, песні, рухомыя гульні, малюнкі, вырэзваньне з паперы розных фігураў і арнамэнтаў, ляпленне з плястыліны.

Цацка для дзяцей было вельмі мала, спыткаў і каляровых алавікоў да маляваньня таксама недастаткова.

Дзеці бралі ўдзел у школьных урачыстасьцях.

Настаўніцаю ў садку была сп-ня Ганна Стома. Асьвета: 5 клясаў польскае гімназіі. Стаж працы 2 гады.

Пачатковая школа

Прасторная й даволі сьветлая кляса была ў падвальной частцы казармы. У клясе было шэсьць школьных лавак, стол, 3 дошкі, на сьцяне беларускі герб Пагоня, а ў куце абраз.

У школе было вучняў:

1-я кл. хл. 2, дзяўч. 2 = 4

2-я кл. хл. 2, дзяўч. 3 = 5

3-я кл. хл. 6, дзяўч. - = 6

4-я кл. хл. 4, дзяўч. 1 = 5

Разам хл. 14, дзяўч. 6 = 20

Настаўнікам у школе працаваў сп. Валюшка Анатолі. Асьвета: ліцэй і настаўніцкія курсы.

Школьныя падручнікі: А.Радзевіч — “Лемантар”, Я.Гладкі - “Родны палетак”, Чытанка для 2-й клясы, “Роднае слова” для 3-й і “Малюнкі мінулага” для 4-й клясы. Падручнікаў геаграфіі для 3-й і 4-й кл. і падручніка з граматычнымі практыкаваньнямі для пісьма ня было. Карысталі з граматыкі Б.Тарашкевіча.

Вынікі навучання:	
Пераведзена ў наступную клясу	13
Засталося ў кл. на другі год	2
Скончыла школу	5
<hr/>	
Разам	20

Пасля заканчэння навучальнага году 12 чэрвеня 1948 году частка дзяцей школы выехала на летнія канікулы ў дзіцячыя санаторыі, арганізаваныя ІМКА — ІВКА. Па шасці тыднях змяніла іх другая частка, а па другой і трэцяя.

Дачыненні адміністрацыі лягеру да беларускае школы былі негатыўныя, а часамі нават і варожыя. У часе арганізацыі школы расейцы рабілі розныя перашкоды, а калі ўсё ж школа была адчыненая і пачала працаваць, дык пачалася агітацыя расейцаў за пераход вучняў зь беларускае школы ў расейскую. Агітацыя расейцаў поспеху сярод беларусаў ня мела.

1948/49 н. год

Заняткі ў школе пачаліся першага верасня. На просьбу бацькоў для вучняў, якія скончылі 4-ю клясу, была адчыненая 5-я кляса. Навука ў ёй адбывалася паводле праграмы 1-й клясы гімназіі.

У гэтым навучальным годзе для школы былі прыдзеленыя два вялікія пакоі. Школу наведвалі:

- 1-я кл. 1 хл. і 3 дз. = 4
- 2-я кл. 3 хл. і 2 дз. = 5
- 3-я кл. 2 хл. і 3 дз. = 5
- 4-я кл. 5 хл. і - дз. = 5
- 5-я кл. 4 хл. і 1 дз. = 5

Разам 15 хл. і 9 дз. = 24

Кіраўнік школы сп. А.Валошка вучыў 1-ю, 2-ю і 5-ю клясы, а настаўнік Шаўцоў Сымон 3-ю і 4-ю клясы.

Кіраўнік школы забяспечыў вучняў свае школы нямецкімі падручнікамі з наступных прадметаў: арытмэтыка — усе вучні ад 1-й да 5-й клясы ўключна, нямецкая мова — усе вучні ад 3-й да 5-й клясы ўключна. Усе вучні школы былі забяспечаныя беларускімі падручнікамі: “Лемантар” А.Радкевіч і Чытанка Я.Гладкага для 2-й, 3-й і 4-й клясаў. Падручнікаў правапісу, геаграфіі і гісторыі Беларусі ў гэтым годзе вучні ня мелі.

Вьнікі навучаньня:	
Пераведзена ў наступныя клясы	= 13
Выбыла са школы	= 2
Скончыла 4-ю клясу	= 4
Скончыла 5-ю клясу	= 5
<hr/>	
Разам	= 24

Школа мастацкай самадзейнасьцю адзначала Калядную ялінку й нацыянальныя сьвяты. Апрача школы, пад кіраўніцтвам сп. А. Валюшкі выступаў мяшаны хор, які складаўся з 16-ці дарослых асобаў.

Вучні старэйшых клясаў належалі да Беларускага скаўтыngu.

“У сувязі зь ліквідацыяй беларускага ДП-лягеру ў Фогэнштраўсе большасьць жыхараў гэтага лягеру пераехала ў Мітэнвальд, дзе 3-ці Сьцяг працягвае сваю працу на новым месцы.

15 лістапада 1947 году часовае кіраўніцтва гэтага Сьцягу пераняў сябра Г. Спачатку праца ў Сьцягу была вельмі ўтрудненай з прычыны няпрыхільных дачыньняў расейцаў, якіх у лягеры была большасьць. Яны рознымі нагаворамі стараліся прыцягнуць нашую моладзь у свае дружыны. Аднак, дзякуючы моцнай наставе і стойкасьці скаўцкага актыву і падтрымцы з боку ўкраінцаў, 3-ці Сьцяг перамог усе труднасьці, а перашкоды ўзмоцнілі нацыянальную стойкасьць нашай моладзі й павялічылі ейную актыўнасьць”.¹⁾

Скаўцкая моладзь у беларускай групе ДП-лягеру Мітэнвальд, так як і ў іншых асяродках, урачыста адзначыла Нацыянальнае Сьвята.

24 сакавіка вечарам перад беларускімі блёкамі сабраліся скаўты са сьцягам, моладзь пачатковае школы і мясцовае жыхарства, каб пайсьці да помніка Слуцкім Паўстанцам, пабудаванага летась высока ў горах каля дарожкі над возерам Лютэнзээ жыхарамі лягеру Мітэнвальд і Лютэнзээ. Ва ўрачыстасьці складаньня вяноку каля помніка прынялі ўдзел таксама і ўкраінскія скаўты й скаўткі, якія зляжылі ад сябе вянкi на сымбалічнай магіле. Пасьля адбылася паніхіда на загінуўшых.

Наступнага дня, 25 Сакавіка, была ўрачыстая акадэмія, ладжаная кіраўніцтвам школы. Апрача прамоваў і прывітаньняў старэйшых беларусаў, выступала скаўцкая моладзь, якая выканала некалькі песьняў, патрыятычных дэклямацыяў і інсэнізацыю “Пагоні”.²⁾

¹⁾ “Скаўцкая Інфармацыйная Служба”, №10, студзень 1948, бач.6.

²⁾ “Скаўцкая Інфармацыйная Служба”, №16, 1949, бач.8.

Увосні 1949 году ДП-лягер у Мітэввальдзе быў зліквідаваны, а разам зь ліквідацыяй яго перасталі існаваць школьныя ўстановы й арганізацыя Беларускіх Скаўтаў.

ІМКА — ІВКА (УМСА — УВСА)

“Як ведама, на сьвеце існуюць дзве хрысьціянскія арганізацыі моладзі. Гэта ІМКА (УМСА) — для мужчынскае моладзі, а другая, ІВКА (УВСА) — для моладзі жаночай. Кажная зь іх працуе самастойна, хоць і маюць адно цэнтральнае кіраўніцтва.

У Нямеччыне для лягераў ДП абедзве гэтыя арганізацыі былі злучаныя ў адну ІМКА — ІВКА. Увесь абшар Нямеччыны, дзе знаходзіліся лягеры ДП, Кіраўніцтва ІМКА — ІВКА падзяліла на раёны, што абыймалі колькі лягераў. На чале кожнага гэткага раёну стаяў Кіраўнік, а ў кожным паасобным лягеры ДП быў падлеглы яму Кіраўнік ІМКА — ІВКА лягеру.

Заданьнем ІМКА — ІВКА было праводзіць культурна-асьветную працу сярод моладзі ДП. Вельмі вялікая ўвага зьвярталася таксама і на спорт.

Культурна-асьветная праца выяўлялася ў арганізацыі для моладзі кароткатэрміновых курсаў, на якіх праводзілі выклады й лекцыі на маральныя тэмы, бяручы ў аснову хрысьціянскі сьветанагляд. Чыталі гэтыя лекцыі прадстаўнікі з Галоўнага Кіраўніцтва ІМКА — ІВКА.

У галіне спорту найбольшая ўвага прысьвячалася арганізацыі мужчынскага й жаночага скаўтыngu, арганізацыі летніх лягераў, у якіх адбываліся спартовыя спаборніцтвы моладзі, экскурсіі і інш.

Беларускі Скаўтынг быў вельмі добра настаўлены і пад усімі пагледамі стаяў на належнай вышыні. На розных сьвяткаваньнях, як нашых нацыянальных, гэтак і амэрыканскіх, наш Скаўтынг выступаў вайсковым строем і выклікаў захапленне нашых і чужых сваёю добраю наставаю.

Штогод для нашае скаўцкае моладзі Галоўнае Кіраўніцтва ІМКА — ІВКА арганізавала летнія лягеры ў прыгожых мясцовасьцях, асобна для хланцоў і асобна для дзяўчат. Кіраўнікамі ў гэтых лягерах былі Кіраўнікі Скаўтаў у паасобных лягерах.

Што да экскурсіяў, дык была арганізаваная ў лягеры Розэнгайм адна большая — на возера Кімзээ.

Трэба аб'ектыўна сьцьвердзіць, што ІМКА — ІВКА зрабіла ў лягерах ДП вялікую паслугу моладзі. Яна дала гэтай моладзі маг-

чымасьць арганізавацца, прывучыла да дысцыпліны й парадку. Улетку давала магчымасьць правесці некаторы час сярод прыгожае, здаровае прыроды.

Спартовыя заняткі й лепшае харчаваньне ў гэтых лягерах мелі вельмі добры ўплыў на здароўе й разьвіцьцё фізычных сілаў і хлапцоў, і дзяўчат.”

Нью-Ёрк, 20.5.1965 г.

*Францішак Кушаль,
былы Кіраўнік Беларускай
ІМКА — ІВКА.*

Успаміны з Канфэрэнцыі ІМКА (УМСА)

Хуткі цягнік імчыцца над Майнам. У вакне вагону мільгаюць усё новыя ды новыя вобразы: вёскі й мястэчкі, горы, засаджаныя вінаграднікам, разбураныя гарады. У цягніку чуваць родную мову — гэта беларускія юначкі й юнакі едуць на канфэрэнцыю ІМКА — ІВКА ў Гібэльштаце. Сярод іх пануе ўзьняты настрой, вядзецца жывая дыскусія пра канфэрэнцыю й ейную мэту.

Але вось цягнік паварочвае і ўдалечыні зарысоўваецца горад Вюрцбург. Пад'яжджаем бліжэй — відаць руіны: былы прыгожы Вюрцбург, горад цэркваў, больш ня існуе.

У цягніку заварушыліся. Высядаем. Машына, якая мела нас завезці ў лягер ІМКА, яшчэ ня прыйшла. Каля станцыі сабралася ўжо досыць вялікая група моладзі розных нацыяў. Праз гадзіну мы ўжо ў Гібэльштаце, невялікім мястэчку за 18 км ад Вюрцбургу. Лягер ІМКА разьмешчаны ў былых вайсковых казармах побач зь вялікім лётнішчам.

Пасьля заявы аб сваім прыбыцьці разыходзімся ў прызначаныя для нас пакоі, расстаўляем ложка, кладзем клумкі ды ідзем мыцца, бо хто ж адмовіцца ад сьвежай халоднай вады пасля доўгай дарогі ў брудным вагоне. Памыўшыся, ідзем на абед. Сталоўка — вялікая сьветлая зала, у якой пануе беззаганная чысьціня, як і наагул ува ўсім лягерах.

Пасьля абеду аглядаем лягер. У тым самым доме, што і сталоўка, знаходзіцца вялікая зала, у якой адбываюцца пастаноўкі й розныя гульні. З абодвух бакоў сталоўкі — хлапецкія й дзявочыя баракі, а крыху далей — вялікі ангар, помнік былое магутнасьці Трэіцяга Райху.

Тымчасам прыяжджае ўсё новая й новая моладзь розных нацыяў. Заўтра мае быць адкрыццё канфэрэнцыі і звязаны з гэтым канцэртны вечар. Усе нацыянальныя групы рыхтуюцца, каб не адстаць ад іншых у песнях і танцах. Беларусы таксама ня сьпяць: рэпэтыцыі адбываюцца адна за адной, паўтараюцца ўжо дома падрыхтаваныя песні й танцы. Усе стараюцца, каб годна рэпрэзэнтаваць імя Беларусі.

На другі дзень раніцай, пасля малітвы, галоўны дырэктар ІМКА на Амэрыканскую зону сп. Ноя сваёй прамовай адчыніў канфэрэнцыю.

Мастацкая частка, якая адбывалася ўвечары пры вогнішчы — вогнішча адбывалася ў вялікай залі лягера (уяўнае) — была вельмі разнастайнай. Вось сьпявае магутны ўкраінскі хор, і слухачы пераносяцца пад дняпроўскія парогі ці на карпацкія прагаліны. Затым — народныя танцы балтаў. А вось і нашая беларуская “Лявоніха”: хутка імчацца пары, бойка адбываюць тахт і ў нагароду дастаюць несьціханыя воплескі. Вялікім поспехам карыстаўся й наш дзявочы квартэт, які ня раз выклікалі на “біс”.

Пасля мастацкай часткі пачаліся агульныя танцы. Першы гібэльштацкі дзень закончыўся вясёла.

Цяпер пачынаецца канфэрэнцыя. Кожны дзень чытаюцца рэфэраты, а затым вядуцца дыскусіі. Кожны дзеліцца сваёй практыкай з летніх лягераў, выказвае заўвагі й пажаданыя на будучыню.

Дні канфэрэнцыі праходзяць у вясёлым працоўным настрою. Былі цяжкасьці з моваю, бо дыскусіі найчасцей вяліся па-нямецку, але лёгка можна было дагаварыцца, ужываючы гэтак званую ДП-нямецкую мову, якая пераважна ўжывае інфінітывы, не прызнаючы ніякае граматыкі.

Наведаў канфэрэнцыю і Галоўны дырэктар ІРО на Амэрыканскую зону, які нядаўна перад гэтым прыехаў з Амэрыкі, і першымі ДП, якіх ён пабачыў, былі скаўты й моладзь, сабраныя ў Гібэльштаце.

Але ўсё прыемнае хутка канчаецца. Незаўважна праляцелі два тыдні канфэрэнцыі. Закончылася яна развіталым вогнішчам з багатай мастацкай праграмай, у якой беларусы зарэкамандавалі сябе зусім добра.

Моладзь разыхалася з намерам моцна ўзяцца за працу на ніве УМСА. Доўга юначкі й юнакі будуць успамінаць вясёлыя дні, праведзеныя супольна ў малым мястэчку каля Вюрцбургу.¹⁾

---

¹⁾ “Напагатове”, №1, 1948.

Ангельская акупацыйная зона

Беларускі дапамаговы камітэт на Ангельскую акупацыйную зону Нямеччыны ў Браўншвайгу

“У чэрвені 1945 году ў часе візыты сп.сп.А.Шкуткі й Л.Галяка ў Браўншвайгу выяснілася, што там у памешканні Гарадзкое ўправы знаходзяцца нацыянальныя прадстаўніцтвы розных народаў. Удалося атрымаць дазвол на зарганізаваньне такога бюро — “Whiteruthenian Office” — і беларусам, дзякуючы старанням спадара Шкуткі, які, трэба яму прызнаць, на ўрадах умеў хадзіць.

Кіраўніком гэтага офісу стаўся сп.Шкутка, ягоным заступнікам сп.Л.Галяк, сакратаркай Раіса Евец.

Бюро змяшчалася ў Браўншвайгу ў будынку Гарадзкое ўправы ў адным пакоі з украінцамі. Працаўнікі бюро кватэраў у горадзе ня мелі, жылі ў вёсцы Шлядэн-Гарц, 30 км на поўдзень ад Браўншвайгу, і на працу даяжджалі цягніком.

Праца пачалася. Функцыі Бюра палягалі на рэгістрацыі беларусаў, аказанні ім праўнай дапамогі, выдаваньні кожны месяц пасветкаў на права атрымання харчовых карткаў для тых, што жылі на прыватных памешканнях.

Дасталі ад украінцаў спіскі тых беларусаў, якія былі зарэгістраваныя ў іх. На пачатку сваёй працы мы абыйшлі ўсіх, каб пазнаёміцца з умовамі жыцця. Жылі розна — пераважна ў падвалах разбійных дамоў. Цэлая група жыла ў спаленым замку браўншвайскіх князёў.

Хутка ўдалося дастаць ад ангельцаў дазвол на арганізацыю лягеру ў Ватэнштэце. Кіраўніком лягеру быў прызначаны сп.С.Коўш. У Бюры колькасць зарэгістраваных усяляк узрасла: прыбывалі беларусы, здараліся расейцы й “тоже-белорусы”.

Пры самай станцыі ў Браўншвайгу была савецкая рэпатрыяцыйная місія. На бальконе віселі чырвоныя сыягі й партрэты правадыроў.

Аднойчы ў нашым Бюры з’явіўся савецкі маёр, а пры ім нейкі тып у паўвайскавай вопратцы. Сказалі, што прыйшлі пазнаёміцца з прадстаўнікамі братняй арганізацыі, якая, таксама як і іхняя місія, працуе для добра ДП. Асцярожна стараліся даведацца аб колькасці

зарэгістраваных асобаў. Мы ім казалі, што тых, хто мае ахвоту варочацца дахаты, мы не рэгіструем, а адразу адсылаем да іх (у запраўд-насьці так ня было). Пагаварылі так з паўтадзіны. Разьвітваючыся, запрашалі ў госьці, каб пры шклянцы гарэлка “обмяняцца мнениями”. Я падзякаваў і сказаў, што зь вялікай прыемнасьцяй зайшоў бы да іх, але баюся, што, знайшоўшы ўваход, магу не знайсці выхаду. Гэта страшэнна ўзбурыла іх, і яны пачалі крычаць, што іх, якіх шануе ўся Эўропа, зьневажаюць. Неяк, аднак, супакоіліся, бо працаўнік Украінскага Бюра пачаў пытаць рады, як зрабіць. У яго тата ў Канадзе, і ён хоча да яго паехаць, адно ня ведае, што лепш, ці ехаць адсюль, ці перад гэтым вярнуцца дахаты.

Рэпатрыятары горача радзілі ехаць у СССР, а тады ўжо ехаць у Канаду як грамадзяніну магутнага СССР. На заканчэньне ён запытаўся, колькі часу займе ўся працэдура. Рэпатрыятары далі слова гонару, што ня больш як месяц.

Хутка насля гэтага ангельцы парадзілі не хадзіць самім па Браўншвайгу, а вечарамі наагул з хаты ня выходзіць.

У кастрычніку 1945 году паехалі са Шкуткам у падарожжа у Гановэр—Любэк шукаць суродзічаў-беларусаў. У Гановэры знайшлі даволі вялікую іх групу ў лягеры імя Лысенкі. Сярод беларусаў была і актыўная інтэлігенцыя.

У Любэку знайшлі сёстраў Валянтыну і Раісу Жукоўскіх, якія пазней бралі актыўны ўдзел у Скаўтынгу. Празь іх знайшлі Б.Букатку. Прызначылі яго кіраўніком мясцовых беларусаў. Праз пару тыдняў ён зрокся свайго становішча.

Былі ў ангельскіх уладаў у справе асобнага беларускага лягеру ў Гановэры. Ангельцы лягер далі, але людзі не захацелі ехаць, бо ў даваных бараках ня было ўсіх шыбаў, хоць шкло ангельцы давалі.

Бюро выселілі з будынку Гарадзкое ўправы і перавялі на Гэльмштэтэрштрэсе.

У палавіне сьнежня 1945 году адбыўся зьезд дзеячоў Ангельскае акупацыйнае зоны, на якім быў прыняты Статут Беларускага Дапамагага Камітэту на Ангельскую зону. Як сябры-закладнікі падпісалі Статут: А.Шкутка, А.Васіленя, С.Коўш, Хведар Гльлянэвіч, сьвятар Сурвіла і Леанід Галяк.

У выбраны ўрад Камітэту ўвайшлі: Старшыня А.Шкутка, А.Сурвіла, Леанід Галяк і Хведар Гльлянэвіч.

У пачатку 1946 году ў Браўншвайгу выйшаў загад перарэгістрацыі ў мясцовых лягерах усіх ДП. Беларускага лягеру тут ня было, а іншыя лягеры, у першую чаргу польскія, адмовіліся рэгістраваць бела-

русаў. Тыя, каму адмовілі ў рэгістрацыі, прыходзілі ў Беларускае Бюро ў яўна варожым настрой з прэтэнзіямі, што іх спецыяльна зарэгістравалі ў Беларускім Бюры, каб пасыла адправіць у Савецкі Саюз. Прышлося патраціць некалькі дзён на захады ў ангельцаў, накуль тыя ня выдалі загаду лягерам рэгістраваць усіх, незалежна ад нацыянальнасці.

У пачатках лютага 1946 году ангельскае войска з дапамогай танкаў акружыла беларускі лягер у Госьяры (Рамэльсбэрг), і ўсіх, што не патрапілі дакумантальна выказаць, што яны ня ёсьць савецкія грамадзяне, пагрузілі пры дапамозе прыкладаў у аўты і перадалі савецкай рэпатрыяцыйнай місіі, якая, не чакаючы, безадкладна перакінула ўсіх у Савецкую зону. Вывезлі ня ўвесь лягер. Частка схавалася ў лесе, іншыя выратаваліся нямецкімі дакумантамі, выданымі на просьбу Беларускага Камітэту, або тым, што не пачавалі ў лягерах.

Раніцою недабіткі пачалі зьяўляцца ў Бюро. Зараз жа я найшоў у Ангельскую камандатуру, робячы гвалт, што Саветы забралі польскіх грамадзян. Тыя казалі, што калі транспарт яшчэ не пераехаў граніцы зоны, дык будзе затрыманы. Аказалася, аднак, што саветчыкі няпэўнасьць сваіх саюзнікаў прадбачылі і транспарт, нідзе не затрымліваючыся, пераехаў граніцу зоны ў Гэльмштат. Сьцьвердзіўшы гэта, у камандатуры казалі, што яны перапрашаюць (вэры соры) і гэта ўсё.

Недабіткі зарэгістравалі пад іншымі прозьвішчамі й накіравалі ў розныя лягеры, частка вярнулася ў Госьяры, і далей іх ня турбавалі. Ангельскі камандант Госьяры быў зняты са становішча за сваю ляльнасьць да саюзнікаў.

Ведамы таксама другі выпадак вывазу лягера ў Ухце, пад Гановэрам. Агулам вывазы былі, калі або ў ангельскага каманданта было замнога сымпатыі да саюзнікаў, або папросту замнога выпіваў гарэльні з саветчыкамі.

Адночы ў лягер АБС у Ватэнштэце прыехала савецкая камісія для заахвочваньня павароту дахаты. Маёр, што быў на яе чале, сказаў прамову, у якой выясьніў, што тыя, якія ня хочуць ехаць дахаты, кампраметуюць СССР, і гэткае захаваньне павінна быць спыненае. Нехта спытаўся, што сталася з палоннымі з часоў фінскае вайны, бо ён чуў, што іх усіх пастралілі пасля павароту. Маёр сказаў, што такі выпадак быў дзеля таго, што на чале рэпатрыяцыйнай камісіі быў “прадацель”, але ягонае шкодніцтва было выкрыта і сам ён быў расстраляны.

Летам 1946 году Беларускае Бюро ў Браўншвайгу зьліквідавалася, бо беларусы былі перавезеныя ў лягер Варбэрг, на ўсход ад Браўншвайгу, недалёка ад Гэльмштэту. Пад лягер далі памешканьне інтэр-

нату школы, які быў у адрэстаўраванай палавіне сярэднявечнага замку. Туды ж перасхаў і А.Шкутка.”

28. IX. 1966
Стэмфард, ЗША.

Леанід Галяк
б. Заступнік Старшыні
БДК у Браўншвайгу

Зъезд Прадстаўнікоў Беларускіх лягераў і асяродкаў Ангельскае зоны Нямеччыны

Шмат ёсьць набалелых даўно справаў у жыцці беларускіх выхаджэнцаў, якія сяньня прабываюць у лягерах ДП Ангельскае зоны Нямеччыны. Даўно адчувалася, што ўсе гэтыя набалелыя пытаньні павінны быць супольна абгавораныя і агульнымі супольнымі сіламі вырашаныя.

У выніку гэтага 4 траўня 1947 году быў беларускім грамадствам і арганізаваны зъезд прадстаўнікоў беларускіх лягераў, групаў і нацыянальных асяродкаў Ангельскае зоны Нямеччыны.

Ужо той факт, што, нягледзячы на часта вялікія адлегласці і транспартныя цяжкасці, усе прадстаўнікі з найдалейшых пунктаў зьявіліся на ўмоўлены час і месца, сьветчыць аб тым, што патрэба падобных сустрэчаў сярод нашага нацыянальнага актыву адчуваецца моцна.

Пасьля адчынення й выбару прэздыюму Зъезду сабраўня прыступілі адразу да абгаварэньня сучаснага палажэньня беларускае эміграцыі наагул і асабліва ў Ангельскай зоне. Справаздачы зь месцаў паінфармавалі прысутных аб жыцці, працы і клопатах паасобных асяродкаў. Пасьля іх у кожнага паўстаў агульны абраз нашага тут палажэньня, нашых патрэбаў і нашых задачаў. У некаторых пытаньнях адразу абмеркавалі тыя захады, якія трэба пачыніць ці то лякальна, ці агульна, каб адхінуць існуючыя нястачы нашага нацыянальна-грамадзкага жыцця на чужыне.

Даўжэй і дакладней абгаворваліся справы, звязаныя зь незвычайна актуальнай сяньня справай эміграцыі зь Нямеччыны, якая ў некаторых лягерах ужо распачалася (у Англію і Бразылію).

Былі супольна абмеркаваныя паўсталыя ў сувязі з гэтым пытаньні і новыя задачы для кіраўніцтва лягераў і нацыянальных групаў.

Пасьля справаздачы зь месцаў і абгаварэньня важнейшых сучасных праблемаў беларускага жыцця нашай зоны было агульна наста-

поўлена аднавіць і зацывізаваць дзейнасць БДК на Ангельскую зону Нямеччыны. Праца гэтага Камітэту ў вялікай меры дзеля незалежных ад беларусаў прычынаў у мінулым годзе, на жаль, спынілася.¹⁾

Старшынём Зоннага Камітэту быў выбраны д-р В.Туман, сябрамі — Хведар Глышэвіч, Л.Галяк, М.Панькоў.

Зьезд

Дня 24.8.1947 году адбыўся Зьезд Прадстаўнікоў Беларускіх лягераў, асяродкаў і арганізацыяў (апрача скаўтаў) Брытанскае зоны Нямеччыны. Таксама быў прадстаўнік БМК з Баварыі, які ў цэлых словах прывітаў Зьезд. На Зьездзе былі прадстаўнікі абодвух веравызнаўчых.

Зьезд прыняў даволі абшырны парадак дня, зь якога найважнейшымі пунктамі былі: 1. Справаздача зь дзейнасці папярэдняга Данамаговага Камітэту на Брытанскую зону Нямеччыны, 2. Дыскусія над справаздачай, 3. Выдзяленьне беларусаў у свае нацыянальныя лягеры, 4. Выбары новага Зоннага Камітэту.

Старшыня папярэдняга Беларускага Данамаговага Камітэту даў справаздачу зь дзейнасці. Ён зазначыў, што Камітэт ажывіў сваю дзейнасць у пару. Ад імя беларусаў Камітэт складаў мэмар'ялы ў Галоўную Кватэру УНРРА, а потым ІРО ў Лемго. Гэтым нашыя аякунчыя дзейнікі інфармаваліся аб палажэньні беларусаў, іх бытавых умовах і патрэбах. Дзейнасць Камітэту тармазіла спрэчка ў лягеры Ватэнштэт, у выніку якой некаторыя сябры Камітэту перасталі працаваць.

Пасьля справаздачы ўзышла дыскусія, якая цягнулася роўна 12 гадзін. Зьезд сьцьвердзіў, што Камітэт непатрэбна ўблытваўся ў лякальныя справы і гэтым абцяжарыў сабе працу ў зонным маштабе. Праца Камітэту ў акцыі выдзяленьня беларусаў была незадавальняючая. Улічыўшы, аднак, умовы працы Камітэту і пераход лягераў над апеку ІРО, Зьезд прызнаў працу Камітэту здавальняючай. Зьезд забавязаў новавыбраны Беларускі Камітэт на Брытанскую зону Нямеччыны заняцца справай выдзяленьня беларусаў у асобныя лягеры і групы, у якім кірунку ўжо прароблена падрыхтоўчая праца, і дабіцца ў ІРО прызнаньня беларусаў як асобнае нацыянальнае групы з правам мець свайго прадстаўніка пры ІРО, як гэта маюць ужо некаторыя нацыянальнасьці.

¹⁾ "Шляхам жыцьця" №5 (17), 1947.

Да гэтага часу ў некаторых акругах беларусы не маглі выехаць у Англію як асобная нацыянальная група, але пад нашыўкаю іншае нацыянальнасці.

Шырока дыскатувалася справа ўзніклае спрэчкі ў Ватэнштэце, дзе непаўстрыманая частка інтэлігенцыі пайшла нават на развал лягеру толькі з асабістых крыўдаў да Каманданта лягеру. Яны кінулі працу ў гімназіі, а перад прадстаўнікамі ДПАСС адзін зь яе прадстаўнікоў дамагаўся зачынення Дапамаговага Камітэту ў лягеры. Прысутныя рэзка асудзілі гэта.

На Зьезьдзе з справаздачаў паасобных прадстаўнікоў выявілася, якая вялікая колькасць беларусаў знаходзіцца ў іншанцыянальных лягерах, пераважна польскіх, дзе яны паступова дэнацыяналізуюцца.

Заданьнем новавыбранага Зоннага Камітэту ёсьць зьліквідаваць гэтую ненармальнасьць.

Пад канец Зьезду адбыліся выбары новага Зоннага Камітэту. Старшынём Камітэту быў выбраны сп.М.Панькоў. У склад Ураду ўвайшоў сп. А.Сянькевіч.

Зонны Камітэт пастанавіў адразу выдаць да ўсіх беларусаў Брытанскае зоны заклік, які апавесціцца ў прэсе і асобнымі лістоўкамі.¹⁾

На Зьезьдзе сярод гасьцей былі прысутныя: Р.Астроўскі, япіскап Апанас і д-р С.Станкевіч. Р.Астроўскі выступіў з прапановай неабходнасьці пагадненьня зь япіскапамі, што далучыліся да Расейскай Зарубежнай Царквы.

Заклік: УЖО ЧАС!

Ужо трыці год, як змоўклі гарматы і на зямлі быццам спакой. Многія тысячы беларускіх выхаджэнцаў у Нямецчыне пазакладалі за гэты час свае асобныя лягеры і ўладзілі ў іх сваё буйнае нацыянальна-культурнае жыцьцё з сваімі беларускімі школамі, гімназіямі, сьвятынямі, з сваімі арганізацыямі моладзі (Скаўтынг).

Ва ўсіх трох заходніх зонах Нямецчыны заснаваньня свае арганізацыі й установы, выдаюцца кнігі й часопісы, адбываюцца вечарыны й розныя імпрэзы.

Практыка мінулых гадоў наказала, што ўсюды там, дзе беларусы жылі асобнымі лягерамі, яны сваёй працавітасьцяй, сваімі паводзінамі заўсёды дадатна выдзяляюцца сярод многіх іншых нацыянальнасьцяў. Жывучы ж на чужых лягерах, часта мусяць непатрэбна нясьці маральную адказнасьць за ўчынкi і паводзіны іншых. Мінулыя гады

---

¹⁾ "Шляхам Жыцьця" № 8(20), 31.8.1947 г.

паказалі, што, жывучы ў расьцярушаньні сярод чужых, яны трацілі на гэтым і агульна-нацыянальна, і асабіста. Нягледзячы на гэта, у выніку складзеных абставінаў частка беларусаў і далей усё яшчэ астаецца па чужых, пераважна польскіх, расейскіх ды ўкраінскіх лягерах. Загнаньня туды страхам першых паваенных месяцаў, калі па ўсёй Нямеччыне сьнавалі агенты прымусу і тэрору, беларусы змушаныя былі хавацца па чужых лягерах, а разам з гэтым часта ўтойваць сваю нацыянальнасьць, сваю мову, а нават і веру.

Але мінулі гэтыя жудасныя дні. Сяньня пара ўсім зьбірацца ў сваю сапраўдна беларускую сям'ю, у свае беларускія лягеры. Цяпер настаў адпаведны час, калі ніхто не супярэчыць, а тым больш не прыгнятаюць за нацыянальнае самавыдзяленьне з чужацкіх лягераў.

Распачаўся ўжо выезд у далынія краіны эмігранцыі. Шмат беларусаў з сваіх лягераў (бо ў польскіх гэта амаль немагчыма) нават выехала ў Англію ці іншыя краіны. Ехаць на чужыну таксама лепш сваёй грамадою, з сваімі людзьмі.

Таксама, знайшоўшыся беларускаю сям'ёю на эмігранцыі, мы можам карыстацца матар'яльнаю, маральнаю ды працоўнаю дапамогаю сваіх братоў, якія там ёсць або ў міжчасе зоймуцца гэткай арганізацыйнай працай з новапрыбылымі, чаго, бязумоўна, ніколі ня можна атрымаць ад чужынцаў, у асяродку якіх вы можаце апынуцца. Памятайце, што час шпарка ляціць, і кажнае адцягваньне справы выдзяленьня можа адбіцца некарысна на вас жа саміх.

Лягеры ня вечныя, і ўжо зусім недалёкі час, калі іх зусім зьліквідуюць, а вы, не падумаўшы аб вашай будучыні, можаце апынуцца ў яшчэ горшым становішчы. Не задавальняйцеся сваімі сяньняшнімі ўмовамі часовага дабрабыту, якія вас трымаюць у чужацкім асяродзьдзі.

Бяручы вось гэта на ўвагу, Зьезд прадстаўнікоў Беларускіх лягераў і асяродкаў Брытанскае зоны Нямеччыны гэтым заклікае ўсім беларусаў, што пражываюць яшчэ ў расьцярушаньні па чужых лягерах, ды часта пад чужым нацыянальным імем, каб гуртаваліся ў свае Беларускія лягеры, а дзе іх няма, каб дамагліся ад акупацыйных уладаў і ІРО такіх лягераў. Гэтыя ўлады звычайна ня робяць перашкодаў у стварэньні сваіх нацыянальных лягераў, і час пасьпяшыць за сваімі суродзічамі, якія ўжо згуртаваліся ў асобныя лягеры ды жывуць сваім беларускім нацыянальным жьццём, не стыдаючыся ані свае мовы, ані звычайў.

У другіх зонах, як амэрыканскай, створана ўжо некалькі сваіх лягераў, і аграмадная колькасьць беларусаў даўным-даўно павыходзіла з-пад чужой апекі. У нашай зоне таксама існуе пару лягераў ды не-

калькі нацыянальных групаў, дзе ідзе сваё беларускае жыццё зь беларускімі школамі, гімназіямі, рознымі культурна-асьветнымі і дапамагавымі ўстановамі.

БЕЛАРУСЫ!

Пара збірацца ў адну Беларускаю магутную сям'ю! Пара мець свае школы, Сьвятыні і ўсе іншыя ўстановы!

Даволі быць у надсуседзях, даволі аддаваць свае сілы і здольнасьці чужынцам. Ня верце варожай прапагандзе, якая ўсімі спосабамі стараецца нашкодзіць вашаму выдзяленьню і робіць усе высілкі, каб беларусы расьцярушанымі і пад чужым імем вандравалі ў шырокі сьвет.

Абавязкам кажнага ёсьць тварыць сваё нацыянальнае жыццё ў сваіх Беларускіх лягерах, для сваёй жа ўласнай карысьці і для добра нашай Бацькаўшчыны — Беларусі.

БЕЛАРУСЫ БРЫТАНСКАЕ ЗОНЫ!

Выдзяляйцеся ў свае нацыянальныя Беларускія грамады!

Дамагайцеся сваіх Беларускіх лягераў!

Разам у сваёй Беларускай шчыльнай сям'і лягчэй пройдзем празь цяжкія гады выгнаньня!

ЖЫВЕ БЕЛАРУСЬ!

Зьезд прадстаўнікоў Беларускіх лягераў, нацыянальных групаў і грамадзянскіх арганізацыяў Брытанскае зоны Нямеччыны.¹⁾

Да Беларусаў Ангельскае зоны Нямеччыны!

Беларускі Дапамагавы Камітэт на Ангельскую зону Нямеччыны ўжо ня раз зьвяртаўся з просьбамі і аднаведнымі мэмар'яламі да Ангельскіх вайсковых і ПРОўскіх уладаў аб тым, каб беларускія высяленцы, якія пражываюць расьцярушанымі ў польскіх, украінскіх, расейскіх і балцкіх лягерах ДП, былі выдзеленыя ў асобныя нацыянальныя групы, а пазней пераселеныя ў асобныя нацыянальныя лягеры.

Як ведама, з прычыны запалоханьня, фальшывай прапаганды і нават тарнаваньня перасьледу з боку нясумленых шавіністычных колаў у некаторых лягерах, многія беларусы запісваліся палякамі, украінцамі, балтамі і інш.

¹⁾ "Шляхам Жыцьця" № 8(20), 31.8.1947 г.

Да затойвання сваёй сапраўднай нацыянальнасці і падавання сябе за палякаў і іншых у пэўнай меры прычыніліся былыя мясцовыя УНРРА-ы, якія ў першыя часы былі апанаваныя палякамі ды балтамі і разглядалі беларусаў не паводле іхнае нацыянальнасці, але паводле іхнае ранейшае дзяржаўнае прыналежнасці. А таму што амаль усе беларусы Ангельскай зоны зьяўляюцца пераважна польскай або балтыцкай дзяржаўнай прыналежнасці, дык іх запісвалі палякамі, латышамі, летувісамі і інш. Дзеля гэтага ў апошніх мэмар'ялах ад Беларускага Дапамаговага Камітэту, зложаных нядаўна Цэнтральным Ангельскім вайсковым і ІРО-ўскім уладам, выстаўлена дамаганьне, каб пры выдзяленьні беларусаў у нацыянальныя групы ня бралася пад увагу тое, якой нацыянальнасці былі беларусы раней запісаныя, але каб ім была дадзена свабодная магчымасць паўторнага й канчальнага заяўленьня аб сваёй нацыянальнасці.

Адпаведныя Ангельскія і ІРО-ўскія ўлады горача і з пэўным разуменьнем адгукнуліся на просьбу БДК і зробіць беларусам нацыянальныя лягеры, калі беларусы на мясцох выявяць дастаткова чынасьці.

З боку БДК зроблена ўсё магчымае ў справе выдзяленьня і згрупавання беларусаў-ДП, але гэта яшчэ недастаткова. Дзеля таго, каб усе беларусы маглі выдзяліцца і жыць адной цеснай нацыянальнай сям'ёй, патрэбныя стараньні і праца на мясцох сярод найшырэйшых масаў беларускіх ДП. У гэтым кірунку прапануецца безадкладна зрабіць наступнае:

1. У кожным лягеры зрабіць іменны сьпіс абсалютна ўсіх беларусаў у двух экзэмплярах і адзін зь іх падаць дырэктару мясцовай ІРО, а другі БДК, які, у выпадку патрэбы, будзе на гэтай падставе вясці стараньні перад вышэйшымі вайсковымі і ІРО-ўскімі ўладамі, калі б мясцовая ІРО гэтае пытаньне ня вырашыла.

2. Падаючы дырэктару мясцовага ІРО гэтакі іменны сьпіс, трэба прасіць яго выдзеліць беларусаў згодна гэтага сьпісу ў асобную нацыянальную групу, зацьвердзіць прадстаўленага кандыдата на кіраўніка гэтае групы (аб якім неадкладна паведаміць БДК) і пазьней перасяліць гэтую групу ў адмысловы Беларускі лягер.

3. Калі ёсьць беларусы, якія застаюцца ў чужой нацыянальнай групе, дык іх таксама ўвесці ў гэты сьпіс і, у выпадку патрэбы, выясніць дырэктару ІРО, што яны запісаныя церазь непаразуменьне або пад націскам фальшывай прапаганды, запалоханьня і інш. (падаць сапраўдныя прычыны гэтага).

4. Запалоханым і нясьведамым братом належна высветліць, што нашае дамагаьне аб выдзяленьні ня толькі нічым не пярэчыць інтарэсам ангельскіх вайсковых і ІРО-ўскіх уладаў, але йдзе ім напярэймы, бо яны зацікаўленья дапамагчы нам і справядліва заспакоіць усе натуральныя патрэбы розных нацыянальнасьцяў, у гэтым ліку й беларускай. Таму ня толькі няма падставаў баяцца парушыць гэтую справу, але наадварот — нашым абавязкам ёсьць выявіць перад прыязнымі нам ангельскімі вайсковымі і ІРО-ўскімі ўладамі нашае запраўднае нацыянальнае аблічча.

5. Калі б аднак у некаторых мясцовасьцях былі якія-небудзь цяжкасьці і перашкоды ў справе выдзяленьня беларусаў, тады трэба безадкладна зьвяртацца асабіста або пісьмова ў БДК на адрас старшыні БДК.

Магчыма, хутка ўсе ДП будуць пераведзеньня куды-небудзь за моры-акіяны, каб там знайсці сабе новую Бацькаўшчыну. Кажны з нас хацеў бы трапіць туды разам з сваімі блізкімі, знаёмымі, каб, жывучы з сваімі людзьмі ў гэтай новай Бацькаўшчыне, не нажыць сабе мачыхі, а знайсці хоць у невялікай меры замену нашай дарагой Беларусі.

Гэта можа стацца толькі і вылучна тады, калі мы яшчэ тут, у Нямеччыне, належна зарганізуемся ў адну цесную нацыянальную сям'ю. У гэтай роднай сям'і вы і тут ня будзеце зносіць тых крыўдаў, аб якіх гэтак часта скардзіцеся нам цяпер, бо свае людзі ніколі не пакрыўдзяць вас і пры падзеле тых матар'яльных дапамог, якімі абыходзяць вас чужакі, калі вы сядзіце ў чужакім загародку.

Браты Родныя! Ад вас саміх залежыць, быць ужо сяньня паўна-вартаснымі людзьмі ў вачох іншых народаў!

Беларусе! Дзе б ты ні быў, гуртуй вакол сябе менш сьведамых братоў, растлумач ім гэтую праўду і накажы ўсім шлях праўды!

Беларускі Дапамаговы Камітэт чакае ад Цябе працы і сьпісаў, каб быць гатовым заўсёды працягнуць руку дапамогі!

Варушэцеся! Усе як адзін за працу!

Беларускі Дапамаговы Камітэт на Ангельскую зону Нямеччыны.

15 кастрычніка 1947 году.¹⁾

Наша барацьба

Сяньня ўжо можам падвесці першыя падсумаваньні нашае акцыі вылучэньня нас на тэрыторыі Шлезьвіг-Гальштанскае правінцыі ў асобны Беларускі лягер і зьняцьце зь беларускіх ДП таўра палякаў ці расейскіх грамадзянаў праваслаўнае веры.

¹⁾ "Шляхам Жыцьця", № 9-10 (21-22), 1947.

Акцыя наша, перамагаючы нячуваныя перашкоды з боку чужое адміністрацыі лягераў ДП, ахапіла сяньня ўжо найглушэйшыя куткі Шлезьвіг-Гальштайну. Наш Голас трапіў да ўсіх лягераў, дзе знаходзілася вялікшая групка нашых родзічаў, будзячы сярод іх волю да барацьбы за права звацца Беларускаім імем, гаварыць на сваёй роднай мове, маліцца Богу ў сваёй Беларускай царкве і касцэле і вучыць у гэтай мове сваіх дзетак. Бо да гэтае пары так сталася з прычынаў не ад беларусаў залежных, што на нашай тут тэрыторыі беларусы, трапіўшы ў чужыя лягеры, мусілі на сваіх плячах выносіць спраўкі чужанацыянальных галавароў лягераў і разам з польскаю ці расейскаю бальшынёю гэтых лягераў насіць на сабе правіны гэтых нацыянальнасьцяў, прымаючы на сябе кары за іхныя праступкі і паводзіны на чужыне.

Нас разам з палякамі — уважаючы за палякаў у польскіх лягерах — не дапушчаюць да гэтае пары да эміграцыі ў Англію. Нас рэпрэсуюць разам з палякамі і расейцамі за правіны розных польскіх і расейскіх здэмаралізаваных групаў — “выпадоўцаў” у іншых лягерах, падчас пагалоўных паліцыйных трускаў і вобыскаў. Сяньня беларусы Шлезьвіг-Гальштайну на прыкладзе беларусаў у цэлай Нямецчыне пастанавілі, нарэшце, сказаць: Годзе!

Мы адказваем толькі за саміх сябе! Мы хочам, на прыкладзе іншых нацыянальнасьцяў, мець свой Беларускаі лягер, бо мы не палякі і не расейцы! Мы хочам сумленна жыць і працаваць, выехаўшы на працу ці на асядленьне на зямлі ў адзін з эўрапейскіх, як Англія ці Францыя, ці заморскіх, як Канада, Аргэнтыва ці Аўстралія, краёў. І мы маем на гэта права, як такое ж права маюць латышы, летувісы, украінцы і шмат іншых нацыянальнасьцяў ДП у Нямецчыне.

Аднак да гэтае пары, хоць мінула ўжо больш як месяц, УНРРА-нябошчыца, а цяпер яе заступнік ІРО — ніякіх пастаноў аб вылучэньні нас з польскіх і расейскіх лягераў Шлезьвіг-Гальштайну ня выявілі. Быццам на перашкодзе стаў пераходны час — пераняцьце апекі ад УНРРА-ы ІРО, якое толькі цяпер фактычна яшчэ прыступае да працы.

Беларускаі Данамаговы Камітэт Ангельскае зоны, як прадстаўнік усіх беларусаў гэтае зоны, зляжыў яшчэ ў чэрвені мэмар’ял у нашай справе Галоўнаму Кіраўніцтву УНРРА і з свайго боку будзе і далей ходацца перад уладамі ІРО і ССД аб выданьні аднаведных загадаў для вылучэньня ўсіх беларусаў з чужанацыянальных лягераў.

Але галоўнае заданьне ляжыць на нас самых! У кожным польскім ці расейскім лягеры, дзе ёсьць беларусы, мусіць паўстаць беларуская

ініцыятыўная група, якая мусіць дамагацца далучэння беларусаў у свой Беларускі лягер.

Абавязкам кожнага беларуса ёсць пашыраць наш Голас сярод яшчэ нясьведамых беларусаў у польскіх лягерах.

Памятайце, што беларусам зьяўляецца ня толькі праваслаўны з-пад Горадні, Бельску, Баранавічаў ці Пінску, але й каталік-селянін з-пад Вільні, Беластоку, Лідчыны ці Налібакаў, і палескі ці віленскі багаты! Усе яны мусяць злучыцца ў адно Беларускае злучво! Толькі трымаючыся разам, зможам накіраваць адпаведна нашым лёсам на чужыне.

Маючы на ўвазе, што найвялікшая беларуская група знаходзіцца ў польскім лягеры “Гэль-Рэнбургрэландштрасэ” (на 650 жыхараў — 300 беларусаў), Беларускі Камітэт зьвярнуўся да ўладаў аб прыдзяленьні гэтага лягеру беларусам, перакінуўшы адтуль 350 палякаў у адзін з польскіх лягераў, а беларусаў з Фленсбургскага, Нойштацкага і іншых лягераў далучыўшы да “Гэлю”.¹⁾

ДП-лягер АБЦ у Ватэнштэце

Вёска Ватэнштэт знаходзіцца прыблізна за 10 км ад гораду Браўншвайгу у Ніжняй Саксоніі. Пры вёсцы была вялікая ваенная хвабрыка. Вакол яе для працаўнікоў былі пабудаваныя дзераўляныя баракі, якія стаялі асобнымі групамі, як бы вёскамі. У адной такой групе баракаў 30 ліпеня 1945 году запачаткаваўся беларускі ДП-лягер АБЦ.

“Ліпень 1945 году — гэта час вялікага пералому. Фронт, пракаціўшыся празь Нямеччыну, раскідаў і так ужо расьцярушаную беларускую сям’ю на чужыне. Бацькі часта ня ведалі пра лёс дзяцей і наадварот. Цяжка было нешта пачынаць: людзі ня мелі сувязі паміж сабою, ня ведалі, да каго і куды звачацца. Нашыя дзяржаўныя суседзі давалі сабе рады лепш ад нас, перамагаючы аналягічныя цяжкасьці. Нам даводзілася трудней, бо перад намі стаялі падвойныя цяжкасьці.

Назвацца ўласным імем беларуса ў тыя дні ня кажны адважыўся. Па тое, каб пачаць нешта рабіць для свайго народу ў такіх абставінах, патрэбная была вялікая адвага й сіла волі. І вось знайшліся такія людзі, што, не баючыся цяжкасьцяў і небясьпекі, задаліся мэтай гуртаваць беларускую расьцярушаную сям’ю. Сілай волі такіх людзей

¹⁾ “Голас Беларуса” (Орган Беларускае групы ў Ш.Гальштайн), № 2 і “Шляхам Жыцьця”, № 8, 1947.

паўстаў беларускі ДП-лягер у Ватэнштэце. Стаўся ён самым моцным беларускім асяродкам у Ангельскай зоне Нямеччыны.”¹⁾

У часе заснавання лягеру было каля 50 беларусаў, але прыбывалі новыя людзі, лягер разрастаўся, колькасць жыхараў навялічвалася, і на 1.1.1947 году было ў ім 568, а на 2.1.1948 г. 716 чалавек.

Жыццё ў лягеры наладзілася так, што яно больш-менш нагадвала нармальныя абставіны жыцця. У адным з баракаў уладзілі царкву, а пазней у другім і каталіцкі касцёл. Адзін барак прызначылі на Народны Дом. Пабудавалі ў ім сцэну. Лягерныя мастакі намалювалі дэкарацыі, а сталаяная майстэрня парабіла лаўкі і ўсё абсталяванне, патрэбнае для тэатру.

Адрамантавалі баракі, прызначаныя для школы. Паступова ў лягеры наладзілася культурна-асветнае жыццё: пачалі працаваць дзіцячы садок, пачатковая школа, гімназія, мастацкая і шофёрская школы, курсы і розныя гурткі. Моладзь арганізавалася ў Беларускае Скаўтынгу, была створана Беларуская група ІМКА. У лягеры працаваў аматарскі тэатар, хор, танцавальныя гурткі малодшай і старэйшай моладзі, спартовае аб’яднанне. Шмат увагі надавалася прафэсійнай асьвеце. З гэтаю мэтай былі арганізаваныя розныя майстэрні, у якіх моладзь вучылася рамяству.

8 верасня 1946 году адбыўся агульны сход жыхараў лягеру, на якім быў выбраны лягерны камітэт і рэвізійная камісія. На абавязку камітэту ляжала рэгуляванне жыцця ў лягеры і культурна-нацыянальная праца. Пры камітэце існавалі 4 рэфэраты: 1. Санітарна-харытатыўны, 2. Культурна-асветны з сэкцыямі: а) школьнай, б) пазашкольнай, в) тэатральнай і г) спартовай, 3. Выдавецкі і 4. Гандлёва-прамысловы.

Рэфэраты й іх дзейнасьць:

1. Санітарна-харытатыўны рэфэрат.

Здраўе ў лягерных умовах.

Падаюцца тут некаторыя звесткі аб гігіенічным і біялягічным стане жыхарства аднаго зь беларускіх лягераў — лягеру АБЦ у Ватэнштэце. Дадзеныя гэтыя ў вялікай меры характэрныя і для ўсёй сям’янашняй беларускай эміграцыі ў Нямеччыне, і таму яны маюць некаторую гістарычна-навуковую вартасць.

¹⁾ “Шляхам Жыцця”, № 7 (19), Ватэнштэт 1947.

Усе лічбы і ўвагі адносяцца толькі да аднаго мінулага паўгодзьдзя, у якім вяліся адпаведныя запісы з гэтае галіны.

1. Групы веку

За мінулае паўгодзьдзе, ад 1.7. да 31.12.1946 году, агульны лік лягернага жыхарства вагаўся ад 548 да 623 асобаў. Паводле свайго веку жыхарства гэтае прадстаўляецца гэтак (стан на 31.12.1946 г.):

Век.	Мужчыны	Жанчыны	Разам	%	у Беларусі.
0-10	43	53	= 96	16,7	27,6
10-20	43	46	= 89	15,5	17,1
20-60	218	15	= 375	65,2	46,2
60-70	8	3	= 11	1,9	5,4
70 і старэй	-	4	= 4	0,7	3,7

Разам	312	263	= 575	100,0	100,0
-------	-----	-----	-------	-------	-------

У канцы гэтай табліцы зьмешчаны працэнтны склад жыхарства па групам веку ў Беларусі. Канкрэтна, зь нястачы агульнабеларускіх лічбаў, гэтыя звесткі ўзятыя зь Беласточчыны, але яны прыблізна характэрныя для ўсяго нашага нацыянальнага абшару.

Як бачым, сярод дзяцей і моладзі ў лягеры з гледзішча на пол існуе некаторая раўнавага зь невялікаю перавагаю дзяўчат над хлопцамі. Затое ў групе дарослых 20—60 год выступае ўжо выдатная перавага колькасьці мужчын над жанчынамі. У гэтым выразна праявіўся той натуральны факт, што ў пару ваенных падзеяў і нягод жанчына часцей астаецца дома, мужчына ж з розных прычынаў больш падданы на адрыў ад свайго радзімага асяродзьдзя.

Прыраўноўваючы групы па веку на эміграцыі з такімі ж у Беларусі, бачым, што эміграцыйная грамада выказвае значна ніжэйшыя працэнтны лічбы ў групах дзяцей і моладзі, асабліва нізкія лічбы ў групе старых ад 60 гадоў узвыш. Затое эміграцыя адзначаецца паважным навялічэньнем колькасьці асобаў у сярэдніх групам веку ад 20 да 60 гадоў.

2. Натуральны рух жыхарства.

Калі ходзіць аб натуральны рух жыхарства ў лягеры, дык ён у мінулым паўгодзьдзі выглядаў гэтак:

нарадзіны	сьмерці	натуральны прырост
15	2	13

Калі пералічыць гэтыя лічбы на агульнапрынятыя ў дэмаграфіі лікі на 1000 жыхараў у працягу году (дадзеньня ў г.зв. прамілях), дык

для лягераў атрымаем такія лічбы ў прамілях (колькасць жыхараў за ўвесь час прыймаецца тут сярэдняя на 600):

парадзіны	сьмерці	натуральны прырост
25	3,3	21,7

Падобныя ж лічбы натуральнага руху жыхарства ў Беларусі выглядаюць гэтак:

парадзіны	сьмерці	натуральны прырост
37,4	13,3	24,1

Як бачым з прыраўнання дадзеных з Бацькаўшчыны з дадзенымі ў лягеры, высокі натуральны прырост, так характэрны для беларусаў наагул (з гэтага гледзішча мы ў Эўропе займаем першае месца) захаваўся ў некаторай меры тымчасам і на чужыне. Толькі тут ён зьяўляецца ўжо ня столькі вынікам высокіх паказнікаў нарадзінаў, як гэта ёсць на Бацькаўшчыне, колькі перад усім адносна нязвычайна нізкімі паказнікамі сьмерці.

Нізкія ж лічбы сьмерці ў сваю чаргу тлумачацца дзвюма прычынамі: 1) адносна вельмі малым лікам на эміграцыі асобаў з вышэйшых групаў веку (старых), якія даюць вялікі працэнт сьмяротнасці і 2) зьявішчам некаторай сэлецыі (адбору) эміграцыйнага элементу, пры каторым асобы хвараўтля, недалужныя й менш адпорныя астаюцца дома або хутчэй гінуць пры першых жа гадох цяжкага вайною жыцця на чужыне. Бязумоўна, прычынаю значна ніжэйшай лічбы нарадзінаў на эміграцыі ёсць і паважны прапарцыйны недабор жанчын у прыраўнанні да ліку мужчын.

3. Стан здароўя

З гледзішча на здароўе мінулае паўгодзьдзе прайшло для лягеру даволі шчасліва. Гэта паказвае ўжо часткава нізкая лічба — толькі два выпадкі сьмерці на 600 жыхараў.

Затое былі адносна высокія лічбы лекарскіх парадаў у амбулянсе ці падчас наведвання хворых па хатах. За мінулае паўгодзьдзе такіх парадаў патавана ў лягерным амбулянсе 2306. Калі прыраўнаць гэтую лічбу да таго, колькі прыблізна асобаў зьвернецца да лекара ў Беларусі зь вёскі, маючай 600 жыхараў, у тым жа часе, дык зразумеем, наколькі ў лягерным жыцці лекарская апека і парада ёсць прыступнейшая дзеля сваёй бясплатнасці і прысутнасці на месцы лекара.

57 цяжэй хворых у гэтым часе было скіравана на лячэньне шпітальнае. Ніякіх эпідэміяў у мінулым паўгодзьдзі лягер ня меў. З заразных хваробаў патаваны толькі адзін выпадак шкарлятыны ў сьвежа

прыбылых з чужога лягеру і некалькі выпадкаў сьвінкі, зацягнутаі сюды з аднаго з суседніх лягераў ДП. Напэўна, вялікае значэньне ў гэтым маюць праведзеныя яшчэ раней масавыя ішчэпленьні проці тыфусу брушнаго й сыпнога, проці дыфтэрыту й воспы. У гэтым самым часе ў суседніх лягерах былі натаваныя даволі лічэбныя, хоць і спарадычныя, выпадкі дыфтэрыту, шкарлятыны, коклюшу, водру.

Тубэркулёзныя захворваньні лёгкіх, хаця не становяць высокага працэнта, але пры нязвычайным пагаршэньні харчаваньня ў апошніх месяцах году могуць праявіць тэндэнцыю росту. Выпадкаў адкрытага тубэркулёзу лягер ня мае.

Калі ходзіць аб захворваньні вэнэрычныя, дык і ў гэтай галіне лягер меў вельмі нізкія лічбы — усяго два выпадкі. Лічба гэтая сущасальна нізкая ў прыраўнаньні да падобных лічбаў у суседніх іншанацыянальных лягерах, дзе ў некаторых яна на тысячу працэнтаў і болей вышэйшая, і ў прыраўнаньні да навакольнага нямецкага жыхарства. Справа гэтая сьветчыць ужо ня толькі аб лепшым стане здароўя жыхарства беларускага лягеру наагул, але і аб вышэйшай маралі сямейнага й палавога жыцьця.

4. Гігіена

Гігіенічны бок лягернага жыцьця ня можна назваць благім, але існуюць тут, аднак, значныя нястачы. Асабліва цяжкія жыльлёвыя ўмовы. Памешканьні — перастарэлыя, прытрухленыя нямецкія баракі для “аўсьлендараў” — не даюць адпаведнага прытулку жыхарам ні летам, ні зімою. Летам у пагодныя гарачыя дні ў распаленых драўляных бараках, пераважна бяз столі, мучае жыхараў нязвычайная духата.

У дажджліваю пару працякаюць няшчыльныя старыя дахі ды нават сьцены. Зімою ж цісьнецца праз усе шчыліны сьценаў, падлогі ды стрэхаў холад і сырасьць. Асабліва даецца гэта ў знак сем’ям з малымі дзецьмі з прычыны вечнай нястачы апалу.

Другая загана — значная перанаселенасьць баракаў. Сярэдняя квадратура жыльлёвай паверхні ў лягеры вагаецца ад 4-х да 5-ці кв. мэтраў на душу. І, нягледзячы на гэта, агульны стан чысьціні й парадку ў паасобных пакоях, калі прыраўнаць іх да стану ў іншых падобных лягерах з куды лепшымі жыльлёвымі ўмовамі, не найгоршы.

Вашывасьць яшчэ летнімі месяцамі была цалком зьнішчаная. Новыя паасобныя выпадкі зацягнутаі звонкі вышывасьці ліквідаваліся зь месца. Вялікую помач у гэтым даў ведамы амэрыканскі парашок ДАТ.

Цяжэйшаю была барацьба з бланчыцам (клапамі). Праведзеныя два разы ўва ўсім лягеры шпрыцаваньні газавою рашчынаю парашку ДАТ значна аблягчылі справу, але не прыходзіцца лічыць, што ўжо цалкам яе зьліквідавалі. Не заўсёды пераможнаю аказалася і ведзеная рознымі спосабамі і атрутамі барацьба з пацукамі ды мышамі, якія ў здравых дэраўляных бараках аказаліся асабліва дакучлівымі ды шкоднымі сужыхарамі.

5. Агульныя выснавы

Наглядзячы на вельмі цяжкія ўмовы харчаваньня ды жыльля і выплываючыя ступь нястачы санітарна-гігіенічнага характару, агульны стан здароўя лягернага жыхарства ў дадзеных умовах і ў прыраўнаньні да стану здароўя ў іншых лягерах трэба лічыць даволі добрым. Здаровы ж чалавек заўсёды дасць сабе раду ў цяжкіх умовах жыцця на чужыне.¹⁾

Лягерны Лекар.

2. Культурна-асьветны рэфэрат.

а) ШКОЛЬНАЯ СЭКЦЫЯ.

Дзіцячы Садок.

Садок быў зарганізаваны ў сьнежні 1945 году. Тады ён налічваў 17 дзяцей, у 1947 г. — 25 дзяцей (18 дзяўчат і 7 хлопцоў), а на 1.1.1948 г. — 38 дзяцей.

Заняткі ў садку вяліся на тры гадзіны ў дзень у аднаведна ўладжанай клясе. Калі было прыгожае цёплае надвор'е, дык заняткі вяліся на дварэ. Для заняткаў дзяцей мелася дастаткова паперы, каляровых алавікоў і плястыліны.

Дзеці штодзень атрымлівалі дадатковае сьнеданьне. Настаўніца садку — спадарыня Н.Занковіч.²⁾

Пачатковая школа

Школа заснавалася 10 жніўня 1945 году. Калі я прыбыў у лягер АБЦ, дык выбраў барак над школу. Там мы з бугальтарам гэтага лягеру Адвардам Будзькам павыцягвалі двупавярховыя ложка і лішнія сталы, вычысьцілі яго ад пылу і сьмецця.

У адным пакоі я пакінуў адзін ложка і адзін стол для свае кватэры; два пакоі без разгародкі прызначыў для клясы. На дзвюрах чацьвертага пакою сп.А.Будзька прыбіў дошчачку з напісам "Гімназія".

¹⁾ "Шляхам Жыцьця", № 1 (13), Ватэнштэт, 30.1.1947 г.

²⁾ "Шляхам Жыцьця", №7 (19), Ватэнштэт, 1947 г.

На ўваходных дзвярах да гэтых чатырох пакояў прыбілі дошчачку з напісам “Народная школа”.

Шэсьць дзяцей гэтага лягеру ўжо хадзілі ва ўкраінскую школу (25 лягер). На наступны дзень гэтыя дзеці прыйшлі да мяне.

Людзі прыбывалі ў гэты лягер, прыбывалі й дзеці. За першы тыдзень набралася каля 15 дзяцей ад шасці да 15 гадоў векам. Зь іх адны былі трохі пісьменныя, а іншыя няпісьменныя. Давялося іх разьдзяліць на дзве групы.

З самага пачатку справа выглядала як бы добра: ёсьць школа, ёсьць вучні, ёсьць настаўнік. З другога боку, справа здавалася цяжкай і безнадзейнай: няма ні кніг, ні паперы, ні пісьмовых прыладаў. Трэба ня толькі заняць час і зацікавіць дзяцей, каб іх утрымаць пры школе, але навучыць пісьменнасьці.

Тут адразу прыйшлося плянаваць Лемантар для зусім няпісьменных дзяцей і чытанку для старэйшых. Гэтая цяжкая праца паслужыла асновай маім двум школьным падручнікам, адцісьненым на рататары — Лемантарыку і чытанцы “Родны Палетак”.

На апрацоўку гэтага матар’ялу ў мяне надта мала было часу. Уся адміністрацыя нашага лягеру жыла ў вёсцы Шлядзьні, далей за 30 км ад Ватэштэту, а ў тым ліку і я. Рана на гадзіне 6 трэба было прыйсьці на цягнік. Цягнік перапоўнены, што цяжка ўбіцца ў вагон. Часта некалькі кілямэтраў, нават у дажджы і слоту, здаралася ехаць на падножку. Ад чыгуначнай станцыі Вольфэнблютэль да лягеру АБЦ 8 км трэба было йсьці пехатою.

Начаваць у лягеры без адзежы і пасыцелі было немагчыма, а ў дадатак да гэтага і электрычных лямпачак ня было.

Апрача працы ў школе, мы з вучнямі зрабілі пры школе гародчык, дзе садзілі й даглядалі кветкі. Хоць час набліжаўся да восені і дні гэтым кветкам былі зьлічаныя, але я цешыўся з таго, як старанна вучні даглядалі кветак.

У палавіне кастрычніка прыехала ў наш лягер настаўніца Селязьніёва ды стала мне памагаць працаваць у школе. Да гэтага часу ў нашай клясе было болей за 30 вучняў. Селязьніёва працавала з 1-й клясай, а я з 2-й, але ў адным пакоі. Гэта было нязручна. Насілу мы дамагліся ад адміністрацыі лягеру, каб наш клясовы пакой перагарадзіць дошкамі надвое.

Каб захаваць адну сыстэму сваіх заплянаваных падручнікаў, я надалей быў вымушаны распрацоўваць матар’ял для абедзвюх клясаў. Для мяне было палёгкай тое, што Селязьніёва памнажала для сваіх вучняў той матар’ял, што я падрыхтоўваў для ейнае клясы.

У пачатку снежня ў наш лягер прыбыло шмат новых людзей, у тым ліку і настаўнік Сіткоўскі. Гэтым часам мы пераўкамплектавалі сваю школу. 1-я класа складалася з адзінаццаці новапрыбылых вучняў, ёю стала кіраваць настаўніца Селязьнёва. Былая 1-я класа стала называцца 2-ю, яна складалася з 15-ці вучняў. Ёю стаў кіраваць настаўнік Сіткоўскі. Мая былая 2-я класа, што складалася з 20-ці вучняў, стала называцца 3-ю класаю. Ёю надалей кіраваў я.

Назвы класаў зусім аднавядалі ведам гэтых класаў. Трэба прызнацца, што мы западта націскалі на сваіх вучняў, каб павысіць іхныя веды. Але й надалей я ня вызваліўся ад плянавання й падбору матар'ялу для трох класаў, каб захаваць пэўную сыстэму будучых маіх падручнікаў.

У канцы кастрычніка я настала перасяліўся з сваімі рэчамі ў лягер, але гэта ня спрыяла поспеху ў маёй працы: найболей прыходзілася сядзець у цемнаце, бо лямпачак ня было.

Калі ў нашай школе ўтварыліся тры класы, дык мы занялі й той пакой, дзе некалі Адварды Будзька навесіў дошчачку з напісам "Гімназія".

Не зважаючы на цяжкія матар'яльныя й кватэрныя ўмовы, я захапіўся арганізацыяй і працай гэтай сваёй школы. Да таго часу я 25 гадоў працаваў у беларускай школе, але пад чужой прыпукай, пры чужых праграмах і чужым варожым кантролі. Калі хацелася ўхіліцца ад гэтых чужынецкіх праграмаў і падручнікаў ды даць нешта роднае ды свойскае беларускім дзецям, дык пры гэтым трэба было дрыжэць за сваю ўласную скуру. А тут жа я сам гаспадар сваёй роднай нацыянальнай школы, сам укладаю праграмы, сам сачу за іхным выкананнем. Але я бачу й вялізны недахоп у маёй школе: вучні ня маюць падручнікаў. Я цэлыя ночы праседжваў над укладаньнем гэтых падручнікаў. Захапляўся працай і ня чуў сябе змораным.

Камандант лягеру ня даў вартаўніка ў школу. Першыя тры месяцы я мусіў сам з вучнямі прыбіраць яе. Потым прыйшла дзяўчына падмятаць школу, але ёй было цяжка перацягваць цяжкія сталы. Яна кінула працу. Камандант загадаў, каб бацькі дзяцей па чарзе апрачвалі школу, але кажны дзень прыходзілі новыя людзі, дык ня ведалі, што ім рабіць, і мне кажнага дня рана прыходзілася паказваць, што рабіць. Часта гублялася чарга, і мне трэба было хадзіць па бараках ды шукаць чарговага. Печка апальвалася дрывамі, дык бальшынёй мне самому прыходзілася шчапаць дровы для печак школы.

Зімою гэтага году (у лютым месяцы) я абмазваў печ і комін у школе ды зазябіў руку. Яна стала горнаць і горнаць, ды нарэшце я

Ўжо ня мог пісаць. У пачатку красавіка я быў змушаны легчы ў шпіталь і там праляжаў амаль тры месяцы.

У 1946/47 навучальным годзе наша школа была ўкамплектаваная 90 вучнямі: у 1-й кл. 20 вучняў, настаўніца Селязьніёва, у 2-й кл. — 26, настаўнік Скараход, у 3-й — 23, настаўнік Сіткоўскі, і ў 4-й — 31, настаўнік Гладкі.

У гэтым годзе заняткі пачаліся надта рана, яшчэ ў канцы жніўня. Настаўнікі гэтаксама націскалі на вучняў, каб мець добры посьпех. Гэтая зіма была надта сьцюдзёная. Былі вялікія маразы. Два месяцы — студзень і люты — школа не працавала, але затое ўлетку працавалі месяц даўжэй.

У 1946/47 н. годзе скончыла школу 28 вучняў.

Пачатак 1947/48 навучальнага году быў сумным. Настаўнікі гімназіі адмовіліся ад працы, бо некаторыя з адміністрацыі лягеру нацкоўвалі вучняў супроць іх. Нашыя вучні не зрабілі нам ніякае зьявагі, і мы засталіся на месцы. Заняткі ў 1947/48 н. годзе пачаліся позна, на другім тыдні верасня.

Камандант лягеру загадаў адрамантаваць школу перад заняткамі. Папярэдні год, за недахопам пакою для клясы, першая кляса працавала на другой зьмене. Гэтым жа годам маю кватэру прыстасавалі для 4-й клясы, а мне далі кватэру ў іншым бараку лягеру. У гэтым годзе мы мелі чатыры клясьня пакоі і маленькі настаўніцкі пакой.

Мінулаі вясною настаўнік Скараход выехаў у Англію. Яго змяніла сп-ня Л.Будзька, але яна выехала зь лягеру зь сям'ёй. Яе замяніла спадарыня Якубава.

У гэтым навучальным годзе школа была ўкамплектаваная наступным парадкам: 1-я кл. — 16 вучняў, настаўніца Якубава, 2-я кл. — 26, настаўніца Селязьніёва, 3-я кл. — 20, настаўнік Я.Гладкі, 4-я — 23, настаўнік Сіткоўскі. У гэтым годзе настаўнікі націскалі на вучняў, і пасьпяховасьць іх была добрая.

Пасьля Новага Году камандант лягеру сп.Коўш падняў авантуру. Ён загадаў, каб кожнай нядзелі настаўнікі вадзілі ўсіх вучняў да царквы і там іх трымалі калёнамі. Я адмовіўся, тлумачачы: 6-ці-, 7-мі- і 8-мігадовых дзяцей блізка дзвюх гадзін трымаць на калянях і нагах (у праваслаўнай царкве няма на чым сесьці) ня толькі непэдагагічна, але й дзіка. Настаўнікі маюць права адзін дзень на тыдзень адпачыць, і ніхто ім ня мае права загадаць працаваць у нядзелю. 25% усіх вучняў школы не праваслаўныя (католікі і баптыстыя), і ніхто ня мае права прымусіць іх хадзіць у праваслаўную царкву.

Камандант Коўш і сьвятар Сурвіла склікалі сход бацькоў дзяцей. Яны ў сваіх прамовах настойліва патрабавалі, каб настаўнікі калёнамі вадзілі дзяцей у царкву. Я выказаў свае аргументы. Канановіч (каталік) выказаўся, што ён ня згодзен, каб ягоных дзяцей прымусова вадзілі ў праваслаўную царкву. З баптыстых ніхто не прыйшоў, магчыма, ня клікалі. Я яшчэ раз паўтарыў свае аргументы аб немагчымасьці правесці ў жыцьцё іхны праект, а нарэшце пайшоў на саступкі, але з умовай: калі настаўнікі гімназіі будуць вадзіць сваіх вучняў у царкву, дык мая школа пойдзе за іхным прыкладам.

Сьвятар Сурвіла сказаў, што ён ня можа ўзьдзеінічаць на вучняў гімназіі, каб іх прымусіць калёнамі хадзіць у царкву. Я яму потым заўважыў: “Чаму ж вы хочаце ўзьдзеіць на мяне — настаўніка і старога, калі ня можаце ўзьдзеіць на сваіх вучняў, якім выкладаеце рэлігію?”

Калі справа наблізілася да галасаванья, дык бацькі дзяцей на адным паўцякалі са зборкі. Засталіся на залі камандант Коўш, сьвятар Сурвіла, я, настаўнік гімназіі Місюль і Павумчык, сыны якога наведвалі гімназію. Галасаваць ня было каму, і мы разышліся не разьвітаўшыся. Гэтага пытанья ніхто ніколі не падымаў аж да канца заняткаў таго году.

У чэрвені месяцы 1948 году мы закончылі навучаньне ў школе, зрабіўшы выпуск 4-й клясы й пераводы ў наступныя групы ніжэйшых клясаў.

У 1948/49 навучальным годзе школа была ўкамплектаваная з 1.9.1948 г. Перад укамплектаваньнем школы была звольненая настаўніца Якубава, а на яе месца была прызначана сп-ня Евец, адукаваная жанчына, але не пэдагог. Школа была ўкамплектаваная так: 1-я кл. — 14 вучняў, настаўніца Селязьнёва, 2-я кл. — 11, настаўніца Евец, 3-я кл. — 29, настаўнік Сіткоўскі і 4-я кл. — 15 вучняў, настаўнік Гладкі.

У гэтым складзе настаўнікаў і вучняў мы працавалі першага паўгоду. Блізка два месяцы пасля ўкамплектаваньня школы камандант лягеру запрапанаваў мне вадзіць дзяцей у нядзелі ў царкву. А я пытаю: як абстаіць справа з гімназіяй? Ён мне адказаў, што й гімназія прывядзе сваіх вучняў у царкву. Я згадзіўся.

Першую нядзелю сабраліся вучні ў школе. Хоць баракі школьны і царкоўны былі побач, але мы паставілі вучняў паводле клясаў у калёны, каля канца бараку зрабілі зь імі 30-40 крокаў ды калёнамі паставілі ў царкве. Нашых вучняў было каля 70-ці, ды з гімназіі болей за 30, дык царква занятая, а дарослым і месца не хапае.

Дзеці 6-7 гадоў пастаялі на нагах 10-15 хвілін спакойна, а потым пачалося: “Спадарыня настаўніца, я выйду”. І гэтак безь перапынку.

У другую нядзелю прыйшло шмат менш, у трэцію зусім мала, а ў чацвёртую — аніводнага. Нарэшце я пытаю ў дзяцей, чаму яны перасталі хадзіць у царкву? Яны мне адказалі: “Баццошка сказаў, што можна й не хадзіць”.

Пасля сьмерці настаўніка гімназіі сп.Ільляшэвіча настаўнік гімназіі Васілеўскі запрапанаваў мне перайсьці на працу ў гімназію выкладчыкам беларускай мовы й літаратуры. Я адмовіўся.

Пры заканчэньні працы першага паўгодзьдзя 1948/49 н. году мы, як і папярэднія гады, зрабілі падагульненыя пасьпяховасыці вучняў кажнай клясы ды распусьцілі вучняў на Калядныя вакацыі.

Новым Годам я атрымаў паперку ад настаўніка гімназіі М.Васілеўскага з пранановай даць яму справаздачу аб выкананьні праграмы за мінулае паўгодзьдзе 1948/49 н.г. ды весткі пасьпяховасыці вучняў. На канцы гэтай пісулькі было надпісана: Інспэктар Народных Школаў М.Васілеўскі.

Я не рэагаваў на гэтую пісульку. Блізка праз два тыдні пасля гэтага зьяўляецца да мяне настаўнік Васілеўскі й пытае аб тэй сваей пісульцы. Я яму адказаў: “Трэба перш скласьці праграму й даслаць яе, а потым пытацца, як яна выканана. Калі я пачаў навучальны год бяз вашай праграмы, дык я й кончу яго бяз вашага пасярэдняцтва. А калі я арганізаваў школу і працаваў у ёй чатыры гады безь ніякага інспэктара, дык спадзяюся, што й далей змагу працаваць безь нічыёй дапамогі”.

Камандант лягеру сп.Коўш некалькі разоў зьяўляўся да мяне і гаварыў на гэтую тэму, але я яму даваў гэтакія адказы, як і М.Васілеўскаму. Нарэшце ў канцы красавіка сп.Коўш напісаў мне паперку, што ён мяне звольніў з працы настаўніка.

Я не хацеў да таго дапусьціцца, каб лягерная паліцыя мяне выселіла з школы. Мне было ведама, што наша школа падпарадкоўвалася Нямецкай Школьнай Управе. Я пайшоў туды, але, з прычыны невалоданьня нямецкаю моваю, нічога пазытыўнага там не дабіўся.

У той час я быў падупалы на здароўі: нага балела так, што было цяжка хадзіць, ды й усё здароўе было разладжана ад бязьмернай тузаніны, іншыя ж мае спадарожнікі на гэтую справу абьякава глядзелі, а болей дбалі пра свой дабрабыт. Я на ўсё гэта махнуў рукою і адыйшоў.

Пасля майго звальненьня з працы маё месца ў школе заняў сп.Уладзімер Сенька, а настаўнікам 4-й кл. быў прызначаны сп.Пунтус.

Школа для дарослых

Апрача працы ў школе, я яшчэ празь некалькі гадоў працаваў з групай няпісьменных жанчын. Працаваў я зь імі і пасья майго звальнення з становішча настаўніка пачатковае школы.

Некаторыя з жанчын навучыліся чытаць і пісаць так, што пісалі самі лісты й чыталі кніжкі.

14.7.1966 г.
Нью-Ёрк, ЗША.

Кіраўнік школы Язэп Гладкі

Беларуская гімназія імя Максіма Багдановіча

Арганізаваная 15.10.1945 году ў цяжкіх умовах, Беларуская гімназія ў Ватэнштэце закончыла ў гэтым годзе другі год свае школьнае працы. Пачаткі, як заўсёды, былі нялёгкімі. Цяжкія палітычныя ўмовы, у якіх знаходзіліся ДП ў 1945 годзе, бязумоўна, мелі свой адбітак і на працы ў гімназіі.

Адсутнасць падручнікаў і школьных дапаможнікаў, адсутнасць апрацаваных праграмаў навучання, няпэўнае заўтра станавілі вялікую перашкоду ў працы, і трэба было вялікага высілку кіраўніцтва гімназіі й настаўніцкага пэрсаналу, каб перамагчы ўсе гэтыя цяжкасці. На пчасьце, усе яны былі пераможаны. Беларуская гімназія пасья году выпрабаванняў стала на мацнейшы грунт.

У апошнім школьным годзе — 1946/47 — гімназія лічыла ўжо ў сярэднім 35 вучняў, калі ў 1945/46 толькі 12. У 1946/47 навучальным годзе былі дзейныя 4-я, 5-я, 7-я і 8-я клясы. 16 сакавіка 1947 году адбылася першая матура гімназіі, якую паспяхова здалі 5 матурыстаў, атрымаўшы матуральныя пасьветчаньні з правам навучання ва ўнівэрсытэтах. У сучасны момант рыхтуюцца да наступнага матуральнага экзамену 11 вучняў.

На працягу апошняга школьнага году былі таксама немалыя перашкоды ў навуцы з прычыны больш як двухмесячнага зімовага прымусовага перапынку (маразы і недахоп паліва). Нягледзячы на гэта, школьны 1946/47 год 85% вучняў закончылі паспяхова і перайшлі ў наступныя клясы.

У новым школьным годзе гімназія значна павялічыцца ў сваім лічбовым складзе. Настаўніцкі склад у большасьці падабраны адпаведна і мае ўнівэрсытэцкія студыі.

Апеку над гімназіяй выконвае Бацькоўскі Камітэт і Кіраўніцтва лягеру.

У часе летняга перапынку будзе праведзены рамонт памешкання гімназіі й упарадкаваньне абсталяваньня, каб наступны школьны год пачаць бесьперашкодна і ў лепшых умовах.¹⁾

Пасьля летняга перапынку 8 верасьня 1947 году пачала сваю працу Беларуска гімназія, уваходзячы ў 3-ці год свайго існаваньня. Гімназія налічвала 80 вучняў і 10 настаўнікаў. Праца вялася на-рмальна.

У гэтым навучальным годзе была зьверненая ўвага на паводзіны вучняў і падрыхтоўку імі лекцыяў. Пасьля абеду вучні гімназіі маглі падрыхтоўваць лекцыі ў памешканьні школы, дзе знаходзіўся дзяжурны настаўнік. Першая й другая клясы павінны былі падрыхтоўваць лекцыі ў гімназіі пад наглядом дзяжурнага настаўніка. Акрамя таго, вызначаўся дзяжурны настаўнік на лягеры.

Дырэкцыя гімназіі склікала сходы бацькоў, на якіх былі прачытаны лекцыі аб узгадаваньні дзяцей. Дзякуючы гэтаму быў навязаны цесны кантакт паміж бацькамі вучняў і школай.

Па ініцыятыве вучняў старэйшых клясаў у гімназіі пачала выходзіць насыценная газэта “Кліч”. У першым нумары рэдакцыя газэты ставіла наступныя заданьні: мы будзем старацца празь яе лепш наладжваць нашае школьнае жыцьцё, выкарацяць недахопы ў нашай працы, узаемна дапамагаць у здабываньні ведаў і пашыраць наш круггляд. Праз нашу газэтку мы і павінны вырабляць і гартаваць наш беларускі дух.²⁾

У сакавіку 1948 году здалі матуральныя экзамены 9 вучняў гімназіі. Пі сакавіка адбыўся матуральны банкет з удзелам беларускай грамадзкасьці і прадстаўніка ангельскай улады.³⁾

Беларуская гімназія імя Максіма Багдановіча працавала аж да часу ліквідацыі беларускага ДП-лягеру ў Ватэнштэце ў 1950 годзе.

Скаўтынг

10 лістапада 1945 году адбыўся сход вучняў гімназіі і іншай лягернай моладзі, на якім заснавалася хлапцоўская скаўцкая арганізацыя і пры ёй група наймалодшых і сярэдніх дзяўчатак — пазьнейшых Пралесак і Юначак. Пасьля скаўцкая арганізацыя пашырылася і на

¹⁾ “Шляхам Жыцьця”, № 7 (19), ліпень 1947.

²⁾ “Шляхам Жыцьця”, № 9-10 (21-22), 1947.

³⁾ “Шляхам Жыцьця”, № 1 (25-26), 1948.

старэйшых дзяўчат. На зборцы 24 студзеня 1946 г. заснавалася дружна старэйшых скаўтак, якую назвалі “Сёстры вогнішча”.¹⁾

Дружны скаўтаў і скаўтак былі дзейнымі аж да часу ліквідацыі ДП-лягеру ў Ватэнштэце.

Мастацкая школа

У лягеры нядаўна адчыненая мастацкая школа. Моладзь і дарослыя, якія выказваюць мастацкія здольнасці, маюць цяпер магчымасць здабыць сыстэматычную мастацкую асвету пад кіраўніцтвам фаховых настаўнікаў.²⁾

Курсы ангельскае мовы

У лягеры зарганізаваныя курсы ангельскае мовы, якія карыстаюцца даволі вялікай фрэквенцыяй. Іх наведваюць нават даволі пажылыя людзі.³⁾

Курсе пісанья на машыцы

Невялікая група дзяўчат пачала курс пісанья на пішучай машыцы. Курс вядзе дасветчаная і здольная настаўніца. Курсанткі побач з тэарэтычнымі заняткамі пісанья на машыцы маюць асобныя заняткі па беларускай мове.⁴⁾

Шофэрская школа

30.4.1946 г. адбылося ўрачыстае адкрыццё Шофэрскае школы, арганізаванае Беларускаім Данамаговым Камітэтам. Школу наведвае 116 слухачоў.⁵⁾

б) ПАЗАШКОЛЬНАЯ СЭКЦЫЯ

Пазашкольная культурна-асветная праца ў лягеры канцэнтравалася пры школах, Згуртаваньні Крывіцкіх Скаўтаў, беларускай групе ІМКА і Народным ДOME.

---

1) “Скаўт”, № 1(7) 1947

2) “Шляхам Жыцьця”, № 4;

3) “Шляхам Жыцьця”, № 7;

4) “Шляхам Жыцьця”, № 3.

5) “Шляхам Жыцьця”, № 3, усе за 1946 год.

Пры пачатковай школе існавалі харавы і танцавальныя гурткі, якія час ад часу выступалі на сцэне Народнага Дому й цешылі глядачоў сваім мастацкім выкананьнем. Гэтыя гурткі выступалі і на міжнародных канцэртах як асобная беларуская група. Асаблівым поспехам у лягеры карыстаўся танцавальны гурток. Для ілюстрацыі дзейнасьці гуртка ніжэй падаюцца прыклады. “На Купальле, 23 чэрвеня (па новым стылі) і паўторна па старым стылі 1946 году была пастаўлена дзіцячая п’еска С.Залужнага “У Купальскую ноч”. Праўдзівей скажам, ня п’еска, а літаратурна-мастацкі мантаж.

Пастаноўку ладзіла Беларуская Пачатковая школа з удзелам скаўтаў. Пры вялікіх недахопах нашае сцэны трэба было маладым артыстам і балярынам палажыць шмат працы, каб абмінуць перашкоды і, здаецца, з звычайнага мантажу зрабіць нешта высокамастацкае, цэльнае, якое так захоплівае глядачоў. Калі й былі якія-небудзь недакладнасьці з боку сцэнічных бутафорных эфэктаў, дык яны скрашваліся праўдзіва-мастацкай гульнёй нашых вучняў і вучаніц.

Асабліва па-мастацку прайшоў балет русалак. Пры чырванавата-фіялетавым сьвятле з-за кустоў пачалі выплываць, кружачыся, русалкі, а потым спляліся ўсе ў пльывучым плястычным карагодзе.

Але яшчэ большае захапленьне выклікаў балет красак (дзяўчатак па 7-8 гадоў), якія ад дотыку прачнуўшайся і зацвілай Кветкі Папараці пачалі праціраць свае вочкі і, пабачыўшы сьвятло, як матылькі, пусьціліся круціцца па сцэне, аказваючы гэтым гонар і пашану сваёй Каралеве — Кветцы Папараці (выконвала балет вучаніца 1-й клясы Нэля Зайцава), якая пасья гадавога сну хоць некалькі хвілін цешыцца жыцьцём. Яна жвава кружыцца паміж кветак, пераскокваючы ад адной да другой, то ў смутку апушчае рукі і схіляецца галоўкай аж да травы.

Раптам яна ўстрапянулася і пачала ўсярэдзіне кола красак заканчваць свой танец — апошняю разьвітальную усмешку. Сьпеў пеўняў. Перапалоханьня краскі кідаюцца з сумам да сваіх месцаў, а Кветка Папараці з тугой і сумам пратанцоўвае свой апошні круг, каб ізноў заснуць на цэлы год.

Прыходзяць красалі, забіраюць у скрыню кветку, а папараць ізноў пачынае расьці на сваім звычайным месцы. Нічога як бы і ня было.

З незадавальненьнем адчуваеш толькі цяпер, што прыгожы сонказка, у якой разам з усімі толькі што жыў, сапраўды скончылася.

Трэба адзначыць надзвычайную здольнасьць вучаніцы Нэлі Зайцавай, якая так тонка і надзвычай элястычна перадала глядачу бяз

словаў радасьць свайго ўваскрашэньня, кароткага жыцця і смутак разьвітаньня з жыцьцём. Рэнта ўдзельніцаў п'ескі выконвала таксама дасканала свае ролі."¹⁾

Калядная ялішка.

7 студзеня 1947 году, у першы дзень Пrawnаслаўных Калядаў, у Народным ДOME адбылася елка для дзяцей. На елцы былі прысутныя прадстаўнікі УНРРА. Шум, крык і вясёлы сьмех дзяцей напоўніў Народны Дом. Усе яны чакалі зь нецярплівасьцю раздачы падарункаў, якія ім меў прынесці Дзед Мароз.

Перад раздачай падарункаў была пастаўлена п'еска сп. Каўша “У Калядную ноч”, у якой надзвычай прыгожа былі выкананыя балетныя нумары — танец зорак і сьняжынак.

На момант гасла сьвятло, а калі ізноў запальвалася, пазьменна зьяўляліся то Касцы, то Вялікая Мядзьведзіца, то іншыя сузор'і — пастаўленьня балярыны, якія ў адмысловых касцюмах рабілі ўражаньне далёкіх зорак, што ўпалі зь неба на сцэну нашага лягеру.

Пасьля гэтага як бы ўступу пачаўся самы балет: зорачкі то разьбягаліся, то ізноў зьбягаліся ў грамадку, круцячыся на сцэне, быццам зь ветрам плывучы ў прастор. Тады вышлў Каралевіч-Месяц. Ён плўў у халодным небе над нашай роднай Бацькаўшчынай-Беларусьсю, бачўў там шмат гора, бачўў, як там спатыкалі нашыя браты Сьвяты Вечар і прынёс прывітаньні з далёкай Беларусі.

Пасьля п'ескі выйшаў Дзед Мароз і раздаў дзеткам падарункі. Было шмат радасьці й сьмеху.²⁾

Гадавіны

28 і 29 ліпеня была адзначана гадавіна існаваньня нашага лягеру. 28-га ўвечары ўсе жыхары сабраліся ў Народным ДOME на ўрачыстую Акадэмію. Яе адчыніў камандант лягеру, вітаючы ўсіх прысутных з гадавінай, і запрасіў у ганаровы прэзыдыюм усіх кіраўнікоў майстэрняў, установаў і аб'яднаньняў лягеру. Наступна камандант у прыгожай прамове зрабіў агляд праробленай працы за год і адзначыў тыя цяжкасьці й перашкоды, якія прыходзілася перамагаць на працягу гэтага адрэзку часу. Самыя цяжкія дні мінулі.

Акадэмія закончылася раздачай прэміяў за ўзорны парадак і чысьціню ў хатах і за найлепшыя агароды. Пасьля гэтага была пастаўлена п'еска зь лягернага жыцця С.Залужнага “Шэрыя дні”.

¹⁾ “Шляхам Жыцьця”, № 8, 23.8.1946 г., бач.28.

²⁾ “Шляхам Жыцьця”, № 1(13), 1947.

29 ліпеня — малебен і падняцце сыягу. Увечары ў прысутнасці шматлікіх прадстаўнікоў УНПРА і гасцей суседніх лягераў адбылася дэфіляда ўсіх арганізацый, устаноў і майстэрняў лягеру, пасля чаго было распалена лягернае вогнішча.

Пры вогнішчы выступалі мастацкія групы з сваёй праграмай. Надзвычай удалымі былі выступы Спартовага Аб'яднання і Жаночай Гімнастычнай Дружыны. Жаночы хор пад кіраўніцтвам сп. А. Еўца дасканалы выканаў беларускія песні. З багатай і цікавай праграмай выступілі нашыя скаўты.

У адсвечце вогнішча адзін за адным, як у каляровым фільме, праходзілі прыгожыя мастацкія групы — ад гадуноў дзіцячага садку да найстарэйшых, пакідаючы незабыўныя ўражанні. Пасля вогнішча адбыліся танцы ў Народным ДOME.

З нагоды гадавіны існавання лягеру была арганізаваная выстаўка лягерных вырабаў. На працягу тыдня выстаўку наведала шмат гасцей розных нацыянальнасцяў. Выстаўка была падзеленая на тры аддзелы: 1) ткацка-кравецкі, 2) мастацкі і 3) вырабаў майстэрняў. Сярод экспанатаў знаходзіліся надзвычай каштоўныя вырабы. Былі і працы вучняў.

Першы раз паказала нам сваю працу наша Мастацкая школа. Сярод вырабаў майстэрняў асаблівую ўвагу зьвяртала царкоўная чаша, зробленая сьлясарняй. Даволі багата быў прадстаўлены фатаграфічны адзел. Матар'ялы належна расстаўлены і развешаны ўмелымі рукамі кіраўнічкі выстаўкі, якая прадумала важную дэталю, старанна і прадумана падбрала адпаведны матар'ял. Выстаўка была сфатаграфаваная. Лягер увайшоў у другі год працы.¹⁾

Другая гадавіна існавання лягеру

30 ліпеня 1947 г. беларускі ДП-лягер АБЦ у Ватэніштэце ўрачыста святкаваў 2-ю гадавіну свайго існавання. Напярэдадні юбілею ў залі Народнага Дому адбылася Акадэмія, пасля чаго Беларускі Скаўткі і Скаўты Ватэніштэцкіх Сыягоў апусьцілі наш бел-чырвона-белы сыяг.

У дзень самага свята адбылося шмат урачыстасцяў і імпрэзаў. Дзень пачаўся ўрачыстым падняццем сыягу і Божай Службай у царкве.

У 11 гадзін пачаліся спартовыя спаборніцтвы: эштафэтны бег хлопцоў і дзяўчат 200/8, бег на 3 км, скок удалы і ўзвыш, міжлягерныя спаборніцтвы ў сетку.

¹⁾ "Шляхам Жыцця", №8, 1946.

А 21-й гадзіне адбыўся канцэрт мастацкай самадзейнасці лягеру. Выступаў танцавальны гурток старэйшае моладзі, мужчынскі падвойны квартэт ІМКА, лягерны хор. Былі і салёвыя нумары. Канцэрт прайшоў на ўзроўні і зрабіў вельмі добрае ўражанне. На канцэрте былі госьці — прадстаўнікі СіСіджы і вайсковага кіраўніцтва ІРО.

З нагоды 2-й гадавіны існавання лягеру была наладжана выстаўка беларускіх саматканкаў і вырабаў жыхароў лягеру. Выстаўка дала каляровы абраз беларускага ткацкага мастацтва і рукадзельніцтва. Тут жа былі паказаныя вырабы лягерных майстроў: сьлесароў, сталяроў, краўцоў, мастакоў і інш.

Вялікую цікавасць прадстаўляла мадэль беларускае гаспадаркі, выкананая Ватэнштэцкімі скаўтамі. На выстаўцы быў паказаны ватэнштэцкі друк.

Асобнае месца было адведзена нашаму лягернаму гародніцтву. Найлепшыя экспанаты былі адзначаныя прэміямі. Прэміі выдалі таксама лепшым спартемэнам і гаспадыням за чысьціню іхных хатаў.¹⁾

Гадавіна Слуцкага Паўстання

30 лістапада адбыўся ўрачысты вечар, прысьвечаны 27-м угодкам Слуцкага Паўстання. Скаўты з паходнямі прайшлі празь лягер і апусьцілі сыяг на паўмашты. У царкве адбылася Паніхіда на загінулых за Беларусь, а ўвечары ў Народным Доме быў прачытаны рэфэрат аб Слуцкім Паўстанні, пасля якога адбылася мастацкая частка з аднаведнай урачыстасці праграмай.²⁾

Багдановічаўскі вечар

25 траўня 1947 году стараньнем Беларускага Дапамаговага Камітэту ў нашым лягеры адбыўся ўрачысты Вечар-Акадэмія з нагоды 30-х угодкаў ад дня сьмерці вялікага нашага песьняра Максіма Багдановіча. Адчыніў Акадэмію Старшыня БДК і запрапанаваў ушанаваць памяць Песьняра ўставаньнем і хвілінаю маўчання.

Пасля быў прачытаны грунтоўны рэфэрат аб жыцьці і творчасці Максіма Багдановіча. Наступна адбылася мастацкая частка вечару, у якой сп.П.Звонны прапаяў некалькі рамансаў Багдановіча (“Учора шчасьце толькі глянула нясьмела”, “Зорка Вэнэра”, “Не кувай ты, шэрая зязюля”), вучні й вучаніцы гімназіі прадэклямавалі цэлы шэраг твораў нашага песьняра.

¹⁾ “Шляхам Жыцьця”, №8 (20) 31.8.1947.

²⁾ “Шляхам Жыцьця”, №11 (23), 1947.

Пасья дэклімацыяў была паказаная пантаміма — сцэнічная апрацоўка казкі Максіма Багдановіча “Мушка-зелянушка і Камарык — насаты тварык” у выкананні вучаніц пачатковае школы. Пантаміма зрабіла надзвычайнае ўражанне. На заканчэнне праграмы хор лягеру выканаў Багдановічаву “Пагоню”.¹⁾

Купальскі вечар

23 чэрвеня ў Народным ДOME адбылося святкаванне Купалля. Была, як і ў мінулым годзе, пастаўлена п’еска (літаратурны мантаж) С.Залужнага “Ў Купальскую ноч”. Сярод гасцей былі прысутнымі прадстаўнікі УНРРА, ІМКА, ССГ, Мілітэры Говэрнмэнту каля 25 асобаў.

Пасья прывітанніў пачалася пастаноўка. Гучныя воплескі выклікаў балет Кветак, выкананы маленькімі артысткамі нашага лягеру. Ня меншае захапленне было і ад балету Русалак. Адным словам, пастаноўка прайшла даволі добра, калі не лічыць дробных недахопаў, як, напрыклад, задоўгія перапынкі паміж з’явамі. Але ўсё гэта дробныя заганьы, зразумельны з увагі на тое, што выконвалі пераважна малыя дзеці й выконвалі вельмі добра. Другую частку праграмы складаў разнаякі дывэртэсмэнт. Тут былі і салёвыя выступленьні, і дзіцячы хор, дэклімацыі, выступы танцавальных гурткоў, падвойны квартэт Беларускай групы ІМКА, скаўтаў, лягернага мяшанага хору і інш.

Усе нумары выконваліся надзвычай добра. Пры выкананні было відаць, што арганізатары святкавання паклалі шмат працы, каб на такой мастацкай вышні паказаць глядачу нешта сапраўды мастацкае і хоць на хвіліну перанесці нас у родную Бацькаўшчыну-Беларусь...²⁾

Купалаўскі вечар

13 лістапада 1947 году адбыўся Купалаўскі вечар з нагоды 5-х угодкаў сьмерці Янкі Купалы. Вечар быў зладжаны пры актыўным удзеле вучняў Беларускай Гімназіі ў Ватэнштэце.

Рэфэрат аб жыцці і творчасці Я.Купалы прачытаў адзін з вучняў гімназіі. Пасья рэфэрату адбылася мастацкая частка, у якой дэклімаваліся вершы Купалы, а таксама былі выкананыя творы Я.Купалы, паложаныя на ноты. Акрамя таго, быў пастаўлены сцэнічны

¹⁾ “Шляхам Жыцьця”, №5 (17), 1947.

²⁾ “Шляхам Жыцьця”, №6 (18), 1947.

абразок “На папасе” і зынісцэнізаваная паэма Сядніёва “Цень Янкі Купалы”.¹⁾

Святкаваньне 25 Сакавіка

У нашым лягеры сёлета асабліва ўрачыста святкаваўся Дзень 25 Сакавіка. У рамках урачыстасьцяў, намечаных адмыслова выбраным Камітэтам, 24 Сакавіка адбылося пасьвячэньне сьцягу Беларускае Жаночае Скаўцкае арганізацыі ў нашым лягеры. Акт пасьвячэньня правёў мясцовы праваслаўны сьвятар а.Аўгён.

Пасьля прывітаньняў і прамовы Галоўнай Кіраўнічкі Беларускіх Скаўтаў (ЗКСЧ) усе скаўткі і скаўты арганізавана пайшлі ў царкву, дзе ўжо сабралася нашае беларускае грамадства на паніхіду на палеглых за Беларусь.

Хвалоючыя часіны перажылі прысутныя, калі пры пахіленых Скаўцкіх Сьцягох, апавітых крэпай, начуліся высокія, наканаваньня, хапаючыя за сэрца словы “Вечная памяць”.

Пасьля паніхіды адбылося Скаўцкае вогнішча, у якім прыняло ўдзел і нашае грамадства. Вогнішча, як і летась, было прысьвечана памяці згинуўшых за Беларусь. Перад “пераклічкай герояў”, новаўступіўшыя скаўты й скаўткі склалі прысягу. Пры сьвятле паходняў і полымі вогнішча прагучэлі імёны тых, што самаахвярна і бяспрашна склалі сваё жыцьцё за волю і сьветлую будучыню Беларускага Народу.

25 Сакавіка ў 10 гадзін а.Аўгён у лягернай царкве адслужыў малебен за Беларускі Народ... Увечары таго ж дня адбылася ўрачыстая Акадэмія-Вечар у Народным ДOME. На вечары былі прысутныя прадстаўнікі УНРРА і інш.

Пасьля зьмястоўнага рэфэрату адбылася багатая канцэртная частка вечару. Верш Янкі Купалы “Цару Неба і Зямлі” прадэклямавала надзвычай удала вучаніца гімназіі Н.Навіцкая. Скаўты выступілі з інсцэнізацыяй паэмы Я.Купалы “На Куцьцо”. Асабліва ўдала выканалі свае ролі князь і трэйці ганец, ня кажучы, што выкананьне ўдзельнікаў было на вышнім. На асаблівую ўвагу заслугоўваюць сьветлавая дэкарацыя, ужытыя ўпяршыню на нашай сцэне ў Народным ДOME. На заканчэньне канцэртнае праграмы выступіў лягерны хор пад кіраўніцтвам сп-ні Лены Міціс, які выканаў цэлы рад народных песьняў, а таксама “Застольную” й “Пагоно”.

¹⁾ “Шляхам Жыцьця”, №11 (23), 1947.

З прывітаньнямі на Акадэміі выступалі прадстаўнікі летувіскага, латыскага і ўкраінскага грамадства, якія ў цёплых словах выказалі свае найлепшыя пажаданьні і запэўнілі ў непарушнай братняй прыязні.

Было атрымана шмат тэлеграмаў і павіншаваньняў ад розных асобаў і беларускіх асяродкаў.¹⁾

в) ТЭАТРАЛЬНАЯ СЭКЦЫЯ

Народны Дом

З адчыненнем Народнага Дому знайшліся ў лягеры свае артысты-аматары, рэгенты, спявакі й танцоры. Яны арганізавалі гурткі — драматычны, харавы і танцавальны. Пачалі адбывацца настаноўкі, канцэрты, чытаньні лекцыяў, дакладаў, а іншы раз і зусім звычайныя танцавальныя вечарыны, на якіх пад гукі сваіх акардыяністых і гарманістых скакала й забаўлялася лягерная моладзь.

Драматычны гурток на працягу ўсяго часу існаваньня лягеру працаваў і час ад часу ладзіў настаноўкі на сцэне Народнага Дому. Каб мець хоць прыблізнае ўяўленьне пра мастацкія здольнасьці артыстычных-аматараў у выкананьні сваіх роляў, ніжэй зьмяшчаецца некалькі рэцэнзіяў.

“21 ліпеня 1946 году быў зладжаны спектакль-вечар. Гэтым разам нашыя артысты адыгралі вядомую п’есу Вясёлага “Ня розумам сыяміў, а сэрцам”. Зьмест і будова гэтае п’есы, праўда, крыху ўжо ўстарэлі і не зусім адпавядаюць зацікаўленьням нашага глядача. Аднак добрая ігра і належная распрацоўка п’есы спрычынілася да поўнага посьпеху настаноўкі. Калі скончыўся апошні акт і людзі пачалі разыходзіцца, усюды чулася ўзварушэньне й захапленьне. “Вось гэта дык ігра”, “Паказалі жыцьцё”, — у гэтых і падобных словах многія з глядачоў выказвалі сваю ацэнку ігры артыстых. А шмат хто гарача жадаў яшчэ раз набачыць гэтую п’есу. Бо ж, сапраўды, нешта падобнае можна глядзець з задавальненьнем не адзін раз!

Як жа ігралі артыстыя?

Трэба сказаць, што ігра, дзякуючы даволі стараннай падрыхтоўцы і ўдмлівай распрацоўцы п’есы рэжысэрам, выпала гэтым разам надзвычай добра. Асабліва трэба адзначыць дасканалую ігру Маці, якая да апошняй дэталі голасу і рухаў перадала праўдзівы тып беларускай сялянкі-маці.

¹⁾ “Шляхам Жыцьця”, №4 (16), 1947.

Дасканала выканаў сваю ролю й Лейзар, які прыпомніў нам тып дабрадушнага жыда-гандляра, безь якога ніяк ня мог абысьціся наш селянін у сваім гаспадарчым бытаваньні. Ён і дараднік, і памочнік у патрэбе, зь ім можна і паспрачацца і патаргавацца, але заўсёды дайсьці да ладу і згоды.

Наста была крыху нясьмелай у рухах, што трэба вытлумачыць папросту неасвоенасьцю са сцэнай. Аднак некалькі галоўных роляў, выкананых ёю на нашай сцэне, даюць права прарочыць ёй немалыя посьпехі ў нашым тэатры.

Грышка, які наагул ужо зарысаваўся як трагік і выканаўца сур'ёзных роляў, іграў беззаганна. Можна толькі пажадаць большае беспасярэднясьці ў выражэньні афэктаў: месцы, як кажуць, “з надрываю” вымагаюць яшчэ ў яго апрацоўкі.

У Дораша заўважаецца некаторы ўхіл у бок патэтычнае дэкламацыі, што выклікае манатоннасьць ігры.

У Костуся хацелася б бачыць больш упэўненасьці й свабоды ў выкананьні роляў, у некаторых месцах ігру псавала шаржаваньне.

У выкананьні роляў старэйшых сялян (сватоў, кумоў, суседзяў, бацькоў) ужо ня раз паказалі сябе выступаўшыя ў гэтай п'есе Хрышчоны і Кум.

Артыстычныя здольнасьці праявіла і свацця, якая, відаць, добра ведае сялянскі быт.

Усе іншыя артыстыя былі ў сваіх ролях на адпаведнай вышынні. Артыстыя, якія прымалі ўдзел у п'есе, ужо маюць за сабою значную тэатральную школу на нашай сцэне. Трэба толькі пажадаць, каб іх праца не спынялася і каб надобныя спэктаклі ладзіліся ў нашым лягеры часцей. Недахоп рэпэртуару, бязумоўна, зьяўляецца вялікай перашкодай у працы, але й гэтую перашкоду можна перамагчы. Рампы нашай сцэны павінны гарэць яркім сьвятлом.¹⁾

4.5.1947 г. адбыўся ў нашым лягеры спэктакаль-вечар. Была пастаўлена п'еска Фр.Аляхновіча “На вёсцы”. Прайшла зь вялікім посьпехам, выклікаючы агульнае захапленьне глядачоў.²⁾ Апрача гэтых п'есаў, ставіліся й іграліся на сцэне Народнага Дому і іншыя п'есы, як “Міхалка”, “Прадка пад крыжам” і інш.

У пятніцу, 29.11.1946 г., адбылося адчыненьне пасьля перабудовкі й рамонту Народнага Дому ў нашым лягеры. На ўрачыстасьці быў прысутны дырэктар УНРРА і ягоныя супрацоўнікі.

---

¹⁾ “Шляхам Жыцьця”, №8, 1946.

²⁾ “Шляхам Жыцьця”, №5 (17), 1947.

Камандант лягеру прывітаў пачэсных гасцей ад імя ўсіх жыхараў лягеру. На прамову каманданта адказаў у цёплых словах дырэктар, выказваючы задавальненне бачыць усіх жыхараў разам у новай прыгожай залі. Атрыманы малонак ад лягеру, сказаў ён, будзе заўсёды выклікаць у яго прыемныя ўспаміны аб людзях лягеру АБЦ.

Пасля прамовы пачаліся паказы нашых артыстых. Усе нумары даволі багатай і разнакай праграмы праходзілі пад гучныя воплескі прысутных.

Мілае ўражанне зрабілі на глядачоў танцы “Крыжачок” і “Лявоніха” нашых школьнікаў, а танцы “Кадрыля” і “Мяцеліца”, выкананыя старэйшымі скаўтамі і спартсменамі, выклікалі дружныя воплескі. Выступы скаўтак і спартсменаў з сваімі спартовымі нумарамі асабліва падабаліся глядачом, якія не шкадавалі выканаўцам гучнага “брава”.

Выступы хору, як дзіцячага школьнага, гэтак і мяшанага, пакінулі на сабе вялікае ўражанне. На асаблівую ўвагу і сымпатыі глядачоў заслужыў сп. Нядзвецкі сваімі сольнымі нумарамі на акардыёне, выконваючы папуры зь беларускіх народных мелодыяў і сьпеў пад акампаніямэнт акардыёну. Агулам вечар прайшоў вельмі ўдала.¹⁾

У ноч з 31 снежня на 1 студзеня адбылося ў Народным ДOME ўрачыстае спатканне Новага Году. Перад поўначчу была выканана багатая праграма, у якую ўвайшла, паміж іншага, пастаноўка навагодняга скэчу “Навагоднія запросіны”, раздача падарункаў Дзедам Марозам, дзіцячы “Беларускі Лубок” і інш.

Роўна ў 12 гадзін Камандант лягеру прывітаў усіх прысутных жыхараў з Новым Годам, складаючы найшчырэйшыя пажаданні й прывітаньні.

Пасля 12-е гадзіны пачаўся Навагодні канцэрт, а пасля яго адбывалася танцавальная гульня аж да раніцы. На лягерным падворку стаяла асьветленая ялінка, што рабіла ноч чароўнай і павабнай.²⁾

г) СПАРТОВАЯ СЭКЦЫЯ

Не заняўшы лягер і фізычнага ўзгадавання моладзі. У лягеры стварылася арганізацыя “Спартовае Аб’яднанне”, якое праводзіла спорт усіх відаў. Снаборніцтвы ў валејбол вельмі часта адбываліся з суседнімі польскімі, латыскімі, летувіскімі, эстонскімі й украінскімі лягерамі. Праўда, снаборніцтвы адбываюцца зь пераменным шчасцем,

¹⁾ “Шляхам Жыцьця”, № 11, 1.12.1946.

²⁾ “Шляхам Жыцьця”, № 12 (24), 1947.

але перамога астаецца блізу заўсёды на баку нашае каманды. Каманды іншых нацыянальнасцяў лічаць нашу каманду адной з найлепшых камандаў, зь якою ня сорам выступіць і на больш шырокіх спаборніцтвах.

Ад палавіны ліпеня 1946 году пры Скаўцкім Сьцягу зарганізавалася спартовая сэкцыя, якая наладзіла цэлы рад цікавых спартовых паказаў для старэйшага грамадзянства.

У тым-жа часе паўстала “Гімнастычная Дружына Скаўтак”. Надзвычай удалымі былі іхнія выступы пры скаўцкіх вогнішчах, адзначэньнях гадавінаў і лягерных урачыстасцяў.

Немалое значэньне ў нашым нацыянальным жыцці, як унутры, так і навокі, мае спорт. Дзякуючы належна арганізаванай спартовай працы мы ў першую чаргу ўзгадуем моцную, загартаваную моладзь, што нам асабліва важна на эміграцыі, дзе ўмовы жыцця не заўсёды спрыяльныя для здароўя. Немалое значэньне мае спорт і для азнаямлення іншых нацыянальнасцяў з нашым нацыянальным абліччам, нашымі мэтамі й жыццём. Праз спорт найлягчэй праводзіць беларускую прапаганду, на што ў нас яшчэ недастаткова звяртаецца ўвагі.

Добры пачын у гэтым кірунку зрабіла ватэнштэцкая моладзь. Дзякуючы Беларускай групе ІМКА, пры якой існуе Беларускае Спартовае Таварыства, мы мелі большую магчымасць спатыкацца з рознымі нацыянальнасцямі. Першым такім спатканьнем быў удзел у спаборніцтвах 9 і 10 жніўня ў Галендорфе. Там яшчэ былая УНРРА наладзіла спартовае свята, у якім прыймала ўдзел 14 лягераў розных нацыянальнасцяў. Пасьля кароткай прамовы дырэктара УНРРА, у якой ён падкрэсьліў вялікае значэньне спорту ў сьвеце і асабліва сярод эміграцыі, пачалося змаганьне дружынаў.

Першы дзень спаборніцтваў закончыўся для нашай дружыны добра. Мы ўвайшлі ў фінал. Народ з усіх акалічных асяродкаў (некалькі тысяч чалавек) зь вялікім зацікаўленьнем чакаў наступнага дня, у якім меўся быць разыграны фінал. У кожнага глядача, які бачыў першую ігру, ня выходзіла з вуснаў пытаньне: хто возьме заўтра першае месца, беларусы ці палякі? А што казаць аб самых спартсменах! Напэўна, кожнаму сьнілася заўтрашняе спатканьне на спартовым пляцы і самае рашучае — фінал.

10 жніўня ўжо ад самага раньня ў нашым лягеры быў вялікі рух. Жыхары лягеру былі настолькі зацікаўленыя спортам, што напросту не маглі дачакацца хвіліны, калі мелі ад’ехаць самаходы на месца спаборніцтваў.

Дзевяць гадзін — і два грузавыя самаходы, набітыя людзьмі, кра- нуліся з месца. На твары кажнага жыхара можна было заўважыць усхваляванне. Не хапае словаў, каб апісаць радасць нашых людзей, калі мы, выбягшы на пляц, тройчы крыкнулі “Жыве!”.

Доўгі час нават немагчыма было спыніць воплескі, крыкі, якімі спатыкаў нас народ. І калі капітаны і судзьдзі падалі рукі на знак пачатку ігры, пачуўся сьвісток. Ігра пачалася.

Спачатку ігры была вялікая перавага з нашага боку. Але калі праціўнік сабраў усе апошнія сілы й пачаў упарта трымацца, гледачы не маглі спакойна ўстаяць на месцы. Усе парушыліся ў бок, куды ляцеў мяч. Трба было ўпарта змагацца за кожны пункт. Калі ігра збліжалася да канца, як мы, так і гледачы мелі ўжо ўпэўненасць, што перамога будзе наша. Так і было. Мы здабылі першае месца, і гэта дало пачатак нашай славе ў ваколіцы. Наша беларуская дружына пачала лічыцца адной з наймацнейшых дружнаў у раёне.

Пасьля спаборніцтваў усе спартсмены сабраліся ў вялікай залі, дзе дырэктар УНРРА раздаў ўзнагароды. Мы атрымалі першую ўзнагароду і словы падзякі.

Аб нас пачалі ўсё больш і больш гаварыць ня толькі ў нашай акрузе, але й далей. Паміж іншым, у часе ігры было аж 4-х журналістых ангельскіх газэт, і мы ў нашых нацыянальных касьцомах, напэўна, апынуліся недзе на старонках гэтых газэт.

Мы вялі далейшую падрыхтоўку. Празь месяц атрымалі мы запытаны на розыгрыш статуэткі, якую ўфундаваў польскі лягер № 4. Спаткалася там 6 дружнаў розных нацыянальнасьцяў. І тут прыйшлося нашым бедным гледачом перажыць цяжкія часіны хвалявання.

Ігра была цяжкая, цягнулася аж да позьняга вечару, усе былі знясіленыя. Мяч хадзіў з рук у рукі. Патрэбна было вялікае напружаньне і цярпліvasць. Мы заўзяліся не на жарты — і зноў здабылі першае месца. Статуэтка была ў нашых руках, а разам зь ёю дыплём за першае месца. Усе ўсьцешаньня і задаваленьня вярталіся познім вечарам дамоў. Прыветна мігацелі агні нашага лягеру.

14.9 у летувіскім лягеры адбыліся масавыя спаборніцтвы дзяцей, у якіх удзельнічала моладзь і нашага лягеру. Спаборніцтвы абыймалі індывідуальны і эстафэтны бегі, скокі ўдаль і ўзвыш. У агульным выніку наша моладзь здабыла першае месца і атрымала першую ўзнагароду.

10.10 нашая група ІМКА зладзіла ў нашым лягеры вялікае сьвята, дзе ізноў спаткаліся спартсмены розных нацыянальнасьцяў. І тут мы здабылі ізноў адно зь першых месцаў.

18 і 19.10 нашае Спартовае Аб'яднанне прыймала ўдзел у спаборніцтвах ва ўкраінскім лягеры ў Браўншвайгу, дзе выступала таксама ўкраінская дружна з Гэтынгэну...

У гэтым спаборніцтве Браўншвайг узяў першае месца, а мы другое.

Цяпер надыйшла восень. Спартовы сезон, можна сказаць, скончыўся. Мы больш-менш належна скарысталі летні час. Але і цяпер праводзім трэнінг у залі летувіскага лягеру...

Мы хочам толькі заклікаць усю беларускую моладзь пачаць шырэй спартовую працу. Тады можна будзе падумаць аб шырэйшым арганізаванні нашага спартовага жыцця на эміграцыі.¹⁾

3. Выдавецкі рэфэрат

“Паволі пачынае ажыўляцца беларуская выдавецкая ніва на эміграцыі. У розных асяродках беларускага жыцця пачалі выходзіць розныя газеты й часопісы. Лік іх усцяж узрастае, а гэта сьветчыць аб усцяж узрастаючым аб'яднанні беларусаў на чужыне.

Дзеля розных прычынаў пакуль што ў пераважнай большасці гэта гэктаграфныя выданні. З часам наладзіцца і справа выдання ў друкарнях. Самае галоўнае, што беларусы сяньня ўжо могуць задаволіць свае духоўныя нацыянальныя патрэбы, у чым найважнейшае значэнне прыпадае друкаванаму слову”.

Ад 1.4.1946 году пачаў выходзіць у лягеры Ватэнштэце месячны часопіс “Шляхам Жыцця”. У артыкуле “Ад рэдакцыі” чытаем:

“Сяньня выходзіць першы нумар беларускага часопісу “Шляхам Жыцця”. Воляю лёсу мы апынуліся на чужыне... На долю кажнага з нас выпаў цяжкі жыццёвы шлях. Успамінаючы аб тым, што прыйшлося перанесці на гэтым шляху, кажны ўздрыгнецца. Жудасныя ўспаміны...

...Кажуць, жыццё — гэта барацьба. Ва ўпартым змаганні з рознымі сіламі чалавек заваёўвае сваё жыццё. Вялікімі рухальнымі сіламі ў гэтым змаганні зьяўляюцца вера ў свае сілы, любоў да жыцця, надзея на лепшае будучае.

Мы страцілі многае. Але ж у нас ёсць галоўнае — жыццё. Дык будзем жа ісьці сваім шляхам жыцця зь Верай, Надзеяй і Любоўю. Выходзячаму сяньня першаму нумару нашага беларускага часопісу мы далі назоў “Шляхам Жыцця”. Ён ставіць сваёй мэтай падтрымаць у

¹⁾ “Шляхам Жыцця”, № 9-10 (21-22), верасень-кастрычнік 1947 г.

сваіх чытачоў гэтыя вялікія жыццёвыя сілы, аблягчыць ім іх цяжкі шлях жыцця на чужыне.

Спаздземся, што з дапамогай нашай грамадзкасьці часопіс выпаўніць сваё заданьне. Ён дапаможа нашаму народу ў барацьбе за сваю будучыню”.

Часопіс “Шляхам Жыцця” выйшла 25 нумароў, і на № 1 (25-26), студзень-люты 1948 году, год выданьня 3-ці, ён скончыў сваё існаваньне.

Выданьне кніжак

Ёсць рэчы, якія здабываюць агульнае прызнаньне і робяцца папулярнымі. Гэта можна сказаць поўнасьцю аб выданьнях кніжачак да чытаньня, якія друкуюцца пры нашым Камітэце.

З выдадзеных кніжачак (іх ужо маем 6) відаць у пэўнай меры кірунак выданьняў. Гэта перадусім беларуская літаратура, пераклады зь іншых літаратураў.

Выйшла за апошні час новыя 4 кніжкі: “Тарас на Парнасе” (папярэдзаны ўступам) — 16 бачын зь ілюстрацыямі, “Каваль” — народная казка, 28 бачын, “Усяночная” С.Юстапчыка — 40 бачын і “Родны Край”, зборнік географічна-літаратурных матар’ялаў розных аўтараў — 13 бачын. Апошняя кніжка вельмі каштоўная для школаў, дзе яна можа выкарыстоўвацца як дапаможны матар’ял на лекцыях географіі й беларускае мовы.

Выдадзеныя за апошні час кніжкі: “Апокрыф” М.Багдановіча, “Тры лягэнды” Каўша. У 1947 годзе: “Стары завет” — падручнік Закону Божага для сям’і і школы, “Шчаслівы Прынц”, казка Оскара Ёайльда, “Выбраныя вершы” М.Багдановіча, “Рабінзон Крузо”, Канспект гісторыі для гімназіі: а) гісторыя Беларусі, б) Старажытны Ўсход, Грэцыя, Рым, в) гісторыя Сярэднявечча, Новых і Навейшых часоў.

Ад шостага красавіка 1947 году пачала выходзіць у лягеры “Беларуская Думка” — выданьне Беларускага Парафіяльнага Камітэту ў Ватэнштэце. Пад гэтакім назовам выходзіў орган беларусаў-каталікоў. У часопісе, апрача артыкулаў з рэлігійным зьместам, знаходзім розныя весткі з палітычнага жыцця й беларускую хроніку. Часопіс друкуецца кірыліцай і лацінкай.

Выдавецкая суполка “Заранка”

“Калі я адчыніў у Ватэнштэце ў лягеры АБЦ школу, дык стаў сыстэматычна ўкладаць матар’ял для першай групы маеі школы. У

далейшым часе іншыя настаўнікі нашай школы выкарыстоўвалі гэты мой матар'ял. Па сваім матар'яле ўкладаў я першы Лемантарык, які на наступны год быў надрукаваны на рататары.

Паводля матар'ялу, што я распрацаваў для другога (трохі пісьменнае) групы мае школы, я ўлажыў і чытанку "Родны Палетак", надрукаваную ў 1947 годзе.

У першым годзе мае працы ў школе (1945/46 н.г.) я пераклаў з украінскае мовы Пачатковую геаграфію. Я й настаўнік Сіткоўскі надумалі друкаваць вышэй ўспомнення падручнікі.

Восеняй 1946 году мы прыступілі да друку гэтых кніжак, а каб надаць большага аўтарытэту нашаму друку, дык мы надумаліся зарганізаваць выдавецкую суполку. Гэтая суполка складалася з наступных асобаў: настаўнікі — Гладкі, Сіткоўскі, Селязніёва і іншыя — д-р Грабінскі, д-р Тумаш, сп.сп. Я.Мурашка, А.Крыт і Будзька. Кажны сябра ўклаў па 100 дарэформавых нямецкіх марак.

Мы купілі некалькі васковых матрыцаў, паперы й хварбы ды пачалі працу. Настаўнік Сіткоўскі троха мог пісаць на машынцы, але матрыцаў ніколі не набіваў. Але ж пачаў вучыцца. Малюнкi й каліграфічную працу выконвалі Лутія і Чэсь Будзькі.

З рататарам мы абодва былі незнаёмыя, але пачалі друкаваць "Лемантар". Праца не ўдавалася: матрыцы рваліся, папера пэцкалася. Ледзь сабралі болей-меней прыгодных друкаваных лісткаў на 200 экзэмпляраў. Задаволілі сваю школу, а рэшту разаслалі тым, што прасілі, бо попыт быў вялікі.

У 1947 годзе прыступілі да друку чытанкі "Родны Палетак". Запрасілі набіваць матрыцы Хведара Ільляшэвіча. Добра яму заплацілі, а матрыцы былі набітыя добра. Абрэзкі маляваў настаўнік Скараход, а намалюваў добра! Да гэтага часу настаўнік Сіткоўскі навучыўся друкаваць на рататары. Чытанка выйшла з друку досыць добра.

Калі мы прадалі значную колькасць гэтых падручнікаў, дык мне здарылася бяда. Я быў скарбнікам. Выручаныя грошы й накладныя дакуманты складаў у паняровы мяшок, які ляжаў у маім століку. Позна ў нядзелю, калі клаўся спаць, дык мяшок з грашыма быў, а ў панядзелак пасля заняткаў паглядзеў, дык ня было ні грошаў, ні дакумантаў, ні мяшка.

Рахунак быў лёгкі. Ад ліку надрукаваных кніжак аднялі тыя кніжкі, што былі ў наяўнасці, а недастачу кніжак залічылі прададзенымі. Гэтую суму я мусіў пакрываць сваімі цыгарэтамі блізка праз паўтара году, бо там было болей за тысячу марак, хоць малавартасных.

Восеняй 1947 году мы надрукавалі “Геаграфію”, перакладзеную з украінскае мовы, а потым сталі думаць аб надрукаванні самай большай да таго часу кніжкі — “Малюнкі Мінугага”. Гэтую кніжку мы друкавалі два разы.

Першы раз набіваў матрыцы неспрактыкаваны хлопец, які не літаральна перапісваў матар’ял з рукапісу, але пісаў як бы пераказ, дзе часта перакручваў змест. Хоць нам, апрача затрачанага матар’ялу, набіцьцё матрыцаў каштавала болей за 200 марак, але прыйшлося забракаваць іх ды друкаваць нанова.

Матрыцы далі набіваць фаховаму машыністу Хведару Ільяхэвічу. Абрэзікі намалюваў настаўнік Скараход. У дадатак да таго настаўнік Сіткоўскі навучыўся працаваць з рататарам, дык выйшла кніжачка досыць добра.

Тут трэба прызнацца, што давялося шмат папрацаваць над падбрам матар’ялу для гэтай кніжкі і над апрацоўкай яго. Я хацеў падаць як мага болей гістарычнага і патрыятычнага матар’ялу, а яго было скупа. Сёе-тое я пераклаў з стараславянскай мовы, зь летапіснага матар’ялу. А каб ён ня быў моцна сухім, дык дзе было магчыма перамяшваў з патрыятычнымі вершамі.

Кніжачку мы выдалі ў самым б'ольшым тыражы — аж у 800 экзэмплярах, але яны разышліся хутка. Ды й пасыла быў вялікі попыт, але ня было чаго пасылаць. Гэтую кніжку я меркаваў выдаць і выдаў у выглядзе гістарычнай хрэстаматыі. Я ўважаў, што гэткая форма будзе даступнейшая для дзяцей.

Наступнай кніжкай і самай большай па ліку бачынаў выйшла літаратурная чытанка “Напа Краіна”. Яна друкавалася двума шрыфтамі — лацініцай і кірыліцай. Тэхнічным недахопам было тое, што лацінскі друк быў вельмі нявыразны. Кірылічнага друку матрыцы былі набіты досыць добра. Набіваў іх Хв.Ільяхэвіч. Гэтая чытанка мела форму літаратурнай хрэстаматыі.

Зьмястоўным недахопам чытанкі трэба лічыць тое, што ня ўсе артыкулы былі высокамастацкага зместу. Гэта тлумачыцца тым, што ня было з чаго рабіць выбаркі: ня было пад рукамі кніг мастацкай літаратуры, а школы патрабавалі кніг.

Апошнім школьным падручнікам нашага выданьня выйшла чытанка для 3-й клясы, выдадзеная ў канцы 1948 году — “Помнікі Старажытнасьці”.

Гэты падручнік выйшаў пробным, недапрацаваным. Я яго ўважаў за схему, наводзя якой меў укладаць чытанку для 3-й клясы па краязнаўству, але гэтая праца застанецца нявыкананай назаўсёды.

Апрача вышэйўспомненых 6-ці школьных падручнікаў, мы яшчэ выдалі зборнік народных песняў з нотамі пад назовам “Дудар” і тры брашуры народных казак: “Рыцар Дабравід”, “Казкі” нумар два і “Казкі” нумар тры.

Наша выдавецкая суполка “Заранка” ня была зарэгістраваная ў нямецкім урадзе, дык пры рэформе валюты ў 1948 годзе нам не памянялі грошы на новыя маркі, і суполка кончыла сваё існаваньне. Але я і настаўнік Сіткоўскі першую сваю месячную пэнсію павярнулі ў фонд “Заранкі” на закупку паперы й выдавецкую працу далей працягвалі бесьперапынна.

Школы і розныя беларускія арганізацыі прысылалі нам запатрабаваньні на кніжкі, і мы іх высылалі. Калі на месцы кніжкі былі прададзеныя, дык нам адсылалі належнае, але не заўсёды.

Аднаго разу інжынер Ханяўка піша ліст, што ён выслаў на маё імя грошы, а кніжак не атрымаў. Я яму выслаў кніжкі й паведаміў, што грошаў не атрымаў, ды прасіў яго спраўдзіць на пошце. Па пэўным часе справа выясьнілася, і грошы мы атрымалі.

Паэта Сядніёў быў у нашым лягеры і забраў для свае школы кніжак на 80 марак, а грошы не прыслалі. Мы тры разы пісалі да дырэктара гімназіі сьвятара Лапіцкага, але ён нічога нам не адказаў. Напісалі да Сядніёва. Ён адказаў, што ўсе кніжкі аддаў дырэктару гімназіі Лапіцкаму, а грошы ад дырэктара не атрымаў. Ён можа толькі сваімі ўласнымі грашыма заплаціць. На гэтым справа скончылася.

14.7.1966 г.

Я. Гладкі.

Нью-Ёрк.

4. Прамыслова-гандлёвы рэфэрат

Прамыслова-рамесьніцкая праца, галоўным чынам шавецкая, кравецкая, сталярная і сьлясарная, пачалася ў хуткім часе пасля арганізацыі лягэру. Адзінымі ўмовамі для пачатку гэтае працы зьявіліся: запатрабаваньне жыхараў на прамыслова-рамесьніцкія паслугі, наяўнасьць сярод іх асобаў з адпаведнымі прафэсіямі ды іхная добрая воля да выконваньня паслугаў. Эканамічныя ўмовы працы базаваліся выключна на падставе свабоднае дамоўленасьці паміж заказчыкам на працу і яе выканаўцам.

У гэты перадысправаздаўчы пэрыяд разгарнулася прамыслова-рамесьніцкая праца паасобных майстэрняў. Склаліся наступныя майстэрні: шавецкая, жаночая кравецкая (мела характар кравецкае школы), сталярня, сьлясарня і электрамайстроўня.

У ліпені 1947 году працавала 7 майстэрняў: шавецкая, мужчынская кравецкая, жаночая кравецкая, сталярня, электраваршгата, гадзіньнікавая і мастацкая, якія налічвалі 30 чалавек майстроў і вучняў.

На 1.1.1948 г. працавала 5 майстэрняў: шавецкая, кравецкія мужчынская і жаночая, сталярня, гадзіньнікавая. Пры існуючых майстэрнях моладзь вучылася рамяству. Шмат хто зь іх прыдбаў спецыяльнасьць сталяроў, шаўцоў, краўцоў і інш.

Беларуская група ІМКА(УМСА)

27.1.1947 году быў зладжаны кароткі адмысловы канцэрт-паказ для гасьцей — прадстаўнікоў Сусьветнай арганізацыі ІМКА. На гэтым вечары было дадзена некалькі балетных і харавых нумароў супольнымі сіламі лягерных мастацкіх групаў (хор, скаўты, драматычная сэкцыя). Арыгінальная натуральная краса балетных нумароў — беларускіх народных танцаў асабліва прыпала да душы гасьцей сваёй мастацкай беспасярэднясьцяй.

Госьці адведалі лягер з адначаснаю мэтаю абгаварыць магчымасьць закладзінаў мясцовай лягернай групы ІМКА (УМСА). Згодна з умовай паміж Сусьветным Камітэтам ІМКА і УНППА, сярод ДП на абшары Нямецчыны ІМКА займаецца: 1) асьветаі, 2) культурнымі справамі, 3) рэлігійнай дапамогай, 4) фізычным узгадаваньнем і 5) рознымі гульнямі і імпрэзамі.¹⁾

2.4.1947 году ў лягеры была заложана група ІМКА (УМСА) — Міжнароднае Хрысьціянскае Арганізацыі Моладзі. На арганізацыйным сходзе было выбранае кіраўніцтва мясцовага беларускага аддзелу, якое ўжо пачало працу.²⁾

Беларуская Група ІМКА разгарнула шырокую культурна-грамадскую дзейнасьць сярод моладзі і дарослых жыхараў нашага лягеру. Кожны тыдзень бывае “Жывая Газэта”, якой выйшла ўжо 5 нумароў. Нядаўна адбыўся Літаратурны Суд над інтэлігенцыяй з аповесьці Тараса Гушчы “Ў глыбі Палесься”. Зладжана ўжо дзьве экскурсіі.

Пры Беларускай Групе ІМКА існуе клуб, у якім жыхары лягеру могуць пачытаць сьвежыя газэты і часопісы, а таксама пагуляць у розныя гульні. Пры ІМКА існуе сэкцыя гульні ў сетку, група малодшых футбалістых, гімнастычная сэкцыя, сэкцыя гульні ў пінг-понг, шахматны і літаратурны гурткі.

¹⁾ “Шляхам Жыцьця”, №1 (13), 30.1.1947.

²⁾ “Шляхам Жыцьця”, №4 (16), 13.4.1947.

Пры клубе ІМКА існуе адмысловы Дзіцячы Клуб, дзе малодшыя дзеці могуць пагуляць, пачытаць або паслухаць цікавую казку ці апа-віданьне.

ІМКА пасылае на курсы інструктараў летніх лягераў сваіх сяброў, арганізуе плывецкую сэкцыю і дзявочую дружыну сеткі. Праца Беларускай Групы ІМКА ўсё больш і больш зацікаўляе моладзь і спартыкасецка з агульным прызнаньнем. ІМКА налічвае ўжо звыш 100 сяброў.¹⁾

Наш гурток ІМКА, нягледзячы на сваё нядоўгае існаваньне, з кожным днём набірае большага размаху ў сваёй працы, з кожным днём навалічвае рады сваіх працаўнікоў.

Адным з першых яго пачынаньняў была “Жывая Газэта”, якая карыстаецца цяпер вялікай папулярнасьцю сярод жыхараў лягеру. Яна гуртуе вакол сябе маладыя сілы нашага лягеру. Газэтка рэдагуецца жыва, умела, матар’ял чытаецца па-мастацку.

Часта ў газэце зьмяшчаюцца фэльетоны, у якіх закранаюцца актуальныя тэмы лягернага жыцьця, якія выклікаюць сярод слухачоў праўдзівы сьмех і розныя камэнтары.

Мужчынскі хор рэвэлераў ІМКА таксама паказаў сябе зь вельмі добрага боку. Выкананьня ім беларускія песні “Ляці” і іншыя выклікалі дружныя воплескі. Пажадаем хору посьпехаў і каб ён у як найскарэйшым часе паказаў сябе ня толькі ў лягеры, але і па-за лягернай сцэнай.

Клуб ІМКА і ў вячэрнія часы ўяўляе зь сябе мурашнік. Дзеці гуляюць у розныя гульні, старэйшыя гуляюць у шахматы, шанкі або карты. А ў спакойным, зацінным кутку Клубу дзядзькі і цёткі з газэтамі ў руках перад сном праводзяць астатак дня, бо сярод моладзі і яны адчуваюць сябе маладзейшымі, ды і цікава пасядзець сярод моладзі й паслухаць іхніх жартаў і гутарак, якія часам пераносяць нас на дарагую Бацькаўшчыну-Беларусь.

Многа чаго яшчэ Кіраўніцтва ІМКА хоча ўнесці ў праграму свае працы, каб усім нам скрасіць жыцьцё на чужыне і падрыхтаваць да далейшага вандраваньня па сьвеце. Гэтак, зарганізаваньня Курсы ангельскай мовы, якія сярод жыхараў лягеру карыстаюцца заслужаным наведваньнем, танцавальная школа і г.д.²⁾

Заля ІМКА стала ўлюбёным месцам нашае моладзі. Штовечар тут зьбіраюцца дзясяткі моладзі, каб пагуляць у шахматы, лінг-понг, па-

¹⁾ “Шляхам Жыцьця”, №5 (17), 26.5.1947.

²⁾ “Шляхам Жыцьця”, №7 (19), ліпень 1947.

чытаць газэты і кніжкі, паслухаць “Жывую Газэту”. Яна бывае сь-тэматычна кажны тыдзень. Ужо адбылося 20 нумароў. На “Жывой Газэце” жыхары нашага лягеру слухаюць аб апошніх падзеях у сьвеце, аб асягненьнях навукі і тэхнікі, аб лягерным жыцьці.

Заўсёды бывае багаты літаратурны аддзел, які апрацоўвае Літаратурны гурток ІМКА. Каб ажывіць “Жывую Газэту”, уведзены музычны мамэнт. “Жывую Газэту” апрацоўвае рэдакцыя ў складзе да 15-ці асобаў, сяброў ІМКА.

Наша ІМКА арганізавала цэлы шэраг экскурсіяў у маляўнічыя мясцовасьці Гарцу. Так было ўлетку. На наступваючы асеньні і зімовы пэрыяды кіраўніцтва ІМКА апрацавала адпаведную гэтым порам году праграму працы.¹⁾

Ужо 16 сяброў ІМКА, як актыўныя працаўнікі, атрымалі сяброўскія карткі. Карткі ўрачыста ўручыў Старшыня ІМКА ў прысутнасьці жыхараў лягеру. У найбліжэйшым часе атрымаюць карткі яшчэ 10 новых сяброў. Тры сябры нашай ІМКА прайшлі ўжо Інструктарскія курсы і атрымалі дыплёмы. Надалей перашкаленьне ахопіць і іншых сяброў.

У часе летніх лягераў для дзяцей адзін зь сябраў нашае ІМКА вёў праз усё лета працу зь беларускімі дзецьмі, што былі ў лягеры. Школьная моладзь нашага лягеру таксама правяла некалькі тыдняў у прыгожай ваколіцы, дзе быў уладжаны летні лягер ІМКА.

Беларуская група ІМКА паставіла цяпер перад сабою заданьне здабыць сабе становішча самастойнага аддзелу ІМКА 1-й клясы, выдаць часопіс і пашырыць дзейнасьць на іншыя беларускія асяродкі.²⁾

Моладзь нашага лягеру адпачывала ў летнім лягеры ІМКА ў Ляў-тэнталь (Гарц). Сьвежае горнае паветра й паўнаватраснае харчаваньне дадалі моладзі сілаў.

У гэтым часе адбыліся Алімпійскія гульні. Наша моладзь адзначылася падчас гэтых гуляняў, асабліва ў другім турнусе, які адбыўся ў апошніх днёх жніўня, і здабыла найбольшую колькасьць пунктаў, вынесшы імя беларусаў на першае месца перад удзельнікамі Алімпіяды.³⁾

* * *

Нашыя скаўты, так як і ўсё грамадства найвялікшага ў Ангельскай зоне згрупаваньня беларусаў лягеру Ватэнштэт, перажылі не-

---

¹⁾ “Шляхам Жыцьця”, № 8 (20), 31.8.1947.

²⁾ “Шляхам Жыцьця”, № 9-10 (21-22), 1947.

³⁾ “Шляхам Жыцьця”, № 8 (20), 1947.

калькі тыдняў таму трывогу з прычыны гвалтоўных намаганьняў некаторых варожых беларускасьці польскіх шавіністычна-імперыялістычных ворганаў, якія імкнуліся гвалтам перайменаваць жыхараў лягеру зь беларусаў на палякаў. Гэтая акцыя польскіх імперыялістых была талераваная, а ў пэўнай меры і падтрымоўваная ўрадоўцамі ІРО. Аднак дзякуючы нацыянальнай сьведамасьці і стойкасьці жыхараў лягеру гэтыя намаганьні польскіх шавіністых не ўдаліся, і лягер Ватэнштэт і надалей з посьпехам рэпрэзэнтую паміж чужынцамі беларускасьць.¹⁾

У другой палавіне лютага 1950 году беларускі ДП-лягер у Ватэнштэце быў зьліквідаваны. Адначасна перасталі існаваць тамтэйшыя скаўцкія групы, школьныя ўстановы і розныя арганізацыі.²⁾

Беларускі ДП-лягер у Гановэры (Нідэрзаксэ)

Ува Ўкраінскім ДП-лягеры “Лысенка” ў Гановэры было шмат беларусаў, якія наладзілі сваё арганізацыйнае жыцьцё. Дзякуючы стараньням Беларускага Дапамагавага Камітэту ў Гановэры, у лягеры ўдалося атрымаць адпаведнае памешканьне для набажэнстваў. 3.5.1946 году праваслаўны сьвятар зь беларускага ДП-лягеру ў Ватэнштэце разам зь сьпевакамі наведаль беларусаў у Гановэры, дзе адслужылі набажэнства. Гановэрскія беларусы перажылі ў гэты дзень вялікае сьвята, пачуўшы пропаведзь у беларускай мове.

На сьв. Міколу нашыя сьвятары зноў наведаль Гановэр. Было ізноў адслужана набажэнства. Гэтым разам быў увесь царкоўны хор лягеру. Ад радасьці іі узрушэньня вернікі плакалі. І гэтым разам а.Аўгэн сказаў прыгожую пропаведзь, у якой выказаў глыбокую любоў да беларускага народу і нашай Бацькаўшчыны.

Беларусы Гановэру пачалі арганізаваць свой царкоўны хор і ў хуткім часе ўжо мелі сваю беларускую царкву.³⁾ Сьвятаром у царкве быў а.Міхал Сьмірноў. Але нядоўга цешыліся прыхаджане-беларусы сваёй царквой. У выніку спалучэньня Беларускага Праваслаўнага Епіскапату з Расейскай Зарубежнай Царквой беларуская царква ў Гановэры апошнім часам акружыла сябе расейскім актывам,

¹⁾ Скаўцкі бюлетэнь Штандару “Гарц”, №10, 10.12.1948.

²⁾ “Скаўцкая Інфармацыйная Служба”, №19, люты 1950. (сп.Пануцэвіча).

³⁾ “Шляхам Жыцьця”, №3, 5.5.1946 г.

які перахапіў кіруючую ролю ў ёй... Былы наш сьвятар а.Сьмірноў здрадзіў нам — беларусам і сьведома перайшоў на расейскі ідэ-ялягічны бок...

23.7.1947 г. у Гановэры адбыўся Літаратурны вечар. У тэатральнай залі Ўкраінскага лягеру сабралася нашая беларуская грамада, каб пачуць жывое слова нашага Песьняра. Сярод прысутных было шмат і ўкраінцаў, якія жыва цікавіліся выступам Сядніёва. Ізноў нямоўкнучыя воплескі, кветкі. Рэфлектары кідаюць сьвятло на ажыўленую постаць Сядніёва. Сьмела й моцна гучыць ягоны голас. Дэклямуе ён з памяці, і гэта асабліва зацясыняе лучнасьць паміж ім і слухачамі. “Цень Янкі Купалы” замест вянка на далёкую магілу — гэтай паэмай пачаў Сядніёў вечар.

Жыва й балюча ўсталі перад прысутнымі вобразы нядаўна мінулых жудасных часоў. Змяняліся настроі з кожным новым вершам, павяваліся нейкія няўхопныя адчуваньні. Хацелася слухаць і слухаць...

У шчырых словах выказалі Песьняру падзяку за наведаньне беларусаў Старшыня БДК, Камандант лягеру і Старшыня Лягернае Рады.¹⁾

У канцы 1946 году быў арганізаваны Хлапцоўскі Сьцяг Крывіцкіх Скаўтаў. Складаўся ён са зьвеньняў і дружнаў, налічваў 50 асобаў. Кіраўніком, або йнакш Сьцяжным, быў настаўнік пачатковае школы с.Віктар Літаровіч.

У 1947 годзе быў арганізаваны Дзявочы Сьцяг Крывіцкіх Скаўтаў, у якім налічвалася 40 асобаў. Сьцяжною Дзявочага Сьцягу была сп-ня Л.Брылеўская.

Беларуская пачатковая школа.

“У верасьні 1946 году на паседжаньні беларускага актыву ДП-лягеру “Лысенка” ў Гановэры было пастаноўлена адчыніць беларускую пачатковую школу.

Лягер быў вялікі, даходзіў часамі да 5 тысяч жыхараў, пераважна ўкраінцаў, дзеля гэтага й уся адміністрацыя лягеру была ўкраінская. Беларусаў у лягеру было 600-700 чалавек.

Адолеўшы шмат цяжкасьцяў і перашкодаў, таго ж 1946 году распачала працу наша школа. Яна мела 4 клясы. Колькасьць вучняў у іх у кожным навучальным годзе была розная, а ў 1949 годзе даходзіла да 80.

¹⁾ “Шляхам Жыцьця”, №7 (19), 1947 г.

Настаўнікаў было тры: П.Ніжнік, меў ён вышэйшую асвету і вялікі стаж працы на Бацькаўшчыне, Кісялёў і я — В.Літаровіч, скончыў педагагічны тэхнікум.

Пасья сьмерці Кісялёва, а потым і трагічна загінулага П.Ніжніка, іх месцы заступілі сп.сп. М.Завістовіч, які скончыў настаўніцкую сёмінарыю, і У.Брылеўскі з вышэйшаю асветаю і вялікім стажам настаўніцкае працы на Бацькаўшчыне.

Настаўніку прыходзілася працаваць зь дзьвюма клясамі.

Лягер быў перапоўнены жыхарамі, а таму 1946/47 і 1947/48 навучальныя гады працавалі ў падвальных памешканьнях у другую зьмену, пасья ўкраінцаў.

Прышоўшы ў школу пасья 12-е гадзіны дня, вучань ужо страчваў свае сілы, а гэта адбівалася на выніках пасьняховасьці.

У 1950 годзе, калі лягчэй стала з памешканьнямі, наша школа мела адпаведна лепшыя пакоі, але навучаньне праводзілі таксама ў другую зьмену — з 12-й гадзіны дня, пасья заканчэньня працы ўва ўкраінскай гімназіі.

З падручнікамі была бяда. Спачатку ня было ніякіх, але потым хоць рататарныя, аднак вучань меў кніжку. За гэта вялікая ўдзячнасьць сп.Гладкаму з Ватэнштэту, які, акрамя заняткаў у школе, у вольны час рататарным спосабам выдаваў там беларускія кніжкі.

Навучальныя гады ў школе звычайна пачыналіся ў верасьні і канчаліся ў канцы траўня або ў пачатку чэрвеня.

Нацыянальныя сьвяты і Каляды школа адзначала пастаноўкамі, сьпевамі і скокамі.

Існаваў у лягера Беларускі Скаўтынг, ядром якога былі вучні школы.

У красавіку 1950 г. наша беларуская пачатковая школа самазьліквідавалася. Прычына таму — масавы ад'езд беларусаў у іншыя краіны. Настаўнікі Брылеўскі і Завістовіч выехалі ў ЗША. Я застаўся адзін з 15 вучнямі працаваць у школе. А калі да мяне дайшла чарга на выезд, дык я перавёў вучняў ва ўкраінскую школу з умовай, што вучні будуць карыстацца беларускімі кніжкамі, на што дырэктар школы даў згоду.

Такім чынам, пасья чатырохгадовай плённай працы беларуская пачатковая школа ў Гановэры перастала існаваць. Беларускага дзіцячага садку ня было. Рабілі захады, але нічога пазытыўнага ня выходзіла.”

Сайт Рывэр, ЗША
10.12.1965г.

Віктар Літаровіч
б. настаўнік школы.

ДП-лягер Варбэрг

“Варбэрг — досыць вялікая нямецкая вёска недалёка ад гораду Гэльмштэт. Гэты горад ёсьць награнічнай заставай Ангельскае зоны Нямецчыны з Расейскаю зонаю.

Вёска Варбэрг знаходзіцца ў вельмі прыгожай мясцовасьці. На краю гэтай вёскі стаяў стары замак з часоў нямецкага рыцарства. Ня дужа далёка ад вёскі — горад Браўншвайг. Мажліва, гэты замак належаў да радні браўншвайскіх князёў.

У гэтым самым замку быў уладжаны беларускі ДП-лягер. Колькі было жыхараў у лягеры, не магу падаць дакладна, але думаю, што было дзесь пад дзве сотні.

Беларуская школа ў беларускім лягеры Варбэрг заснавалася ў верасні 1946 году. Усіх дзяцей у школе было 17: 1-я кл. — 3, 2-я — 4, 3-я — 5 і 4-я — 5.

Для 1-й і 2-й клясаў напачатку падручнікаў ня было зусім, а асабліва лемантароў і чытанак. Для гэтых клясаў настаўнік мусіў друкаваць тэкст для чытанья сам. Пазьней зьявіліся лемантары й чытанкі выданья Гладкага.

Для 3-й і 4-й клясаў карысталіся матар’яламі зь беларускіх часпісаў рататарнага выданья. Падручнік арытмэтыкі быў на ўкраінскай мове. Падручнікі геаграфіі й прыроды былі на польскай мове, але імі мог карыстацца толькі настаўнік. Выкарыстоўваліся з гэтых падручнікаў толькі ілюстрацыі, зьвязаныя з тэмаю лекцыі, а матар’ял лекцыі дзеці запісвалі.

Загадчыкам гэтай школы быў я. Усіх настаўнікаў, разам са мной, было 4. Адзін настаўнік быў з асьветаю 2-хгадовага настаўніцкага інстытуту, адзін зь сярэдняй асьветаю, а 2-х апошніх асьветы ня ведаю. Адзін зь іх выкладаў Божы закон, гэта быў Евец. Ягоная жонка Раіса выкладала сьпевы. Я думаю, што яны мелі найменш сярэдняю асьвету, калі ня вышэй.

Які стаж працы настаўнікаў, ня ведаю. Я тады меў 3-хгадовы стаж настаўніка.

Кляснае памешканьне было толькі адно. Запяткі праводзіліся на дзве зьмены: 2-я і 4-я клясы — першая зьмена, 1-я і 3-я — другая зьмена.

Пасьпяховасьць вучняў была на тыя ўмовы задавальняючая.

Пазашкольная праца была вельмі вузкая. На Каляды ладзілі ялінку. Шостага студзеня 1947 году, на праваслаўную Куцьцо, адбылася

супольная Куцыця для ўсіх жыхараў лягеру. На Куцыці былі прысутныя прадстаўнікі мясцовай УНРРА-ы. У пэўным мамэнце зьявіўся лягерны паліцыянт і заявіў, што нейкі стары дзед дабіваецца ў браму лягеру. Пусьціць яго ці не? Усе прысутныя, ясна ж, паставілі запрасіць старога дзеда. Гэта і быў Дзед Мароз, які, як ён расказваў, прыйшоў у Варбэрг аж зь Беларусі... Ён раскажаў аб усім сваім падарожжы, якое было нялёгкае, аб тым, як ён, ня ведаючы нямецкае мовы, дапытваўся аб беларусах.

Дзед Мароз раздаў шчодрія падарункі для дзяцей і жыхараў лягеру, а таксама для прысутных ангельскіх гасцей.

У часе Куцыці пяяліся калядкі, дзеці дэкламавалі вершы пры яліныцы. Вечар прайшоў у надзвычай мілым сяброўскім настроі. Беларусы Варбэргу чуліся адной моцнай дружнай сямейкай, закінутай на чужыну, далёка, далёка ад роднай Бацькаўшчыны-Беларусі.

Адзін раз адзначалася гадавіна 25 Сакавіка. Быў прачытаны змястоўны рэфэрат на тэму Беларускага вызвольнага руху.

За ўвесь навучальны год толькі адзін раз быў паказ мастацкай самадзейнасьці. У часе Вялікодных Сьвятаў была пастаўлена п'еса "На вёсцы". Яна была выканана ў прасторнай тэатральнай залі на сцэне, збудаванай адміністрацыяй лягеру. П'еса была адыграная вельмі ўдала, яна выклікала добрае ўражаньне жыхараў лягеру і нямецкага насельніцтва, якое ў вялікай колькасьці наведала беларускую пастаноўку.

Скаўтынг быў таксама. Дня 20 красавіка 1947 году пры ўдзеле Галоўнага Кіраўніцтва Згуртаваньня Крывіцкіх Скаўтаў на Чужыне арганізаваўся Скаўцкі Зьвяз. Ён складаўся з 3-х Дружынаў і насіў назоў "Арляняты". Я быў Кіраўніком зьвязу.

Зьліквідавалася школа ў 1947 годзе з прычыны ліквідацыі лягеру. Навучальны год закончыць удалося.

На гэтым закончу апавяданьне пра школу, у якой я працаваў, поўны энтузіязму, але няпэўны за сваю будучыню.

Усе жыхары лягеру былі перавезеныя ў лягер Рынгэльгайм."

*31.3.1965 г.
Ошава, Канада*

*Баляслаў Лішчонок,
Кіраўнік беларускай пачатковай
школы ў Варбэргу.*

ДП-лягер Рынгэльгайм

“Беларуская група з Варбэргу была прывезеная ў расейскі ДП-лягер у Рынгэльгайм каля г.Госьяру. Камандант расейскага лягеру Кандрашоў намагаўся зьліць беларускую школу з расейскай. Настаўнікі беларускай школы катгарычна запратэставалі ды сталі дамагацца ад ІРО права існаваньня беларускай школы ў гэтым лягеры. ІРО ня была супраць.

Пасьля гэтага камандант лягеру стаў матываваць, што няма памешканьня і што ён мусіць зьліць беларускую школу з расейскай. А каб супакоіць настаўнікаў, пагадзіўся на выкладаньне беларускай мовы для беларускіх дзяцей па-за нармальнымі гадзінамі працы школы. Настаўнікі добра разумелі гэты манэўр і на ўступкі не пайшлі. Тады ІРО ўладзіла гэтую справу так, што да абеду працавала расейская школа, а пасьля абеду беларуская. Навучальны 1946/47 год у расейскім лягеры закончыць удалося.

Зь ліквідацыяй расейскага лягеру ўвосені 1947 г. была зьліквідаваная і беларуская школа ў Рынгэльгайме. А калі расейскі лягер вывезлі ў іншае месца, то ніхто зь беларусаў зь імі не паехаў. Беларусы выехалі ў беларускі лягер АБЦ у Ватэнштэце. У лягеры была ня толькі беларуская пачатковая школа, але й гімназія, і для беларускіх дзяцей з расейскага лягеру перастала існаваць праблема беларускай школы.

Разам са школай у Рынгэльгайм пераехаў і Беларускі Скаўтынг. Самой моладзі такая арганізацыя, як Скаўтынг, падабалася. Кажнае раніцы скаўты выходзілі на фізкультурную зарадку. А наколькі іхным клічам быў “Бог і Бацькаўшчына”, часта рабілі рэфэраты на тэмы беларусаведы, аб значэньні скаўтынгу і яго заданьнях ды інш., ладзілі экскурсіі ў лес і горы, правялі даўжэйшы час у скаўцкім лягеры ў горах Гарц каля Госьяру. Час ад часу рабіліся вогнішчы, каля якіх наладжваліся гульні і сьпевы.

Спэцыяльнай скаўцкай сьвятліцы ня было. Для патрэбных заняткаў ужываўся клясовы пакой беларускае школы. Але калі ІРО зьліквідавала лягер і перавезла амаль усіх жыхараў у расейскі ДП-лягер, праца ня толькі ў Скаўтынгу, але і ў беларускай школе стала шмат цяжэйшая, бо на перашкодзе стаяла ня толькі старая расейская эміграцыя, але й новая, якія адносіліся несымпатычна да ўсяго беларускага, што толькі ўзьнікала. Кіраўнік скаўтаў пачаў настойліва дамагацца ад каманданта лягеру ды ад ІРО большых правоў для дзейнасьці Беларускага Скаўтынгу і школы.

ІРО не перашкаджала нашай дзейнасці, але дзеля таго што мы апынуліся ў варожым нам лягеры, дык ягонае кіраўніцтва было нам на перашкодзе. Адносіны паміж кіраўніком беларускіх скаўтаў і кіраўніцтвам лягеру моцна абвастраліся. Зачаліся пагрозы. У такім становішчы кіраўнік беларускіх скаўтаў перадаў Зьвяз у часовае кіраўніцтва сп.А.Марозу, а сам пакінуў расейскі лягер ды пераехаў у Беларускае лягер АБЦ у Ватэнштэце.

Нягледзячы на цяжкія абставіны Беларускага Зьвязу Скаўтаў у расейскім лягеры, гэты Зьвяз здолеў утрымацца да канца, аж пакуль не зьліквідаваўся расейскі лягер.”

*11.8.1966 г.
Ошава, Канада.*

*Баляслаў Лішчонак,
б. кіраўнік пачатковае школы
і Скаўцкага Зьвязу.*

ДП-лягер Госьляр

Перад і пасля капітуляцыі Нямеччыны перад наступаючымі савецкімі войскамі на захад плыла вялікая хваля ўцекачоў. Сярод іх былі й нашыя суродзічы-беларусы. Пасля доўтага блукання некаторыя зь беларусаў знайшлі сабе прыстанішча ў драўляных бараках былога працоўнага лягеру каля гораду Госьляру, у горах Гарц, у Ангельскай акупацыйнай зоне.

Як правіла, былыя працаўнікі перад выездам на Радзіму рабілі зьнішчэньні ў ненавісных ім бараках, а цяпер, пасля іх, новым жытхам прыйшлося рабіць неабходны рамонт баракаў і наагул прыводзіць у парадак увесь лягер.

Хутка УНРРА прыняла на сябе апеку над уцекачамі лягеру. Вось такім чынам улетку 1945 году быў заснаваны беларускі ДП-лягер у Госьляры.

У лягеры наступова наладзілася жьцьцё: выбралі адміністрацыю лягеру, адчынілі швейную майстэрню, арганізавалі гурткі для вывучэньня ангельскае мовы, а зь 1 верасьня 1945 году пачала працаваць беларуская пачатковая школа. Мела яна 5 класаў, і працавалі ў ёй настаўнікі: Міхал Васілеўскі, Мікола Кашагуб і Селязьніёва. Дзеці зь вялікім зацікаўленьнем і ахвотаю вучыліся ў роднай мове.

Стараньнем Беларускага Дапамаговага Камітэту была пастаўлена на каляды дзіцячая п’еска “Елка Дзэда Мароза” і канцэрт, пасля чаго дзеці атрымалі ад Дзэда Мароза гасыцінцы.

Найбольшае ўражаньне на прысутных зрабілі хораша прыбраныя сьняжынкі і красналодкі, якія адскакалі на сцэне “Лявоніху”. Цяпер ужо і старэйшая моладзь рыхтуецца да адгуляння “Паўлінкі” ды зарганізавала харавы гурток.¹⁾

Жыцьцё ў лягеры дый праца ў школе праходзілі спакойна. Але ў адзін прыгожы восеньскі дзень ціхае лягернае жыцьцё было атручана нечаканым прыездам у лягер савецкага ахвіцэра. Лягер адразу стаўся пустым: людзі ўцякалі праз вокны, хаваліся ў кустох, а хто мог — уцякалі ў горы, у лес. Савецкі лейтэнант, сябра Савецкай Рэпатрыяцыйнай Місіі, езьдзіў па лягерах і ўгаворваў уцэскачоў вяртацца на Радзіму.

Аднойчы ўзімку раніцою прыехалі ў лягер грузавыя аўты з ангельскімі жаўнерамі. Каля кажных дзьвярэй баракаў быў пастаўлены адзін жаўнер. Начальнікі са сьпісамі ў руках заходзілі ў баракі і шукалі ў іх савецкіх падданых, называючы іхнія прозьвішчы.

Ангельцам удалося схіпіць толькі шэсьць чалавек, бо лягер днём быў заўсёды амаль пусты. Насільна пасаджаныя ў грузавыя аўты людзі выскочвалі на дарогу, а іх ізноў сілаю ўцягвалі ў грузавікі.

Пасьля гэтага бессаромнага паляваньня на людзей частка жыхараў лягеру, забраўшы самае неабходнае для жыцця, пакінулі лягер і пайшлі ў няведамае.

Праходзіў час, і жыцьцё ў лягеры паступова зноў наладзілася. “Першага травеня 1946 году была зарганізаваная Скаўцкая Дружына, Кіраўніком якое быў малады настаўнік мясцовае беларускае школы сп.Мікола Кашагуб. У склад дружыны ўвайшла ўся беларуская моладзь лягеру”.²⁾

3.11.1946 г. па просьбе каманданта лягеру прыехалі ў Госьляр з Ватэнштэту беларускія скаўты і вучнёўская моладзь, якія зладзілі вечарыну. У праграме былі дэклямацыі, беларускія песні ў выкананьні школьнага хору, хор рэвалерсаў выканаў два танго, танцавальныя гурткі скаўтаў і старэйшае моладзі выступілі з народнымі скокамі, урэшце, была настаноўка “Нешчаслівае каханьне”.

Нягледзячы на некаторыя недахопы з тэхнічнага боку, вечар прайшоў даволі ўдала. Гледачы былі задаволеныя, што было відаць з гучных воплескаў і падзякаў пры ад’ездзе нашых маладых артыстых. Жыхары лягеру прасілі якнайчасей наведваць іх і сваімі выступамі

¹⁾ “Крывіцкі Сьветач”, №1 (3), 1946.

²⁾ “Шляхам Жыцьця”, №4, 1946.

хоць на часіну пераносіць іх у нашую дарагую Бацькаўшчыну... сэрцам і думкамі".¹⁾

У першым квартале 1947 году ў лягеры было прачытана некалькі рэфэратаў. Два зь іх былі прысьвечаныя ўгодкам сьмерці Цёткі і К.Каліноўскага. Перад гэтымі рэфэратамі адбылася паніхіда па ўсіх тых, што аддалі сваё жыццё ў змаганні за лепшую долю нашай Бацькаўшчыны. Прысутнічалі сьвятары, настаўнікі, вучні беларускае школы й насельніцтва лягеру.²⁾

25 Сакавіка, у дзень Беларускага Нацыянальнага Сьвята, адбыліся ў лягеры ўрачыстасьці, якія пачаліся малебнам. У часе малебну быў пасьвечаны Сьцяг скаўцкае арганізацыі лягеру.

Пасьля адбылася ўрачыстая Акадэмія, на якой быў прачытаны рэфэрат аб Акце 25 Сакавіка 1918 году, дэкламаваліся вершы й пяліся песьні.³⁾

Беларуская пачатковая школа працавала на працягу 1945/46 і 1946/47 навучальных гадоў. Зь ліквідацыяй лягеру перастала існаваць і школа.

---

1) "Шляхам Жыцця", №11, 1946.

2) "Скаўцкая Інфармацыйная Служба", №6, 1947.

3) Тамсама

Француская акупацыйная зона

Беларусы у Францускай акупацыйнай зоне Нямеччыны

“Француская дывізія “Францыя Перадусім” (Франс даборд) па-соўвалася з захаду на ўсход, паступова займаючы Шварцвальд і Вюртэмбэргію. Невялікая колькасць нямецкіх жаўнераў, адступаючы, заўзята змагалася за кожны крок свае тэрыторыі. Зразумела, пры гэтым былі страты ў людзях з абодвух бакоў.

На тэрыторыі пазнейшай Францускай акупацыйнай зоны Нямеччыны немцы пакінулі шмат вязняў канцэнтрацыйных лягераў. Былі яны розных нацыянальнасцяў, але вельмі мала было сярод іх жыдоў. Па паводзінах вязняў пасля іх вызвалення можна было зразумець, што бальшыня іх былі звычайнымі крыміналістамі.

Беларусаў у Францускай зоне было шмат, прынамсі ня менш, як у іншых зонах. У бальшыні гэта быў народ палахлівы. Аселі яны ў ваколіцах, суседніх з Швайцарыяй, маючы на ўвесе ўцячы туды ў разе патрэбы.

Зь ведамых мне беларусаў сюды прыехаў цэлы Слонім у двух вагонах проста з Млавы (у Польшчы), куды яны прыехалі з Слоніма таксама цягніком. Слонімцы прыехалі ў Сальгаў (Вюртэмбэргія) з наступнай прычыны. Два гады перад гэтым у Сальгаў быў курс для настаўнікаў і кіраўнікоў моладзі, арганізаваны немцамі. Слонімскі Школьны Інспектар і ён-жа Кіраўнік моладзі СБМ Суравы быў на тым курсе. Яму вельмі спадабалася гэтая земляробская краіна зь невялікаю прамысловасцю, ужо тады разбіванай самалётамі ў іншых кутках Нямеччыны. Пасля павароту дадому апісаньне Суравым ваколіц Сальгаў вельмі спадабалася тым, хто меў сутык з слонімскім гэбітскамісарам. Вось жа ў часе эвакуацыі яны яго напрасілі, каб выслаў іх туды.

Апрача слонімцаў, у Сальгаў было некалькі маладых вайскоўцаў зь беларускага войска ў Ванган (ля Тыролю). У горадзе Равэнсбургу было некалькі сем’яў і адзіночак беларускай інтэлігенцыі.

Спроба арганізаваць беларускі гурт у Францускай зоне напаткалася на супраціў тамтэйшай беларускай інтэлігенцыі, якая карыста-

лася свабодою пры немцах і да якой французы няпрыхільна ставіліся цяпер.

Слонімскія беларусы пад правадырствам Волкава, зяця пратаярэя Альхоўскага — слонімскага сьвятара, пачалі адразу шукаць кантакту з маскалямі. У горадзе Равэнсбургу знайшліся белагвардзейцы, якія знайшлі ў французаў магчымасьць назвацца апатрыдамі — безьдзяржаўнымі. Волкаў арганізаваў зь беларусаў у Сальгаў групу апатрыдаў і часта сьездзіў на інструкцыі ў белагвардзейскі асяродак у Равэнсбургу.

Іншыя беларусы далучыліся да палякаў. Адно зь іх працавалі ў польскіх камітэтах, а стараньнем другіх была адчынена польская гімназія ў Шрамбаргу. Дырэктарам яе быў Васіль Пляскач, і амаль усе настаўнікі й вучні былі беларусамі. Гэтую гімназію скончыла некалькі беларусаў.

Нягледзячы на тое, што я й некаторыя іншыя сьведамыя беларусы мусілі належаць да групы апатрыдаў і ў такі спосаб атрымоўваць разам зь імі дапамогу УНРРА, мне ўдалося дабіцца ў мясцовых французскіх уладаў прызнаньня як прадстаўніка ад беларусаў - апатрыдаў і польскіх грамадзянаў.

У гэтай справе я сьездзіў у Бадэн-Бадэн і ў Раштад (Шварцвальд) да галоўнага французскага зоннага кіраўніцтва. Мяне прымалі карэктна, але абьякава ці на'т варожа, залежна ад палітычных паглядаў французаў.

Сапраўдная беларуская арганізацыя зьявілася толькі ў 1947 г. На выбарах паявілася група на чале зь Сяргеем Грамыкам і Макарэвічам, якія мелі пагляды, збліжаныя да так званых зарубежнікаў. Але іх зарубежнікамі нельга было назваць таму, што мы мелі сярод нас масквафілаў і маскалёў, якія адразу ацвярожвалі ўсякі зарубежніцкі нахіл як прамаскоўскі, а гэтага было дастаткова, каб рознадумныя беларусы трымаліся разам.

Сьвірыд, як сябра Беларускай Цэнтральнай Рады з Бэрліну, адразу прызнаў Зарубежжа, дзейнасьць Астроўскага і аднаўленьне БЦР. Мае спробы выясьніць, ці ня варта вярнуцца да БНР, як больш шырокага й здаравейшага ўтварэньня ў абставінах шуканьня гітляроўцаў, аказаліся яму непрыёмальнымі, як уцяканьне з тонучага карабля. Яго гонар быў пры капітане, перасьледаваным за беларускую дзейнасьць нядаўніх гадоў. Падобна думаў сп. Гуцька, палкоўнік Самааховы і, магчыма, Беларускай Краёвай Абароны.

Нацыянальна мы не маглі шмат зрабіць дзеля адуманых абставінаў сярод французаў. Калі Грамыка, Шудзейка й Макарэвіч выдалі пару

пумароў рататарнай аднаднёўкі супраць мяне, дык аб гэтым пехта данёс французам. Шудзейка і Макарэвіч былі ўзятыя ў Равэнсбург на французскі суд, а я быў пакліканы як сьветка супраць іх. Судзілі іх за друк без дазволу ўлады. Я меў пацьвердзіць, хто друкаваў. Але гэта была толькі судовая працэдура, таму што Шудзейка й Макарэвіч самі прызналіся, што яны пісалі й друкавалі. Маё пасьветчаньне як прадстаўніка беларусаў было патрэбнае толькі працэдуральна. Іх засудзілі на пару тыдняў адседкі. Я ня чуў аб падобных справах у іншых зонах, дзе свабода слова была загварантаваная амаль ад першага дня акупацыі нават немцам.

Усе мы жылі па мястэчках прыватна ў немцаў, а даставалі падаюнку з УНРРА, а потым ІРО ў хаце аднаго з нашых. Таму зарганізаваньне некай вучэльні для дзяцей ці наагул печага беларускага было вельмі цяжкае, калі звяжыць, што большасьць нашых вучоных уцякла да палякаў.

Пераехалі мы ў лягеры толькі ў канцы 1948 і ў 1949 годзе. Але тады ўжо мы сядзелі на скрынях выезду — хто ў ЗША, хто ў Канаду, а шмат надумалася ехаць у Вэнэсуэлю і Бразылію. Расейцаў нешта цягнула туды, і яны арганізавалі прапаганду. Была гутарка і аб эміграцыі ў Марока, дзе было шмат маскалёў, але неяк нашыя туды ня кідаліся. Пару сем'яў выехала ў Аўстралію.

Большыня актыўнейшай беларускай моладзі з Францускай зоны пераехалі ў Амэрыканскую вучыцца ў УНРРА-ўскім і ў нямецкіх унівэрсытэтах: у той час быў дзейны нямецкі ўнівэрсытэт у Тубінгене, і ўсё маглі мець поўнае ўтрыманьне УНРРА, жыць на месцы бясплатна ды вучыцца без ніякае платы. З гэтага скарысталася шмат палякаў і некалькі нашых на мэдыцыне, праве й хіміі.

Жыцьцёвая навука ў Францускай зоне даказала неабходнасьць асабістай пружнасьці кажнага беларуса. Шуканьне лягчэйшай дарогі й хаваньне за нечыя плечы шкодзіць як нацыянальнай справе, так і адзіны. Дзякуючы ўцёку ў палякі шмат нашых суродзічаў гаравала ў лягерах на паўгалодным выпрашаным харчовым пайку. Падобна і сярод маскалёў былі пагарджаныя як “мужыцкі” народ. Шмат з нашых было выпхнута маскалямі ў Паўдзённую Амэрыку, адкуль яны паўгалодныя пазьней пераехалі ў ЗША.

Абставіны для беларускай усьведамляльнай дзейнасьці ў Францускай зоне былі цяжкія. Калі б у нас было колькі выдатнейшых асьвечаных асобаў з веданьнем францускае мовы, мы маглі б выбіцца ў УНРРА і сярод французаў. Балтыйскія народнасьці мелі перавагу ўсюды ва ўрадах дзеля большай колькасьці асьвечаных людзей. Гэтае

самае пазіралася і з палякамі, пакуль не пачалася іхняя рэпатрыяцыя на Бацькаўшчыну. Амаль усе сапраўдныя палякі выехалі ў Польшчу. Засталіся толькі людзі з Усходу. Сярод іх было шмат беларусаў, нават праваслаўных, якія хадзілі ў касцёл і хрысьціліся рукою, каб хаця іх ня выкінулі ксяндзы зь лягеру.”

20.12.1966 г.
Пасэйк, ЗША.

В.В.В.

Бібэрах — Рыс

“Адразу пасья акупацыі Вюртэмбэргіі французскім войскам паўсталі ДП-лягеры. У Бібэрах была пераважная колькасць палякаў, таму й лягер лічыўся польскім.

Пасья вайскавікоў сталі ўцякаць у лягеры ўсе тыя, хто меў вельмі цяжкія ўмовы працы ў гаспадароў-земляробаў (баўэраў), як Мадэст зь сям’ёю (ягоны гаспадар меў 28 кароў і 8 коней) і іншыя. Мая і другая сям’я пераехалі ў Бібэрах, зарэгістраваліся як беларусы і пачалі дамагацца, каб нам далі магчымасьць уладзіцца асобна.

Французы пайшлі насустрач нашым жаданням і прыдзялілі нам памешканьне ў гатэлі. Прадукты харчаваньня мы атрымлівалі ў польскім лягеры. Паступова колькасць беларусаў павялічвалася, тады нас размясыцілі сем’ямі на прыватных кватэрах. Былі тут і чатыры сям’і прыбалтаў, якія далучыліся да беларускай групы. Да іх прыехаў знаёмы ім праваслаўны сьвятар. Ён атрымаў дазвол адслужыць абедно ў адной зь нямецкіх кірхаў.

Маючы дзяка, рэгента і добрых харыстых, беларусы выйшлі на сцэну. Гэта было поўнаю неспадзяванкаю для сьвятара і прыбалтаў. Хор сьпяваў вельмі добра, што расчуліла прысутных і выклікала сьлёзы. Падзякам ня было канца. Ад гэтага часу і паўстаў беларускі хор, які ад царкоўнага вельмі лёгка перайшоў да народна-беларускага. Рэгентам хору быў сп.Сяргей Анічкаў. Хор складаўся зь пяці жанчын дыскантаў, трох жанчын альтоў, трох мужчын-тэнараў і пяці мужчын-басоў. Хор утрымаўся і існаваў да часу эміграцыі рэгента Анічкава. Я ж асабіста ў пачатку 1947 году пераехаў зь сям’ёю ў ДП-лягер Шляйсгайм у Амэрыканскай зоне, дзе арганізаваў беларускую школу й працаваў у ёй.”

17.1.1967г.
Сомэрсэт, Нью Джэрзі, ЗША.

Філарэт Родзька.

Як дапаўненыс да вышэйсказанага, ніжэй падаецца зацемка па-ступнага зместу:

“Беларуская калёнія ў Бібэрах-Рыс невялікая. Тут знаходзіцца ўсяго некалькі беларускіх сем’яў. Аднак яны годна выконваюць свой нацыянальны абавязак перад Бацькаўшчынай. Тут ёсць свой хор; хоць і невялікі, але сваімі выступамі здабыў ён пашану беларускай песні сярод рознанацыянальных чужынцаў і нашырыў сярод іх добрае імя беларусаў.

Беларуская песня ўжо шырока паялася па ўсёй французскай зоне дзякуючы высылкам некалькіх асобаў, якія як умеюць працуюць, не пакладаючы рук. У самым Бібэраку беларусы выступалі некалькі разоў і нават іншым дапамагалі. На разьвіталны вечар Дырэктару УНРРА беларусы паднеслі сьціплы разьвіталны падарунак, але сваім шчырым нацыянальным зместам, прамовай аднае беларускі зрабілі найпрыемнейшае ўражаньне на дырэктара, а таксама й на ягонага заступніка.

На адкрыцьцё клюбу ДП, якое адбылося 29.11.1947 г., цяперашні наш апякун зажадаў, каб выступіў беларускі хор. Характэрна, што ў часе выступаў хору дырэктар уставаў, каб ляпей бачыць і чуць. Беларускі выступалі ў нацыянальных касьцюмах, нашыя мужчыны, на жаль, не змаглі іх здабыць.

Адносіны ўладаў да нашае працы ад самага пачатку ёсць найлепшыя. Мы гэта тлумачым перадусім тым, што беларусы карыстаюцца добрай апіяніяй у прыраўнаньні да іншых.

Што да адносінаў паміж беларусамі і іншымі нацыянальнасьцямі, дык добрыя нават з палякамі і расейцамі. На жаль, з украінцамі адносіны значна ахаланелі пасля захопіцкіх артыкулаў у “Часе” на Беларускае Палесьсе. А тут якраз найбольш паляшучоў.¹⁾

Беларускі скаўтынг

У пачатку кастрычніка 1947 году заснаваўся ў Равэнсбургу Зьвяз Беларускіх Скаўтаў у ліку 16 асобаў, галоўным чынам вучняў тамтэйшай гімназіі (польскай). Зьвязовым вызначаны сп. Уладзімер. Мясцовая УНРРА прыдзяліла зьвязу часткі ўніформы. Колер скаўцкіх шалікаў — чорны.²⁾

У горадзе Тубінгэн быў таксама арганізаваны Сьцяг Беларускіх Скаўтаў.

¹⁾ “Шляхам Жыцьця”, №11 (23), 1947.

²⁾ “Шляхам Жыцьця”, №10, 1946.

Вайнгартэн

Мы зь вялікім напружаньнем чакаем ад Галоўнай Кватэры на якую-небудзь вестку, якая зьяўляецца для нас штуршком да далейшай працы. Праца ў Зьвязе ідзе наперад, паміма вельмі вялікіх перашкодаў. Школа наша падпарадкавана варшаўскай адміністрацыі, таму й адносіны паміж намі вельмі напружаныя.

Дня 6.3.1947 г. невялікая група нашых вучняў-скаўтаў езьдзіла ў Шварцвальд на курсы лыжаў.

25 Сакавіка мы таксама сьвяткавалі нашае нацыянальнае сьвята. На гэтую тэму быў прачытаны абшырны рэфэрат. У слухаючай моладзі наглядалася вялікае зацікаўленьне нашай нацыянальнай справай. Кажны выйшаў з пастановай змагацца за шчасьце і дабрабыт Беларускага народу й Бацькаўшчыны.

У днях ад 2.8 да 1.9.1947 г. пры Дырэкцыі ІМКА навету Заўльгаў быў зладжаны лягер адпачынку для скаўцкай моладзі. На лягер скаўты выбралі маляўнічую ваколіцу над Дунаем. Побач па-суседзку разьмясьціўся Зьвяз расейскіх скаўтаў. Скаўты стараліся па магчымасьці найлепш выкарыстаць ваду й сонца: яны шмат купаліся, гулялі й сьпявалі.

Дня 31 жніўня лягер наведаў сябра Штацдаровы д-р В.Войтанка ў асысьце некалькіх скаўтаў. Скаўты пры гэтай нагодзе пасьпяхова злажылі экзамены спраўнасьці і здабылі адпаведныя ступені.

У асноўным скаўты правялі гэты час вельмі весела. Разьяжджаліся з прыемнымі ўражаньнямі і з адным вялікім жаданьнем — як найхутчэй ізноў спаткацца ў надобным лягеры.¹⁾

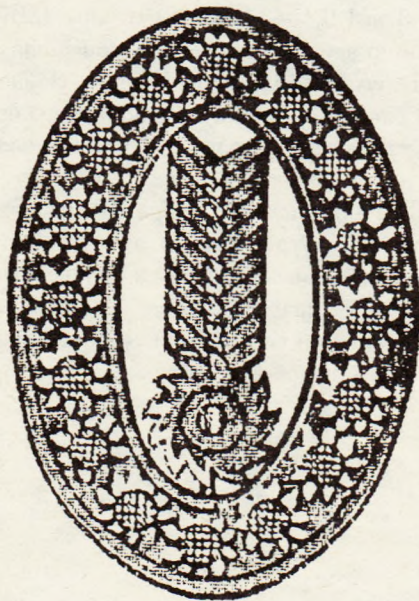
¹⁾ "Студэнцкі Кліч", №2 (16), 1947.

ДАДАТКІ

Дзеля адрознення ад немцаў усе чужыныцы (аўсьлендары) з Усходу Эўропы насілі на левым рукаве або на грудзіне спецыяльныя знакі (латы). Усе падсавецкія грамадзяне насілі блакітную лату з напісам на ёй “ОСТ”.

12 кастрычніка 1944 году ўсіх беларусаў лягеру склікалі ў фабрычную залю ў лягеры “Швабэнлянд” у г.Цвітаў у Судэтах. Прадстаўнік Арбайтсфронту пасля кароткай прамовы давёў да ведама сабраных аб абавязковым нашэнні імі нацыянальнай адзнакі, якую тут жа кажнаму беларусу і даручылі. Беларуска нацыянальная лата выглядала так:

Прышыць да рукава ці да грудзіны і насіць гэтую адзнаку азначала пазбавіць сябе права ўваходу ў рэстараны, кіно, цырульні, праезду чыгункаю, каратка кажучы — пазбавіць сябе права свабоды. З гэтае прычыны беларусы байкатавалі гэты загад і “беларускую эмблему” (лату) насілі толькі адзін мянчанін і ягоная жонка.

ПРАГРАМА

роднае мовы для пачатковае школы

1-я кляса

Разьвіццё мовы, чытаньне і пісьмо.

Навучаньне правільнага вымаўленьня гукаў нашае мовы (скарагаворкі, лічылачкі, песьні, вершы і інш.).

Галоснае й выразнае адказваньне на пытаньне.

Узбагачэньне й пашырэньне лексыкі дзяцей:

1. Падрыхтаваньне рукі да пісьма. Рысаваньне, абрысоўваньне і заштрыхоўваньне контураў. Практыкаваньне ў напісаньні элемэнтаў літараў, цэлых літараў.

2. Практыкаваньне ў гукавым аналізе словаў (гульні на дадаваньне складкоў, прыдуманьне словаў на дадзены гук і інш.).

Паступовае азнаямленьне з гукамі й літарамі нашае мовы і чытаньне іх у розных спалучэньнях адбываецца на працягу іх першых паўгодкаў. Гукі — літары раіцца падаваць прыблізна ў наступным парадку: а, у, м, ш, о, і, н, т, п, р, ы, к, с, л, е, з, д, г, в, х, й, б, ў, ю, ц, ё, э, ж, ь, ч, я, ф, дз, дж.

Адначасна, у меру азнаямленьня зь літарамі, пісаньне рукапісным шрыфтам словаў з знаёмых літараў паводле ўзору настаўніка (настаўнік піша ў сшытках).

3. Павольнае, складкамі, чытаньне словаў і невялікіх сказаў у працэсе азнаямленьня зь літарамі.

Сыпісаньне з рукапіснага ўзору словаў з знаёмых літараў (на дошцы піша настаўнік каліграфічным пісьмом).

4. Пісаньне гукавога дыктанту з асобных лёгкіх словаў: двускладовыя словы з адной сугукавай (звычайнай) у складку (куры, рука), аднаскладовыя зь дзьвіюма сугукавымі (звычайнымі) у складку (кот, дом, два, тры), двускладовыя зь дзьвіюма сугукавымі ў складку (замок, добра) і нарэшце цяжэйшыя словы.

Захаваньне інтэрвалу паміж словаў.

5. Паступовы пераход да чытаньня цэлымі словамі невялікіх артыкулаў. (Не выключаецца чытаньне складкамі на працягу ўсяго году.)

6. Правільнае называньне рэчаў, што сустракаюцца ў бліжэйшым навакозьлі (у хаце, на дварэ, у садзе, у гародзе, на полі, на лузе, на рэчцы і інш.).

Правільнае называньне дзеяньняў (хто што робіць: кароўка рыкае, ластаўка шчабеча, каваль куе і інш.).

Правільнае называньне словаў-якасыцяў, прыкладам: цукер ёсьць..., ліст..., трава..., малако... .

Абагульняльныя паняці, прыкладам: яблык, сьліва, ігруша — садавіна. Знаходжаньне часткавага ад агульнага, прыкладам: мэбля — стол, крэсла, ложка, шафа і г.д.

Падбор словаў з працілеглым значэньнем (высокі — нізкі, чысты — брудны, добры — дрэнны і інш.).

Вывучэньне напамяць вершаў, адгадваньне загадак. Прывучэньне да правільнае пабудовы сказаў. Апавяданьне наводзя малюнкаў. Апавяданьні дзецьмі сваіх уражаньняў. Пераказ прачытанага. Расказваньне настаўнікам казак і апавяданьняў. Пераказ дзецьмі насья таго, як колькі разоў расказаў настаўнік.

7. Пісаньне словаў з ужываньнем ў, й (настаўнік напамінае). Пісаньне словаў з ужываньнем мяккага знаку.

Азнаёмленьне зь вялікімі літарамі ў наступным парадку:

а) вялікія літары, што маюць аднолькавы нарыс із малымі: У, Л, М, Х;

б) літары, што адрозьніваюцца толькі ўпрыгожаньнем І, Ш, Ц, Ч, Ю і г.д.;

в) літары, якія маюць асобныя нарысы: Г, П, Р, Т, Б, Е, З, В, Ф.

Паступова, у меру азнаёмленьня зь вялікімі літарамі, пісаньне гукавага дыктанту зь лёгкіх кароткіх сказаў, ужываючы кропкі і вялікія літары.

Першыя спробы сьпісваньня рукапісным шрыфтам з друкаванага тэксту (найпрасьцейшых сказаў).

2-я кляса

Чытаньне і разьвіцьцё мовы.

Сьведамае выразнае чытаньне ўголос невялікіх артыкулаў, галоўна сьюзэтнага зьместу. Пераказ прачытанага.

Пашырэньне запасу словаў у лексыцы вучня. Больш пашыранае кола называньня спакмянёў (прадметаў). У дадатак да тэмаў першае клясы — называньне спакмянёў (прадметаў) больш шырокага наваколя: вуліца, ваколіца, майстроўня, горад, транспарт і інш.

Пашырэньне аднаведна запасу словаў-дзеяньняў. Больш шырокае выкарыстаньне прыметнікаў, прыкладам: стол бывае формаю..., з матар'ялу..., колеру..., ужытку... .

Падбор словаў з працілежным значэньнем.

Абагульняльныя словы і часткавыя назовы. Знаходжаньне аба-

гульняльнага слова для тлумачэння часткавага, прыкладам: карова — свойская жывёліна.

Паступовае прывучэнне дакладна і лягчна адказваць на пытанні “што гэта, што такое”, знаходзячы абагульняльнае слова і адпаведныя прыметы або прызначанні, прыкладам: воўк — дзікі крыважэрны зьвер; этажэрка — мэбля для стаўляння кнігаў.

Работа над правільнай пабудовай сказау пры вусных расказах і на пісьме. Вуснае расказанне паводля прачытанага. Вуснае расказанне паводля малюнку. Расказанне собскіх успамінаў. Расказанне апісальнага характару на найбліжэйшыя тэмы, прыкладам: мая сям’я, наша кляса, сабака, карова, курыца і г.д.

Вывучэнне напамяць вершаў і выразнае чытанне іх. Чытанне вершаў у васобах.

Пісьмо і граматыка.

Выпрацаванне выразнага і прыгожага пісьма. Сьпісванне з рукапіснага тэксту. Сьпісванне з друкаванага тэксту.

Гук і літара. Альфабэт. Складок, перанос словаў, націск. Правільнае ўжыванне націску пры чытанні словаў.

Сказ. Кропка. Вялікая літара на пачатку сказау. Прыпынак у канцы сказау пры чытанні. Слыхавыя і зрокавыя дыктанты з кароткіх сказаў. Практыкаванні ў напісанні словаў з ь, Дз, Дж, й, ў.

Праваніс сугалосных (звонкіх) і безгалосных (глухіх), сугукавых (зыхных): Б-П, Д-Т і інш.

Сказы клічныя, пыталыныя і апавядальныя. Інтанацыя пры чытанні, знакі пры пісьме. Чытанне ў васобах.

Сувязь словаў у сказе. Знаходжанне словаў, што адказваюць на пэўныя пытанні. Знаходжанне словаў, што азначаюць спакмень (прадмет), дзеянне, прымету.

Падбор да спакмянёў (прадметаў) словаў дзеянняў (кравец шые, зязюлька кукуе), прыметаў (цукер салодкі, сьнег халодны). Падбор спакмянёў (прадметаў) да прыметаў (што бывае белае), падбор спакмянёў да дзеянняў (што лётае). Дапісванне патрэбных словаў у сказе на пэўныя пытанні.

Мяккі знак як паказальнік мякчынні сугукавых (зыхных): бульба, пісьмо. І, Е, Ю, Я, Ё, як паказальнікі мякчынні сугукавых.

Пераход Д і Т пры змякчэнні ў Дз і Ц.

Апостраф і мяккі знак, як разлучальныя (вераб’і, зьелі, Касьян, зыначыць). Узяць увагу на напісанне словаў з падвойнымі сугукавымі (зыхнымі): ламачча, купацца, насенне.

3-я кляса

Чытаньне і разьвіцьцё мовы.

Плаўнае, сьведамае, выразнае чытаньне артыкулу сюжэтнага, апісальнага і навучальнага характару. Практыкаваньні ў ціхім чытаньні. Заахвочваньне да зашкольнага чытаньня, дапамога і кантроль настаўнікаў у гэтым.

Пераказ прачытанага. Самастойнае вуснае расказваньне паводля малюнку і сэрый малюнкаў на тэмы, дадзеныя настаўнікам. Расказваньне здарэньняў з жыцця вучняў паводля собскіх успамінаў. Першая спроба кароткіх пераказаў пісьмова ў 3-й асобе.

Вывучэньне напамяць вершаў, выразная прыгожая перадача іх. Перадача вершаў у вусобах.

Працяг працы над пашырэньнем і ўзбагачэньнем лексыкі вучняў у сувязі з пашырэньнем круга ўяўленьняў (граматычныя, арытмэтычныя, прыродаведныя, гістарычныя, геаграфічныя паняцьці).

Словы-сынонімы (сярдзіты зьвер — якія яшчэ словы ёсьць у нашай мове, каб паказаць, што зьвер сярдіты — злосны, крыважэрны, люты і інш.).

Пры чытаньні мастацкіх твораў браць увагу на спосабы выразнасьці: эпітэты, мэтафары, параўнаньні (не называючы гэтых тэрмінаў). Гэтыя і да таго падобныя практыкаваньні праводзяцца практычна пры чытаньні або расказваньні.

Граматыка і правапіс.

Паўтарэньне пройдзенага ў клясе. Працяг работы над выпрацаваньнем правільнага і прыгожага характару пісьма. Правапіс сугалосных (звонкіх) і безгалосных сугукавых (глухіх — зычных): просьба, грозьба, касьба і г.д.

Больш дакладнае вывучэньне месца Ь як паказальніка мякчпыі сугукавых (зычных). Апостраф і мяккі знак, як разлучальнікі.

Склад і націск. Правапіс Я, Е перад націскам. Е пасля націску. Этымалягічнае Я пасля націску.

Пераход У у Ў (ён умее, яна ўмее).

Неразьвіты сказ. Дзейнік і выказнік (на прыкладах, у якіх дзейнікам зьяўляецца спакменьнік (прадметнік) або прыметнік).

Практыкаваньне ў разьвіцьці неразьвітых сказаў даданымі часьцінамі сказу. Азначэньне. Данаўненьне. Акалічнасьці: спосабу, часу, месца, мэты, прычыны (лягчэйшыя, выразныя выпадкі).

Склад слова: аснова і канчатак.

Спакменьнік (прадметнік). Род. Лік. Жывыя і няжывыя спакмяні (прадметы). Імя агульнае і собскае. Вялікая літара пры напісанні собскіх імяў. Склоны. Скланенне спакменьнікаў (прадметнікаў). Склонавыя канчаткі (без асаблівасцяў роднага і меснага склопаў). Узяць увагу на спакменьнікі (прадметнікі) з падвойнымі сугукавымі (звычайна — зацішна, раздарожжа, жыцьцё).

Паняцце аб прыметніку. Род, родавыя канчаткі. Скланенне прыметніка разам із спакменьнікам (прадметнікам). Склонавыя канчаткі. Канчатак множнага ліку. Роля прыметніка ў сказе.

Паняцце аб дзеяслове. Час. Лік. Асоба. Спраганне дзеясловаў (найбольш лёгкія і выразныя выпадкі).

Практычнае азнаёмленне з правапісам асабовых канчаткаў дзеясловаў пры спраганні найбольш пашыраных дзеясловаў.

Практыкаванні ў разборы сказу на часціны мовы. Разбор/вызначэнне спакменьніка (прадметніка), прыметніка і дзеяслова.

Паўтарэнне правапісу.

4-я кляса

Чытанне і развіццё мовы.

Плаўнае, сьведамае, прыгожае і выразнае чытанне літаратурна-мастацкіх твораў і навучальнага матар'ялу. Пры чытанні мастацкіх і немастацкіх твораў браць увагу на спосабы вобразнасці і дакладнасці мовы.

Працяг і паглыбленне работы над развіццём лексыкі вучняў (глядзі праграмы папярэдніх клясаў).

Вусныя і пісьмовыя пераказы.

Пераказы з творчым элементам (надумаць канец да дадзенага эпизоду, надумаць пачатак, улучыць апісальны момант і інш.).

Вусныя і пісьмовыя ўкладанні на дадзеныя настаўнікам тэмы паводля малюнку, сэрый малюнкаў. Выкарыстоўванне спосабаў вобразнасці як у вусных, так і пісьмовых творчых працах вучняў.

Настаўнік напамінае, раіць, прыводзіць прыклады з мастацкіх твораў.

Укладанне лістоў, заяваў, расьпісак, выпраўненне блякетак і г.д. Скіроўваць увагу вучняў, каб у сваіх вусных і пісьмовых працах выкарыстоўвалі ведамы ім запас словаў (ператварэнне пасыўнага лексыкону ў актыўны).

Граматыка і правапіс.

Выпрацаванне прыгожага пісьма. Паўтарэнне правапісу, пройдзенага ў 3-й класе.

В перад А пасыла прыіменьніка (агонь — у вагі).

Пашырэнне ведаў аб спакменьніку (прадметніку). Дадаткова да праграмы 3-е класы — спакменьнікі (прадметнікі) зборныя, дзеяслоўныя, разумовыя. Правапіс падвойнай сутукавай (звычайнай). Скланенне спакменьнікаў (прадметнікаў). Склонавая канчаткі з удлучэннем асаблівасці роднага і меснага склонаў. Роля спакменьніка ў сказе.

Прыметнік.

Ягонае месца ў сказе. Скланенне прыметнікаў. Прыметнікі якасныя, дачыпныя (адносныя) і прыналежныя. Правапіс родавых і склонавых канчаткаў. Кароткія прыметнікі. Ступені параўнання: звычайная, вышэйшая і найвышэйшая.

Не, ня і ні із спакменьнікамі (прадметнікамі) і прыметнікамі.

Дзеяслоў.

Лік, час, асоба. Лад: абвесны, загадны, умоўны. Зваротная форма, падвойнае Ц. Трыванне закончанае і незакончанае. Спраганне дзеясловаў. Правапіс асабовых канчаткаў. Падвойныя сутукавыя (звычайныя) у дзеясловах.

Не, ня і ні зь дзеясловамі. Месца дзеясловаў у сказе (дзеяслоў як дзейнік у сказе).

Лічнік.

Колькасныя і парадкавыя лічнікі. Правапіс лічнікаў. Скланенне.

Займеньнік.

Практычнае азнаёмленне з катэгорыямі займеньнікаў. Скланенне некаторых займеньнікаў.

Прыслоўе.

Роля прыслоўя ў сказе. Ступені параўнання.

Прыіменьнік.

Значэнне для сувязі словаў у сказе. Асобнае напісанне із спакменьнікамі, прыметнікамі, займеньнікамі, лічнікамі. Напісанне праз злучок.

Злучнік.

Роля яго ў сказе.

Выклічнік.

Знакі прыпынку пры выклічніку (найпрасцейшыя выпадкі). Паняцце аб дзеяслоўным спакменьніку, дзеяпрыметніку і дзеяпрыслоўі. Склад слова: карэнь, прыстаўка, суфікс, канчатак.

Сказ.

Паўтарэнне простага сказу. Паняцце аб складаным сказе. Просты сказ. Неразвіты і развіты сказ. Найбольш пашыраныя выпадкі злітага сказу з прыдаткам, зваротам, з пабочнымі словамі. Знакі прыпынку пры іх (найбольш простыя і лёгкія выпадкі).

Разбор сказу. Разбор на часціны мовы.

Паўтарэнне і падагульненне правапісу.

Паўтарэнне і падагульненне ўсяго матар'ялу за пачатковую школу.

ПРАГРАМА **гісторыі беларускае літаратуры для** **беларускае гімназіі.**

1. Уводзіны

Гісторыя літаратуры як літаратураведная навука. Пагляды на літаратуру і ейную гісторыю (культурна-гістарычны, сацыялагічны, надэстэтычны і нацыянальна-эстэтычны).

Пэрыядызацыя гісторыі беларускае літаратуры.

2. Старажытны пэрыяд (да 17-га ст.)

а) Перадгістарычная пара (да 10-га ст.).

Беларускі народ і ягоная мова. Вусная традыцыя беларускае літаратуры ў перадгістарычную пару. Паганская рэлігія як ідэялагічная аснова вуснае народнае творчасці. Спосаб заяўлення і перадачы твораў вуснае народнае творчасці. Няўстойлівасць іхнага зместу і формы. Жанры і асаблівасці формы ў народных творах. Словачыны характар вуснае народнае творчасці. Вусная народная творчасць — люстра самабытнае душы і культуры беларускага народу.

Замовы.

Песні абрадавыя: 1) каляндарнага кола (калядкі, вясьнянкі, вачобныя, сёмушныя, купальскія, жніўныя) і 2) на галоўныя моманты чалавечага жыцця (хрысціянныя, вясельныя й хаўтурныя).

Казкі жывёльнага эпасу, міталагічныя, фантастычныя й рэалістычныя.

Прыказкі.

Загадкі.

Вусная народная творчасць — выток пісьмовае мастацкае літаратуры.

б) Першапісьменная пара (10 — 11 ст.).

Пераняўце беларускім народам хрысціянства й пісьменства ад Бізантыі. Бізантыйская літаратура. Мова кніжак гэтае пары. Цэрквы, манастыры й княжыя харомы — першыя асяродкі беларускага пісьменства. Перапішчыцтва, перакладніцтва й рэдагаваньне. Пераймальніцкі бізантызм як літаратурны кірунак першапісьменскае пары.

Царкоўныя творы: Біблія, Эвангелье, Жыцці сьвятых, казаньні, паўчэнні, царкоўная паэзія, духоўныя хрэстаматыі, апокрыфы і інш. Тураўскае Эвангелье (11-е ст.), Сьвятаславаў Ізборнік (1076 г.). Апокрыфы аб Адаме і Еве і “Як хадзіла Багародзіца на мукам”. “Пчала”.

Сьвецкія творы: Хранограф, Кроніка Івана Малалы й Ягоры Амартола, Александрыя. Першапісьменьніцкая пара падрыхтавала грунт для самастойнае літаратурна-мастацкае творчасці.

в) Першая залатая пара (12 ст.)

Росквіт самастойнае беларускае літаратуры высокага стылю. Самтворчы бізантызм як літаратурны кірунак першае залатое пары. Зьяўленьне першых выдатных беларускіх пісьменьнікаў. Летапіс Несьцера (1066—1114), Даніла Паломнік (1115), Клім Смаляціч (Пасланьне), Кірыла Тураўскі (Слова на Праводніцу, Слова ў нядзелю новую на Пасцы, Слова на Ўшэсьце і інш.). Легенда аб Мэркuryю, Слова аб палку Ігоравым.

г) Падрыхтоўчая пара (13 — 14 ст.)

Тварэньне задзіночанае беларускае дзяржавы — Вялікага Княства Літоўскага вымагала тварэньня адзінае дзяржаўнае літаратурнае беларускае мовы. Гэтую функцыю споўніла галоўна багатая юрыдычная літаратура — граматы, акты, мовы й г.д. (Смаленская тарговая праўда 1229 г., Гердзенева грамата 1264 г., Грамата полацкага япіскапа Якава, Умова Рыгі з Полацкам 1330 г., Грамата полацкага князя Яраслава Ізяславіча манахам і г.д.

д). Другая залатая пара (15 — 16 ст.)

Росквіт незалежнае беларускае дзяржавы (Вялікага Княства Літоўскага) і ўплывы заходня-эўрапейскага гуманізму выклікалі росквіт беларускае культуры й літаратуры. Паўстаньне беларускага друку (8.8.1517 г.) садзейла гэтаму росквіту. Ф.Скарына, В.Цяпінскі, С.Будны, браты Мамонічы, П.Месьціславец і інш. Асноўны літаратурны кірунак гэтае пары — літуанізм (у цэнтры ўвагі літаратуры — ідэя дзяржавы Літвы).

Духоўныя творы вандроўных сюжэтаў як выяўляюць пазыцыю бізантызму (Жыцьцё Аляксея, чалавека Божага, Повесьць аб Трох Каралях, Мука Хрыстусова, А плачы Маткі а Сыну й інш.).

Летапісы - кронікі (Летапісец Вялікага Княства Літоўскага і Жамойцкага, Баркулабаўская кроніка й інш.).

Мэмуарная літаратура. “Одпісы” Філона Кміта, “Дняўнік” Тодара Еўлашэўскага.

Паэзія Ф.Скарыны, А.Рымшы і Д.Мамоніча.

Сьвецкія аповесьці вандроўных сюжэтаў (Повесьць а Сівіліе-Прачыцы, а Баве і інш.).

Рыгарычна-палемічныя творы (Прамова Мясешкі).

3. Перасечнае міжчасьсе (17 — 18 ст.)

а) Перасечная пара (17 — 18 ст.).

Прычыны культурнага заняпаду ў Беларусі ў 17 — 18 ст. Зьявіліся старое беларускае літаратурнае мовы й пачатак тварэньня новае літаратурнае мовы. Зьявіліся старых літаратурных кірункаў (бізантызму й літуанізму) і паўстаньне новага кірунку — пацешнасьці.

Казаньні: Л.Карповіч (Казаніе двое), І.Галятоўскі (Ключ разуменьня), А.Радзівілоўскі (Вянец Хрыстоў, Агародак Марыі Багародзіцы). М.Сматрыцкі (Фрынос).

Паэзія: Ян Казімер Пашкевіч (Польска квітнецць лацінаю), К.Транквіліён-Стаўравецкі (Пэрла мнагацэнная), І.Галятоўскі (Неба новае), Л.Барановіч (Трубы славес). Макаранічныя вершы.

Сатыра.

Ліст Камуніяка.

Драматычны жанр

Інтэрмэдыі ў драме аб патрыярхах Якубу і Язэпе, Камэдыі Смаленскай Сэмінарыі, Камэдыі Марашэўскага.

4. Пэрыяд новае літаратуры (19 ст.)

а) Паўстанская пара (19 ст. да 80-х гадоў).

Значныя заходня-эўрапейскага рамантызму, французскае рэвалюцыі і напалеонаўскіх войнаў у паўстаньні новае беларускае літаратуры. Народныя паўстаньні як ідэйныя і фармальныя вызначальнікі літаратуры гэтае пары.

Я.Баршчэўскі — храналёгічна першы беларускі пісьменьнік паўстанцкае пары. Пацешніцтва (заходаўскае лініі) і рамантызм у ягонаў творчасці (Ах, чым жа твая, дзеванька, галоўка занята, Рабункі мужыкоў, Беларусь у фантастычных апавяданьнях).

П.Багрым — першы сялянска-бунтарны беларускі паэта (Зайграй, зайграй, хлопча малы).

Паэма “Эпіда навыварат” як твор усходаўскага пацешніцтва. Заходаўскія пацешнікі-дыдактыкі: А.Рыпінскі (Нячысьцік, У альбом Д.-Вярызе). Я.Чачот (Да мілых мужычкоў, Ой ты, суседзе багаты, каб у карчме не сядзеў, Поле, поле шырокае). В.Дунін-Марцінкевіч (Сялянка, Гапон, Стаўроўскія дзяды, Пінская шляхта, Залёты). Сантымэнталізм і рэалізм у творчасці В.Дуніна-Марцінкевіча.

Усходаўскія пацешнікі: П.Шпілеўскі (Падарожжа па Палесьсю і Беларускім Краю). Этнаграфізм ягонае бэлэтрыстыкі. Паэма “Тарас на Парнасе” — найклясычнейшы твор пацешніцтва.

Рэвалюцыйна-мастацкая літаратура 60-х гадоў. В.Каратынскі (Уставайма, братцы, Туга на чужой старане, Гутарка старога дзеда), У.Сыракомля (Добрыя весыці), К.Каліноўскі (Лісты з-пад шыбеніцы).

Супроцьрэвалюцыйная мастацкая літаратура 60-х гадоў: А.Кісель (Мова Старавойта).

Рукапісная народная і псеўданародная літаратура сярэдзіны 19-га ст.: Вясна голад перапала, Гутарка Паўлока, Гутарка Данілы з Сьцяпанам і інш.

б) Народніцкая пара (80-ыя гг. 19 ст. — 1905 год).

Народніцкія ідэі нацыянальнае і сацыяльнае справядлівасьці для беларускага народу як асноўныя вызначальнікі беларускае літаратуры гэтае пары.

Абаронніцкія народнікі: Ф.Багушэвіч (Прадмова да Дудкі Беларускай, Мая дудка, Хрэсьбіны Мацока, Кальханка, Хмаркі, Ахвяра, Ня цурайся, Кепска будзе, Дурны мужык як варона, Бог ня роўна дзеліць, Думка, Гора, Як пайду шукаць, У востросе, Воўк і авечка і інш.).

Я.Лучына (Ня я пяю, Горсьць пшаніцы, Буссел, Надта салодкія думкі, Сівер, Роднай старонцы, Што птушкі казалі, Што думае Янка, вязучы дровы ў горад).

А.Абуховіч (Ваўкалак, Старшына, Мэмуары), А.Гурыновіч (Да Мацея Бурачка, “Сукін сын”...).

Ваяўнічыя народнікі: К.Каганец (Прамова, На сплаў, Сын Даніла, Модны шляхціц і інш.).

Літаратура ўсходаўскага пацешніцтва: А.Пшчолка — (У цятыры).

5. Пэрыяд навейшае літаратуры (ад 1905 г.)

а) Нашаніўская (адраджэнская пара). 1905 — 1923 г.

Газэта “Наша Ніва” і ейная роля ў гісторыі беларускае літаратуры. Пераважнасьць нацыянальна-адраджэнскае тэматыкі ў літаратуры нашаніўскае пары.

Папярэднікі й пачынальнікі нашаніўства. Ядвігін Ш. (Важная хвіга, Павук, Дуб-Дзядуля, “Пры ісполненні служэбных абязанностей”, Гадунец, Падласенькі, Гаротная, Бярозка).

Цётка (Мае думкі, Хрэст на свабоду, Мора, З чужыны, Вера Беларуса).

Гэнэральныя нашаніўцы.

Я.Купала.

Ягонае лірыка (Мужык, Спадчына, Забраны край, Як цені, Свайму народу, Годзе, Паўстань, Перад вісельняй, Я ад вас далёка, Цару неба і зямлі, Сьмейся, Над Нёманам, А хто там ідзе, Не пагаснуць зоркі ў небе, Час, На сход, Моладзі, Матцы, Ворагам беларушчыны, Блізкім і далёкім, Апекуном, Наша гаспадарка, Мой цень, Прарок, Казка аб песьні), эпас (На куцыцо, Курган, Адвечная песьня), байка (Два мужыкі й глушэц, Сваякі, Кажух і вата) і драма (Раскіданае гняздо).

Якуб Колас.

Ягоны эпас (Новая зямля, Сымон-музыка), сатыра (Дзеравеншчына, Стараста, Соцкі падвёў) і лірыка (Песьняру, Беларусам, У няволі, Ворагам, Першае знаёмства, Канстытуцыя, Мікалаю другому, Беларускаму люду, Наша возьме).

Маладзейшыя нашаніўцы: М.Багдановіч (Музыка, Апокрыф, Слуцкія ткачыкі, Мае песьні, Санэт — “Паміж пяскоў...”, Краю мой родны, Народ, Беларускі народ, Устань, навалніца, Як Базыль у паходзе канаў, Песьня пра князя Ізяслава Полацкага, На чужыне, Эміграцкая песьня, Раманс, Летанісец, Пагоня, Нашых дзэдаў душылі, Кінь вечны плач, Рушымся, брацьці, хутчэй, Дождж у полі і холад, Завіруха, Над возерам, Добрай ночы, зара-зараніца, Срэбныя зьмеі, Чуеш

гул, Па-над белым пухам вішняў, Тэрцыны, Трыялеты, Рандо, Над морам).

А.Гарун (Ты, мой брат, Песня-звон, Хто сказаў, Юдам).

З.Бядуля (Мары паэта, Умарыўся, На Каляды к сыну, На зачараваных гонях). А.Паўловіч (Пан і акуляр, Лекі і няўмекі, Ракі). Ц.Гартны (Песні працы і змаганья). К.Буйла (Люблю наш край). Власт (Лебядзіная песня). М.Гарэцкі (Лірныя сыневы, Паншчына, Прысяга). У.Галубок (Званы). С.Палуян (Хрыстос Уваскрос). А.Зязюля (Ніколі). Ф.Аляхновіч (Няскончаная драма). Г.Леўчык (Хто адрокся сваіх). А.Гурло, Я.Лёсік, М.Краўцоў, Я.Журба і інш.

б). Маладнякоўская пара (1923 — 1926 г.).

Літаратурнае згуртаваньне і часопіс “Маладняк”. Агульны пагляд на літаратуру гэтай пары і ейных найбольшых прадстаўнікоў — М.Чарота, А.Александровіча, А.Дудара, М.Зарэцкага, К.Чорнага і П.Труса.

в) Узвышэнская пара (1926-1931 г.).

Літаратурна-мастацкае згуртаваньне й часопіс “Узвышша”.

Ідэйныя асновы й мастацкія прыкметы ўзвышэнцаў.

У.Дубоўка (О, Беларусь, мая пышшына, Наля, Грахі чубатыя, З-за кратаў, Здраднікам). М.Зарэцкі (Крывічы). Я.Пушча (Раніца рыкае, Песні вайны). З.Бядуля (Салавей, Язэп Крушынскі). К.Крапіва (Людзі-суседзі, Байкі). У.Жылка (Лірыка, Тэстамэнт). М.Танк (26-га Сакавіка, У туманах вішнёвых, Нарач). П.Арсеньева, К.Чорны, У.Хадька, М.Машара і інш.

г) Пара распаду (ад 1931 году).

БелАПП і ССПБ. Агульная характарыстыка літаратуры гэтае пары.

д) Пара адраджэньня ўзвышэнства (ад 1941 году).

Наталія Арсеньева (Сталёвы зьвяз, Песня Каліноўцаў, Годзе, Проста ў вочы жыццо, Хоць усюды руіны, Ня плачце, Беларусь — наша Маці-Краіна, Малітва, Бацькаўшчыне, Варта жыць, У гасподзе Падуанскай, Зьвініць мядзянымі званамі, Музыка, Зьнічы).

А.Салавей (Пачні з Гамэра, Узняўся сокал у блакіт, Зямля мая, Лідзкае замчышча, Хрыстосаў лёс, Рамансы, Я толькі зь ёю пайшоў, Ты, Гуманізм, Ля Вострай Браны, Героям Бацькаўшчыны, Вітаньне Случчыне, Крыжовы шлях, Смуглівая маці, Гамоніць даўнай праўды звон, Конадзень, На векі, Сьпі, Зямля ў вагні, А ўсё ж мы вернемся дахаты).

Л.Случчанін (Пагоня, Рагнеда). Т.Лебыда (Напіс на сьцяне камэры №64, Загубленае жыццё). М.Сяднёў (Маленства, Богу, У акіяне ночы, Цень Янкі Купалы). У.Клішэвіч, Л.Геніюш, А.Юстапчык, Л.Крывічанін, Р.Крушына і інш.

ЗЬМЕСТ

Доўгі шлях да чытача	3
Колькі словаў да перавыдання працы Алеся Вініцкага	6
ПРАДМОВА	8
Частка I	10
ЧАС ДРУГОЙ СУСЬВЕТНАЙ ВАЙНЫ (1939 - 1945 гг.)	10
Беларусы ў Нямецчыне	11
Беларускія ўстановы й арганізацыі	11
Газэта “РАЊЦА”	11
Беларускае прадстаўніцтва	13
Беларускі Камітэт Самапомачы	14
“Беларускі Работнік”	15
Беларускі Адзел пры Нямецкім Арбайтсфронце	15
Беларускі Адзел пры Міністэрстве Ёсходу (Ostministerium)	16
“Вінэта”	16
Іншая палітычная дзейнасьць	17
Працоўная група Саюзу Беларускай Моладзі ў Нямецчыне	19
Працоўная група СБМ у горадзе Цытаў	23
Успамін	26
Беларуская эміграцыя	28
Лягеры для беларускіх дзяцей і падлеткаў	29
Дэсаў	29
Лягер у старым горадзе	29
Лягер “Капэн” каля Дэсаў	30
Лягер Эбэрсбах	31
Лягер Крымічаў	32
Саюз Беларускай Моладзі (СБМ)	33
Саюз Беларускай Моладзі (СБМ) у Баранавічах	38
Саюз Беларускай Моладзі (успамін)	41
Беларуская Служба Бацькаўшчыне	46
Беларускі Нацыянальны Полк у Нямецчыне ў часе Другой Сусьветнай вайны	50
Ахвіцэрская школа Беларускай Краёвай Абароны	52
Беларускія пачатковыя школы ў Нямецчыне і Аўстрыі	56

Частка II	62
ЧАС ПАСЬЛЯ КАПІТУЛЯЦЫІ НЯМЕЧЧЫНЫ	
7.5.1945 — 31.12.1951 г.	62
Рэпатрыяцыя	63
Новая эміграцыя	66
Справа выдачы ваенных злачынцаў і квісьлінгаў	67
Амерыканскія акупацыйныя зоны	
Аўстрыі й Нямеччыны	70
Беларуская Служба ў Мюнхэне, 1945 г.	70
Беларускі Нацыянальны Камітэт (БНК) у Рэгэнсбургу	73
Арганізацыя ДП-лягераў	93
Беларускае школьніцтва ў ДП-лягерах	96
Беларускія ДП-лягеры і культурна-асьветныя ўстановы ў іх у 1945 — 1950 г. г.	98
Аўстрыя	98
Нямеччына	99
ДП-лягер Міхэльсдорф	112
ДП-лягер Віндышбэргэрдорф	119
ДП-лягер Остэргофэн	126
ДП-лягер Шляйсгайм	135
ДП-лягер Алендорф — Мэнхэнгоф — Альтэнштат	137
ДП-лягер Этлінгэн — Гэрэнбэрг — Майнлэйз — Гібельштат	144
ДП-лягер Бакнанг	149
ДП-лягер Фогэнштраўс	150
ДП-лягер Мітэнвальд	152
ІМКА — ІВКА (УМСА — УВСА)	155
Успаміны з Канфэрэнцыі ІМКА (УМСА)	156
Ангельская акупацыйная зона	159
Беларускі дапамаговы камітэт на Ангельскую акупацыйную зону Нямеччыны ў Браўншвайгу	159
Зьезд Прадстаўнікоў Беларускіх лягераў і асяродкаў	
Ангельскае зоны Нямеччыны	162
Да Беларусаў Ангельскае зоны Нямеччыны!	166
Наша барацьба	168
ДП-лягер АБЦ у Ватэнштэце	170
Рэфэраты й іх дзейнасьць:	171
5. Агульныя выснавы	175
Беларуская група ІМКА(УМСА)	200

Беларускі ДП-лягер у Гановэры (Нідэрзаксэ)	203
ДП-лягер Варбэрг	206
ДП-лягер Рынгэльгайм	208
ДП-лягер Госьляр	209
Француская акупацыйная зона	212
Беларусы у Францускай акупацыйнай зоне Нямецчыны ...	212
Бібэрах — Рыс	215
Беларускі скаўтынг	216
ДАДАТКІ	218
ПРАГРАМА роднае мовы для пачатковае школы	219
ПРАГРАМА гісторыі беларускае літаратуры для беларускае гімназіі	225

Гістарычнае выданьне
Вініцкі Алесь
**МАТАРЫЯЛЫ ДА ГІСТОРЫІ БЕЛАРУСКАЙ ЭМІГРАЦЫІ
Ў НЯМЕЧЧЫНЕ Ў 1939-1951 гадох.**
Серыя Бібліятэка беларускай дыяспары

Выдавецтва “Тэхналогія”, г. Менск
вул. Магілёўская, 43. Тэл./факс: (0172)-21-77-40
Ліцэнзія ЛВ № 349.

Выдавецкі рэдактар В. Багдановіч
Кампютарны дызайн А. Трусава
Карэктар В. Вечар

Здадзена ў набор 10.10.94. Падпісана ў друк 2.06.95. Фармат
84x108¹/₃₂. Папера афэтная. Друк афэтный. Наклад 1200 асобнікаў.
Заказ № 6055. Кампютарны набор і макетавацьне НВК
“Тэхналогія”. Друкарня інстытута “Мінектывпраект”,
г. Менск, вул. В. Харужай, 13.

Для заўваг

Для заўваг

